

ESTAD

ESKİ TÜRK EDEBİYATI ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

[Journal Of Old Turkish Literature Researches]

E-ISSN: 2651-3013

VOLUME/CİLT:2

ISSUE/SAYI: 2

AUGUST/AĞUSTOS 2019

<http://dergipark.gov.tr/estad>

ESTAD

ESKİ TÜRK EDEBİYATI ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

[Journal Of Old Turkish Literature Researches]

(ULUSLARARASI, HAKEMLİ VE ALAN İNDEKSLİ BİR DERGİDİR)

İMTİYAZ SAHİBİ VE EDITÖR

Araş. Gör. İlyas KAYAOKAY (Munzur Üniversitesi)

YAYIN KURULU

Prof. Dr. Âdem CEYHAN (Celal Bayar Üniversitesi)

Prof. Dr. Ahmet KARTAL (Eskişehir Osmangazi Üniversitesi)

Prof. Dr. Çetin DERDİYOK (Çukurova Üniversitesi)

Prof. Dr. İsmail Hakkı AKSOYAK (Hacı Bayram Veli Üniversitesi)

Prof. Dr. Hakan TAŞ (Marmara Üniversitesi)

Prof. Dr. İsmail GÜLEÇ (Medeniyet Üniversitesi)

Prof. Dr. Mehmet ARSLAN (Cumhuriyet Üniversitesi)

Prof. Dr. Mehmet Fatih KÖKSAL (Amasya Üniversitesi)

Prof. Dr. Muhammet Nur DOĞAN (Arel Üniversitesi)

Prof. Dr. Yavuz BAYRAM (Ondokuz Mayıs Üniversitesi)

Grafik- Tasarım

İlyas KAYAOKAY

Yazışma Adresleri

ilyaskayaokay@munzur.edu.tr / kayaokay_2323@hotmail.com

BU SAYININ HAKEMLERİ

- Prof. Dr. Mehmet Fatih KÖKSAL (Amasya Üniversitesi)
- Prof. Dr. Âdem CEYHAN (Celal Bayar Üniversitesi)
- Prof. Dr. Halil ÇELTİK (Gazi Üniversitesi)
- Prof. Dr. İsmail GÜLEÇ (Medeniyet Üniversitesi)
- Prof. Dr. Saadet KARAKÖSE (Pamukkale Üniversitesi)
- Prof. Dr. Üzeyir ASLAN (Marmara Üniversitesi)
- Prof. Dr. Murat KARAVELİOĞLU (İğdır Üniversitesi)
- Doç. Dr. Suat DONUK (Celal Bayar Üniversitesi)
- Doç. Dr. Yunus KAPLAN (Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi)
- Doç. Dr. Yakup POYRAZ (Kahramanmaraş Sütçü İmam Üni)
- Doç. Dr. Ramazan EKİNCİ (Celal Bayar Üniversitesi)
- Doç. Dr. Metin HAKVERDİOĞLU (Amasya Üniversitesi)
- Dr. Öğr. Üyesi Gülçiçek AKÇAY (Trakya Üniversitesi)
- Dr. Öğr. Üyesi Özkan UZ (Munzur Üniversitesi)
- Dr. Öğr. Üyesi Halil Sercan KOŞİK (Dokuz Eylül Üniversitesi)
- Dr. Öğr. Üyesi Bilge KAYA YİĞİT (Bolu İzzet Baysal Üni.)
- Dr. Öğr. Üyesi Reyhan ÇORAK (İstanbul Üniversitesi)
- Dr. Öğr. Üyesi Aysun ÇELİK (Hacettepe Üniversitesi)
- Dr. Öğr. Üyesi Erdoğan ULUDAĞ (Erzincan Binali Yıldırım Üni.)

ESTAD

ESKİ TÜRK EDEBİYATI ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

[Journal Of Old Turkish Literature Researches]

EDİTÖRDEN

Değerli Okuyucular,

Mart 2018’de kıymetli bilim insanlarının makale, bildiri, değerlendirme, tanıtım vb. türden ilmî yazılarına yer vermek, akademik çalışmaların geniş okuyucu kitlelerine ulaşmasını sağlamak, genç araştırmacılara destek olmak, böylece bilim dalımıza katkıda bulunmak gayesiyle kurulan Eski Türk Edebiyatı Araştırmaları Dergisi’nin [Journal Of Old Turkish Literature Researches] 3. sayısını neşretmiş olmanın heyecan ve mutluluğunu duyuyoruz. Dergimizin 3. sayısında 9 makale yer almaktadır. Bize destek veren yazarlarımıza, vakitlerini ayıran kıymetli hakem hocalarımıza çok teşekkür ediyoruz.

Bu sayımızda; Metin HAKVERDİOĞLU, Sâhib Mehmed’in Divanı’nda yer almayan bir manzumesini, mecmuada tespit ederek tarih bilimi bağlamında irdelemiştir. Büşra ÇELİK, Divanı elde olmayan 16. asır şairlerinden Fakîrî’nin şiirlerini iğneyle kuyu kazar misali mecmualardan toplayarak âdetâ şaire yeniden hayat vermiştir. Reyhan ÇORAK, Divan şiirimizdeki siyah göz algısını yıkarak mavi gözün de yer aldığını, divanlarda tespit ettiği örneklerden hareketle ortaya koymuştur. Âdem CEYHAN ve Bülent ŞİĞVA, İzzet Paşa’nın daha evvel yayımlanmamış mirac-nâmesini tespit etmiş ve günümüz metin neşri çalışmalarına örnek olabilecek şekilde hazırlamışlardır. Erdoğan ULUDAĞ, Sâlih Baba Divanı’ndaki tipler ve kişilikleri; Enes YILDIZ, divanlarda bulunan kısa mesnevilerle yazılan arz-ı halleri çalışmalarında ele almıştır. Yakup POYRAZ, iki master öğrencisini akademik ortama hazırlamak için onlara yardımcı olmuş ve tezlerini makale olarak yayımlamasına destek vermiştir. Mehmet Ârif ARICI ile olan çalışması Seyyid Mehmed’in Terceme-i Esrâr-ı Tevhidiyye üzerine; Büşra AZGUN ile olan çalışması Hüdâyî’nin Begzâd İle Ebû Seyf adlı manzum-mensur karışık yazılmış hikâyesi üzerinedir. Öğrencilerine bu

imkânı veren, teşvik eden Sayın Poyraz'ı kutluyoruz. Son makalemiz Yavuz ÖZKUL'a aittir. Müellifin, bir mecmuada yakaladığı manzum hayvan falı, muhtevası ve görsel unsurlarıyla ilginç ve dikkat çekicidir.

Bu sayımızda ilk defa makalelerimize Doi numarası da tayin edilecekti. Ancak Dergipark'taki teknik çalışmalar nedeniyle 2019 Aralık ayına kadar bu hizmetin durdurulduğu bildirilmiştir.

Bir önceki sayımız, tebrik kadar tenkide de uğramıştır. Bu tenkidlerden kulağımıza geleni, Şeyh Galib hakkında çıkan makale ile ilgilidir. Bir editör olarak elbette gelen makaleden evvel yapılan çalışmalarını da dikkate alıyor ve yazarlara atıf yapmaları konusunda tavsiyelerde bulunuyoruz. Bu hususta ince bir çizgi de vardır. Bir editörün atıf teklif etmesi, "atıf çetesi" gibi çirkin ithamlara da sebep olabiliyor. Biz de bunu nazar-ı itibare alarak Şeyh Galib ile ilgili yazıda bazı çalışmalara atıf yapılması gerektiğini Sayın yazarımıza bildirdik. Bu çalışmaların başında; Doç. Dr. Ahmet DOĞAN'ın Dr. tezi de olan "Aşk'ın Kalbe Yolculuğu Dönüşüm Sürecindeki İnsanın Sembolik Seyahati ve Hüsn ü Aşk Örneği" adlı eser gelmekteydi. Makale sahibine bu eseri bildirmemize rağmen dikkate almadığı tarafımıza ulaşanlardan öğrenmiş olduk. Her ne kadar üzerimize düşeni yapmışsak da yine de bu etik ihlalinde hatayı kendimizde kabul ediyor ve "son derece haklı olan" Ahmet DOĞAN Hocamızdan eksliğimiz için özür diliyoruz.

Dergimizin 4. sayısı 28 Şubat 2020 tarihinde yayımlanacaktır. 4. sayımız için nitelikli çalışmalarınızı bekliyoruz. Makale gönderimi son tarihi: 31 Ocak 2020'dir.

İlginiz ve desteğiniz için teşekkür ederiz.

Araş. Gör. İlyas KAYAOKAY

ESTAD

ESKİ TÜRK EDEBİYATI ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

[Journal Of Old Turkish Literature Researches]

İÇİNDEKİLER

JENERİK

EDİTÖRDEN

İÇİNDEKİLER

MAKALELER

Doç. Dr. Metin HAKVERDİOĞLU

SÂHİB MEHMED EFENDİ'NİN BİR TARİH MANZUMESİNDE LÂLE DEVRİ İRAN
SAVAŞLARI/ PERSAN WARS IN TULIP AGE, AN UNKNOWN HISTORY POEM
WROTEN BY SAHİB MEHMED EFENDİ **773-786**

Araş. Gör. Büşra ÇELİK

16. YÜZYIL ŞAİRLERİNDEN FAKİRİ VE ŞİİRLERİ/ ONE OF THE 16TH
CENTURY POET FAKİRİ AND HIS POEMS **787-844**

Dr. Öğr. Üyesi Reyhan ÇORAK

KLASİK TÜRK ŞİİRİNDE MAVİ GÖZ/ BLUE EYE IN CLASSICAL TURKISH
POETRY **845-868**

Prof. Dr. Âdem CEYHAN – Dr. Öğr. Üyesi Bülent ŞİĞVA

HACI İZZET PAŞA'NIN BİLİNMEYEN BİR ESERİ: MİRÂC-I FAHR-İ ÂLEM/ AN
UNKNOWN WORK OF HACI İZZET PASHA: MİRÂC-I FAHR-İ ÂLEM **869-911**

Dr. Öğr. Üyesi Erdoğan ULUDAĞ

SÂLİH BABA DİVÂNI'NDA TİPLER VE KİŞİLİKLER/ TYPES AND
PERSONALITIES IN DİVÂN OF SÂLİH BABA **912-987**

Dr. Enes YILDIZ

KÜÇÜK MESNEVİLERLE YAZILAN 'ARZ-I HÂLLER/ PETITIONS WRITTEN
WITH SMALL MAHTNAWIS **988-1035**

Doç. Dr. Yakup POYRAZ – Uzm. Mehmet Ârif ARICI

HÂKİM SEYYİD MEHMED EFENDİ'NİN TERCEME-İ ESRÂR-I TEVHÎDİYE ADLI
ESERİ/ HAKIM SEYYID MEHMED EFENDİ'S WORK CALLED TERCEME-I
ESRAR-I TEVHIDIYE POETRY **1036-1063**

Doç. Dr. Yakup POYRAZ – Uzm. Büşra AZGUN

HÜDÂYÎ'NİN BEGZÂD İLE EBÛ SEYF HİKÂYESİ/ HÜDÂYÎ'S STORY OF
BEGZÂD AND EBÛ SEYF **1064-1133**

Öğr. Gör. Yavuz ÖZKUL

HAYVANLARIN DİLİNDEN MANZUM BİR FÂL-NÂME/ A VERSE FÂL-NÂME
FROM THE LANGUAGE OF ANIMALS **1134-1169**

استاد ESTAD

ESKİ TÜRK EDEBİYATI ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

[Journal Of Old Turkish Literature Researches]

E-ISSN: 2651-3013

Cilt: 2 Sayı: 2 Ağustos 2019

ss. 773-786

Makalenin Geliş

Tarihi

02/06/2019

Makalenin

Kabul Tarihi

29/07/2019

Yayın Tarihi

30/08/2019

SÂHİB MEHMED EFENDİ'NİN BİR TARİH MANZUMESİNDE LÂLE DEVRİ İRAN SAVAŞLARI

Metin HAKVERDİOĞLU¹

ÖZET

Türk edebiyatı, tarihe kaynaklık etmesi yönünden ilginç edebiyatlardan birisidir. Onun üzerine eğilen her araştırmacı mutlaka bir tarihi olayla karşılaşır ve o günün toplumunun ne düşündüğünü bu yolla tahmin edebilir. Özellikle divanların sonunda yer alan tarih manzumeleri, sosyal hayatın pek çok yönünü kayda geçirmesi sebebiyle üzerinde durulmaya değer bilgiler verir. Bir devletin her türlü gelişme veya çökme hadisesini; devletin ileri gelenlerinin atanma, yükselme veya azledilme gibi hallerini; savaşları, barışları, düğünleri, ölümleri kısaca hayatın neredeyse tüm kesitlerini ebcedli tarih manzumeleri ile ölümsüzleştirmiş bir edebiyattan bahsetmekteyiz. Lâle Devri ve bu devirde yaşanan olaylar bu bağlamda divan şiirinin merceğinden kaçmamıştır.

Bu çalışmanın konusu Sâhib Mehmed Efendi'nin ilk defa gün yüzüne çıkacak bir tarih manzumesidir. Sâhib Mehmed Efendi Gence'nin ve diğer birkaç şehrin fethi ile ilgili bir tarih manzumesi kaleme almıştır. Üzerinde çalışma yapılan divanında mevcut olmayan bu manzume, Gence'nin kimlerden ve ne şartlarda alındığını anlatmış, sonundaki ebcedli beyti ile de bu kutlu tarihi ölümsüzleştirmiştir.

¹ Doç. Dr., Amasya Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Eski Türk Edebiyatı A.B.D.,
metin.hakverdioglu@amasya.edu.tr Orcid ID: 0000-0002-9674-3292

Bu çalışma Aralık 2017'de Kıbatek (Kıbrıs Balkanlar Avrasya Türk Edebiyatları Kurumu) tarafından düzenlenen "Uluslararası Savaş ve Kültür Sempozyumu-Amasya"da sunulan metnin yeniden gözden geçirilmiş ve genişletilmiş şekli olup daha önce herhangi bir yerde yayımlanmamıştır.

Bu makalemizle Lâle Devri savaşlarını o dönemin şairlerinin nasıl yorumladığını görme imkânı bulacağız. *Fâ'iz Efendi ve Şâkir Bey Mecmuası* adını verdiğimiz yazma eserde bulunan ve mecmuanın orijinal el yazmasından transkribe ettiğimiz bu metni, günümüz Türkçesine çevirerek anlaşılabilirliğini artırmaya çalıştık.

Anahtar Kelimeler: Lâle Devri, Savaş, Divan Şiiri, Tarih Manzumeleri, Sâhib Mehmed Efendi.

PERSAN WARS IN TULIP AGE, AN UNKNOWN HISTORY POEM WRITEN BY SAHİB MEHMED EFENDİ

ABSTRACT

Turkish literature is one of the interesting literatures in terms of its source in history. Any researcher who is interested in that literature will encounter a historical event and predict what that society thinks in that way. Especially the poems at the end of the divans are interesting because they determine the actual dates. Any kind of development or collapse of a state; the appointment, promotion or dismissal of the elders of the state; wars, peace, weddings, deaths, we are talking about a literature that has immortalized almost all sections of life with historical poems. Even the Tulip Revolution did not escape from the lens of the divan poem in this respect.

The subject of this study is a history poem written by Sâhib Mehmed Efendi which will be revealed for the first time. Sâhib Mehmed Efendi received a history poem about Gence's conquest. This poem is not on his divan. This poem, describing who and what condition Gence is taken, has immortalized this blessed history with the last string.

With this notification, we will be able to see the period wars, how poets interpret in Tulip Age period. We tried to increase the clarity of this text, which we transcribe from Fâ'iz Efendi and Şâkir Bey Mecmuah and original handwriting by translating it into contemporary Turkic.

Keywords: Tulip Age, War, Divan Poetry, History Poem, Sahib Mehmed Efendi.

GİRİŞ

Lâle Devri ile ilgili pek çok çalışma mevcuttur ancak devrin sulhlar yanında savaşlar devri olduğu ile ilgili gerçekler genellikle gözden kaçmıştır. Bu devri yeme, içme, eğlenme dönemi olarak gösterenler çağın şahidi olan şairleri iyi tetkik etmemiş olsalar gerek (Altunay, 2005). Her ne kadar sübjektif ifadeler içerse de toplumun yaşadığı devir hakkındaki görüşünü şairlerin dilinden dinlemekte fayda vardır. Bu devir hakkında Ali Cânib Yöntem: "İbrâhim Paşa'nın halka iyimserlik aşlamak için yaptığı hareketleri sefahat sayanlar,

onun sayesinde hazinenin dolduğunu ve takip eden savaşlarda asla para sıkıntısı çekilmediğini, silahlarımızın bol olduğunu tetkik etmemişlerdir. Kendisine hiç de müteveccih olmayan bir müverrih, yazdığı bir risalede İbrâhim Paşa'nın mürüvvet ve semahatine rağmen öldükten sonra malî vaziyetin sıkıntıdan uzak olduğunu görerek, merhumun gizli bir altın hazinesine mâlik olduğuna hükmediyor. Zaten Nevşehirli'nin hazırlamış olduğu imkânlardan mahrum bulunulsaydı I. Sultan Mahmud, devrindeki savaşları yapamazdı." (Sevgi, 1996: 461) demektedir. Bu ifade de sübjektif bulunabilir; ancak doğruluk payının ne kadar olduğu devrin kaynaklarından ispatlandıktan sonra reddedilmelidir.

Bizim makalemizde sulh ve buna bağlı olarak eğlence ve israf devri olarak gösterilen Lâle Devri'nde yaşamış bir şairin, Sâhib Mehmed Efendi'nin, Gence savaşı ile ilgili görüşlerini gözler önüne sereceğiz. *Fâ'iz Efendi ve Şâkir Bey Mecmuası* (Hakverdioğlu 2012)'nda yer alan bu şiir, Gence fethi ile şairlerin ve toplumun nasıl bir mutluluk yaşadığını göstermektedir.

Çalışmamıza konu olan tarih manzumesi şairin divanına girmemiştir. Bu bakımdan da bir eksiklik giderilmiş ve Sâhib Mehmed Efendi'nin bilinmeyen bir şiiri gün yüzüne çıkarılmıştır. Ele aldığımız manzumenin son beytindeki ebced hesabı açıklanmış ve şiirin her beyti bugünkü Türkçeye çevrilerek anlaşılabilirliği artırılmaya çalışılmıştır.

1. Sâhib Mehmed Efendi

Sâhib Mehmed Efendi, devrin önemli tezkire yazarı Sâlim'in *Tezkiretü's-Şuara'* sında (İnce, 2005: 448) hakkında ayrıntılı bilgi bulunan bir şairdir. Hakkındaki kaynaklardan biri de Meral Topal (2004)'a ait yüksek lisans tezidir. Bu tezde el aldığımız şiir mevcut değildir. Yine şair hakkında tüm bilgileri özetleyen Halil İbrahim Tuğluk (E.T.: 2017) ise şu kronolojik bilgiyi vermektedir:

"Mehmed Sâhib Efendi, 1085/1674'te İstanbul'da doğdu. Babası Yeniçeri ağalarından Pîrî Ağa'dır. Babasına nispetle Pîrî-zâde adıyla tanınmıştır. Küçüklükten itibaren iyi bir eğitim alan Mehmed Sâhib devrinin önemli âlimlerinden Şeyh Süleyman Efendi, Tâhir Efendi ve Bursalı İshak Efendi'den dersler aldı; Şeyhülislam Mirzâzâde Efendi'nin hizmetinde bulundu ve Sultan II. Mustafa'nın devrinde mülazemet aldı. Daha sonra Şeyhülislam Feyzullah Efendi'nin kitapçılık hizmetinde bulundu. Feyzullah Efendi'nin iltimasıyla Daltapan Mustafa Paşa'ya ve Râmî Paşa'ya intisap etti, onlara imamlık yaptı. Safer 1113 / Temmuz 1701'de Âlicân Medresesi'nde müderrisliğe başladı.

Daha sonra sırayla İbrahim Ağa Medresesi Darülhadisi, 1120 / 1708'de Halil Paşa Medresesi, 1123 / 1711 Abdullah Ağa Medresesi, 1124 / 1712 Hafız Paşa ve Koca Mustafa Paşa medreseleri, 1127 / 1715 Haydar Paşa, daha sonra Tophane'de Kılıç Ali Paşa, 1131 / 1719'de Kalenderhâne ve Şehzâde medreselerinde müderrislik yaptı. Menteşzâde Abdürrahim Efendi'nin şeyhülislamlığı döneminde Evkâf-ı Haremeyn müfettişliğine getirildi ve Süleymâniye Dârülhadisi'nde reisül-müderrisin unvanını aldı. Bir müddet Mahmud Apaş Mahkemesi'nde nâiblik görevini yürüten Sâhib, Daha sonra 1135 / 1723'te Selanik kadısı oldu ve ardından da Yenişehir kazasına atandı. I. Mahmud Dönemi'nde 1140 / 1727-28'de sultan imamlığı ve şehzade hocalığı görevine getirilen Sâhib Efendi'ye zengin arpalıklar ve Bursa pâyesi verildi. 1142 / 1729-30'da Bursa kadılığına atandı aynı yıl Mekke payesini aldı. 1143 / 1730-31'de sultan imamlığına atandı ve kendisine İstanbul kadılığı verildi, ardından Anadolu payesi aldı. 1146 / 1733'te Anadolu kazaskeri oldu. 1149 / 1736-37'de Rumeli payesi aldı ve Rumeli kazaskerliğine atandı. 1151 / 1738-39'da bu görevden azledildi, Tokat arpalığı kendisine verildi. Ardından 1156 / 1743'te tekrar Rumeli kazaskerliğine atandı. Bu görevdeki süresi bitince azledildi ve kendisine Kütahya, Bayramıç ve Sapanca kazaları verildi. 30 Muharrem 1158 / 4 Mart 1742'de şeyhülislamlık makamına getirildi. Bir sene bir ay on beş gün bu makamda kaldı. Daha sonra hastalanarak 13 Rebiülevvel 1159 / 5 Nisan 1746'da bu görevden ayrıldı ve Beşiktaş'taki sahilhanesine çekildi. Hayatının son dönemlerinde Hac vazifesi için Mekke'ye gitti. Dönüşte Gelibolu'da ikamet etmesine karar verildi. Muharrem 1161 / Ocak 1748'de Tekirdağ'a geçti. Bir müddet burada kaldıktan sonra Üsküdar'daki hanesinde ikametine müsaade edildi. 9 Receb 1162 / 25 Haziran 1749'da vefat etti. Mezarı Üsküdar'da Karacaahmet mezarlığında babasının kabri civarındadır."

Pîrî-zâdeler bir aile olarak Osmanlı devlet yönetimi içinde önemli görevler üstlenmişlerdir. Oğlu, Osman Sâhib Efendi ile onun kız tarafından torununun oğlu olan Pîrî-zâde Mehmed Sâhib Efendi (Molla) şeyhülislamlık makamına kadar yükselmiştir. Mehmed Sâhib Efendi'nin (Molla) babası Pîrî-zâde İbrahim İsmet Bey de Anadolu kazaskerliği ve Meclis-i Maarif reisliği yapmıştır.

2. Sâhib Mehmed Efendi'nin Eserleri

1. *Tercüme-i Mukaddime-i İbn Haldun*: İbn Haldûn'un *Mukaddime*'sini Türkçeye ilk defa Pîrî-zâde çevirmiş, eserin başından itibaren beşinci faslın sonuna kadar olan kısmını tercüme edebilmiştir.

2. *Divan*: Şiirlerinde "Sâhib" mahlasını kullanan şair, üç dilde de şiir yazmıştır. *Divan*'da 5 kaside, 13 tarih, 1 muhammes, 117 gazel, 1 kıta, 3 rubai, 24 matla, Farsça 4 gazel vardır. Nâbî'nin takipçilerinden olan Sâhib, şiirlerinde sade bir dil kullanmış ve daha çok ahlaki, dinî-tasavvufî konuları işlemiştir. (Topal, 2004: 289)

3. *El-Lum'a fî Ahvâli'l-Mut'a*: Hanefî fakihlerinden Hamid el-Îmâdî'nin (ö. 1171/1758) kaleme aldığı mut'a nikâhını konu alan risalesinde, Mü'minûn sûresinin 5-7. ayetlerinin mut'a nikahının haramlığına delalet edip etmeyeceği hususundaki tereddüdü üzerine hatalarını göstermek ve mut'a nikahının haramlığını ispat etmek amacıyla yazılan tekmiledir. Risale, Saffet Köse tarafından neşredilmiştir

4. *Kitabü's-Siyâse*: Kâtib Çelebi'nin *Düstûrû'l-amel li-ıslahi'l-halel* adlı eserini esas alarak ve İbn Haldûn ile Makrizî'nin görüşlerinden faydalanarak kaleme aldığı bu risalede Pîrî-zâde'nin "etvâr-ı hamse" adını verdiği beş başlık çerçevesinde ahlaki, içtimai ve siyasi konulardaki nasihatler yer almaktadır. Eserin bilinen tek nüshası *Kitâbü's-Siyâse fî atvâri'l-hamse* adıyla İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi'nde kayıtlıdır (t.y., nr. 2698).

Pîrî-zâde'nin ayrıca bazı kitaplara ta'likat ve hâşiyelerinin bulunduğu, Arapça, Farsça ve Türkçe şiir ve nesirlerinin olduğu kaydedilir. Bursalı Mehmed Tahir ile İsmet Parmaksızoğlu, Pîrî-zâde'nin *Şerhü'l-Eşbâh* isimli fıkha dair bir eserinden daha bahsederlerse de söz konusu eser, Mekke Müftüsü Pîrî-zâde İbrahim'in (ö 1099/ 1688) Zeynüddin İbn Nuceym'in *el-Eşbâh ve'n-nezâ'ir* adlı eserine yazdığı *'Umdetü zevi'l-beşâ'ir li-halli mühimmâti'l-Eşbâh ve'n-neza'ir* isimli hâşiyesidir.

Bu bilgilerin Pîrî-zâde Mehmed Sâhib Efendi için doğru olduğu tartışılmaz, ancak ele aldığımız manzumenin bu şahsın divanında bulunmaması ve üslup farkı bizde bazı kuşkular uyandırdı. Lâle Devri'nde Sâhib mahlaslı iki şair görünmektedir: Pîrî-zâde Sâhib Mehmed Efendi ve Pîrî-zâde Osman Sâhib Efendi. Bunlardan Pîrî-zâde Sâhib Mehmed Efendi hakkında Meral Topal'ın yaptığı çalışma elimizdedir, ancak Pîrî-zâde Sâhib Osman Efendi ve divanı hakkında bilgimiz yok denecek kadar azdır. Bizim kanaatimiz ya Pîrî-zâde Sâhib Mehmed Efendi hakkında Meral Topal'ın yaptığı çalışma şairin divanının eksik bir nüshasından yapılmıştır ya da başka bir Sâhib Mehmed Efendi mevcuttur. Bu meselenin çözümü Mehmet Fatih Köksal'ın beyan ettiği husus gerçekleşince ortaya çıkacaktır: "Yaptıracağımız lisansüstü tezlerle, mecmuaların (divanların) ayrıntılı dökümlerini yapalım. Hatta mecmualar projesi (MESTAP) tamamlanıncaya kadar çok özel şartlar olmadıkça başka tez konuları vermeyelim." (Köksal, 2016: 171) Bu sayede eksik divanlar bir bir

tespit edilecek ve daha nice yeni şairler ile karşılaşılacaktır. Görüşümüze göre *Fâ'iz Efendi ve Şâkir Bey Mecmuası*'ndaki bu şiir de henüz şairini bulamamıştır. Yani kesin olarak Pirî-zâde Mehmed Sâhib Efendi'nin şiiridir, diyememekteyiz. Şiir, manzumenin Farsça verilen başlığından anlaşıldığına göre kesinlikle Sahip Mehmed Efendi adlı bir şaire aittir ancak bu kişinin Pirî-zâde olup olmadığı tartışmalı bir durumdur. Tarafımızdan yayımlanan "*Damat İbrahim Paşa İçin Yazılan Lâle Devri Kasideleri*" (Hakverdioğlu, 2012: 60) adlı çalışmada da şairin pek çok şiiri mevcuttur ve bu şiirlerden bir kısmı da Pirî-zâde divanında mevcut değildir. Mahmut Büyüktosunoğlu (1991) tarafından yapılan bir çalışma da Lâle Devri'nde yaşayan diğer "Sâhib"i konu edinmektedir; ancak bu şair de Sâhib Dede unvanı ile tanınmaktadır. Sâhib Mehmed Efendi değildir.

Kısacası ele aldığımız tarih manzumesi, şiirin başlığından anlaşıldığı gibi, (*Târih-i Sâhib Mehmed Efendi Berây-ı Feth-i Pâk-i Gence der-Sitâyîş-i Hümâyûn*) kesinlikle Sâhib Mehmed Efendi künyeli bir şairindir; ancak üzerine Meral Topal tarafından çalışma yapılan Pirî-zâde Sâhib Mehmed Efendi'nin olmadığı anlaşılmaktadır. Bu durumda ya başka bir Mehmed Sâhib Efendi vardır ya da şairin divanı henüz tam olarak tespit edilememiştir.

3. *Fâ'iz Efendi ve Şâkir Bey Mecmuası Hakkında*

Çalışmamıza kaynaklık eden bu Mecmua oldukça hacimli bir eserdir. Mecmuanın tavsifi şöyledir:

İlk 7 varakta şiirlerin alfabetik fihristi verilmiştir.

Mecmuada toplam 502 şiir mevcuttur. Bu şiirlerin 256 tanesi kasidedir. Bunların 242 tanesi İbrahim Paşa'ya yazılmış kasidelerdir.

Mecmuada toplam 98 şairin şiiri mevcuttur.

Mecmuada toplam 160 tarih vardır.

Mecmuada; 7 terki-i bend, 5 terci'-i bend, 2 müseddes, 1 lügâz, 2 mesnevi, 2 muaşşer, 17 manzume, 17 gazel-i müzeyyel, kıtaların bulunduğu iki mukattaât, 3 tahmis ve iki de nesir mevcuttur.

Ayrıca mecmuada Arapça 7 kasîde, 17 tarih mevcuttur. Farsça 5 tane kasîde mevcuttur.

636 yaprak

270 x 140 mm dış ebadı, 190 x 95 mm iç ebadı.

Her sayfasında 14-17 satır bulunmaktadır

Tâ'lik

Aharlı, orta kalın, yer yer sarı, turuncu, pembe ve yeşil renkli kâğıt.

Meşin cilt.

Salbekli, köşebendli (köşebendler altın işlemeli), miklepli, şirâzeli, iç kapak ebru desenli ve şirâzesi dağınıktır.

Müstensih: Fâ'iz Efendi ve Şâkir Bey

Baş: 'Arz-ı hâl-i Râşid Efendi berây-ı İstîzân (Fihrist)

Son: Cenâb-ı Kibriyâ dâ'im ide şadr-ı vezâretde

Şebi kıadr ola rûzı rûz-ı nevrûz-ı şafâ-bahşâ

4. Lâle Devri İnan Savaşları

Ele aldığımız tarih manzumesinde Revan, Hemedan, Tebriz, Gence, Kum ve Kazvin gibi İnan'ın en önemli şehirlerinin Eşref Şah'ın elinden alınışı anlatılmıştır. Lâle Devri adını verdiğimiz ve III. Ahmet ve damadı İbrahim Paşa'nın saltanatında yaşanan bu sürecin en büyük başarıları bu fetihler olmuştur. Damat İbrahim Paşa, Batılı ülkelerle barışı sağladıktan bir süre sonra, oldubittilerle İnan işgaline giren, yukarıda adı geçen şehirleri tekrar geri almaya karar vermiştir. 12 yıllık bir sulh ile kendine gelen Osmanlı, Şii şahlar idaresindeki İnan'a daha önce kaptırdığı şehirleri almak için harekete geçmiş ve büyük bir süratle İnan'ın içlerine kadar girilmiştir. Eşref Şah'ın sıkıntılı bir dönemine denk gelen bu savaşlar sonundaki fetihler hem Osmanlı halkına moral olmuş hem de İbrahim Paşa'nın yerini sağlamlaştırmıştır. Ne gariptir ki Nevşehirli Damat İbrahim Paşa'nın idam edilmesinin sebebi de yine bir İnan seferi olmuştur.

"Pasarofça Antlaşması'ndan sonra Damat İbrahim Paşa'nın sadarete getirilmesi ile Osmanlı Devleti'nde 1730 yılına kadar süren yeni bir devir başladı. Lâle Devri adı verilen bu dönemde, Sultan 3. Ahmed ülke içinde huzuru sağlamak, orduyu kuvvetlendirmek, devleti maddi ve manevi en yüksek seviyeye çıkarmak için çalıştı. İstanbul'da ilk matbaa kuruldu. Yalova'da kâğıt, İstanbul'da Tekfur Sarayı'nda bir çini fabrikası açıldı. İstanbul'a davet edilen ve uzun seneler İstanbul'da kalarak orada vefat eden Comte de Bonneval (Humbaracı Ahmed Paşa), Humbaracı Ocağı'nı ıslah etti. İstanbul'un su ihtiyacını temin için bir de bent yaptırdı.

Osmanlı Devletinde sulh ve huzur devam ederken, İnan-Safevî Devleti son

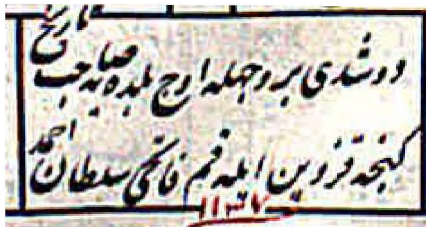
günlerini yaşıyordu. İran'a bağlı olan Dağıstan 1722'de Türk himayesine girmek istedi ve bu isteği kabul edildi. Kafkasya'yı tehdit eden Rusya'ya mani olmak isteyen Sultan 3. Ahmed, hudut valilerine ferman göndererek hazırlıklı olmalarını istedi. Bu sırada İran cephesindeki ordu, 1723 yılında harekete geçerek Gürcistan, Güney Azerbaycan, Luristan, Erdelan, Kirmanşah ve Hemedan'ı ele geçirdi. 1725'te Osmanlı askeri Tebriz'e girdi." (Uzunçarşılı, E.T.:2019: 28). Bu fetihler ile ilgili *Fâ'iz Efendi ve Şâkir Bey Mecmuası*'nda birçok tarih kasidesi vardır. Bu mecmuadan aldığımız şiirde de anlatıldığı gibi Gence, Revan ve Nahcivan alındı. 1727'de İran Şahı imzalanan bir antlaşma ile Osmanlı Devleti'nin bütün fetihlerini tanıdı. Tüm Osmanlı tarihlerinde tekrar edilen bu bilgiler, devir şairlerinin şiirleri ile desteklenmektedir. Sahib Efendi'nin şiirinde yukarıda sayılan hadiseler sanatlı bir üslupla dile getirilmektedir.

5. Metin ve Açıklamaları

Aşağıda transkripli metni ve açıklaması verilen beyitlerin en son dizeleri orijinal metinden kesilmiş ve ebced hesabı ile ilgili tarih ortaya konulmuştur. 1137 tarihinde Gence'nin fethi için yazılan bu şiir bir tarih manzumesidir. *Fe'ilâtün Fe'ilâtün Fe'ilâtün Fe'ilün* kalıbı ile yazılan şiir, kısa ve etkili bir şekilde bu fethi halka müjdelemektedir. Günümüz Türkçesine çevirerek açıklamalar ekleyeceğimiz metin çalışması ile devrin şairlerinin Lâle Devri savaşlarını nasıl yorumladıklarını ve halka nasıl müjdelediklerini görme imkânı bulacağız. Tekrar belirtmeliyiz ki bu şiir şairin yayımlanmış divanında yoktur (Topal 2004). 15 beyitlik şiirin başlığı,

"*Târih-i Şâhib Mehmed Efendi Berây-ı Feth-i Pâk-i Gence der-Sitâyîş-i Hümâyûn*" dur.

Şiirin orijinal metinden kesilmiş ve transkribe edilmiş aşağıdaki son beyti ebced hesabı ile 1137 tarihini vermektedir:

Düşdi bir vech ile üç beldeye Şâhib târih

Gence Kazvîn ile Kum fâtîhi Sultân Ahmed

1137 Eksiltmeli tarih Mecmu'a: 410

Ebced ile dizenin hesaplaması şöyledir (Yakıt, 2010; Mercanlıgil, 1960):

İkinci dizenin tüm harf değerleri toplandığında 1139 çıkmaktadır. “Düşdi bir” dediğine göre bir çıkmalıdır: $1139-1=1138$. Asıl tarih 1137’dir. Bu durumu düzeltmek için, üçten bir düşürülür, iki kalır; bu da tarihten çıkınca tam tarihi tespit edilmiş olur ($1139-2=1137$). Bunun sebebi şairin birinci dizedeki “Düşdi bir vech ile üç” demesidir. Yani üçten bir düştü iki kalır, bu da toplam tarihten çıkarılınca tam tarih bulunur.

Sâhib Mehmed Efendi’nin genel olarak İran savaşları, özel olarak da Gence savaşı ve fethi için düşünceleri şiirsel bir anlatımla şöyledir:

1. Hâbbezâ müjde-i cân-bağş-ı meserret-fermâ

İtdi bir birini ta’kîb-i sūrûr-ı bî-‘add

Ne mutlu, nice sevinçler birbirini takip etti ve mutluluk dağıtan can bağışlayan müjde geldi.

2. Ya’ni ihbâr-ı meserret eser-i feth ü fütûh

Nev-be-nev olmada bağşende-i şark-ı bî-ḥadd

Yani, doğu sınırlarından fetihler sebebiyle mutluluk haberleri, Allah’ın ihsanı olarak peş peşe gelmektedir.

3. Oldı tevfiḳ-i İlâhi ile zıllullâhuñ

Baht-ı mes’ûd-ı şeref-güsteri sa’d-ender-sa’d

Allah’ın yardımı ile onun yeryüzündeki gölgesi olan Sultan Ahmed’in şeref dağıtan mesut bahtı, saadet içinde saadet yaşamaktadır

4. Dâver-i devr-i zamân a’zam-i şâhân-ı cihân

Bâ’iş-i emn ü emân Ḥazret-i Sultân Aḥmed

Zamanın en adaletlisi ve cihan padişahlarının en büyüğü olan Sultan Ahmed Han, kendisine sığınılacak ve emin olunacak kişidir.

5. Sûre-i feth ü zafer-nağş-ı livâ-yı ‘uzmâ

Resm-i zer mehçe-i ikbâli huvallâhu eḥad

Fetih Suresi ve zafer nakışlı en büyük bayrağın üzerine nakşedilmiş Allah'ın birliğini ilan eden altın hilal odur.

6. İtdi İskender ü Ristō gibi rây-ı tedbîr

Şadr-ı a'zamla o sultân-ı Felâtûn-ı hıred

O sadrazamla Eflatun akıllı sultan, İskender ve Aristo gibi düşünceli ve isabetli iş gördüler.

7. Âsaf-ı ekrem ü düstûr-ı kerîmü'l-ahlâk

Şıhr-ı sultân-ı cihân-bân-ı celîl ü emced

Kerem sahibi ve yüksek ahlaklı vezir İbrahim Paşa, cihanın koruyucusu olan yüce, azamet sahibi Sultan Ahmed'in damadıdır.

8. Gönderüp mülk-i 'Irâk-ı 'Aceme cünd ü sipâh

Naşb-ı ser-'asker ile fetḥ olunup nice beled

İran ülkesine ordu gönderip başkomutan sıfatıyla nice beldeler fethettirdi.

9. Evvel alındı Revân ü Hemedân ü Tebrîz

Nice emşâr ü memâlik daḥi tecdîd ü 'aded

Öncelikle Revan, Hemedan ve Tebriz alındı, sonra nice büyük şehirler fethedildi.

10. Şimdi teşhîr olunup Gence daḥi şavlet ile

Müjde-i fetḥi gelüp virdi şafâ-yı sermed

Gücü karşısında şimdi de Gence ele geçirilip onun da daimi huzur bahşeden fethinin müjdesi verildi.

11. Rukye-i baḥt-ı hümâyûn ile meftûḥ oldı

Der ü dervâzesi olmışdı çü daḥme mesned

Parlak bahtlı padişahın duası ile orası da fetholundu. Çünkü buradaki tüm türbeler yerle bir edilmişti. Dine hakaret edilmişti.

12. Bîm-i cân ile firâr itdi Azerbaycândan

Şâh-ı Tahmâsb-ı merdûd u la'în-i mürted

Kovulmuş ve dinden dönerek lanete uğramış Şah Tahmasb Azerbaycan'dan can korkusu içinde kaçıp gitti.

13. Gence gibi Kûm u Kâzvin dahı inşâallah

Feth olur bu sene de bâ-meded-i 'avn-i Şamed

Allah'ın yardımını ile inşallah Gence gibi Kum ve Kazvin de bu sene fetholunur.

14. Sâye-i ra'yet-i zer-mehce-i fetḥ ü zaferi

Ola âfâk-ı ekâlîm-i cihâna mümted

Fetih ve zaferin müjdecisi altın hilalli bayrakların gölgesi, cihan ülkelerinin ufuklarına kadar uzansın.

15. Düşdi bir vech ile üç beldeye Şâhib târiḥ

Gence Kâzvin ile Kûm fâtihi Sultân Aḥmed

Sahib, üç beldeye uygun bir şekilde bir tarih denk düştü, "Gence, Kazvin ile Kum fatihi Sultan Ahmet'tir."

SONUÇ

Osmanlı İnan savaşları Türk tarihinde önemli bir yer tutar. Bu savaşlar aslında iki Türk boyunun cihan hâkimiyetini elde tutma mücadelesidir. Çoğu zaman iki Türk boyunun aynı coğrafyayı paylaşmak istememesi yüzünden çıkan savaşlar yüz yıllar boyu sürmüş, bazen Anadolu'daki Türkler, bazen İnan'daki Türkler zafer kazanmışlardır. Lâle Devrinde de bu savaşlar sürmüş ve Afganistan tarafından gelen bir başka Türk boyunun mensubu Eşref Han'ın iktidarında, daha şiddetli bir hal almıştır.

Lâle Devrinde Batı ile sulh dönemi yaşayan Osmanlı on iki yıllık bir toparlanma dönemi yaşadığı için İran savaşlarında zaferler kazanmaya başlamıştır. Eşref Han'ın da karışıklıklarla mücadele ettiği bir döneme denk gelen bu süreç, Damat İbrahim Paşa'nın işini kolaylaştırmıştır.

Bu dönemde esen olumlu havanın perçinleyicisi İran'dan alınan fetih haberleridir. Gence, Kazvin, Kum, Tebriz gibi şehirlerin eskiden olduğu gibi Osmanlı toprağına katılması olumlu karşılanmış ve şiirlerle bu güzel haberler kutlanmıştır. İşte Sâhib Mehmed Efendi de ele aldığımız bu tarih manzumesinde Gence, Kazvin, Revan, Hemedan ve Kum şehirlerinin fethini ölümsüzleştirmiştir. Ebced hesabı ile 1137 tarihini veren,

Düşdi bir vech ile üç beldeye Şâhib târih
Gence Kazvîn ile Kûm fâtihi Sultân Aşmed

beyti ve bu beytin yer aldığı manzume, üzerinde çalışma yapılmış divanlarda mevcut değildir.

Bu çalışma ile hem Lâle Devrinde İran savaşlarının şairler tarafından o devirde nasıl görüldüğü ortaya konulmuş hem de önemli bir şairin günümüzde herhangi bir yerde yayımlanmamış bir manzumesi ilim dünyasına tanıtılmıştır. Sâhib Efendi bu 15 beyitlik tarih manzumesi ile devir halkının bu zaferleri nasıl karşıladığını ortaya koymuştur; ancak gariptir ki bu zaferlerin küçük bir aksamaya uğradığı 1141 yılı Nevşehirli Damat İbrahim Paşa'nın felaketli sonunu hazırlamıştır.

KAYNAKÇA

ALTUNAY, Ahmet Refik (2005). *Lâle Devri*. İstanbul: Timaş Yayınları.

BÜYÜKTOSUNOĞLU, Mahmut (1991). *Sâhib Dede Divânı (Hayatı, Edebî Kişiliği ve Divânı'nın Tenkitli Metni)*. Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.

Fâiz Efendi ve Şâkir Bey. *Mecmu'a*, Halet Efendi Kitaplığı, Numara 763, Süleymaniye Kütüphanesi.

HAKVERDİOĞLU, Metin (2012). *Nevşehirli Damat İbrahim Paşa İçin Yazılan Lâle Devri Kasideleri*. Ankara: Sage Yayınları.

İNCE, Adnan (2005). *Tezkiretü's-Şu'arâ Sâlim Efendi*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları.

KÖKSAL, Mehmet Fatih (2016). *Yâ Kebikeç*. İstanbul: Kesit Yayınları.

KURNAZ, Cemal; TATÇI, Mustafa (2001). *Mehmet Nâil Tuman, Tuhfe-i Nâilî Divan Şâirlerinin Muhtasar Biyografileri*. Ankara: Bizim Büro Yayınları.

MERCANLIGİL, Muharrem (1960). *Ebcad Hesabı*. Ankara: Doğu Ltd. Şirketi Matbaası.

SEVGİ, Ahmet; ÖZCAN Mustafa (1996). *Prof. Ali Canip Yöntem'in Eski Türk Edebiyatı Üzerine Makaleleri*. İstanbul: Sözleryayınevi.

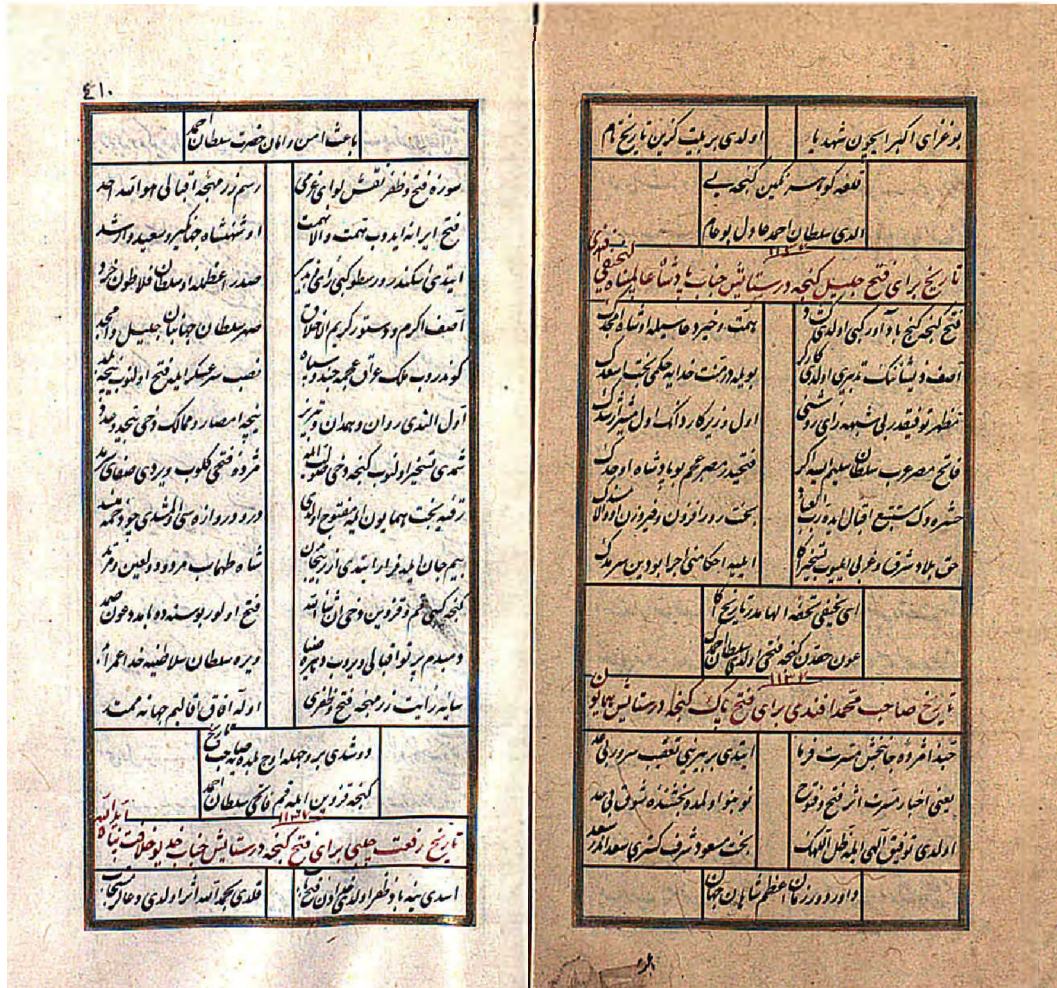
TOPAL, Meral (2004). *Pirî-zâde Mehmed Sâhib Hayatı, Edebî Kişiliği, Eserleri ve Divanı'nın Tenkitli Metni*. Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Elazığ: Fırat Üniversitesi.

UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı (2017). *Osmanlı Tarihi*. Ankara: Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Yayınları, C. 5, 1988. E.T.: 25 Temmuz 2017
<https://historianyavuz.files.wordpress.com/2013/11/osmanlc4b1-tarihi-1-4-cilt-ismail-hakkc4b1-uzunc3a7arc59fc4b1lc4b1.pdf>

TUĞLUK, İbrahim Halil (2017). *Pirî-zâde Mehmed Sâhib*.
<http://www.turkedebiyatiisimlersozlugu.com/index.php?sayfa=detay&detay=4755>. E.T.: 25 Temmuz 2017.

YAKIT, İsmail (2010). *Türk- İslam Kültüründe Ebcad Hesabı ve Tarih Düşürme*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.

Original Metin:

استاد ESTAD

ESKİ TÜRK EDEBİYATI ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

[Journal Of Old Turkish Literature Researches]

E-ISSN: 2651-3013

Cilt: 2 Sayı: 2 Ağustos 2019

ss. 787-844

Makalenin Geliş

Tarihi

18/07/2019

Makalenin

Kabul Tarihi

21/08/2019

Yayın Tarihi

30/08/2019

16. YÜZYIL ŞAİRLERİNDEN FAKİRİ VE ŞİİRLERİ

Büşra ÇELİK¹

ÖZET

Osmanlı şairlerinin en büyük övünçlerinden biri hiç kuşkusuz “sâhib-divân” olmaktı. Çoğu Osmanlı şairi henüz hayatta iken şiirlerini divan hâline getirir ve mültefit olmak üzere divanını dönemin padişahına sunardı. Bazılarının şiirleri, öldükten sonra başkaları tarafından toplanıp divan hâline getirilirdi. Bazı şairlerin ise -özellikle rintmeşrep olanların- “sâhib-divân” olma gibi tutkuları yoktu. 16. yüzyıl şairlerinden Kalkandelenli Fakîri böyle bir şairdi.

Hayatının büyük bir kısmını İstanbul’da geçirmiş olan Fakîri’nin asıl adı ve ailesi hakkında herhangi bir bilgi bulunmamaktadır. Tezkire yazarları tarafından ittifakla alçak gönüllülüğü, mal ve mansıba önem vermeyen müstağni yapısı ile öne çıkarılan Fakîri, orta sınıf bir şair olarak görünse de seçtiği konu ve türlerle kültür tarihimiz açısından özgün bir şair olarak değerlendirilmektedir.

Fakîri’nin *Risâle-i Ta’rifât*, *Letâ’if* ve *İstanbul Şehrengizi* adlı üç eseri ve yüzden fazla şiiri günümüze ulaşan eserlerindedir. 200’e yakın şiir mecmuasının taranması sonucunda şairin Pervane Bey’in *Mecmû’a-i Nezâ’ir*i ve Edirneli Nazmî’nin *Mecma’u’n-Nezâ’ir*inde yer alan 65 gazeli ve bir matlası hariç; bir murabbası, 46 gazeli, 8 matlası ve üç müfredi tespit edilmiştir.

¹ Arş. Gör., Akdeniz Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Eski Türk Edebiyatı A.B.D., busracelik@akdeniz.edu.tr Orcid ID: 0000-0002-5419-1805

Yazıda, şairin eserleri temel alınarak hayatına dair sunulan deliller Fakîrî'nin hakkında yazılanları güncelleyecek niteliktedir. Fakîrî'nin hayatı, eserleri ve edebî şahsiyeti ile ilgili değerlendirilmeler verildikten sonra "hurûf-ı hecâ" sırasına göre dizilen şiirleri çalışmanın sonunda sunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Fakîrî, *Risâle-i Ta'rifât*, Osmanlı Şiiri, Nazire Mecmuaları

ONE OF THE 16TH CENTURY POET FAKÎRÎ AND HIS POEMS

ABSTRACT

One of the greatest honor of the Ottoman poets is undoubtedly being a "sâhib-dîvân". While most Ottoman poets were still alive, they used to compile their poems as divan, and presented their divan to the sultan of the time as to receive compliment. Some of their poems were collected by others and turned into divan after their death. Some poets, especially heartfelt men, did not have the passion of being "sâhib-dîvân". Fakîrî of Tetovo, one of the 16th century poet, was such a poet.

The poet, who has spent most of his life in Istanbul, has no real name and no information about his family. Although Fakîrî appears to be a middle-class poet whose humbleness, discretionary structure does not give importance to goods and authority by the writers of Tezkire, he is regarded as a unique poet in terms of our cultural history with the subjects and genres he has chosen.

Fakîrî's three works, *Risâle-i Ta'rifât*, *Letâ'if* and *İstanbul Shehrencizi* and more than one hundred poems are among the works that have survived to the present day. As a result of the scanning of nearly 200 poem majmuas, one murabba, 46 ghazals, 8 matlas and three mufreds were determined, except for 65 ghazals and one matla in the Pervane Bey's *Mecmû'a-i Nezâ'ir* and *Mecmau'n-Neza'ir* by Edirneli Nazmî.

The paper will update the information on the poet's life, and in particular the various evidence presented on the problematic of in which Sultan's reign has poet died. After giving information about the works of Fakîrî and the evaluation of his poetry and personality from sources, his poems arranged in the order of "hurûf-ı hecâ" will be presented at the end of the study.

Anahtar Kelimeler: Faqîrî, *Risâle-i Ta'rifât* (*Books of Description*), Ottoman Poetry, Nazire Majmuas

GİRİŞ

Hayatının büyük bir kısmını İstanbul'da geçirmiş olan Fakîrî, Kalkandelenli olmasına rağmen aslında bir "İstanbul ferzendi"dir. İstanbul'un çok uluslu yaşamına, kültürüne ve hatta ruhuna vakıf olan şair bunu eserlerine başarılı

bir şekilde aksettirmiştir. Asıl adı ve ailesi hakkında herhangi bir bilgi bulunmayan Fakîri'yi tezkire yazarlarının tamamı alçak gönüllülüğü, mal ve mansıba önem vermeyen müstağni kişiliğiyle tanıtmışlardır. Fakîri, orta sınıf bir şair olarak görülse de özellikle seçtiği konu ve türlerle kültür tarihimiz açısından özgün bir şair olarak değerlendirilmektedir.

Fakîri'nin özellikle ölüm tarihi üzerinde farklı bilgilerden doğan bir karmaşıklık vardır. Latîfi ve onun muakibi yazarlar şairin her ne kadar I. Selim zamanında (s.t. 1512-1520) vefat ettiğini yazsalar da Fakîri'nin kendi eserlerinin yazılış tarihleri ve içerikleri bunu yalanlamaktadır. Şairin eserlerinden I. Süleyman zamanında yaşadığı açıkça görülmektedir.

1. Fakîri'nin Hayatı

Dönemin biyografik kaynaklarında asıl adı ve ailesi hakkında bilgi bulunmayan Fakîri, diğer adı Tetova olan Kalkandelen'de doğmuştur (Kılıç: 2010, 1213; Açıköz: 2017, 262; Sungurhan: 2017a, 679; Sungurhan: 2017b, 153). Âşık Çelebi'ye göre belagat kuşu avlayan şahin yaratılışlı şairlerin dünyaya geldiği Kalkandelen (Tetova) (Kılıç: 2010, 1213) günümüzde Üsküp yakınlarında, Kuzey Makedonya ülkesinin sınırları içerisinde yer almaktadır. Şiirlerinde "çok fakir, muhtaç; yoksul; perişan" anlamına gelen fakîr kelimesinin 'yâ-yı nisbet' hâli olan Fakîri mahlasını kullanmıştır (Redhouse: 2006, 1392).

Bugünkü bilgiler ışığında Türk edebiyatında Fakîri mahlasını kullanan dört şairden ilki olan Kalkandelenli Fakîri'nin² doğum tarihi belli olmayıp hangi padişah zamanında öldüğü de şüphelidir. Latîfi'ye göre şair I. Selim (ö. 1520) zamanında (1512-1520) vefat etmiş (Canım: 2000, 440), Riyâzî de (Açıköz: 2017, 262) muhtemelen *Latîfi Tezkiresi*'nden edindiği bu bilgiyi tekrar etmiştir. Dönemin diğer tezkirecilerinden Kınalı-zâde Hasan Çelebi ve Beyânî şairin ölümü hakkında bilgi vermemiş, Âşık Çelebi ise herhangi bir padişahı işaret etmeden Fakîri'nin daha 'sûhtelik' zamanlarında vefat ettiğini aktarmıştır (Kılıç: 2010, 1213).

² Anadolu sahasında Kalkandelenli Fakîri dışında bu mahlası kullanan üç şair daha vardır. Birincisi İstanbul'dan meşayih zümresinden olan eş-Şeyh Mehmed Efendi'dir (Altun: 1997, 54). İkincisi Vasfi Mahir Kocatürk tarafından şiirleri çeşitli cönklerde tespit edilen 18. yüzyıl saz şairi olan Fakîri'dir (Kocatürk: 1963, 274-75). Üçüncüsü ise 19. yüzyılda II. Mahmud döneminde yaşadığı düşünülen Posoflu Âşık Müdâmi'nin dedesinin dedesi olan saz şairi Âşık Üzeyir Usta'dır (TDEA: 1979, 152).

Ne var ki Latîfî'nin Varadin ve Budin'in yeni fethedildiği tarihlerde şairin Rumeli'de çeşitli zamanlarda imamlık, hatiplik, remmallik ve tabiplik yaptığını yazması çelişkilidir. Zira Varadin (Petrovaradin) I. Süleyman'ın Macaristan seferinde 1526'da (Uzunçarşılı: 323), Budin ise 1527'de (İnalçık: 2014, 219) fethedilmiştir. Bununla birlikte *Latîfî Tezkiresi*'nde yer alan Fakîrî'nin Ferîdî (ö. 1534-35) ile olan mutayebesi şairin I. Selim zamanında vefat etmesini imkânsız kılar.

Fakîrî'nin 16. yüzyıl Osmanlı toplumunda yer alan çeşitli zümre ve mesleklerden bahsettiği *Risâle-i Ta'rifât*³ adlı eserinin tamamlanmasına tarih düştüğü "*Bu nazm içinde neşr olan cevâhir/Tokuz yüz kırk birinde oldu âhir*" beytinden eserin H. 941/M. 1534/35 tarihinde yazıldığı anlaşılmaktadır. Bununla birlikte şairin eserini I. Süleyman'a sunması yine o devirde yaşadığının kanıtıdır (Yılmaz: 1993, 44). Aynı şekilde *İstanbul Şehrengiz*'nde "Der-Medh-i Pâdişâh" kısmında I. Selim'i değil, Kanuni Sultan Süleyman'ı methetmiştir (Gök: 2016, 252).

Fakîrî ile alakalı pek çok çalışması bulunan Ambros⁴, şairin adını ilk defa Sohrweide tarafından hazırlanan *Türkische Handschriften* adlı katalogdan duyduğunu söyleyerek tıpkı Sohrweide gibi Fakîrî'nin I. Selim zamanında değil, I. Süleyman devrinin ortalarında öldüğünü düşünmektedir. Bunun en büyük kanıtı da *Letâ'if*'teki şahıs kadrosunun ve olayların geçtiği zamanın I. Süleyman devrine (s.t. 1520-1566) rastlamasıdır (Ambros: 2015, 432, 435, 436).

Mesela Fakîrî *Letâ'if*'in ikinci latifesinde yer alan Sa'dî Çelebi'den, "*Sa'dî Çelebi ki el-ân İstanbul kâdisıdır*" diye bahsetmesi şairin, Çelebi'nin 1522-23 yıllarında İstanbul kadısı olarak görev yaptığı tarihlerde hayatta olduğuna bir delildir. Ayrıca yine Ambros'un işaret ettiği "*Bir gün merhum Basîrî ile merhûm Figânî Hayâlinün hücrelerine varurlar*" cümlesiyle başlayan 18. anektodda Fakîrî'nin Figânî (ö. 1531/32) ve Basîrî'den (ö. 1534/35) merhum diye bahsetmesi Fakîrî'nin en az 1535/36'da hayatta olduğunu gösterir (Ambros, 448). Bu bilgilerin ışığında Fakîrî'nin I. Süleyman zamanında yaşadığına kesin gözüyle bakılabilir.

³ Risâle-i Ta'rifât hakkında bilgi için bk. Edith Gülçin Ambros (1992). "Six lampoons out of Faqîrî's Risâle-i ta'rifât." *Wiener Zeitschrift für die Kunde des Morgenlandes* S. 82: 27-36; Kaşif Yılmaz (1977). *Şehrengiz-i Fakîrî – Risâle-i Ta'rifât*. Yüksek Lisans Tezi, Erzurum: Atatürk Üniversitesi.

⁴ Sayın Doç. Dr. Edith Gülçin Ambros hocama bu yazının yazılmasındaki katkılarından dolayı teşekkürlerimi sunuyorum.

2. Kaynaklarda Şahsiyetinin ve Şiirinin Değerlendirilmesi

Kaynaklarda hayatına dair çok fazla bilgi bulunmayan Fakîrî'nin şahsiyeti ve şiir sanatı hakkında az da olsa değerlendirmeler bulunmaktadır.

Latîfî'ye göre Fakîrî Rumelili olup fakirler fırkası ve zarifler zümresinden zavallı, dertli bir kimsedir. Bu kadar fakir olmasına karşın gönül zenginliğiyle gönlü ve gözü tok, ayrıcalık ve arzulara müstağnidir. Latîfî, şairin hem Sultan Selim devrinde vefat ettiğini hem de Varadin ve Budin'in yeni fethedildiği tarihlerde Rumeli'de bazen imamlık ve hatiplik; bazen de remmallık ve tabiplik yapmış olduğunu söylemiştir. Latîfî, Fakîrî'nin dertli beyitleri ve âşıkane sözleri olduğunu söylemekle yetinmiştir (Canım, 441).

Latîfî, şairin Ferîdî (ö. ?) ile aralarında geçen bir anektoda da yer vermiştir. Mahlasından da anlaşılacağı üzere zamanının bilgini ve benzersizi geçinen Ferîdî kendince “ferîdlik” davası gütmüştür. Bu mağrur şair “lâf-ı güzâfla” Selmân-ı Sa'vecî'nin *Kasîde-i Masnû'a*'sına kötü bir nazire yazınca Latîfî, Ferîdî'yi bulduğu şekeri yiyen akbaba ve kargaya benzetmekten kendini alamamıştır. Ancak Ferîdî yine rahat durmamış, kendisini yüceltip başkalarını küçük gördüğü şöyle bir kıta söylemiştir:

Şu'arâ cümle meges gibi-durur kıtümde
 Kâf-ı nazmuñ yaluñuz şimdi benem 'Ankâsı
 Koşarum tab' semendin yine öñdüllerle
 Uşda meydân kimüñ ki var ise da'vâsı

[=Benim nezdimde şairlerin hepsi sinek gibidir. Şiir Kaf'ının Anka'sı şimdi yalnız benim... Şairlik yaratılışımın atını yine ödüllere sürerim. Kimin davası varsa işte meydan!]

Fakîrî de fakirane bu kıtayı cevap olarak yazıp göndererek Ferîdî'nin “yelin indirerek” haddini bildirmiştir:

Ferîdî Kâf-ı lâfî câ idelden
 Ne güstâhâne söyler gör sözünü
 Meges yirine koyup gayrısın hep
 Kuşın 'Ankâya beñzetmiş özünü

[=Ferîdî, laf Kaf'ını yer edindiğinden beri sözünü ne küstahça söylüyor, gör! Diğerlerini hep sinek yerine koyup, kendisini Anka kuşuna benzetmiş.]

Âşık Çelebi'nin ifadelerine göre Fakîrî kendi talebelik dünyasında fakirane tavırlı, tutkun gönüllü ve şiire meşgul bir kimse olup o hâlini değiştirmeden ve "sühtelik" konumundan kabiliyet merdivenine çıkmadan vefat etmiştir. Çelebi, Fakîrî'nin muhtelif toplulukları, sanatkârlar ve zanaatkârların mesleklerini şehrengiz tavrında, tarifât üslubunda recez bahriyle yazılan bir eseri (*Risâle-i Ta'rifât*) olduğunu belirtmiştir (Kılıç: 1213).

Kınalızade Hasan Çelebi ve Beyânî'ye göre Fakîrî, fukarâ ve şu'arâ zümresindedir. Her iki yazar da şairi eğlenceli, güzellere düşkün, mevki ve makama mesafeli, gönlünde aşk, gözünde yaş bir kimse olarak tavsif etmişlerdir (Sungurhan: 2017a, 679; Sungurhan: 2017b, 153).

Riyâzî ise Fakîrî'nin dünyayı terk eden istiğna sahiplerinden olduğunu söylemiştir. Şairin mesrebinde fakirlik ve yokluk eseri olduğu için bu mahlası seçtiğini söyleyerek şehrengiz üslubunda çeşitli grupların durumlarını ve tariflerini nazmettiğini belirtmiştir. Şairin I. Selim devrinde vefat ettiğini bildirmiştir (Külekçi: 2017, 262).

Evliya Çelebi'ye göre Fakîrî I. Selim zamanı şairlerden olup Rumelili'dir. Çok sayıda güzel şiirler yazdığını ve irticalen şiir söyleyebilmesiyle "şöhre-i şeh'r" olduğunu belirtmiştir (Dankoff vd.: 2011, 167).

Sicill-i Osmânî'de ise şair hakkında Kalkandelenli olduğu ve I. Süleyman devri (1520-1566) ortalarında vefat ettiği; edepçe zengin, paraca fakir usta bir şair olduğunu yazmaktadır (Akbayar: 1996, 509).

2. Eserleri

2.1. Risâle-i Ta'rifât

Şairin, 16. yüzyıl Osmanlı toplumunda yer alan çeşitli zümre ve meslekleri, özellikle bu zümre ve mesleklerin yozlaşmış yanlarını şehrengiz üslubunda *mefâ'ilün mefâ'ilün fe'ülün* kalıbıyla başarılı bir şekilde tasvir ettiği bir eser olup Türk Edebiyatı'nda nadir görülen 'sosyal hiciv' örneğidir (Ambros: 2015, 457). Üçer beyitlik manzumelerle 158 fasıldan oluşan eserde münecimlik, sabunculuk, tabiplik vb. meslekler ve Arap, Fars, Türk vb. kavimler eleştirel bir tavırla tavsif edilmiştir (Yılmaz: 1995, 131, Ambros: 2015: 462, 469). Fakîrî'nin doğuştan gelen gözlemcilik yeteneği şairlik kabiliyetiyle birleşince ortaya sosyal hicvin en güzel ve en nadide örneklerinden biri çıkmıştır.

Fakîrî, herkesin bilip de kimsenin söylemeye cesaret edemediğini söyleme cüretinde bulunmuş hatta bununla da kalmayarak eseri H. 941/M. 1534/35 yılında tamamlayıp dönemin padişahı I. Süleyman'a sunmuştur.

Kültür tarihimiz adına önemli olan bu eseri Köprülüzâde Mehmed Fuâd şöyle değerlendirmiştir⁵:

Târîhen pek mühim olan bu küçük risâle, sâde ve tekellüfsüz bir lisân ile yazılmışdır; lâkin sanat itibarıyla kıymeti yok gibidir. Fakîrî nazm kâ'idelerinin müşkilâtına galebe edemeyerek eserini baştanbaşa zihâflar ve imâlelerle doldurmuş, kâfiye kâ'idelerine riâyet edememiş, mısralarına hiss ü hayâl katresi koyamamışdır. Esâsen eser mevzû'ı itibarıyla da buna pek müsâ'id değildir. Nâzım, kitâbının sonunda itirâf ettiği gibi zamanın bütün ef'âlini bilmiş, cihânın türlü hâllerini duymuş ve bunları nazm etmiştir. Hayâtın o zamânki manzaralarını sadâkatla tasvîr etmek istediği için bazı cihetlerde çok lâ'übali ve açık olan şâiri, bu kadar realist olduğundan dolayı tahtiyeye hiç hakkımız yoktur (Köprülü-zâde:1926, 23).

2.2. Letâ'if

Fakîrî'nin biyografik kaynaklarda yer almayıp da ona ait olduğu kesin görünen *Letâ'if* adlı eserinin bilinen tek nüshası Berlin Staatsbibliothek (Berlin Eyalet Kütüphanesi)'de Ms. or. quart 1988. Teil 48 demirbaş numarasıyla kayıtlıdır (Sohrweide: 263-64). Necâtî, Me'âlî, Karamanlı Nizâmî, Hayâlî Bey, Figânî, Basîrî gibi dönemin ünlü şairlerinin de aralarında bulunduğu kişilerle alakalı kısa anetdotlar içeren eserde 34 latife bulunmaktadır⁶. Bu latifelerden 22'si insanlarla, 8'i hayvanlarla, 4'ü de başka şeylerle ilgilidir (Ambros: 2015, 437). Ambros daha sonra bu 34 latifenin 13'ünün Lâmi'î Çelebi (ö. 1532)'nin *Letâ'ifi*

⁵ Kaşif Yılmaz, 1993 yılında Köprülüzâde ile aynı konuyu esas alan bir "makale" yayımlamıştır. Dikkat çekilen kısımların, yapılan değerlendirmelerin hatta seçilen kelimelerin bile neredeyse birbirinin aynı olması ve Yılmaz'ın Köprülüzâde'nin bu yazısına en küçük bir referansta bulunmaması şaşırtıcıdır. İlgili yazı için bk. YILMAZ, Kaşif (1993). "Fakîrî'nin Kanûni'ye Sunduğu Risâle-i Ta'rifât Adlı Eserinin Kültür ve Medeniyet Tarihimiz Açısından Önemi", *Yedi İklim*, S: 42: ss. 44-46.

⁶ Ayrıntılı bilgi için bk. Edith Gülçin Ambros (1990). "The Letâ'if of Faqiri, Ottoman poet of the 16th century." *Wiener Zeitschrift für die Kunde des Morgenlandes* S. 80: 59-78; Edith Gülçin Ambros vd. (1998). "Von dichtern, elefanten und oliven." *Wiener Zeitschrift für die Kunde des Morgenlandes* S. 88: 51-64.

ile birtakım benzerlikler gösterdiğini karşılaştırmalı bir çalışmayla ortaya koymuştur⁷.

2.3. İstanbul Şehrengizi

Şehrengiz-i İstanbul, aruzun *mefâ'ilün mefâ'ilün fe'ülün* kalıbı ve mesnevi nazım şekli ile yazılmış olup 259 beyitten oluşmaktadır (Gök: 2016, 241). Şair gelenek üzere eserine *Münâcât* ile başlamış, *Der-Medh-i Pâdşâh* bölümünde 34 beyitlik I. Süleyman övgüsüne yer vermiştir. *Mahbûb-ı Fakîrî* kısmında Hz. Peygamber'e bağlılığını ve sevgisini dile getiren şair *Der-Medh-i Kostantiniyye* bölümünde İstanbul'u çeşitli yönleriyle övmüş yine aynı başlığı taşıyan bölümde 20 güzeli tasvir ederek eserini bitirmiştir⁸. Eserde herhangi bir tarih olmamasına karşın Levend, *Şehrengiz'in Risâle-i Ta'rifât* (y.t. 1534/35) adlı eserle ya aynı dönemde yahut biraz daha evvel yazıldığını düşünmektedir (1958: 131).

2.4. Sâkî-nâme

106 beyitlik bu küçük eser aruzun *fe'ülün fe'ülün fe'ül* vezni ve mesnevi şeklinde yazılmış olup *Hikâyet Ber-Sebil-i Temsîl*, *Hitâb-ı Sâkî*, *Sıfat-ı Fenâ-yı Dehr ve Bi-Vefâyi-i Ebnâ-yı Zamân*, *Şikâyet-i Cüvânân*, *Hitâb-ı Mugannî*, *İtmâm-ı Sûhan*, *Hatm-i Sâkî-nâme* bölümlerinden oluşmaktadır. Eser, çeşitli kaynaklarda Kalkandelenli Fakîrî'ye ait gibi gösterilse de başlığının "*Sâkî-nâme-i Fakîr*" olması ve mahlas beytinin yer almaması sâkî-nâmenin "Fakîr" mahlaslı başka bir şair ya da kendisinden alçakgönüllülük ile "fakîr" diye bahseden bir kişi tarafından yazıldığı düşünülmektedir (TY 4097: 58v). Ayrıca *İtmâm-ı Suhan* kısmında "*Olup mesnevî tarzı bu nazm-ı nîk/Gazel lafzıdır ana târih lik*" beytiyle eserin tamamlanmasına tarih düşülmüştür (Arslan: 2012, 433). Gazel (جزل) kelimesinin ebced karşılığı H. 1037/M. 1627/1628 olduğuna göre eserin Sultan IV. Murad (s.t. 1623-1640) zamanında yaşamış başka bir Fakîr yahut Fakîrî'ye ait olabileceğini akla getirmektedir.

2.5. Şiirler

Fakîrî'nin başta *Mecma'u'n-Nezâ'ir* ve *Pervane Bey Mecmû'ası* (bundan sonra MN ve PMN) olmak üzere çok sayıda mecmuada şiirleri bulunmaktadır. Ulaşabildiğimiz ve taradığımız 200'e yakın mecmuadan sadece 14 adet şiir mecmuasında MN ve PMN'de olmayan şiirleri tespit ettik. MN KÖKSAL ve PMN

⁷ Edith Gülçin Ambros (1991). "An Ottoman laîfe of the 16th century" *Osmanlı Araştırmaları Dergisi = Journal of Ottoman Studies*, S. 11: 25-34.

⁸ Ayrıntılı bilgi için bk. GÖK, Taner (2016). "Fakîrî'nin İstanbul Şehrengizi" *Çanakkale Araştırmaları Türk Yılı*, s. 21, ss. 233-282.

GIYNAŞ tarafından daha önceden kitap olarak yayımlandığı için oradaki şiirler çalışmamıza eklenmemiştir. PMN ve MN'deki şiirlerin sayısı ve ilk mısraları aşağıda gösterildiği gibidir:

Tablo 1: MN ve PMN'deki Şiirlerin Sayısı ve İlk Mısraları

Şiir No	Şiirin İlk Mısraı	MN	PMN
1	Hzır olup baña ol la'ı-i cān-fezā	212	365
2	Dem-be-dem gökde şafağ derd ile kaçan ağlar baña	-	578
3	Pir-i muğāndan olmaz ise bize fetḥ-i bāb	506	764
4	Gözlerüm yaşına rahm idüp görünmez ol ḥabīb	470	817
5	Şevḳ-i tāb-i mül kızdur rüy-ı cānānı dürüst	547	885
6	Rūmiline geçdi leşker kākül-i müşğīn-i dost	560	1064
7	Ey gül-i ra nā gibi nāzük-mizāc	-	1214
8	Çince lebūñ yanında degül gül-şeker lezīz	854	1448
9	Her ki ışkuñla ışigünde yüzün ḥāk eyler	1450	1509
10	Hzır u Rıdvānı getürmez yüzine cānāneler	1215	1669
11	Mey-i nābuñ aceb keyfiyeti var	1611	1700
12	Bāğ-i gamda her kaçan dil bülbüli nālān olur	1295	1828
13	Çabrüm üzre lāle vü nergis degüldür ey nigār	962	2045
14	Cennetü'l-Mevāda ol dilber şanasın ḥürdur	-	2149
15	Ruḥsāruñ için zülfün ile dest-resi var	1669	2672
16	Gönlümi bend eyleyen bu zülf-i müşğ-efşānidur	1068	2740
17	Nār-ı ḥasret sīneme şol denlü urdı dağlar	1132	2804

18	Mestâne gözlerün yine içüp şarâb-i nâz	1984	2942
19	Gözün bîmâr olaldan Rûma sultân hatt u hâl olmuş	2122	-
20	Öykünse leb-i la'lüne hâtem 'aceb olmaz	1948	2961
21	Vaşf-i leb-i şîrînüme kim başlaruz biz	1972	3005
22	Ferhâd kazdı sikke-i seng-i mezârumuz	-	3073
23	Beñzer diyü kapuña Ka' beyi itmişüz farz	2174	3643
24	Ne güzel açmış cemâlün muşhafın müşgîn hat	2201	3681
25	Ŧutdı kenâr-ı la'l-i lebünde karar hat	2223	3723
26	Ger şurâhî kulqulın sūfi ideydün istimâ'	2254	3757
27	Nâşihun pendini itme istimâ'	2268	-
28	Lâlelerden yir yirin gögsine gülşen yakdı dâğ	2313	3847
29	Gözden geçürdi muşhaf-i hüsnün varağ varağ	2383	3969
30	Bezm-i ğamda ne revâdur bu ki ol sîm-berün	2626	4452
31	Dâr-ı dünyâda aşılmağadur ey dil hevesün	2638	-
32	Şormışam hâşiyet-i la'l-i şeker-bâruñ senün	2519	4569
33	Sâkiyâ gün gibi devr it elüne bâdeyi al	2897	4649
34	Görüben rahm itmedün hâl-i perişânım benüm	3087	4921
35	Çün şehîd itdi beni Yûsuf-i gül-pirehenüm	3212	5056
36	Her zâğa sine şayd olur ol kebg-i hoş-ıırâm	3297	5141
37	Burc-i çeşmümden tolanma ey yüzi mâhum benüm	3138	5277
38	Şem' gibi yanayın sine-i sūzânımdan	3722	5297
39	Baş çeker sūz-i dilüm sinemde her bir çakden	3615	5789
40	Bâğ-ı dehr içinde ey serv-i hıramân şâdsın	3637	-

41	Nice bir fûrkatde çeksün bu gönül cân acısın	3649	-
42	Ĥastedür gönüm o la' l-i şeker-efşānum için ⁹	3735	-
43	Bu tarık-i ' işkda ey ĥusrev-i şirîn-dehen	3358	5875
44	Gözümnden gitdi āh ol serv-i dil-cū	3961	5978
45	Seyr-i gülzār idelüm ĥonce-i ĥandānlar ile	4445	6057
46	Şol ĥara beñler ki konmuşdur leb-i cānānuma	4126	6116
47	Ėamzenūñ tiri gecüpdür şanemā cānumuza	4382	6166
48	N'eyler ol zülf-i siyeh bu ĥaṭṭ-ı rengin üstine	4305	6200
49	' Āşık olmuşlar-durur yāruñ gözine ĥaşına	4162	6240
50	Ṭāṭ-i ĥüsninden nazār eyle ĥam-i ebrūsına ¹⁰	4219	-
51	Diş biler üftādeler ol la' l-i mey-gün üstine	4285	6308
52	Āftābuñ ĥüsn ile başı irerse göklere	-	6574
53	İşgününde ağlayup ey mah-i tābān her gice	4318	6689
54	Başumuz ĥoş olalı zülf-i semen-sālār ile	4394	6722
55	Leblerūñ cāmını sāġar ki öper dōne dōne	-	6902
56	Ėamdan helāk olupdur cismüm benüm ziyāde	-	6971
57	Gülşende gül yüzün'çün āh eylesem ziyāde	-	6972
58	İrişe şāh-ı ġam mülk-i dile zūlm ü siteplerle	-	7078
59	Hergiz görünmez nām u nişānı	5522	7249
60	Āhdan itdi felek bir māha ser-gerdān beni	5009	7326
61	Dökmege nā-ĥaṭ yire ben bendesinūñ ĥanını	4929	7377

⁹ *PMN*de Esirî başlığıyla 5505. şiir olarak kayıtlıdır (Gıynaş: 3. Cilt, 31).

¹⁰ *PMN*de Refiki başlığıyla 6655. şiir olarak kayıtlıdır (Gıynaş: 3. Cilt, 434).

62	Bir güzel sevdüm yine geymiş libās-ı aḫmeri	4850	7765
63	Āh kim zencir-i zūlfūñ eyledi şeydā beni	5032	7891
64	Çekdi tıḡı şerḫalar sünni sipāhiler gibi	5083	7905
65	Hālet-i ıṣḡuñ ile ger ola fūrkat bākī	5267	8158
66	Yüzüme iki sille urdı ol şāh	4580	-

Fakîrî'nin *MN*'deki gazel sayısı 56, *PMN*'deki gazel sayısı 58'dir. *MN*'de bir adet de matla beyti bulunmaktadır. *PMN*'de Fakîrî'nin Ahmed Paşa'ya 9; Necâtî'ye 8; Şeyhî ve Nizâmî'ye dörder, Ahmedî, Kemâl-i Zerd, Hafî, Mesihî, Vasfî'ye ikişer; Atâ, Câmî'i, Kivâmî, Hilâlî, Kemâlpaşa-zâde, Nihânî, Sa'dî-i Cem, Safî, Sâfî (Cezerî Kâsım Paşa), Şâhidî, Şevkî, Şeyhoḡlu ve Tâcî-zâde Ca'fer Çelebi'ye birer naziresi vardır. *MN*'de ise Ahmed Paşa'ya 15; Necâtî'ye 4; Ahmedî, Şeyhî, Bursalı Ulvî, Nizâmî ve Kemâlpaşa-zâde'ye üçer; Vasfî, Cem Sultân, Sâfî, Kemâl-i Zerd'e ikişer; Şâmî, Sa'dî, Zâtî, Atâyî, Tâcî-zâde Ca'fer Çelebi, Hafî, Safî, Hâşimî-i Acem, Hayâlî (Abdü'l-kerim-zâde), Çâkerî, Melihî, Mesihî, Revânî, Kivâmî, Mestî ve Nihânî'ye birer nazire yazmıştır.

Mecmualardan tespit ettiğimiz bir adet murabba, 46 gazel, 8 matla ve üç müfredi vardır. Aşağıdaki tabloda şiirlerin ilk mısraları, nazım şekilleri, nüsha ve sayfa numaraları ile birlikte gösterilmektedir:

Tablo 2: Diğer Mecmualardan Toplanan Şiirlerin İlk Mısraları, Nazım Şekilleri, Nüsha ve Varak Numaraları

Şiir No	Şiirin İlk Mısraı	Nazım Şekli	Nüsha ve Sayfa No
1	Üstüme dön raḫm édüp ey çarḡ-ı sergerdān baña	Murabba	R. 1969: 126r*.
2	Berg-i gül kim sāye şalmış kākül-i miskin aña	Gazel	R. 1969: 23v Tarlan 68: 3r.

* El yazması eserlerde varanın ön veya sağ yüzüne "recto", arka veya sol yüzüne ise "verso" denilmekte olup "r" ve "v" şeklinde kısaltılmaktadır.

3	Gel öpeyin seni şâhum şapa şap şap şapa şap	Gazel	Houghton MS Turk 59: 91v.
4	Fenn-i 'ışk içre édersem n'ola ferhâd ile bahş	Gazel	R. 1969: 23v.
5	Ġalibâ la lûnden érse kût-ı rûh	Gazel	Tarlan 68: 30v.
6	Şâneden oldukça ol zülf-i mu'anber şâh şâh	Gazel	Atatürk K. 1565: 35v.
7	Bir kâdeh meyle güzeller yañağı gül gül olur	Gazel	R. 1969: 23v.
8	Çeşm ü müjgânüm devât u hâmedür	Gazel	R. 1969: 79r.
9	Şeh-i 'ışkam benüm menzilgehüm milket-i ğurbetdür	Gazel	R. 1969: 79r.
10	Cism-i zerdümi gören zerrîn kabâ géymiş şanur	Gazel	R. 1969: 89r.
11	Dil 'andelîbi âyet-i hüsnüñ revân okur	Gazel	R. 1969: 90r.
12	Leblerüñ üzre ki haţtuñ süre-i Kevşer yazar	Gazel	R. 1969: 90r.
13	Ķatlüme ğamzelerüñ hancer-i bürrân götürür	Gazel	R. 1969: 126r.
14	Güzellük nev-bahârında cemâlün hûb u zibâdur	Gazel	H. 1067: 66b.
15	Dil-rübâlar gedâya vërmezler	Gazel	H. 1067: 118v.
16	Gerçi g**üñ k*rüme işler geçer	Gazel	H. 1067: 118v.
17	Sensüz ey rûh-ı revân sinede cân eğlenmez	Gazel	R. 1969: 89v.
18	Şanma ey zâhid bizi mâl ile şehvet kühüyz	Gazel	Tarlan 68: 56r.
19	'İlm ile ma'nî yüzinde kâşifü'l-esrârsız	Gazel	06 Hk 436: 34v.

20	Olmaz cânâ çü sensüz tende cânum bir nefes	Gazel	Tarlan 68: 56v.
21	Gözün bîmâr olaldan Rûma sulţân hatt u hâl olmuş	Gazel	R. 1969: 24r.
22	Ol ğamze-kâr dilber-i şüh-ı cihân imiş	Gazel	H.1067: 67a.
23	Güşe-i miħnetde kaldum fûrkatün pâyânı yok	Gazel	SÇ. 387: 20r.
24	Efendim görmedüm ğayrı cemâlde böyle parlaklık	Gazel	06 Mil Yz A 2299: 31r.
25	Ṭalib-i 'ilm olana olmaz 'azâb ezberlemek	Gazel	06 HK 110: 72r.
26	Ḥammâma girdi nâz ile bir sîm-ten güzel	Gazel	H. 1067: 118v.
27	Maħabbet bî-sütûndur benüm bu oñmaduğ başum	Gazel	R. 1969: 24r.
28	Vaşf-ı lebinde dilberümün bir haber dedüm	Gazel	R. 1969: 27r.
29	Ka'be-i küyuında cân virmek şafâdur sevdüğüm	Gazel	R. 1969: 89v.
30	Begüm ħüsnün zamânıdur öpül 'ömrüm kuçul 'ömrüm	Gazel	06 HK 110: 72r.
31	Géceler tâ şubħa dek feryâd u zârüm var benüm	Gazel	HS. 1313: 31v; 06 Mil Yz A 547/1: 109v.
32	Ḥaste-dilem belâ-keşem âh ne edem n'edem n'edem	Gazel	06 Mil Yz A 4228/2: 51r
33	Gülşen-i ħüsnin ki dildâr étđi kâküllerle zeyn	Gazel	R. 1969: 24r.
34	Yandı odlara felek ateş-i süzânımdan	Gazel	Atatürk K. 1565: 59v.
35	Gün yüzüne zülf-i miskünün niķâb etmek neden	Gazel	06 Mil Yz A 3291: 20v.

36	Nâ-ehle vèren âfet-i devrânı s**em ben	Gazel	06 Mil Yz A 715: 102r.
37	Deme eşküni nazardan düşürüp nemdür bu	Gazel	R. 1969: 24v.
38	Başumuz hoş olalı zülf-i semen-sâlar ile	Gazel	R. 1969: 24v.
39	‘Âşık olmuşlar-durur yârûn gözine kaçına	Gazel	R. 1969: 79r.
40	Çin-i zülfün ‘anber-efşân eyleme	Gazel	R. 1969: 79v.
41	Qara zülfiyle âl eyler kimerde	Gazel	R. 1969: 77v.
42	Yan başup tîguña ‘uşşâkın girersün kanına	Gazel	R. 1969: 89r.
43	Hâlet-i ‘ışkı añup nâle vü efgânum ile	Gazel	R. 1969: 90r.
44	Mecnûn ki mülk-i miñnetde bir pâdişâh idi	Gazel	R. 1969: 25r.
45	Şâh-ı gülün işideli bülbül yasağını	Gazel	06 Mil Yz A 2552: 82v.
46	Üste vèrüp cânımı germ eylesün bâzârını	Gazel	H. 1067: 118v.
47	Şabr êtdi darb-ı k*re dil-âverlik eyledi	Gazel	H. 1067: 118v.
48	Günde biñ kez vèrmeyen serv-i dil-ârâdan n’olur	Nâ-tamâm Gazel	H. 1067: 118v.
49	Faqr ile faqr eylerüz Qârûna taqlid êtmezüz	Müfred	MK. 1996: 12r.
50	Hiç t**gum kılina şaymaz Me’âli burnımı	Müfred	H. 1067: 118v.
51	Nev-cevânlar ‘ahdinde durmaz furşatı fevt eyleme	Müfred	H. 1067: 118v.
52	Çam-ı cânânı kılmasam bir dem yâd	Matla	06 Mil Yz A 8080/2: 51r.
53	Ey Fakiri çünkü bildün o yalandur bu yalan	Matla	MK. 1996: 12r.
54	Kim ki ‘ışkuñla eşigünde yüzün hâk eyler	Matla	MTN: 104r.

55	Deheni yokluğunu var ise ol mäh bilür	Matla	MTN: 188v.
56	Bir güzel sevdüm yine kim ismi Nüru'llâhdur	Matla	MTN: 183v.
57	Yine şahın-ı gülistânda bezendi lâle vü güller	Matla	MTN: 139v.
58	Kühveş aşklarun bağrında başı var imiş	Matla	MTN: 274r.
59	Dilde anuñ'çün dehānuñ beñlerinden var gālağ	Matla	MTN: 280r.
60	Åh eylesem 'aceb mi didār-ı yāre karşı	Matla	MTN: 204r.

Bu şiirlerden “Ġālibā la lünden erse küt-ı rüh/ Tevbe étmezdi mey-i nāba naşūh” matlalı gazelin aynısı sadece birkaç farklı kelimeyle Derzi-zāde Ulvî'nin de divanında bulunmaktadır (Çelik ve Kılıç: 2018, 359). Şiirin kime ait olduğunu tespit etmek şimdilik imkânsız görünmekle birlikte Ulvî divanının tüm nüshalarında kayıtlı olması ona ait olması ihtimalini kuvvetlendirmektedir. “Begüm hüsnuñ zamānidur öpül ömrüm kuçul ömrüm/Güzellik çünkü fānîdür öpül ömrüm kuçul ömrüm” matlalı gazel birkaç kelime farkıyla Necâtî Bey'in *Divan*'ında da yer almaktadır. Ancak, ilk defa 1963 yılında MEB tarafından basılan *Necatî Beg Divanı*'nda bulunmayan bu gazel 1992 yılında yayımlanan Akçağ baskısında vardır (Tarlan, 1992: 308). Eldeki verilerin şu hâlde yetersiz olması sebebiyle bu iki gazelin tam olarak kime ait olduğu bilinmemektedir.

2.5.1. Şiirleri Üzerine Değerlendirmeler

Fakîrî sade, açık ve anlaşılır bir dil kullanmıştır. Şiirlerinde girift teşbih ve karmaşık hayaller bulunmayan şair hemen tüm şiirlerinde Osmanlı şiirinde yaygın olan metaforlara yer vermiştir:

*Sen gidelden her gece ey mäh-ı tabān şöyle bil
Halkı uyutmaz benüm āh u fiğānum bir nefes*

[=Ey parlayan ay, şöyle bil ki sen gittiğinden beri her gece benim feryat ve fiğanım halkı bir an uyutmaz!]

*Sırr-ı 'ışkı şūfî-i nā-cinse izhār étme kim
Müşkil olur eylemek bir kişi azdād ile bağs*

[=Aşk sırrını cinsi bozuk sofuya açma. Zira bir kişinin zıt olanla sohbet etmesi zor olur.]

Fakîrî, aşağıdaki beyitte *Ferhâd u Şîrîn* hikâyesine telmihte bulunmuştur. Bilindiği üzere Şîrîn'in vefat haberini alan Ferhâd havaya attığı külüngünün altına boynunu getirmek suretiyle intihar etmiştir. Fakîrî'ye göre Ferhâd aşk sırrını ifşa ettiği için cezalandırılmıştır. Ferhâd ektiğini biçmiştir...

*Sırr-ı 'ışkî elliye fâş etdüğü'cün Kûhken
Ol delünün' etdüğü dokundı âhir başına*

[=Kûhken (Ferhat), aşk sırrını herkese yaydığı için o delinin ettiği en sonunda başına geldi.]

Fakîrî “*Demezüz kimseye bu mülk-i belâ içre belî/Ölürüz dirilirüz dünyede gayret kulyuz*” diyecek kadar azade ve dünyaya aldırıssızdır:

*Fakr ile fahr eylerüz Kârûna taklîd etmezüz
Sâlik-i râh-ı Resûlüz mâlik-i mâl olmazuz*

[=Fakirlikle övünürüz, Karun'a benzemeye çalışmayız. Resul yolunun yolcusuyuz, mal sahibi olmayız.]

Fakîrî'nin Kur'an ve Hadis ilmiyle birlikte medrese kültürüne aşina olduğu şiirlerinde görülmekte olup Âşık Çelebi'nin “sûhte” ifadesi bunu doğrular niteliktedir. Çalışmada yer alan ‘nasihat-âmîz’ bir gazeli ezber yapmakla alakalıdır:

*Ṭâlib-i ilm olana olmaz 'azâb ezberlemek
Bilmiş ol eder kişiyi kâm-yâb ezberlemek*

Hayatın inceliklerinden ve zevklerinden haberdar, dışa dönük rintmeşrep bir yapıda olan şair hezle, mizaha ve müstehcenliğe eğilimlidir:

*Boyar her gece ebr-i zülfini dūd-ı siyâhumla
Fakîrî olmak ister bu 'arūs-ı dehr oynaşum*

[=Ahımın siyah dumanıysa her gece saçının bulutunu boyar. Ey Fakîrî bu dünya gelini benim oynaşım olmak ister.]

Şair aynı zamanda söz ve ses tekrarlarına sık sık başvurarak şiir içinde bir ahenk yaratmıştır:

*Gel öpeyin seni şâhum şapa şap şap şapa şap
Dil-i vîrânımı mâhum yapa yap yap yapa yap*

Ḥaste-dilem belâ-keşem âh ne edem n'edem n'edem
Yakdı beni firâk u gam âh ne edem n'edem n'edem

matlalı gazelleri bunlara örnek verilebilir.

Fakîrî, Evliya Çelebi'nin aktardığı bilgiye göre “bedîhe-gûy”luğu ile herkesçe bilinir hâle gelmiş iken akıllara niçin bir divan tertip etmediği sorusu gelmektedir. Hiçbir tezkirede, bibliyografik eserde veyahut kütüphane katalogunda divanı olduğuna dair bir kaydı olmayan şairin ya “ömrü vadeye küymemiş” ya da divan oluşturmak gibi bir niyet içinde hiç olmamıştır.

SONUÇ

16. yüzyıl şairlerinden Kalkandelenli Fakîrî, *Risâle-i Ta'rifât, Letâ'if, İstanbul Şhregizi* adlı eserlerle birlikte 100'den fazla şiiri günümüze ulaşmış bir şairdir. Ölüm tarihi hakkında muhtelif rivayetlerin süregeldiği Fakîrî'nin H. 941/1534-35 tarihlerinde hayatta olduğu kesindir.

Şairin divançe oluşturacak kadar şiiri olmasına karşın şiirlerini toplama gayreti içinde olmadığı söylenilebilir. *PMN* ve *MN*'deki toplam 66 şiiri hariç çeşitli mecmualardan derlediğimiz bir murabbası, 46 gazeli, 8 matlası ve üç müfredi ile birlikte toplam 58 şiiri daha gün yüzüne çıkarılmıştır. Elbette bu sayılar şiirlerinin nihai sayısı değildir; daha fazla şiir mecmuasının taranmasıyla birlikte Fakîrî'ye ait başka şiirler de ortaya çıkacaktır.

Eserleri göz önüne alındığında Fakîrî'nin gözlem yeteneği güçlü kıvrak zekâlı bir kişi olduğu söylenilebilir. Şiirlerinde açık, anlaşılır bir dil kullanmış ve sade hayallere yer vermiştir. Diğer Rumelili şairler gibi azade, dünyaya aldırışsız bir tavır takınmış, samimi ve coşkulu şiirler söylemiştir. Şiirleri ‘âşıkane’ olmakla beraber ‘sûznâk’ değildir. Mizaha ve müstencenliğe düşkün olan şairin bu tarzı daha başka boyuta taşıdığı argo kelimelerle yazılmış şiirleri de mevcuttur.

KAYNAKÇA

AÇIKGÖZ, Namık (2017). *Riyazi Muhammed Efendi Riyâzü's-Şuara*, Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları (e-kitap). [Erişim tarihi: 16.06.2019]

AKBAYAR, Nuri (1996). *Mehmed Süreyya: Sicill-i Osmanî*, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

AKDAĞ, Ülkü (2011). *Milli Kütüphane'deki 06 Hk 436 Numaralı Şiir Mecmuası*, Yüksek Lisans Tezi, Konya: Selçuk Üniversitesi.

ALDEMİR, Duygu (2014). *Milli Kütüphane No. 1996' da Kayıtlı Mecmû'atü'l-Letâyif (İnceleme-Metin)*, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: Marmara Üniversitesi.

ALTUN, Kudret (1997). *Tezkire-i Mucib (İnceleme-Tenkitli Metin-Dizin-Sözlük)*, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları.

AMBROS, Edith Gülçin (1990). "The Letâ'if of Faqiri, Ottoman poet of the 16th century." *Wiener Zeitschrift für die Kunde des Morgenlandes* S. 80, ss. 59-78.

AMBROS, Edith Gülçin (1991). "An Ottoman laîfe of the 16th century" *Osmanlı Araştırmaları Dergisi = Journal of Ottoman Studies*, S. 11: ss. 25-34.

AMBROS, Edith Gülçin (1992). "Six lampoons out of Faqirî's Risâle-i ta'rifât." *Wiener Zeitschrift für die Kunde des Morgenlandes* S. 82: 27-36.

AMBROS, Edith Gülçin (1998). "The Image in the 16th Century of Representatives of Science and Technology: Cameos By the Ottoman Poet Fakîrî", *Essays on Ottoman Civilization in =Archív Orientalní*, Supplementa VIII, (Proceeding of the XIIth Congress of the CIEPO, Praha 1996), Praha 1998.

AMBROS, Edith Gülçin (2015). *Life, Love and Laughter: In Search of The Ottomans' Lost Poetic Language*, İstanbul: The Isis Press.

AMBROS, Edith Gülçin vd. (1998). "Von dichtern, elefanten und oliven." *Wiener Zeitschrift für die Kunde des Morgenlandes* S. 88: 51-64.

ARSLAN, Mehmet (2012). *Sâkî-nâmeler*, İstanbul: Kitabevi Yayınları.

AYAN, Hüseyin (2014). *Nesîmî: Hayatı, Edebî Kişiliği, Eserleri ve Türkçe Divanının Tenkitli Metni*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

CANIM, Rıdvan (2000). *Latîfî Tezkiretü's-Şu'arâ ve Tabsıratu'n-Nuzamâ (İnceleme-Metin)*, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları.

ÇELİK, Büşra (2015). *Topkapı Sarayı Kütüphanesi Revan No: 1969'da Kayıtlı Mecmû'a-ı Eş'âr (vr. 1-168) (İnceleme-Metin)*, Yüksek Lisans Tezi, Antalya: Akdeniz Üniversitesi.

ÇELİK, Büşra ve KILIÇ, Muzaffer (2018). *Derzi-zâde 'Ulvi Divân*, İstanbul: Dün Bugün Yarın Yayınları.

- DANKOFF, Robert vd. (2011). *Evlîya Çelebi Seyahatnamesi*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- DOKUMACI, Neslihan (2017). *Hüdâyî Efendi 1313 Numaralı Mecmû'a-ı Eş'âr (İnceleme-Metin)*, Yüksek Lisans Tezi, Şanlıurfa: Harran Üniversitesi.
- EROL, Muhlis (2019). *Mecmû'a-i Eş'âr (06 Mil Yz A 4228/2): İnceleme, Metin Ve Mestap'a Göre Tasnif*, Yüksek Lisans Tezi, Bilecik: Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi.
- EVECEN, Doğan (2011). *17. Yüzyıldan Üç Mecmua-ı Eş'âr*, Yüksek Lisans Tezi, Çanakkale: Çanakkale On Sekiz Mart Üniversitesi.
- GIYNAŞ, Kamil Ali (2014). *Pervâne Bey Mecmuası*, Eskişehir: Akademik Kitaplar Yayınları.
- GÖK, Taner (2016). "Fakîrî'nin İstanbul Şehrengizi" *Çanakkale Araştırmaları Türk Yılığ*, S. 21, ss. 233-282.
- GÜNEŞ, Hasan Ali (2015). *Mecmûa-i Eş'âr (Houghton Ktp. Ms Turk 59) İnceleme-Karşılaştırmalı Metin*, Yüksek Lisans Tezi, Sakarya: Sakarya Üniversitesi.
- İNALCIK, Halil (2014). *Osmanlı İmparatorluğu Klâsik Çağ (1300-1600)*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- KALYON, Abuzer (2011). *Peşteli Hisâlî Metâlî'ü'n – Nezâ'ir (II. Cilt) İnceleme - Metin*. Doktora Tezi, Ankara: Gazi Üniversitesi.
- KAYA, Bilge (2003). *Hisâlî: Hayatı-Eserleri ve Metâlîü'Nezâir Adlı Eserinin Birinci Cildi (İnceleme-Metin)*, Doktora Tezi. Ankara: Gazi Üniversitesi.
- KILIÇ, Filiz (2010). *Âşık Çelebi Meşâ'irü's-Şu'arâ (İnceleme-Metin)*, İstanbul: İstanbul Araştırmaları Enstitüsü Yay.
- KOCATÜRK, Vasfî Mahir (1963). *Saz Şîri Antolojisi*, Ankara: Ayyıldız Matbaası.
- KÖKSAL, M. Fatih (2017). *Edirneli Nazmî: Mecma'u'n-Nezâ'ir*, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları (e-kitap). [Erişim tarihi: 16.06.2019]
- KÖPRÜLÜ-ZÂDE, Mehmet Fuad (1926). "Onuncu Asır Hayatına Ait Vesikalar", *Hayat Mecmuası*, C. 1, S. 2, ss. 22-23.

LEVEND, Agah Sırrı (1958). *Türk Edebiyatında Şehr-engizler ve Şehr-engizlerde İstanbul*, İstanbul: İstanbul Fetih Derneği, İstanbul Enstitüsü Yay.

REDHOUSE, Sir James W. (2006). *A Turkish And English Lexicon*, İstanbul: Çağrı Yayınları.

SOHRWEIDE, Hanna (1981). *Türkische Handschriften*, Wiesbaden, Band XIII, 5, nr. 283.

SUNGURHAN, Aysun (2017a). *Kınalı-zâde Hasan Çelebi Tezkiretü's-Şu'arâ*, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları (e-kitap). [Erişim tarihi: 16.06.2019]

SUNGURHAN, Aysun (2017b). *Mustafa (Carullahzâde) Beyânî Tezkiresi (Tezkiretü's-Şu'arâ) Mustafa (Carullahzâde)*, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları (e-kitap). [Erişim tarihi: 16.06.2019]

TARLAN, Ali Nihat (1992). *Necatî Beg Divanı*, Ankara: Akçağ Yayınları.

UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı (Tarihsiz). *Osmanlı Tarihi II. Cilt*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Yılmaz, Kâşif (1977). *Şehrengiz-i Fakîri – Risâle-i Ta'rifât*. Yüksek Lisans Tezi, Erzurum: Atatürk Üniversitesi.

YILMAZ, Kâşif (1993). "Fakîri'nin Kanûnî'ye Sunduğu Risâle-i Ta'rifât Adlı Eserinin Kültür ve Medeniyet Tarihimiz Açısından Önemi", *Yedi İklim*, S: 42: ss. 44-46.

YILMAZ, Kaşif (1995). "Fakîri", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C: 12, ss. 131-132.

_____. *Mecmû'a-i Eş'âr*, Hacı Selim Ağa Kütüphanesi, Hüdayi Efendi Bölümü, No. 1313, vr. 52.

_____. *Mecmû'a*, Harvard Üniversitesi, Houghton Kütüphanesi, Türkçe Yazmalar Bölümü, No. 59, vr. 93.

_____. *Mecmû'a*, Topkapı Sarayı Kütüphanesi, Hazine Bölümü, No. H. 1067, vr. 146.

_____. *Mecmû'a*, Topkapı Sarayı Kütüphanesi, Revan Bölümü, No. R. 1969, vr. 164.

_____. *Mecmû'a-i Eş'âr ve Fevâ'id*, Ankara Milli Kütüphane, Adnan Ötüken İl Halk Kütüphanesi Bölümü, No. 06 Hk 436, vr. 72.

_____. *Mecmû'a-i Eş'âr ve Fevâ'id*, Süleymaniye Kütüphanesi, Ali Nihat Tarlan Bölümü, No. 34 Sü-Tarlan 68, vr. 56.

_____. *Mecmû'a-i Eş'âr*, Ankara Milli Kütüphane, Adnan Ötüken İl Halk Kütüphanesi Bölümü, No. 06 Hk 110, vr. 168.

_____. *Mecmû'a-i Eş'âr*, Ankara Milli Kütüphane, Milli Kütüphane Yazmalar Bölümü, No. 06 Mil Yz A 4228/2, vr. 74.

_____. *Mecmû'a-i Eş'âr*, Ankara Milli Kütüphane, Milli Kütüphane Yazmalar Bölümü, No. 06 Mil Yz A 715: 102r.

_____. *Mecmû'a-i Eş'âr*, Ankara Milli Kütüphane, Milli Kütüphane Yazmalar Bölümü, 06 Mil Yz A 2299: 31r.

_____. *Mecmû'a-i Eş'âr*, Ankara Milli Kütüphane, Milli Kütüphane Yazmalar Bölümü, No. 06 Mil Yz A 2552, vr. 82.

_____. *Mecmû'a-i Eş'âr*, Ankara Milli Kütüphane, Milli Kütüphane Yazmalar Bölümü, 06 Mil Yz A 8080/2: 51r.

_____. *Mecmû'a-i Eş'âr*, Yapı Kredi Sermet Çifter Kütüphanesi, Türkçe Yazmalar Bölümü, No. 387, vr. 55.

_____. *Mecmû'atü'l-Letâ'if ve Sandukatü'l-Ma'ârif*, Ankara Milli Kütüphane, Milli Kütüphane Yazmalar Bölümü, No. 06 Mil Yz A 1996, vr. 59.

_____. *Mecmû'a-i Eş'âr ve Fevâ'id*, Ankara Milli Kütüphane, Milli Kütüphane Yazmalar Bölümü, No. 06 Mil Yz A 547/1: 109v.

_____. *Şiir Mecmuası*, İBB Atatürk Kitaplığı, Yazma Eserler Bölümü, No. Bl_Yz_K_1565, vr. 127.

_____. *Mecmû'atür'r-Resâ'il*, İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi, Türkçe Yazmalar Bölümü, No. 4097, vr. 58v.

_____. (1979). "Fakîr" Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi, C. 33, s. 15.

METİN

FAKİRİ'NİN ŞİİRLERİ

Murabba

1.

*Fā'ilātün fā'ilātün fā'ilātün fā'ilün**Remel - + - - / - + - - / - + - - / - + -*

I

1. Üstüme dön raħm édüp ey çarħ-ı ser-gerdān baña
2. Ağla ağla durmayup ey dīde-i giryān baña
3. Derd ile āh eylesem 'ayb étmeñüz yārān baña
4. Her zamān bir yār hecrin gösterür devrān baña

II

1. Şaldı şabrum kişverine 'asker-i ğamdan sipāh
2. Kara baħtum gibi étđi halka-i kıblem siyāh
3. Bilmezem ne şüret ile dehr mir'ātinden āh
4. Her zamān bir yār hecrin gösterür devrān baña

III

1. N'ola ger ğam meclisinde iñlesem kånün gibi
2. Devr içinde döne döne ağlasam gerdün gibi
3. Vādī-i derd ü belāda āh kim Mecnün gibi
4. Her zamān bir yār hecrin gösterür devrān baña

IV

1. Şem'veş yansa başumda n'ola her şeb nār-ı ğam
2. Sāġar-ı saħbā gibi kanlar yudarsam dem-be-dem
3. Bilmezem yā Rab bu derd ile nic'edem n'eyleyem
4. Her zamān bir yār hecrin gösterür devrān baña

¹¹ R. 1969: 126r.
Fakiri.

V

1. Eşk-i ğamla gitmedi āyīne-i dilden ğubār
2. Her nefes bir dürlü şüret gösterür bu rüzgār
3. Ey **Fakīri** kanlar ağlarsam yèridür lālevār
4. Her zamān bir yār hecrin gösterür devrān baña

GAZELLER**1.**

Fā'ilātün fā'ilātün fā'ilātün fā'ilün

Remel - + - - / - + - - / - + - - / - + -

1. Berg-i gül kim sāye şalmış kākül-i miskīn aña
Nice 'aşık olmasun her bülbül-i miskīn aña
2. Bāğ-ı hüsn içinde bir naḥl-i dil-ārādur boyuñ
Nāzdan mīve bitürmiş ḥande-i şīrīn aña
3. Şöyle dil-teng oldu ğonce ḥasret-i la'lüñle kim
Berg-i gül bister olupdur ḥārılar bālīn aña
4. Ḥasret-i mihr-i ruḥuñla sūz-ı āhum 'ālemi
Nār u nūr éderdi yaşum vèrmese teskīn aña
5. Merve ḥakkı Ka'be-i kūyuñ şafā-yı rūḥdur
Édemez biñ sa'y éderse zāhid-i ḥod-bīn [aña]
6. Bezm-gāh-ı kadrüñ eyvānında ey hüsn-i ḥasen
Çarḥ sākī ü güneşdür sāğar-ı zerrīn aña
7. Vaşf-ı la'lüñi **Fakīri** dilde tekrār eylese
Rūḥ-ı Kudsī eyleye biñ şevk ile taḥsīn aña

¹² R. 1969: 23v; Tarlan 68: 3r.

Velehu.

2.

Fe'ilâtün fe'ilâtün fe'ilâtün fe'ilün

Remel ++ -- / ++ -- / ++ -- / ++ --

1. Gel öpeyin seni şāhum şapa şap şapa şap
Dil-i vīrānumı māhum yapa yap yap yapa yap
2. Beni dā'im saña yavuzlayanuñ başlarını
Ayağın altına alup depe dep dep depe dep
3. Güzel Allāhı severseñ gül-i vaşluñ şuyını
Bu ciger āteşi üzre sepe sep sepe sep
4. Yiter ağlatdı felek hecrüñle ey yüzi gül
Yine ser-keşlik edersin t̄apa t̄ap t̄ap t̄apa t̄ap
5. Ey **Fakiri** n'ola dērseñ yolına eyle nişār
Cān u dilden yaña vardur hepe hep hep hepe hep

3.

Fā'ilâtün fā'ilâtün fā'ilâtün fā'ilün

Remel - + -- / - + -- / - + -- / - + --

1. Fenn-i 'ışk içre ederssem n'ola Ferhād ile baḡs
Ḳābil-i şāgird olanlar eder üstād ile baḡs
2. Şāh-ı ḡüsn olduñ ḡul etdüñ kendüñe ser-keşleri
Ḳaddüñ eylesse yeridür serv-i āzād ile baḡs
3. Ḳāmetüñe nisbet artuḡdur dēyü şāḡ-ı çenār
'Ar'ar u serv [ü] şanavber etdi şimşād ile baḡs

¹³ Houghton MS Turk 59: 91v.

Fakiri.

¹⁴ R. 1969: 23v.

Fakiri fermāyed.

4. Sırr-ı ışkı ŝüfi-i nā-cinse izhār étme kim
Müşkil olur eylemek bir kişi azdād ile baĝ
5. Dādumı vérmez **Faķiri** dād elinden dilberün
Dadı yoķdur eyleme bi'llāh bī-dād ile baĝ

4.

Fā'ilātün fā'ilātün fā'ilün

Remel - + - - / - + - - / - + -

1. Ğālibā la lūnden érse kūt-ı rūĝ
Tevbe étmezdi mey-i nāba naŝūĝ
2. Ebr-i zülfün ħasretiyle uŝta ben
Ger koparmazsa gözüm tūfān-ı Nūĝ
3. Muşhaf-ı ħaddüne zülfün kayd-ı ŝaĝ
Metn-i ħüsnüne ħaĝuñ yazmıŝ ŝürūĝ
4. Ten ħiŝarı kayd-ı bend-i cān idi
Ĥamdü'llilāh érdi tīĝuñdan fütūĝ
5. Rūŝen olmazdı sarāyı ĝöñlümün
Ey **Faķiri** olmasa cām-ı ŝabūĝ

¹⁵ Tarlan 68: 30v.

Faķiri.

Bu gazel Derzi-zāde Ulvī'nin Dīvān'ında 72. gazel olarak yer almaktadır (Çelik ve Kılıç, 2018: 359)

5.

Fā'ilātün fā'ilātün fā'ilātün fā'ilün

Remel - + - - / - + - - / - + - - / - + -

1. Şāneden oldukça ol zülf-i mu anber şāḥ şāḥ
Pençe-i reşk ile gögsin sünbül eyler şāḥ şāḥ
2. Ne siyeh-baḥt u perīşān rūzgārum var imiş
Zülf-i dilber pīç pīç ü sünbül-i ter şāḥ şāḥ
3. Serve ar ar ḳaddüni beñzer dēmiş gülzārda
Eyledi ol reşk ile bağrın şānavber şāḥ şāḥ
4. Öykinürdi zülfüne sünbüller olsa misk-bū
Beñzedürdüm ḳaddüne olmasa ar ar şāḥ şāḥ
5. Şerḫa şerḫa yārelerle sūz-ı sīnem āh āh
Pāre pāre edeyin çün dilber ister şāḥ şāḥ
6. Ṭal at-ı āh ile tezyīn etmek için sīnemi
Ḳanlu ḳanlu dāğ ile yaḳdum elifler şāḥ şāḥ
7. Ey **Fakiri** ol boyı serv-i revānuñ yādına
Eyledüm bāğ-ı vücūdumı ser-ā-ser şāḥ şāḥ

6.

Fe'ilātün fe'ilātün fe'ilātün fe'ilün

Remel + + - - / + + - - / + + - - / + + -

1. Bir ḳadeh meyle güzeller yañağı gül gül olur
'Aşık-ı ḥaste-dil içdükçe veli bülbül olur

¹⁶ Atatürk K. 1565: 35v.

Ez-ān Fakiri.

¹⁷ R. 1969: 23v.

Velehu.

2. Bir nefes gitmese dilden n'ola la'lüñ şekerî
Çünkü eğlencesi rind olanuñ ekşer mül olur
3. Çeşm [ü] zülfüñ hevesiyle ger ölem haşre degin
Kabrüm üstinde biten nergis ile sünbül olur
4. Nice āb u nice āteş nice bād u nice hāk
'Āşıkuñ cüz'-i vücūdı ki bir avuç kül olur
5. Mısr-ı 'izzetde **Faķiri** n'ola sultān olsa
Her ki ol Yūsuf-ı gül-çihreye varur kıl olur

7.

Fā'ilātün fā'ilātün fā'ilün

Remel - + - - / - + - - / - + -

1. Çeşm ü müjgānum devāt u hāmedür
Ser-nüviştüm yāra fūrkat-nāmedür
2. Cism-i zerdüm dāğ-ı hūnīnüm benüm
Bir şaru altun beneklü cāmedür
3. Cān yèdürsek n'ola çeşm ü la'line
Meylümüz çün sükker ü bādāmadur
4. Kışsa-i 'ışkuñda üşdi derd ü ğam
Başumuza bir büyük hengāmedür
5. Ey **Faķiri** meylümüz bülbül gibi
Ol lebi gonce dahı gül-fāmadur

¹⁸ R. 1969: 79r.

Faķiri fermāyed.

8.

Mefā'ılün mefā'ılün mefā'ılün mefā'ılün

Hezec + - - - / + - - - / + - - - / + - - -

1. Şeh-i 'ışkam benüm menzilgehüm milket-i gurbetdür
'Alemler âteş-i âhum figānum kūs-ı rihletdür
2. Erişdi bahşış-i nev-rüz-ı sultānī ki her nergis
Çemen eţfāline altun beneklü tāze hil'atdür
3. Eşigün şöyle zeyn êtdüm tütüyā-yı sirişkümle
K'aña nisbet felek şāhā hemān bir sikke şüretdür
4. Hayāl-i hāl-i ruhsāruñ gamıyla çeşmüm içinde
Degüldür merdüm-i dīdem görinen dāğ-ı hasretdür
5. Hayāl-i zülf ü ebrūsı **Fakiri** şafha-i dilde
Yazılmış dāl-i devletle muhaqqak rā-i rahmetdür

9.

Fā'ilātün fā'ilātün fā'ilātün fā'ilün

Remel - + - - / - + - - / - + - - / - + -

1. Cism-i zerdümi gören zerrin kabā geymiş şanur
Pādişehler hil'atini bir gedā geymiş şanur
2. Cennet-i ruhsār içinde mār-ı zülfini gören
Kaşd-ı genc-i hūsne bir şeb-rev kara geymiş şanur
3. Māh-ı tābānı şafağ altında gördükçe gönül
Kırmızı taqyāsını nūr-ı Hudā geymiş şanur

¹⁹ R. 1969: 79r.

Velehu eyzan.

²⁰ R. 1969: 89r.

4. Yine dāğ ile görüp bu sīne-i ‘uṣṣākını
Tekye-i ğamda alenderler ‘abā geymiş şanur
5. Ża‘f-ı cānumdan **Faķiri** naķş-ı pehlümü gören
Künc-i ğamda bir mücerred būriyā geymiş şanur

10.

Mef‘ulü fā‘ilātü mefā‘ilü fā‘ilün

Muzārī - - + / - + - + / + - - + / - + -

1. Dil ‘andelibi āyet-i hūsnüñ revān our
Bir tıfl-ı Rūmidür şanasın *Gūlsitān* our
2. Efkār-ı hadd ü haṭṭuñ ile rüz u şeb gönül
Ğam mektebinde *sūre-i Nūr* u *Duĥān* our
3. Dil sen perīyi da‘vet eder gibi ey melek
Haṭṭ-ı lebüñi nüṣṣa-i ta‘vid-i cān our
4. Vaşlına ermeden ruĥı devrinde ey dirig
Hecr āyetini ol haṭṭ-ı ‘anber-feşān our
5. Bir tūtidür ki bezme şekerler nişār eder
Şi‘r-i **Faķiri**yi kaçan ol dil-sitān our

11.

Fā‘ilātün fā‘ilātün fā‘ilātün fā‘ilün

Remel - + - - / - + - - / - + - - / - + -

1. Leblerüñ üzre ki haṭṭuñ sūre-i *Keṣer* yazar
Ğāl-i müşgīnüñ o haṭṭ-ı noķta-i ‘anber yazar

²¹ R. 1969: 90r.

Faķiri fermāyed.

²² R. 1969: 90r.

Velehu.

2. Kıl kâlemlerle beyâz-ı hüsnuñi zeyn eylemiş
Kâtib-i zülfüñ cefâ mecmû'asın beñzer yazar
3. Mâ-cerâ-yı eşk-i çeşmümi saña 'arz étmege
Merdüm-i dîdem dem-â-dem sürh ile defter yazar
4. Dem-be-dem sen lâle-ruh vaşında ey sîmîn-beden
Kâtib-i eşküm benüm sürh ile levh-i zer yazar
5. Âferîn tab'-ı **Fakîriye** ki vaş-ı hüsnuñi
Ey yüzi gül levh-i cāna şu gibi ezber yazar

12.

Fe'ilâtün fe'ilâtün fe'ilâtün fe'ilün

Remel ++ -- / ++ -- / ++ -- / ++ -

1. Kâtlüme ğanzelerün hancer-i bürrân götürür
Korqaram bir gün anı iki gözüm kan götürür
2. Her yaña çapma şehâ nâz semendine binüp
N'ola hayvân ise ey rûh-ı revân cân götürür
3. Bende oldı saña hep ins ü melek cinn ü perî
Var ise la'l-i lebün mühr-i Süleymân götürür
4. Eksük étme sitem ü zulmüñi bizden cānâ
Her ne cevreyler iseñ bu dil-i nālân götürür
5. Ğarq-ı hün olalı müjgân-ı **Fakîri** güyâ
Merdüm-i dîdeleri pençe-i mercân götürür

²³ R. 1969: 126r.

Fakîri.

13.

Mefā ilün mefā ilün mefā ilün mefā ilün

Hezec + --- / + --- / + --- / + ---

1. Güzellik nev-bahārında cemālūñ hūb u zībādur
İgende ğarre olma bülbüle ey gül bu dünyādur
2. Yine cūş u hūrūş etdi delürdi bu delü gönüm
Benüm ömrüm beni şeydā eden zülf-i semen-sādur
3. Görüp gülzār-ı küyında ğad-i nev-restesin anuñ
Yañilup gülbün-i gülşen şanursañ serv-i bālādur
4. Güneş gibi benüm māhum yaluñuz ālemi seyr et
Ki düşsün zerreveş üftādeler yanuñca ra nādur
5. Belā mevcı cihānı ğarğa vërse tañ degül ey dil
Fakīrinūñ gözi yaşı yeñilmez şanki deryādur

14.

Fe ilātün mefā ilün fe ilün

Hafif + + -- / + - + - / + + -

1. Dil-rübālar gedāya vërmezler
Şanma kim mā-ādāya vërmezler
2. Yādılara gūşe gūşe vërürler
Āh kim āşnāya vërmezler
3. Sım-i eşkümi hıçe şaymazlar
G**lerin yok bahāya vërmezler

²⁴ H. 1067: 66b.

1a “Güzellik” ve “nev-bahār” kelimelerinde takdim-tehir işareti vardır.

²⁵ H. 1067: 118v.

4. Şūfi hīç şaķaluña atmazlar
G**ler ehl-i riyaaya vèrmezler
5. Ey **Faķiri** vèrürler èllere līk
Åh ben mübtelāya vèrmezler
6. Hele bu yer püserleri Şimdi
Degme bir kırnayaya vèrmezler
7. MüŐkili çiftesine girmekdür
Şanma bunlar Őıraya vèrmezler

15.

Fā'ilātün fā'ilātün fā'ilün

Remel - + - - / - + - - / - + -

1. Gerçi g**ün k*rüme işler geçer
Līk k*rüm aña hoş işler geçer
2. Çala çala ezgine döndi kuşum
K*rümüz de başka bir mihter geçer
3. Tu dèyince ey kaşı yā g**üne
Hiç ilmez tīr-i k*rüm tīz geçer
4. Görmez oldı g**-i dildāri kuşum
Dostlar aylar gelür yıllar geçer
5. Kaħbe-zen dünyāya baş egmez kuşum
Ey **Faķiri** ol da başka er geçer

²⁶ H. 1067: 118v.

16.

Fe'îlâtün fe'îlâtün fe'îlâtün fe'îlün

Remel ++-- / ++-- / ++-- / ++-

1. Sensüz ey rûh-ı revân sînedede cân eglenmez
Bir yaña olsa eger iki cihân eglenmez
2. Kafes-i tende figân étse n'ola bülbül-i dil
Sensüzün ey yüzi gül gonce-dehân eglenmez
3. Hâsret-i kâmet ü ebrûñ ile kan ağlayuban
Dem olur göz yaşı dîdemde bir ân eglenmez
4. Kâmet-i serv-i ser-efrâzuña dîvâne olup
Kendüden gidüp açar âb-ı revân eglenmez
5. Eglenür her kişi bir lu'b ile dünyâda velî
Ey **Fakîri** dil-i âvâre hemân eglenmez

17.

Fe'îlâtün fe'îlâtün fe'îlâtün fe'îlün

Remel ++-- / ++-- / ++-- / ++-

1. Şanma ey zâhid bizi mâl ile şehvet kılıyuz
Dâr-ı dünyâda hemân ışık u maḥabbet kılıyuz
2. Demezüz kimseye bu mülk-i belâ içre belî
Ölürüz dirilirüz dünyede gayret kılıyuz
3. N'ola baş egmez isek işbu yalancı dehre
Şubḥ-ı şâdık gibi devr içre şadâkat kılıyuz

²⁷ R. 1969: 89v.

Fakîri.

²⁸ Tarlan 68: 56r.

Fakîri.

4. Biz daħı pādişeh-i mülk-i ma'ānī geçerüz
Ma'rifet āşıkıyuz ya'ni zarāfet kılıyuz
5. Ey **Fakiri** bir iki āşık-ı āzādelerüz
Ya'ni bir pādişeh-i mülk-i melāhat kılıyuz

18.

Fā'ilātün fā'ilātün fā'ilātün fā'ilün

Remel - + - - / - + - - / - + - - / - + -

1. 'İlm ile ma'nī yüzinde kāşifü'l-esrārsız
Ma'rifet bāğında sizler çünki ber-ħürdārsız
2. Tālib-i rāh-ı gazāda vāriş-i 'ilm-i Resül
Ma'rifet baħrinde şimdi bir dūr-i şehvārsız
3. Hāşılı zāt-ı şerifün baħşişi bir dānedür
K'ilm ile şimdi felek-rif'at melek-miğdārsız
4. Ey Süleymān-ı zamān rahm eylegil ben mūruña
Kim kabül u redd içinde şimdi siz muħtārsız
5. Hāşe kim āyine-i kalbünde jeng-i gil ola
Tūti-i tab' ile siz kim bir şeker-güftārsız
6. Dest-gır ol al **Fakiri** bendeñün gönlin ele
Kim ezelden ol ğarīb üftādeyem dildārsız

²⁹ 06 Hk 436: 34v.

19.

Fā'ilātün fā'ilātün fā'ilātün fā'ilün

Remel - + - - / - + - - / - + - - / - + -

1. Olmaz cānā çü sensüz tende cānum bir nefes
Baña kıyma benden ayru olma cānum bir nefes
2. Sāye-i luṭfuṅda bir dem mürde-dil bulsun ḥayāt
Sāye şal luṭf ét gel ey serv-i revānum bir nefes
3. Sen gidelden her gece ey māh-ı tābān şöyle bil
Ḥalkı uyutmaz benüm āh u fiğānum bir nefes
4. Şaqlar idüm āteş-i ışkuṅı sīnemde velī
Fāş éder tırılmaz aklar eşk-i revānum bir nefes
5. Ḥasretüñden bu **Faķiri** ey şanem key ḥastedür
Tiz yėtiş bi'llāh gel kim kaldı cānum bir nefes

20.

Mefā'ilün mefā'ilün mefā'ilün mefā'ilün

Hezec + - - - / + - - - / + - - - / + - - -

1. Gözüñ bīmār olaldan Rūma sultān ḥaṭṭ u ḥāl olmış
Diriğā bir iki Hindū şeh-i Mışr-ı cemāl olmış
2. Dehānuñ üzre zülfüñüñ geçer yokluğ ile 'ömri
Miyānuñ bir kıla kādır degül ğamdan ḥayāl [olmış]
3. Kara baḥtum gibi dā'im yeler oñmaz meger sāyeñ
Hevā-yı serv-ķadüñ ile ki böyle pāymāl [olmış]

³⁰ Tarlan 68: 56v.

Faķiri.

³¹ R. 1969: 24r.

Velehu eyzan.

4. Şıyaldan kelle-i Mecnūnı seng-i miḥnet-i devrān
Seg-i kūyına Leylīnūñ şikeste bir sıfāl olmış
5. **Fakīri** yine sevdā-yı ser-i zūlf-i siyāhuñla
Benüm 'ömrüm 'aceb āşūfte vü şūrīde-ḥāl [olmuş]

21.

Mef'ülü fā'ilātü mefā'ilü fā'ilün

Muzārī' -- + / - + - + / + - - + / - + -

1. Ol ḡamze-kār dilber-i şūḥ-ı cihān imiş
Åşüb-ı dehr-i fitne-i devr-i zamān imiş
2. 'Işka kul olup eşigine yüz sürenlerūñ
Añ kim gedası pādişeh-i kāmran imiş
3. Maḡrūr olma ḥüsnüñe igende gül gibi
Cānā güzellügi bu cemālūñ bir ān imiş
4. Miḥnet şebinde cevr ü cefāsından ağlama
Şād ol dilā ki ol meh-i nev mihr-bān imiş
5. Eş ārum içre lebleri vaşfin görüp nigār
Dedi **Fakīri** tūti-i şīrīn-zebān imiş

22.

Fā'ilātün fā'ilātün fā'ilātün fā'ilün

Remel - + - - / - + - - / - + - - / - + -

1. Gūşe-i miḥnetde ḡaldum fūrḡatūñ pāyānı yok
Var ise ölmekden özge derdümūñ dermānı yok

³² H.1067: 67a.

³³ SÇ. 387: 20r.

2. Bi-müselmānlar ne çāre katı hayf oldu baña
Yıkdı gönülüm hānesin bir dīni yok imānı yok
3. Göz yaşıyla nāledür cānā enīsi gönülümün
N'eylesün gurbetde kaldı hem-dem [ü] akrānı yok
4. Ğoncenün ne sözi var gülşende la'lün añmağa
Kaddüne [öykinmege] serv-i sehīnün cānı yok
5. Hey benüm rūh-ı revānum yoluña cān vërmege
Dër imişsin kim **Fakīri** derd-mendün cānı yok

23.

Mefā'ılün mefā'ılün mefā'ılün mefā'ılün

Hezec + --- / + --- / + --- / + ---

1. Efendim görmedüm ğayrı cemālde böyle parlaklık
Ne bu sendeki parlaklık o rüyında yuvarlaklık
2. Ruyından būs edem dërken lebinde bir kayış kaydum
Ta'accüb eyledüm lebde olur mı böyle kaymaklık
3. Güzel gel teşrifün olsun buyur gel hānemüz tenhā
N'olur bir kerrecik etseñ begüm gönülde alçaklık
4. Raķīb ol yāri götürmiş seyri tenhā o bāğ içre
Benüm bī-hūde dünyāda qalışum sāde aħmaklık
5. **Fakīri** 'aşığı çalpāre-i cevrünle oynatduk
Bütün dünyāyı oynatduñ ne bu sendeki oynaklık

³⁴ 06 Mil Yz A 2299: 31r.
2a Vezin aksamaktadır.
3a Vezin aksamaktadır.
4a Vezin aksamaktadır.

24.

Fā'ilātün fā'ilātün fā'ilātün fā'ilün

Remel - + - - / - + - - / - + - - / - + -

1. Tālib-i ilm olana olmaz azāb ezberlemek
Bilmiş ol eder kişiyi kām-yāb ezberlemek
2. Ger dilersen olasın şāhib-fünûnı âlemün
Saña her fenden gerekdür bir kitāb ezberlemek
3. Çün me ānī baħrine cüz' oldı elfāz ile haṭ
Yazup okıyañ eder ref-i hicāb ezberlemek
4. Döne döne yan yakıl tekrār ét dersünı
Koma elden kim éde baġruñ kebāb ezberlemek
5. Dut **FakİR**inün sözün haḫdur eyā tālib seni
Éder aġrān ortasında āftāb ezberlemek

25.

Mef'ülü fā'ilātü mefā'ilü fā'ilün

Muzārî' - - + / - + - + / + - - + / - + -

1. Hammāma girdi nāz ile bir sīm-ten güzel
Dense laṭif ü ḫüb s**i vü beden güzel
2. Gül ruḫları egerçi leṭāfetde kem degül
İllā ki ġonce b***gi ḫod cümleden güzel
3. 'Ummān içinde ol g**-i ter-nāzüki bugün
Āhum yelinden açılādüşdi igen güzel

³⁵ 06 HK 110: 72r.

4a Vezin aksamaktadır.

³⁶ H. 1067: 118v.

4. Ölmez cihānda ölürse dağı acımaz
‘Ömrinde şevk ile seni bir kez s**en güzel
5. K*rüm **Faķiri** bülbul olur uçmağa turur
Ġonce b***gin açsa o gül-pirehen güzel

26.

Mefā‘ilün mefā‘ilün mefā‘ilün mefā‘ilün

Hezec + --- / + --- / + --- / + ---

1. Maħabbet bī-sütūnidur benüm bu oñmaduğ başum
Olupdur tīşe-i Ferhād-ı bī-dil ħusrevā kaşum
2. Başum alup ‘adem mülkine varmağa dehānuñ‘çün
Elümde cür‘a-i cām-ı maħabbetdür ayakdaşum
3. Delükanlılık édüp her yaña aķar yetim-i eşk
Gözümnden çıkdı ol demden berü nemdür benüm yaşum
4. Dür-i eşkini ħarc étmekle érdi la‘l-i dildāra
‘Aceb kån deldi bilürse benüm çeşm-i güher-pāşum
5. Boyar her gece ebr-i zülfini dūd-ı siyāhumla
Faķiri olmaķ ister bu ‘arūs-ı dehr oynaşum

³⁷ R. 1969: 24r.

Velehu.

27.

Mef'ulü fā'ilātü mefā'ilü fā'ilün

Muzārī - - + / - + - + / + - - + / - + -

1. Vaşf-ı lebinde dilberümün bir haber dedüm
Ğāyet laṭif ü nāzük ü şīrīn-ter dedüm
2. Dildār için şoran dile senden ne gizleyem
Dilber eline giricek öper kuçar dedüm
3. Bir yār şordı tīr-i kazādan ne çekdi dil
Bir kaşı yā cefāsını her gün çeker dedüm
4. 'İşkuñ ne şekle koydı beni bilmege hemān
Göster cemālün āyīnesin bir nazar dedüm
5. Ben ne dedüm **Fakiri** kuluñ'çün be hey güzel
Sen pādīşāh-ı hūsni nihāyet sever dedüm

28.

Fā'ilātün fā'ilātün fā'ilātün fā'ilün

Remel - + - - / - + - - / - + - - / - + -

1. Ka'be-i küyuñda cān vèrmek şafādur sevdüğüm
'İd-i vaşluñdan ğarāz bir merḥabādur sevdüğüm
2. Gözlerümden ğāfil olma seyl-i eşkümden şakın
Bilürem 'ilme'l-yaqīn 'ayn-ı belādur sevdüğüm
3. Başdan ayağa cefā dōken gibi her-cāyidür (?)
Āh kim dünyā gibi bir bī-vefādur sevdüğüm

³⁸ R. 1969: 27r.

Fakiri fermāyed.

³⁹ R. 1969: 89v.

Fakiri fermāyed.

ğāfil: ğarīb R. 1969.

4. Gün gibi rüşen degül midür ne lâzımdur delil
Pertev-i âyîne-i nür-ı Hudâdur sevdüğüm
5. Olma bî-gâne teraḥḥum kıl **Faḳîrî** bendeñe
Kim ezelden işkuñ ile âşinâdur sevdüğüm

29.

Mefâ'ılün mefâ'ılün mefâ'ılün mefâ'ılün

Hezec + --- / + --- / + --- / + ---

1. Begüm ḥüsnüñ zamānidur öpül 'ömrüm kuçul 'ömrüm
Güzellik çünki fānīdür öpül 'ömrüm kuçul 'ömrüm
2. Öpülmekden çü ḳan olmaz kuçulmaḳdan ziyān [olmaz]
Güzellik cāvidān olmaz öpül 'ömrüm kuçul 'ömrüm
3. Öpülmek bir melāḥatdür kuçulmak ḥod sa'ādetdür
Bilürsün buse 'ādetdür öpül 'ömrüm kuçul 'ömrüm
4. Geçer ḳalmaz zamāndur bu güneş gibi 'ıyāndur bu
Vefası yok cihāndur bu öpül 'ömrüm kuçul 'ömrüm
5. Baḳup ḳadd-i bülendüñe nazar kıl kendü kendüñe
Faḳîrî derdmendüñe öpül 'ömrüm kuçul 'ömrüm

⁴⁰ 06 HK 110: 72r.

Faḳîrî.

Bu gazel Necâtî Beg Divân'ında 354. gazel olarak yer almaktadır (Tarlan, 1992: 308).
5a baḳup: yā ḳaddüñe 06 HK 110.

30.

Fā'ilātün fā'ilātün fā'ilātün fā'ilün

Remel - + - - / - + - - / - + - - / - + -

1. Géceler tā şubha dek feryād u zārum var benüm
İşkuñ ile şimdi haylî iştihārum var benüm
2. Gülşen-i cennetde bitmiş bir nihāl-i tāzedür
Dağı gözler görmedük bir gül-izārum var benüm
3. Bir leb[i] gonce yüzi gül saçı sünbül lāle-ruḥ
Bir kıyāmet serv-kāmet gamze-kārum var benüm
4. Lebleri vaşında nazmum bir içim şudur hemān
Gör ne nāzük-ṭab' u lafz-ı ābdārum var benüm
5. Cennetün hürilerün añañ **Fakiri** baña kim
İki dünyaya deger bir şive-kārum var benüm

31.

Müfte ilün mefā'ilün müfte ilün mefā'ilün

Recez - + + - / + - + - / - + + - / + - + -

1. Haste-dilem belā-keşem āh ne edem n'edem n'edem
Yağdı beni firāk u gam āh ne edem n'edem n'edem

⁴¹ HS. 1313: 31v; 06 Mil Yz A 547/1: 109v.

1a şubha: şubḥ HS.

2a bitmiş: bitmez HS.

5a añañ: aña HS.

⁴² 06 Mil Yz A 4228/2: 51r.

3b Vezin aksamaktadır.

5a Ben ki bugün Fakiriyem bendelerün haqiriyem: Gerçi bugün Nesimiyem Haşimiyem Kureşiyem 06 Mil Yz A 4228/2: 51r. *Latifi Tezkiresi*'nde sadece matla beyti yazan bu gazel *Nesimi Divanı*'nda bulunmamaktadır (Ayan: 2014).

2. Haset ile aķar yaşum yandı yine iķüm taşum
Āh ile nāledür iřüm āh ne ědem n'ědem n'ědem
3. Yaķdı beni ü ĥasretün fūrķat ü ķan-ı raĥmetün (?)
Olmazsa ger 'ināyetün āh ne ědem n'ědem n'ědem
4. Hecr ile yandı bu ciġer derd ile cānda ķıldı eşer
řabr gerek yaĥod sefer āh ne ědem n'ědem n'ědem
5. Ben ki bugün **Faķiri**em bendelerün ĥaķiriyem
Bir řanemün esiriyem āh ne ědem n'ědem n'ědem

32.

Fā'ilātün fā'ilātün fā'ilātün fā'ilün

Remel - + - - / - + - - / - + - - / - + -

1. Gülřen-i ĥüsnin ki dildār ětdi kāküllerle zeyn
Güiyā bāġ-ı İremdür oldı sünbüllerle zeyn
2. Ĥaķ-ı 'anber-bārlarla gerden-i simin-i yār
şanasın kāfurdur kim oldı fülfüllerle zeyn
3. Çeşm-i pür-eřķümle cānā 'aks-i ruĥsāruñ senün
şişe-i pür-ābdur olmış ķaranfüllerle zeyn
4. Bu iki çeşm-i pür-eřķüm řevķ-i la'lünle senün
Bezm-i cāmda şişelerdür ola müller ile zeyn
5. Dāġ-ı ĥün ile cān vėrdi **Faķiri**-i derdmend
ědesiz bi'llāh mezārını kızıl güllerle zeyn

⁴³ R. 1969: 24r.

Velehu.

2a ĥaķ: ĥār R. 1969.

3b olmış: kim olış R. 1969.

5a Vezin aksamaktadır.

33.

Fe'ilâtün fe'ilâtün fe'ilâtün fe'ilün

Remel + + -- / + + -- / + + -- / + + -

1. Yandı odlara felek âteş-i sūzānumdan
Ra'd feryāda gelürse n'ola efgānumdan
2. Ölürem uğrama sīne[me] ey[ā] kaşı kemān
Tir-i gānzeñ ki benüm geçse kaçan yanumdan
3. Gülşen-i bāğ-ı cihān içre bugün sāye gibi
Ayrı düşdüm meded ol serv-i hırāmānumdan
4. Şāh-ı gām haymesidür sīnede ey lāle-izār
Görinen dāğ degül çāk-i girībānumdan
5. Ey **Fakiri** demidür miñnet ü gām bezminde
Ağlayam fūrkat ile dīde-i giryānumdan

34.

Fā'ilâtün fā'ilâtün fā'ilâtün fā'ilün

Remel - + -- / - + -- / - + -- / - + -

1. Gün yüzüne zūlf-i miskīnün niķāb etmek neden
Ben za'ifün hālını dā'im harāb etmek neden
2. Leblerüne dil-teşne olup dilberā her dem-be-dem
Gözlerümden dökilen kanı şarāb etmek neden

⁴⁴ Atatürk K. 1565: 59v.
2a Eksik kelime vardır.

Fakiri nazire.

⁴⁵ 06 Mil Yz A 3291: 20v.

Gazel-i Fakiri.

3. Çeşm-i hüsnüñ dem-be-dem tīg-ı müjeñle bağrumı
Sine içre hecrüñ odıyla kebāb étmek neden
4. Ey yüzi gül lebi ğonce kām̄eti serv-i çemen
Derdle [beni] inledüp hem-çü rebāb étmek neden
5. Vaşluña érgür nigārā 'aşıka raħm eylegil
Ol **Fakīre** nār-ı hecrüñle 'azāb étmek neden

35.

Mef'ülü mefā'ilü mefā'ilü fe'ülün

Hezec -- + / + -- + / + -- + / + --

1. Nā-ehle vèren āfet-i devrānı s**em ben
'Uşşākına raħm étmeyen oğlanı s**em ben
2. Bir yār ile tenhā düşicek meclis-i meyde
Engellik éden cāhil ü nā-dānı s**em ben
3. 'Uşşāka cefā eyleye her ğün s**e éller
Her ğeçe anuñ gibi çatışkanı s**em ben
4. [...] olıcağ her ğeçe bir gerden-i sīme
Bu burma bıyıkda olan 'unvānı s**em ben
5. Geç geç gelüp ānide giden yāri **Fakīri**
Bir sen daħı ger olur iseñ anı s**em ben

⁴⁶ 06 Mil Yz A 715: 102r.
4a Eksik kelime vardır.

36.

Fe'ilâtün fe'ilâtün fe'ilâtün fa'lün

Remel + + -- / + + -- / + + -- / --

1. Deme eşküni nazardan düşürüp nemdür bu
Bir zamân ola ki çok acıyasın demdür bu
2. Ol melek yüzlü nigâra n'ola cânlar vërsem
Ki perî-rûlar içinde 'aceb âdemdür bu
3. Çeşm ü kıadd zülf [ü] dehân olsa [n'ola] eglencem
Eglenür her kişi bir lu'b ile 'âlemdür bu
4. N'ola ger kıadd ü dehânuñı senüñ fikr étsem
Ey tabîbüm ki dil-i haste [i]çün emdür bu
5. Âferin tab'-ı selimine **Fakîrî**nüñ kim
Şeh Süleymân zamânında müsellemdür bu

37.

Fe'ilâtün fe'ilâtün fe'ilâtün fe'ilün

Remel + + -- / + + -- / + + -- / + + -

1. Başumuz hoş olalı zülf-i semen-sâlar ile
'Ömrümüz geçdi bizüm bu kıuru sevdâlar ile
2. Dâğ-ı hün ile zeyin eylemişüz kıollarumuz
Bezmi zeyn étmege şâh-ı gül-i hamrâlar ile

⁴⁷ R. 1969: 24v.

Fakîrî fermâyed.

5b Vezin aksamaktadır.

⁴⁸ R. 1969: 24v.

Fakîrî fermâyed.

3. Bāğda medh ederüz gül gibi her gonce-lebi
Şi'r-i rengin okıyup bülbül-i güyâlar ile
4. Etdi tahrik çenârı yine gülşende nesim
K'el şalar rakşa girer serv-i dil-ārâlar ile
5. Ey **Fakîri** leb-i şîrîni[ni] vaşf eyleyelüm
Berü gel iş edelüm sükkeri helvâlar ile

38.

Fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün

Remel - + - - / - + - - / - + - - / - + -

1. Āşık olmuşlar-durur yârün gözine kaşına
Çeşmümün merdümleri girelden iki yaşına
2. Husrevâ sen cân-ı şîrîn terkini urmaz gönül
Kühken her kankı taş katısa ursun başına
3. Cân vèrelden sen lebi şîrîn [i]çün ey seng-dil
Tîşe-i Ferhâd diş biler mezârum taşına
4. Sırr-ı ışkı elliere fâş etdügi'çün Kühken
Ol delünün etdügi dokundı âhir başına
5. Ey **Fakîri** ol şanem nakşını taşvîr eyleyen
Rûh-bağş etmiş lebini âferîn nakkâşına

⁴⁹ R. 1969: 79r.

Velehu.

39.

Fā'ilātün fā'ilātün fā'ilün

Remel - + - - / - + - - / - + -

1. Çin-i zülfün 'anber-efşân eyleme
Hâl-i 'uşşâkı perîşân eyleme
2. Ğamzeler tîğın havâle eyleyüp
Hay efendüm hey begüm kan eyleme
3. Hasret-i zülfüñle 'ömrüm ebrveş
Gözlerüm yaşını bārân eyleme
4. Ārzü-yı pây-büsuñla beni
Her nefes hâk ile yeksân eyleme
5. Ey **Fakîri** ağzını öpdüm deme
Yok yere kendüñe bühtân eyleme

40.

Mefā'ilün mefā'ilün fe'ülün

Hezec + - - - / + - - - / + - -

1. Kara zülfiyle âl eyler kimerde
Beni şürîde-hâl eyler kimerde
2. Kaşın nūnı gamıyla lām-ı zülfün
Elif kaddümi dâl eyler kimerde
3. Güneş gibi toğup luṭfi yüzinden
O meh 'arz-ı cemâl eyler kimerde

⁵⁰ R. 1969: 79v.

Fakîri fermâyed.

⁵¹ R. 1969: 77v.

Velehu.

4. Vişāl-i ʿidine dāl olmağ için
Beni şekl-i hilāl eyler kimerde
5. Dehānuña çü yok çāre **Faķiri**
Miyānuñı hayāl eyler kimerde

41.

Fāʿilātün fāʿilātün fāʿilātün fāʿilün

Remel – + – – / – + – – / – + – – / – + –

1. Yan başup tīguña ʿuşşāķın girersün ķanına
İki yüzlülük düşer ʿoğrusı anuñ şānına
2. Tīğ-ı hūn-ālūduñuñ havfindan ey gonce-dehen
Hārlardan şāķ-ı gül hāncer ʿaķınmış cānına
3. Tīr-i hūn-rīzini habs eyle zaķm-ı sīnede
Ver boyun ey dil nigāruñ hāncer-i bürrānına
4. Zūlm ile bī-dillerūñ ķanın sürermiş yüzine
Nice ķanlı demesünler tīğ-ı hūn-efşānına
5. Kılıç ile aldı dil mülkini tīğ-ı ğamzesi
Ey **Faķiri** soñra tevfiż etdi ğam sulţānına

⁵² R. 1969: 89r.

Velehu.

1a şānına: şāhına R.1969.

42.

Fā'ilātün fā'ilātün fā'ilātün fā'ilün

Remel – + – – / – + – – / – + – – / – + –

1. Hālet-i 'ışkı añup nāle vü efgānum ile
Ağladum ŝubħa degin dīde-i giryānum ile
2. Germ olup yandugum için ruħı ŝevkiyle anuñ
ŝem' dutuŝdı gece sīne-i sūzānum ile
3. Devlet el vërmedi hayfā ki bugün bayramda
Merħabā edemedüm 'adl ıssı sulṭānum ile
4. Bāğ-ı ğamda ne revādur ki ğala bülbül-i dil
Hārlar gül gibi seyr eyleye cānānum ile
5. Mā-cerā-yı ğam-ı hecrini o meh çihremüzüñ
Ey **Fakiri** yüzüm üzre yazuban ğanum ile

43.

Mef'ülü fā'ilātü mefā'ilü fā'ilün

Muzārī – – + / – + – + / + – – + / – + –

1. Mecnün ki mülk-i miħnetde bir pādiŝāh idi
Derd ü belā vü ğam aña hayl ü sipāh idi
2. Mecnün başında eyledi ğam murĝı āŝiyān
Mülk-i belāda bir şeh-i ŝāħib-külāh idi

⁵³ R. 1969: 90r.

Velehu.

⁵⁴ R. 1969: 25r.

Fakiri fermāyed.

1a Vezin aksamaktadır.

5b Vezin aksamaktadır.

3. Mecnûn yanarken âteş-i 'ışka başında sen
Jülîde-mûyı şanma ki dūd-ı siyâh idi
4. Mecnûn mezârı üzre biten nergis ey gönül
Sevdâ-yı çeşm-i Leyli için şekl-i âh idi
5. Mecnûn teninde yer yer elifler **Fakîriyâ**
Her biri mülk-i miñnetde bir togru râh idi

44.

Mef'ûlû fâ'ilâtü mefâ'ilû fâ'ilün

Muzârî - - + / - + - + / + - - + / - + -

1. Şâh-ı gülün işideli bülbül yasağını
Gülşen içinde başmadı gitdi ayağını
2. Mecnûn figâna başlayalı andelîbvâr
Gördi cemende luğ ile leylî otağını
3. Ey gün şıfatlu şevkuñ ile her gece mehûñ
Yağsa aceb mi âteş-i âhum çerâğını
4. Şol deñlü medh eyledi gonce dehân açup
Gülşen içinde bülbüle ol gül budacağını
5. Cân bülbülünü şaldı ayağa **Fakîriyâ**
El üzre tutsa tañ mı o gül yüzlü zâğını

⁵⁵ 06 Mil Yz A 2552: 82v.

Fakîri.

45.

Fā'ilātün fā'ilātün fā'ilātün fā'ilün

Remel - + - - / - + - - / - + - - / - + -

1. Üste vèrüp cānını germ eylesün bāzārını
Göre sīm ü zerle alur dilberün ikrārını
2. Sīm-i eşkin rüy-ı zerdin hārc édüp k*rüm benüm
Der-miyān étđi g**e hep dirhem ü dīnārını
3. 'Ac ayaqlu taht-ı sīmīn üzre çıkar her gēce
Özge sultāndur s**üm bilmez dahı miqdārını
4. Kem degüldür eşk-i çeşmini aqıtsa derd ile
K*rümün bir sīm iken zerd eyledi ruhsārını
5. Ey **Fakiri** kılca kalur rişte-i cānum benüm
El urıcak çözmege dilberlerün şalvarını

46.

Mef'ülü fā'ilātü mef'ülü fā'ilün

Muzārī - - + / - + - + / + - - + / - + -

1. Şabr étđi darb-ı k*re dil-āverlik eyledi
Ol kaḥbe-i zamāne 'aceb erlik eyledi
2. Meydān içinde kodı s**üm başın ortaya
Ser vèrđi geldi ḥaylice serverlik eyledi
3. S**üm geçürđi ḥalka-i g**ni boynına
Başını aldı gitđi kalenderlik eyledi

⁵⁶ H. 1067: 118v.

⁵⁷ H. 1067: 118v.

Velehu.

4. Deyr içre düzdi bu büt-i tersâyı dün gece
Görseñ ki bu s**üm nice kâfirlik eyledi

47.

Fā'ilātün fā'ilātün fā'ilātün fā'ilün

Remel - + - - / - + - - / - + - - / - + -

1. Günde biñ kez vèrmeyen serv-i dil-ārādan n'olur
Her gece s***meyen zülf-i semen-sādan n'olur
2. N'ola taħrīk étse kuşum kavara işidicek
Bād-ı şubḥ ile şalınmaz serv-i ra nādan n'olur
3. G**-i billürı yanında añma la l-i aḥmeri
Ḥalka çinī var iken bir ğayrı tavadan n'olur

Müfredler

1.

Fā'ilātün fā'ilātün fā'ilātün fā'ilün

Remel - + - - / - + - - / - + - - / - + -

1. Faḫr ile faḫr eylerüz Ḳārūna taḳlīd étmezüz
Sālik-i rāh-ı Resūlüz mālīk-i māl olmazuz

⁵⁸ H. 1067: 118v.

⁵⁹ MK. 1996: 12r.

Faḫiri.

2.

Fā'ilātün fā'ilātün fā'ilātün fā'ilün

Remel - + - - / - + - - / - + - - / - + -

1. Hiç t**ğum kılına şaymaz Me'ālī burnını
Ey **Fakiri** şimdi hayli güllüdür k*rüm benüm

3.

Fā'ilātün fā'ilātün fā'ilātün fā'ilün

Remel - + - - / - + - - / - + - - / - + -

1. Nev-cevānlar ahdinde durmaz fırsatı fevt eyleme
Ey **Fakiri** böyle pend eyledi pürüm benüm

Matlalar

1.

Mefā'ilün mefā'ilün fe'ülün

Hezec + - - - / + - - - / + - -

1. Ğam-ı cānānı kılmasam bir dem yād
Dil-i vīrānum olmaz idi ābād

⁶⁰ H. 1067: 118v.

Bu beyit Fakiri'nin *Letâ'if* adlı eserinin 372r. yaprağında 15. latifede geçmektedir.

⁶¹ H. 1067: 118v.

⁶² 06 Mil Yz A 8080/2: 51r.

2.

Fā'ilātün fā'ilātün fā'ilātün fā'ilün

Remel - + - - / - + - - / - + - - / - + -

1. Ey **Faķiri** çünkü bildün o yalandur bu yalan
Bu fenā dünyāda sen de bir iki gün oyalan

3.

Fe'ilātün fe'ilātün fe'ilātün fe'ilün

Remel + + - - / + + - - / + + - - / + + -

1. Kim ki ışkuñla eşigüñde yüzün hāk eyler
Ölmedin yerini İsi gibi eflāk eyler

4.

Fe'ilātün fe'ilātün fe'ilātün fe'ilün

Remel + + - - / + + - - / + + - - / + + -

1. Deheni yoķlugunu var ise ol māh bilür
Kimse hüküm étmez aña gāyibi Allāh bilür

63 MK. 1996: 12r.

Faķiri.

64 MTN: 104r.

Faķiri.

65 MTN: 188v.

Faķiri.

5.

Fā'ilātün fā'ilātün fā'ilātün fā'ilün

Remel - + - - / - + - - / - + - - / - + -

1. Bir güzel sevdüm yine kim ismi Nūru'llāhdur
Hüsni içinde yok nazîri bir müselleme şāhdur

6.

Mefā'ilün mefā'ilün mefā'ilün mefā'ilün

Hezec + - - - / + - - - / + - - - / + - - -

1. Yine şāhn-ı gülistānda bezendi lāle vü güller
Yine her şāh-ı serv üzre figāna geldi bülbüller

7.

Fā'ilātün fā'ilātün fā'ilātün fā'ilün

Remel - + - - / - + - - / - + - - / - + -

1. Kūhveş 'āşıkıların bağrında başı var imiş
Mecma'u'-bahreyne beñzer kanlı yaşu var imiş

⁶⁶ MTN: 183v.

Fakiri.

⁶⁷ MTN: 139v.

Fakiri.

⁶⁸ MTN: 274r.

Fakiri.

8.

Fā'ilātün fā'ilātün fā'ilātün fā'ilün

Remel - + - - / - + - - / - + - - / - + -

1. Dilde anuñ'çün dehānuñ beñlerinden var ğalať
Harf-1 mīmin her haťuñ gördüm ki yoťdur hīç nuťať

9.

Mef'ülü fā'ilātün mef'ülü fā'ilātün

Muzāri' - - + / - + - - / - - + / - + - -

1. Āh eyleşem aceb mi dīdār-1 yāre karşı
Feryād u zāra başlar bülbul bahāra karşı

⁶⁹ MTN: 280r.

Faķiri.

⁷⁰ MTN: 204r.

Faķiri.

استاد ESTAD

ESKİ TÜRK EDEBİYATI ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

[Journal Of Old Turkish Literature Researches]

E-ISSN: 2651-3013

Cilt: 2 Sayı: 2 Ağustos 2019

ss. 845-868

Makalenin Geliş

Tarihi

08/08/2019

Makalenin

Kabul Tarihi

27/08/2019

Yayın Tarihi

30/08/2019

KLASİK TÜRK ŞİİRİNDE MAVİ GÖZ

Reyhan ÇORAK¹

*Müjgânları dem yok ki ten-i hâkiye
Peykân-ı kâza gibi nüzûl eylemeye
Ol çeşm-i kebûda sîne gerdik durduk
Gökden ne yağar ki yer kabûl eylemeye
Na'îli-i Kadîm (Rubai/19)*

ÖZET

Sevgili ve onun şahsiyetini aksettiren güzellik unsurları klasik Türk şiirinin temel yapısını teşkil etmektedir. Âşığı cezbedici özelliklere sahip bu unsurların en muteber olanlarından biri de gözdür. Gelenek içerisinde rengi, şekli ve fiiliyatı, değişik benzetmelerle beraber kullanılmıştır. Göz, renk itibarıyla yaygın olarak siyahtır ve siyahın somut-soyut bütün çağrışımları şiire konu edilmiştir. Bunun dışında elâ kelimesi de göz rengini niteleyen sıfatlar arasındadır. Genel olarak bakıldığında mavi renk hiç kullanılmıyormuş gibi görünse de özellikle gazellerde, göz için bu rengin tercih edildiği beyitler bulunmaktadır. Bu makalede şiirde kullanılan ve tespit edilebilen bütün mavi göz beyitleri bir araya getirildi. Benzetme yönü dikkate alınarak tasnif edildi ve izaha çalışıldı.

Anahtar Kelimeler: Klasik Türk Şiiri, Gazel, Göz, Mavi Göz.

¹Dr. Öğr. Üyesi, İstanbul Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Türk İslam Edebiyatı A.B.D.
reyhan.corak@istanbul.edu.tr Orcid ID: 0000-0003-1978-1604.

BLUE EYE IN CLASSICAL TURKISH POETRY

ABSTRACT

The beloved and the beauty elements that reflect her personality constitute the basic structure of classical Turkish poetry. The eye is one of the most acknowledged one of these elements that attract lover. Its color, shape and actions have been used in the tradition through various analogies. The eye is mostly black in color, and all the connotations of the colour black, concrete or abstract, have been used as the subject of poetry. In addition, the word hazel is among the adjectives that characterize eye color. In general, it seems that blue is not used at all, but especially in ghazals, there are couplets in which this color is preferred for the eye. In this article, all blue eye couplets used in poetry have been collected. They were classified according to the kinds of analogy and explained.

Keywords: Classical Turkish Poetry, Gazel, Eye, Blue Eye.

GİRİŞ

Klasik şiir geleneğinde, sevgilinin teveccühü, âşğın veya şairin yegâne maksadıdır. Bu maksadın hâsıl olma ümidi, şiirde, özellikle de gazelde sevgilinin güzellik unsurları vasıtasıyla ifade edilmektedir. Âşık bu unsurları kullanarak bir taraftan sevgiliyi okuyucuya tarif eder bir taraftan da hem sevgiliye hasretini hem de serzenişini dile getirir. Bu münasebetle söz konusu unsurların şiirdeki vazifesi, son derece maharetli bir biçimde, âşığı kendinden geçirerek esir etmektir. Âşık yaşadığı bu esaret sebebiyle ruh halindeki dalgalanmayı muhafaza eder ve bunu güzellik unsurları sayesinde dile getirir. Böylece şiirde maksat hâsıl olmuş olur. Bu minvalde kabiliyet alanı en elverişli olan dolayısıyla en fazla kullanılan güzellik unsurlarından biri de gözdür.

Gözün, insan ilişkileri üzerindeki derin tesiri, büyüleyici özelliği, rengi, şekli ve âşığı maruz bıraktığı haller, şiirde yaygın bir biçimde yer alır.

Şekil itibarıyla göz en çok nergise benzetilir. Bu çiçeğin özelliklerini aksettiren sıfatlarla birlikte benzetme unsuru olarak kullanılır. Mest, cādū, şehlâ, mahmûr, hâb, fitne ve bîmâr, bu sıfatların bazılarıdır. Gözün acımasızlığı, bakışların keskinliği veya nazlı oluşu bâz, şahbâz, şahin, laçın, pars, geyik, ahu ve gazal kelimeleriyle ifade edilir. Aynı biçimde badem, nân (ekmek), sâd ve ayın harfleri de şekil bakımından gözün en çok benzetildiği unsurlar arasındadır.

İşlevsellik açısından gözün mahareti ve sahip olduğu tesir gücü daha ziyade şu sıfatlarla ifade edilir: Mest, mestân, mestâne, mest-i bed-hû, mest-i nigâh-ı nâz, humâr, mahmûr, huftu, humâr-âlûd, humâr-ı nâz, pür-humâr, sarhoş, mey, şarâb, şarâb-ı işve, şarâb-âlûde, sâkî, peymâne, ser-girân, kadeh, sahbâ, bî-tâb, nâ-tüvân, hâb, hâb-âlûde, nîm-hûb, hasta, bîmâr, mariz, efsûn, fettân, fitne-âlûd, âl, füsûn-ger, fitne-ger, câdû-yı fettân, musahhar, pür-fiten, fitne-i âhir-zaman, sâhir-pîşe, pür-füsûn, câdû-yı efsûn-ger, efsûn-sâz, sihr-engiz ve fitne-cû, kan içici, hûnî, hûn-hâr, teşne-i hûn, hûn-rîz, pür-hûn-âb, hûn-bâr, hûn-feşân, ciger kanı, kana gark etme ve hûnâbe-feşân. Ok, tîr, sinân, hançer, neşter, tîg, şemşir ve kılıç da kan dökmek için göze yardımcı olan unsurlardır. Bu gibi fiiliyatından dolayı göze, kasap, cellât ve kâtil de denir: Can alıcı, öldürücü, âşık-kûş, kattâl ve gazâblı olması da onun diğer hususiyetlerini aksettiren sıfatlardır (Çorak, 2002: 8-9).²

KLASİK ŞİİRDE GÖZ RENGİ

Klasik şiirde sevgilinin gözünü tavsif eden renk genellikle siyahtır. Bu renkle ilişkisi bakımından sevda ve kâfir kelimeleri de sık kullanılır. Asıl anlamı “siyahlık” demek olan sevda kelimesi, klasik tıp terminolojisinde diğerleri kan, balgam ve safra olan “ahlât-ı erbaa”dan birinin adıdır. Aşkın artmasıyla sevdanın çoğaldığına inanılır (Şentürk, 1999: 551). Dolayısıyla âşıklık ve çılgınlığı galeyâna getiren bu sıfatı şairler, hem renk hem de aşka düşme anlamında kullanırlar:

Uşşâka mâye-i *sevdâ*-yı cünündür
Ol çeşm-i siyeh-mest ile ol zülf-i siyeh-kâr³ Nâbî (G.244-I/2)

² Bu bölümde bahsi geçen benzetme unsurları, ÇORAK, Reyhan (2002). *Klasik Edebiyat'ta Sevgilide Göz, Kirpik ve Kaş Üzerine Benzetmeler*, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, s. 8-9. isimli tezin yazımı sırasında kullanılan Divanların taranması sonucunda elde edilip listelenmiştir. Detaylı bilgi için ayrıca bk. ERDOĞAN, Mehtap (2013). *Güzellik Unsurlarıyla Divan Şiirinde Sevgili*, İstanbul: Kitabevi, s. 37-65. TAŞ, Ayşe Işıl (2013). *Şeyh Gâlip Divânı'nda Güzellik Unsurları*, Yüksek Lisans Tezi, Edirne, s. 67-93. GÖNEL, Hüseyin (2010). 15.-16. Yüzyıl Divanlarına Göre Divan Şiirinde Sevgili, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, s. 253-268. SEFERCİOĞLU, Nejat (1990). *Nev'i Divânı'nın Tahlihi*, Ankara: Akçağ Yayınları, s.167-172. ÇAVUŞOĞLU, Mehmet (2001). *Necati Bey Divânı'nın Tahlihi*, İstanbul: Kitabevi, s. 139-149. TOLASA, Harun (2001). *Ahmet Paşa'nın Şiir Dünyası*, Ankara: Akçağ Yayınları, s. 191-198. KURNAZ, Cemal (1996). *Hayâlî Bey Divânı'nın Tahlihi*, İstanbul: MEB Yayınları, s. 238-242. YAZICI, Tahsin (1993). “Çeşm”, İslam Ansiklopedisi, C.8, ss. 276.

³ Makalede geçen beyitlerin yalnızca gazel ve beyit numaraları gösterilmiştir. Divanların tam künyeleri kaynakçada bulunmaktadır.

Nâbî'ye (ö.1124/1712) ait olan beyitte siyah göz ve siyah saçın, sevda çılgınlığının ana sebebi olduğu ve bunun da âşıklar tarafından bilinmesinin şaşılacak bir durum olmadığı ifade edilmektedir (Çorak, 2002: 18).

Gözün kâfir olarak nitelendirilmesi âşğın maruz kaldığı cevr ü cefadan dolaydır. Kelimenin çağrıştırdığı merhametsizlik, zulüm, sitem ve hile gibi hususiyetler göze atfedilerek kullanılmaktadır (Pala, 1990: 273):

Bir uğurdan iki *kâfir* üstüme kıldı hücum
Gördüm olmaz ikisine müşterek oldum esir Behiştî (G.136/2)

Güzelin göz rengi siyahın yanında elâ olarak da nitelendirilmektedir. Bu renk, şairler tarafından, al (almak fiili), al (renk) ve âl (hile) ifadeleriyle cinas yapılarak beyitlerde yer almaktadır (Tolasa, 2001: 189; Çorak, 2002: 20):

Eşkümü gül-gün iden bir reng-i rüyun alıdur
Ahmedün gönlin alan *ala* gözünün âlidür Ahmet Paşa (G.49/6)

Ahmet Paşa'ya (ö.902/1496-97) ait olan beyit "gözyaşımı gül renginde akıtan al yanaklı güzel, gönlümü de elâ gözünün hilesiyle aldı" anlamındadır.

Elâ rengi veya koyu mavi rengi ifade etmek için şiirde iki kelime daha kullanılır. Asıl anlamı, "elâ göz ya da koyu mavi" olan *şehlâ*⁴ kelimesi bu sıfatlardan biridir. Aslında Divan şiirinde yaygın olarak "tatlı şaş bakan göz" manasında ele alınmıştır. Fakat renk ifade eden beyitlere de rastlanmaktadır:

Kadı Burhaneddin'e (ö.745/1345) ait olan beyitte *şehlâ* sıfatı ile gözün rengi kastedilmiştir:

Gözüne ah kara dimezem ki *şehlâ* duymasun
Nâgehîn gamzeyle dil atup vebâle düşmesün Kadı Burhâneddîn (G.168/3)

"Koyu elâ göz" anlamındaki bir diğer kelime de kıymadır. Karamanlı Aynî (ö.1490'dan sonra) beytinde kıyma gözlü sevgilinin, çok hiddetli bir bakışla sadece bir gönül değil bin gönül alabileceğinden bahsetmektedir:

Âşıkdan *iki kıyma gözün* iy yüzi hûbum
Bir kerre kıya bakış ile bin dili ala Karamanlı Aynî (G.435/3)

⁴ Makalede kullanılan bazı kelimelerin anlamları için "AYVERDİ, İlhan (2005). *Misalli Büyük Türkçe Sözlük*, İstanbul: Kubbealtı Yayınları." kullanılmıştır.

KLASİK ŞİİRDE MAVİ GÖZ

Mavi göz beyitleri sanıldığıının aksine sadece klasik şiirin son dönemlerinde görülen bir unsur değildir. 16. yüzyıldan itibaren hemen her yüzyılda az da olsa örneklere tesadüf edilmektedir. Yaygın olarak mavi gözün Farsça terkihi *çeşm-i kebûd* ifadesi kullanılır. Bunun yanında *mînâ-çeşm* ve *firûze-fâm* kullanımları da mevcuttur.

Mavi göz için teşbih unsuru olarak daha ziyade somut kavramlar tercih edilmiştir. Bundan dolayı, genellikle açık, net ve anlaşılır ifadelerle beyitler nazmedilmiştir.

16. yüzyılın en hacimli divânına sahip olan Zâtî (ö.953/1546) “saadetli bir güne erişmek dilersen, mavi gözlü ve put gibi güzel olan sevgilinin yolundan ayrılma, sözünden çıkma” demektedir:

Gözi *firûze-fâm* ol bir sanemdür tap deyince var
Temâşâ kıl eger irmek dilersen rûz-ı pîrûze⁵ Zâtî (G.1416/3)

Bu yüzyılda göz için mavi rengi kullanan bir diğer şair Emrî'dir (ö.983/1575). Emrî, mavi göz ile gökyüzünü, saç ile de minyatürlerde kullanılan kıvrımlı ve zarif bulut resimlerini ilişkilendirerek beytini kurar. “Mavi gözün (üzerine düşmüş olan) zülfü hayal eden herkes gökyüzüne bu bulut gibi nakşı kim çizdi, der”:

Kim yazdı göke bu buldî nakşı dir gören
Bu dîde-i kebûdda zülfün hayâlini Emrî (G.552/2)

Mavi göz ya sevgilinin görünen özelliklerini tarif etmek için ya da âşığa verdiği derin ıstırabı tanımlamak için kullanılmıştır.

18. yüzyıl şairlerinden Nedîm (ö. 1730) zarif ve külfetsiz şiirleriyle mavi gözü, bir murabbasında acımasız ve merhametsiz olarak nitelendirir:

Kebûd çeşmi bî-rahm etdi nigâhın
Âşıkların göğe çıkardı âhın
Sordum gerdeninden zülf-i siyâhın
Bir cevâb vermedi akdan karadan Nedîm (Murabba 45/2)

⁵ Makalede yer alan beyitler mümkün olduğu kadar mavi göz ile olan ilişkisi nispetinde izah edilmeye çalışılmıştır. Çok kapsamlı veya detaylı açıklamalarda bulunulmamıştır.

Aynı şekilde Yenişehirli Avnî (ö.1883) ve Vâlî-i Amedî (ö.1151/1738-39) de mavi gözün âşık üzerindeki etkilerinden bahseder:

Müjgânına o *çeşm-i kebûdun* dûçâr olup
Müştâk-i zahm-ı çeng-i peleng-i nigâhiyuz Yenişehirli Avni (G.159/4)

Bir taraftan “O mavi gözün kirpiklerine kapılıp kaplan -gibi kindar- bakışların açtığı derin yaraların müştakıyız.” diyen Avnî bir taraftan da müştak olduğu mavi gözlerin verdiği gamdan kanlı gözyaşı dökmektedir:

Gam-ı *çeşm-i kebûd* ü hasret-i zülf-i siyâhunla
Sirişk-i al akar ‘Avnî-i zârün rûy-ı zerdinden Yenişehirli Avni (G.298/7)

“Mavi gözün gamıyla ve siyah zülfün hasretiyle inleyen Avni’nin sarı benzinden kanlı gözyaşı akar.”

Asıl adı Hasan Ağa olan Vâlî-i Amedî, 18. yüzyıl şairlerindedir (Okur, 2006: 8). Hasan Ağa mavi gözü “felek-fâm” terkibiyle tavsif etmiş ve divane gönlünün mavi göz arzusu ile mavi yakut gibi morardığını ifade etmiştir:

Oldı divâne gönül ma’den-i yâkût-ı kebûd
Arzû-yı nîgeh-i *çeşm-i felek-fâmından*⁶ Vâlî-i Amedî (G.279/6)

Divan şiirindeki sevgili tipinin tanımlandığı beyitlerde mavi göz, sanki şairin zihnindeki güzeli değil dış dünyada var olan somut bir güzeli tarif eder gibidir:

Bâg-ı hüsnün her boyu servine bakmam dil-berin
Zülfü sünbül rûyu gül *çeşmi kebûd* olmak gerek Mirzazâde Sâlim (G.179/4)

Mirzazâde Salim (ö.1156/1743), dilberin nasıl olması gerektiğini ifade ettikten sonra bu özellikleri haiz güzele seslenerek “Mavi gözünden kâküllerini bertaraf et ki Allah’ın kudretini yalanlayanlar seni bir seyretsin.” manasındaki beytini söyler:

Nezzâre eden seyr ede tâ sun’-ı Hudâ’yı
Kâküllerini ber-taraf-ı *çeşm-i kebûd* et Mirzazâde Sâlim (G.19/4)

Bu minvaldeki diğer bir beyit de İzzet Ali Paşa’ya (ö.1147/1734) aittir. “Dem-i

⁶ Divanın transkripsiyonlu çalışmasında sehven “çeşm-i fülk-i fâmından” şeklinde yazılmıştır.

humârda iken nilüfer goncası misali açılıp kapanan mavi renkli gözlere (bir) bak.”:

Dem-i humârda çeşm-i kebûd-fâmına bak
Misâl-i gonce-i nîlüfer açılır kapanur İzzet Alî Paşa (G.27/6)

Nedîm mavi gözlü Çerkez güzellerini Mağrip, Fas ve Çerkez mülkleriyle ilişkilendirerek anlatmaktadır:

Zülf ü külâhı verdi hanel Mağrib ü Fese
Çeşm-i kebûdı saldı akın mülk-i Çerkese Nedîm (G.131/1)

Göz için mavi rengin kullanılması, siyaha ve elâya göre çok daha az olduğu için tespit edilebilen teşbih unsurlarının da sınırlı olduğu görüldü. Sadece “Asûman-Belâ, Sihar-Fitne, Kebûter-Kumru-Tûtî, Lacivert Nakış-Mürekkep, Firûze, Zerk-Ezrak” başlıkları altında toplanabilecek beyitlere tesadüf edildi. Münferit yapılan benzetmeler “Diğer Benzetmeler” başlığı altında toplandı. Son dönem şairlerinde mavi göz ile Göksu’da yapılan “âb âlemleri” arasında ilişki kurularak beyitlerin nazmedildiği görüldü. İlgili beyitler de ayrı bir başlık altında bir araya getirildi.

MAVİ GÖZLE İLGİLİ TEŞBİH UNSURLARI

1. Asûman-Belâ:

Bu başlık altındaki ilk beyit Şeyh Gâlip’e (ö. 1213/1799) aittir. “Çeşm-i kebûdından” redifli gazeli mavi göze ilişkin tespit edilebilmiş ilk müstakil gazeldir. Daha sonra Keçecizâde İzzet Molla (ö.1829) ve Antepî Aynî (ö.1838) bu gazeli tanzir etmişlerdir.⁷

⁷ Makalede beyit tasnifleri teşbih unsurlarına göre düzenlenmiştir. Bu sebeple “çeşm-i kebûdından” redifli tespit edilebilmiş üç müstakil gazel, nazire geleneğinin bütünlüğü içerisinde görülebilmesi için burada bir arada verilmiştir:

Harîm-i sine sünbül-zârdır çeşm-i kebûdından
Belâ-yî âsumân bî-zârdır çeşm-i kebûdından

O rütbe nâz-perverd-i vatanken şimdi firûze
Beyâbân merg-i istihkârdır çeşm-i kebûdından

Eden şîrâze-bend eczâ-yî hüsni ebruvândır hep
Hatı bir levha-i jengârdır çeşm-i kebûdından

Alır nâm-ı merâm-ı aşkı elbet çehre-i zerdim
Nigîn-i lâciverdî-kârdır çeşm-i kebûdından

Hevâyî olduğundan meşreb-i erbâb-ı dil ekser
Dû didem ebr-i deryâ-bârdır çeşm-i kebûdından

Nigâh-ı çeşmi âşûb-ı Firengistân-ı hüsn olmuş
Mesihâlar dahı bîmârdır çeşm-i kebûdından

Pür oldu cübbe vü destârı şimdi zerk-püşânın
Kimi mest ü kimi hammârdır çeşm-i kebûdından

Gül-i nîlüfer ü hürşid-veş gülzâr-ı hüsnünde
Perestîş-dâde-i ruhsârdır çeşm-i kebûdından

Kalem deryûze-i ma'nîye kılmış nîl-i engüştün
Meğer Gâlib medih-âsârdır çeşm-i kebûdından

Şeyh Gâlib

Gönül mir'ât-ı pür-jengârdur çeşm-i kebûdından
Gözümde çerh-i nîlî târdur çeşm-i kebûdından

Sipîhr engüşter-i firûze olsa dest-i hükmümde
Yine gör kim gözümde hârdur çeşm-i kebûdından

Bu sünbül-zâr-ı âlem bir şebistân-ı cünûnumdur
Serümde öyle sevdâ vardur çeşm-i kebûdından

Siyeh-çeşmân-ı hûbân-ı zamâne eylemez mi 'âr
Diyâr-ı fitne sünbül-zârdur çeşm-i kebûdından

Felek-meşrebligin ister mi itmek göz göre i'ân
O şuhun kendi de bîzârdur çeşm-i kebûdından

'Acep mi âsmân ser-dâde-i bâlîn hâk olsa
Ser-â-pâ-yı cihân bîmârdur çeşm-i kebûdından

Nigâhıdur hemîşe reng-i bi-dâdı viren çerhe
Dimem gerdüna kim gaddârdur çeşm-i kebûdından

Virürdi kara sevdâ gerçi ammâ câna kıymazdı
Bana zülf-i siyâhı yârdur çeşm-i kebûdından

Nigâh-ı feyz-i Gâlib kıldı 'İzzet nazmumı rengîn
Salâ kim söylemek düşvârdur çeşm-i kebûdından

Keçecizâde İzzet Molla

Sehâbın didesi hûn-bârdır çeşm-i kebûdından
O cellâd-ı felek bi-zârdır çeşm-i kebûdından

'Aceb mi ma'den-i firûze olsa bu dil-i pür-hûn
Ki gök yâkût-ı neşter-hârdır çeşm-i kebûdından

Harîm-i sîne sünbülzârdır *çeşm-i kebûdından*
Belâ-yı âsumân bîzârdır *çeşm-i kebûdından* Şeyh Gâlib (G.293/1)

“Sinemin köşesi senin mavi gözün sebebiyle sünbül bahçesi gibi olmuştur. Belâ-yı âsumân yani felek (bile) senin mavi gözünden bıkılmış, usanmıştır.”

Sevgilinin mavi gözü, âşık üzerinde o kadar etkilidir ki onun yüreğinin en derin yeri bile tesir altındadır. Bağrı morarmaktan sümbül bahçesinin rengine bürünmüştür. Yaraları sümbül çiçeği gibi göz göz açılmıştır. Mavi gözün tesiri sadece âşığı etkileyecek derecede değildir. Aynı zamanda feleği bile bîzâr edecek kuvvete sahiptir. Nitekim Antepli Aynî de mavi göz hakkında aynı şeyi düşünmektedir:

Sehâbın dîdesi hûn-bârdır *çeşm-i kebûdından*
O cellâd-ı felek bîzârdır *çeşm-i kebûdından* Antepli Aynî (G.156/1)

“Bulutun gözü mavi göz sebebiyle kan ağlamaktadır (yağmur yerine kan yağdırır). Felek celladı da (artık) gınâ getirmiştir.”

Klasik şiirde felek, genellikle kendisinden şikâyet edilen bir unsur olarak kullanılır. Fakat beyitte mavi gözün büyüleyiciliği sebebiyle kendisi bîzâr düşmüştür. Bu durumda insanların üzerinde mavi göz, felekten daha tesirli bulunmaktadır. Kezâ Şeyh Gâlib’e ait bir başka beyitte felek, “çeşm-i kebûd”dan zulüm ve eziyet için destur ister:

Nümâyân devr-i fitne sûy-ı hatt-ı müşg-sûdından
Felek bî-dâd için destûr alır *çeşm-i kebûdından* Şeyh Gâlib (G.294/1)

Kazâ’en oldı dil bir kâfirin şimdi hevâ-dârı
Kebûter-veş dem-â-dem zârdır *çeşm-i kebûdından*

Yakar berk-i nigâhı âsumânda hırmên-i necmi
Sürüşân mazhar-ı âzârdır *çeşm-i kebûdından*

Hat-ı sebzi tarâvet-yâb ider Göksu çemenzârın
Kenâr-ı bahr sünbül-zârdır *çeşm-i kebûdından*

Reg-i ebrû hevâ-yı sûret-i ejderde göstermiş
Bu zülf-i kâfiri sehârdır *çeşm-i kebûdından*

Ne reng itse gerekdir ben hevâyı meşrebe ‘Aynî
Kim ezrak-püş olan nâ-çârdır *çeşm-i kebûdından*

Antepli Aynî

“Fitne devri, sevgilinin misk sürülmüş hattı tarafında görünür. Felek (de) adaletsizlik için mavi gözden izin ister.”

Aslında feleğe bu adaletsizlik hilesini öğreten güzelin bakışıdır. Şair bundan dolayı mavi gözü daha gaddar olarak nitelendirir:

Nigâhıdur hemîşe reng-i bî-dâdı viren çerhe
Dimem gerdûna kim gaddârdur *çeşm-i kebûdından* İzzet Molla (G.412/7)

Keçecizâde İzzet Molla'ya ait olan beyitte “Gökyüzünün (hastalık sebebiyle) başını koyduğu yastık toprak olsa buna şaşılmaz. Çünkü mavi göz sebebiyle baştan başa bütün cihan hastadır.” denilmektedir:

Acep mi âsmân ser-dâde-i bâlîn hâk olsa
Ser-â-pâ-yı cihân bîmârdur *çeşm-i kebûdından* İzzet Molla (G.412/6)

Antepli Aynî, mavi göze ait bakış şimşeğinin, yeryüzüne yıldırım düşüp yangın çıkmasından mülhem, gökyüzündeki yıldız harmanını yaktığını ve bu sebeple meleklerin incindiğini söylemektedir:

Yakar berk-i nigâhı âsumânda hırmen-i necmi
Sürûşân mazhar-ı âzârdır *çeşm-i kebûdından* Antepli Aynî (G.156/4)

“Bakışın şimşeği (mavi gözün bakması) gökyüzünde yıldız harmanını yakar. Bundan dolayı melekler incinmiştir.”

Keçecizâde İzzet Molla, mavi göz sebebiyle bîzâr olanlara güzelin kendisini de dâhil ederek bu konuda söylenebilecek son sözü söyler:

Felek-meşrebligin ister mi itmek göz göre i'lân
O şûhun kendi de bîzârdur *çeşm-i kebûdından* İzzet Molla (G.412/5)

“O güzel felek meşrepli (sözünde durmayan) olduğunu göz göre göre neden ilan etmek istesin. Mavi gözden kendisi de usanmıştır.”

Genellikle beyitlerde belâ, adatlletsizlik, büyü, sihir veya câdû ibareleriyle birlikte kullanılan fitne kelimesi, fitne-i âhir-zaman ya da devr-i kamer⁸ terkipleriyle

⁸ Devr-i kamer için bk. ÇELEBİOĞLU, Amil (1998). “Kültür ve Edebiyatımızda Ay”, *Eski Türk Edebiyatı Araştırmaları*, Ankara: MEB Yayınları, s. 677-689.

ilişkilidir. Eski astrolojiye göre dünyaya uzaklıkları bakımından her gezegenin bin yıllık bir devri bulunmaktadır. Mesela en üstte bulunan Zühal yedi bin yıl yaşamıştır. Dünyaya en yakın olan ayın bin yıllık bir ömrü bulunmaktadır. Bu dönem, karışıklıkları ve fitneleri ile kıyamete kadar sürecektir (Şentürk, 1999: 158).

Yenişehirli Avnî, mavi gözün her bakışını gökyüzünden yağın belâlar ile bir tutar:

Her *gamze-i dide-i kebûdun*
Ayniyle belâ-yı âsmândur Yenişehirli Avnî (G.113/4)

Arpaeminizâde Sami (ö.1146/1734), Muvakkitzâde Pertev (ö.1222/1807-8) ve Vâlî-i Amedî, güzeli fitne çıkaran bir afet olarak nitelendirip gökten belâların mavi göz sebebiyle yağdığını ifade etmişlerdir:

Çeşm-i kebûdın itdi o âfet fiten-hurûş
Uşşâka âsmânî belâlar mübârekî
Âşıkların dem-â-dem alur dûd-ı âhım
Ol şûha âsmânî belâlar mübârekî Arpaeminizade Sami (Kıta10)

Ol nigâhı âfetün *çeşm-i kebûd* ‘âleme
Zannum oldur bir belâ-yı âsmân olmuş gibi Muvakkitzâde Pertev (G.513/2)

Nigâh it hâle ey *çesm-i kebûd* âfet-i şehri
Belâ-yı âsmânı hâtır-ı efkâre sensin sen Vâlî-i Amedî (G.274/2)

Mavi göz ve gökyüzü ilişkisi zaman zaman şairin ruh halini ifade etmek için de kullanılmıştır. Şeyhülislâm Esad’ın (ö.1166/1753) güzelin mavi gözüne olan hasreti, gökyüzü ve âşğın âhı ile ifade edilmiştir:

Ahım iderse gökleri ger nîl-gûn n’ola
Zîrâ ki nâlem ol meh-i *çeşm-i kebûdedir* Şeyhülislam Esad (G.62/3)

“Ahım (âşğın ah dediği zaman yanık yüreğinden yükselen dumanın gri-mavi rengi) gökleri Nil nehri gibi masmavi hale getirirse ne olur ki... Zira inleyişim o ay yüzlü güzelin mavi gözüne olan hasretimdir.”

Keçecizâde İzzet Molla’nın mavi göz sebebiyle gönül aynası paslanmış, bahtı veya dünyası kararmıştır:

Gönül mir'ât-ı pür-jengârdur *çeşm-i kebûdından*
Gözümde çerh-i nîlî târdur *çeşm-i kebûdından* İzzet Molla (G.412/1)

“Mavi göz sebebiyle gönül aynası paslanmış ve gözümde Nil gibi mavi olan bahtım veya dünyam kararmıştır.” Gönül aynasının paslanması mavi gözlü sevgilinin zaman zaman âşığa teveccüh etmesi dolayısıyla gönle mavi rengin yansımalarıdır.

Gam-ı *çeşm-i kebûdun* kim nigeş-dâr-i dil olmuşdur
Meger Cibrîldür kim âsmândan nâzil olmuşdur Yenişehirli Avni (G.140/1)

“Mavi gözün gamı, Cebrail misali gökyüzünden inmiş şairin gönül bekçisi olmuştur.” Cebrail’in ilettiği ayet-i kerimelerle Hz. Peygamber’i rahatlattığı gibi âşığın gamlı gönlünü de yine mavi gözün kendisi gelip ferahlatacaktır.

2. Sihar-Fitne:

Her bir nigâh u gamzesi sihr-i helâldir
Çeşm-i kebûd-ı yâra füsûn-ger midir disem Fatin (G.102/4)

“Herbir bakışı sihr-i helâl olan yârin mavi gözüne sihirbâz mı desem.”

Bir edebiyat terimi olan “sihr-i helal” terkibi, “beyitte bir kelime veya kelime grubunun söz içinde hem kendinden önceki hem de sonraki kelimelerle iki ayrı cümle oluşturacak şekilde kullanılması (Çoşkun, 2010: 130)” anlamındadır.

Fatin (ö.1866), sevgilinin mavi gözlerine o kadar kuvvetli bir maharet atfetmektedir ki, bakışlar sihr-i helal sanatı yaparak âşığa imalarda bulunmaktadır. Öte yandan sihir İslâm dinine göre yasaktır.⁹ Fakat mavi

gözlerin teshir gücü, şair tarafından, sihri helal kılacak derecede büyüleyici ve cazip olarak değerlendirilmiştir. Dolayısıyla muhatap maruz kaldığı sihirden endişelenmemekte, zarar göreceğini düşünmemekte bilakis memnuniyet duymaktadır. Bu münasebetle ikinci mısırda, mavi göz kabiliyetli bir sihirbaz olarak nitelendirilmektedir.

Hemân âşık tehî *mînâ-yı çeşmin* eyler âmâde
Perî-zâd-ı hayâl-i dil-rübâ kabil mi teshire Nedîm (G.4/7)

⁹ Detaylı bilgi için bk. ÇELEBİOĞLU, Amil (1998). “Kültür ve Edebiyatımızda Ay”, *Eski Türk Edebiyatı Araştırmaları*, Ankara: MEB Yayınları, s. 677-689.

“Aşık mavi göz için boşu boşuna âmâde olmuştur. Sevgilinin peri gibi güzel hayali acaba sihir yapmaya kabiliyetli midir?” Şair elbette mavi gözün teshir gücünü bilmektedir. Fakat bilmezlikten gelerek aslında sevgilinin teveccühüne kendisi de mazhar olmak istemektedir.

Reg-i ebrû hevâ-yı sûret-i ejderde göstermiş
Bu zülf-i kâfiri sehârdır çeşm-i kebûdından Antepli Aynî (G.156/6)

Antepli Aynî'ye ait olan beyitte kaşın üzerine düşen ve ejderhaya benzeyen kâfir zülfün büyücü olma sebebi de mavi gözdür.

Maktul devlet adamlarından divan sahibi şair Tayyar Paşa'nın (ö.1815) mavi gözlü güzeli de simsiyah saçları gözlerine indiği için fitne yası var gibi karalar giyinmiştir (Köksal, 2002: 164):

Kaplamış ta dökülüp çeşm-i kebûdun perçem
Karalar giydi bu gün var gibi yas-ı fitne Tayyar Paşa (Köksal, 2002: 164)

Sünbülzâde Vehbî'ye (ö.1809) ait olan beyitte, “fena halde sarhoş olup fitne koparan mavi göz (şairin) sabır diyarına akın eden bir âfet-i Çerkestir”:

Süzüp çeşm-i kebûd-ı fitne-engiz ü siyeh-mestin
Akın saldı diyâr-ı sabrîma bir âfet-i Çerkes Sünbülzâde Vehbî (G.116/2)

Keçecizâde İzzet Molla siyah göz ile mavi göz arasında bir mukayese yapmaktadır. Siyah gözün en mahir olduğu alan fitne diyarıdır ve artık mavi gözün eline geçmiştir. Dolayısıyla zamanın siyah gözlü güzelleri bundan utanç duymalıdır. Fitne diyarı, mavi gözün bakışları sebebiyle, sümbül çiçeğinin renginden mülhem, sümbül bahçesine benzemiştir:

Siyeh-çeşmân-ı hûbân-ı zamâne eylemez mi 'âr
Diyâr-ı fitne sünbül-zârdur çeşm-i kebûdından İzzet Molla (G.412/4)

3. Kebûter-Kumru-Tûtî:

Mavi gözün güvercin, kumru ve tûtî ile ilişkisi bu kuşların özellikle boyun kısımlarında bulunan tüylerin mavi rengi andırmasından dolayıdır. Şeyh Gâlib'e ait olan ilk beyit “Mavi göz kendi bakış kanadını cilveledirdiğinde bakış güvercinin haberi (de) göklere yükselmektedir” anlamındadır:

Kebûd çeşmin edip cilveger per-i nighin
Peyâmı göklere erdi kebûter-i nighin Şeyh Gâlib (G.179/2)

Per-i nighin cilveger olması, sevgilinin mavi gözünün ortaya çıkması veya onun mavi gözünü hareket ettirmesi (gözlerini kırıştırması) anlamındadır. Bakış güvercininin haberinin göklere yükselmesi mavi gözlerin gökyüzüne bakması biçiminde yorumlanabilir. Güvercin haber getirip götüren postacı bir kuştur. Bu münasebetle âşîğin sevgiliden kendisiyle ilgili düşüncelerini öğrenebileceği tek güvenilir kaynak mavi gözlerdir. Yine güvercinin rengi maviye bakar. Bu manada kebût ve kebûter kelimeleri de birbiriyle ilişkilidir.

Mavi gözlü sevgilinin hayali ile güvercin arasındaki ilişkiyi anlatan bir başka beyit de Arpaeminizâde Samî'ye aittir:

Uçar o çeşm-i kebûdun hayâli çeşmümde
Kebûter-i ser-i bâm-i nigâhum olmışdur Arpaeminizade Sami (G.36/4)

“Mavi gözlü sevgilinin hayali, sürekli şairin gözünün önünde uçuşmaktadır. Sanki o bakış kubbesinin baş güvercini olmuştur.”

Bakış kubbesinden maksat göz kapağı olmalıdır. Böylece şair göz kapağını kıpırdattığında yani gözünü her açıp kapattığında, mavi gözlü, güvercin edalı sevgilinin hayaliyle başbaşa kalmaktadır veya gözlerini kapatıp her hayale daldığında sevgiliyi görmektedir.

Teşbih ilişkisinin mavi göz ile güvercin arasında kurulduğu bir diğer beyit de Antepli Aynî'ye aittir. Beyitte, mavi gözlü sevgili, muhtemelen gayr-ı müslim güzeller sebebiyle, “kâfir” olarak nitelendirilmiştir:

Kazâ'en oldı dil bir kâfirin şimdi hevâ-dârı
Kebûter-veş dem-â-dem zârdır çeşm-i kebûdından Antepli Aynî (G.156/3)

“Gönül bir kâfirle kazara dost olmuştur. Güvercin gibi inlemesi onun mavi gözü sebebiyledir.”

Nedîm'in beytinde mavi gözler, sevgilinin tâka benzeyen kaşının altına gelip yuva yapan iki avare kumruya benzetilmektedir:

Değil çeşm-i kebûd ol ebruvânın zîr-i tâkına
İki âvâre kumrıdır ki gelmiş âşîyan tutmuş Nedîm (G.53/2)

Muvakkitzâde Muhammed Pertev, mavi gözleri, birbirine yakın renkler olması sebebiyle, söyleşen iki yeşil papağana benzetmektedir:

Söz bir itdükde iki çeşmân-ı gûyâ-yı kebûd
Birbiriyle san iki tûtî-i ahdar söyleşür Muvakkitzâde Pertev (G.102/2)

“İki konuşkan mavi göz birbiriyle söz birliği ettiğinde sanki iki yeşil papağan söyleşir gibi görünür.”

4. Lacivert Nakış-Mürekkep:

Alır nâm-ı merâm-ı aşkı elbet çehre-i zerdim
Nigîn-i lâciverdî-kârdır çeşm-i kebûdından Şeyh Gâlib (G.293/4)

“Aşk maksadının namını elbette benim sarı benzim alır. Çünkü (sarı benzimin üzerindeki) lacivert renkli mühür mavi göz sebebiyledir.”

Beyitte Şeyh Gâlib, mavi gözün benzini sarartacak kadar, onu aşk derdiyle hasta edecek kadar içine nüfuz ettiğini dile getirmektedir. Bu mavi gözler, lacivert renkli bir mühür gibi sarı benzin üzerinde iz bırakmıştır. Böylece aşk konusunda âşığın namı tescillenmiş olmaktadır.

Vâlî-i Amedî, güzelin sarı kaşlarını yanağın altın rengindeki serlevhasına (yazı başlığı) mavi gözlerini de aynı serlevhada kullanılan lacivert renge benzetmektedir:

Zerd ebrûsı ile çeşm-i kebûdî o mehin
Lâceverd u zer-i ser-levha-i ruhsâresidir Vâlî-i Amedî (G.46/2)
Hayâl itdün gönül çeşm-i kebûdın ol perî-rûyun
Kenâr-ı nüsha-i ümmîde nakş-i lâciverd itdün Nâbî (G.452-II/4)

“Sevgilinin mavi gözünü hayal ettin gönül. (Böylece) ümit nüshasının kenarına lacivert (bir) nakış kondurdun.”

Nâbî'ye ait olan beyitte mavi göz ümit nüshasının kenarına kondurulan lacivert bir nakışa benzetilmektedir. Yazma eserlerde nüshanın yani kitabın, sayfalarında, yazılı ve yazısız kısımlarını birbirinden ayırmak üzere altınla çekilmiş çizgiler bulunmaktadır. Bu çizgilere cetvel tabir edilir. Cetvelin vasfı olarak laciverdî ve asumânî sıfatları da kullanılmaktadır (Pala, 1990: 98).

Şair, peri gibi güzel olan sevgilinin yüzüne bakarak ümmid nüshasının kenarına lacivert bir nakış işlendiğini hayal etmektedir. Burada nüsha yüz, kenarındaki lacivert cetvel de mavi gözlerdir. Nâbî mavi gözlerin kendisiyle ilgilenmesini sağlayabilmek için yüz nüshasından yardım beklemektedir.

Mürekkep ve mavi göz arasında ilişki kuran bir diğer şair de İkinci Mustafa devrinde yaşamış olan Bursalı Hüseyin Can'dır (ö.1695/96) :

Zülf-i siyehün la'l-i lebün çeşm-i kebûdun
Evsâfını ta'rif için üç dürlü mürekkeb Hüseyin Can (Köksal, 2002: 163)

“Siyah saçın, kırmızı dudığın ve mavi gözün, senin güzelliğinin özelliklerini tarif etmek için (kullanılan) üç türlü mürekkeptir.” (Köksal, 2002: 163).

El yazması kitaplar yazılırken çoğunlukla siyah mürekkep kullanılmaktadır. Nüshaların bazılarında başlıklar, vurgulanmak istenen kelimeler veya bölümler, surh denilen kırmızı mürekkeple yazılmaktadır. Kitap süslemeleri veya nakışları ise mavi mürekkeple yapılmaktadır. Beyitte şair, güzelin vasıflarını bu üç türlü mürekkeple tarif etmektedir. Siyah saçlar siyah mürekkeple, la'l renkli dudaklar kırmızı mürekkeple ve mavi gözler de mavi mürekkeple paralellik kurarak ifade edilmektedir (Köksal, 2002: 163).

5. Firûze:

Firûze, Nişabur'da çıkarılan açık mavi renkli ve kıymetli bir taşın adıdır. Şeyh Gâlip'e ait olan ilk beyitte bu taş, mavi göz sebebiyle kıymetini kaybetmiş tahkir edilmiştir:

O rütbe nâz-perverd-i vatanken şimdi firûze
Beyâbân merg-i istihkârdır çeşm-i kebûdından Şeyh Gâlib (G.293/2)

“Firûze kendi vatanında naz rütbesindeyken senin mavi gözün sebebiyle hakir görülüp çöle düşmüştür.”

Naz terimi tasavvufta sevgilinin âşığa bulunduğu lütuf ve ihsan olarak tarif edilmektedir (Üstüner, 2007: 145). Âşığın vakıf olduğu üst makamlardan biridir. Bu durumda mavi göz sebebiyle firûze taşının düşürüldüğü durum daha iyi anlaşılacaktır.

Keçecizâde İzzet Molla mavi gözü, gökyüzü ve firûze ilişkisi içinde nazmetmeye çalışmaktadır:

Sipihir engüşter-i firûze olsa dest-i hükmümde
Yine gör kim gözümde hârdur *çeşm-i kebûd*ından İzzet Molla (G.412/2)

“Kudret elimde (hükmümüm geçtiği zamanda) gökyüzü firûzeden bir yüzük olsa (senin) mavi gözün sebebiyle benim gözümde itibarsızdır.”

Aceb mi ma'den-i firûze olsa bu dil-i pür-hûn
Ki gök yâkût-ı neşter-hârdır *çeşm-i kebûd*ından Antepî Aynî (G.156/2)

“Kanlı gönlüm firûze madeni gibi olsa buna neden şaşılırsın ki mavi göz sebebiyle gökyüzü neşter yaralı bir yakuta dönmüştür.”

Antepî Aynî de bir önceki beyitte olduğu gibi mavi gözü, gökyüzü ve firuze kelimelerine teşbih etmektedir.

Daha ziyade tarihçi olarak bilinen Raşid (ö. 1735) beyitte sevgilinin sürmeli mavi gözünü firûze taşlı bir yüzüğe benzetmektedir. “Gönül çeken güzelin mavi gözünü sakın sürme bulaşığı zanette, o pervazları siyah olan firûze bir yüzüktür.” (Köksal, 2002: 165):

Sakin *çeşm-i kebûd*-ı dil-rübâyı sanma kuhl-âlûd
O bir firûze hatemdür ki pervâzı sevâd üzre Raşid (Köksal, 2002: 165)

6. Zerk-Ezrak:

Zerk ve ezrak kelimeleri, dervişlerin giydiği mavi cübbe veya hırka manasındadır. Hırkada mavi rengin tercih edilmesi aslında kiri belli etmemesinden dolayıdır. Fakat siyah gibi yas rengi olması sebebiyle ıstırapı, ışıkla karanlığın birleştiği bir renk olması sebebiyle sevinçle kederi, gök rengi olası sebebiyle yükselişi ve deniz rengi olması sebebiyle de enginliği ifade ettiği düşünülmüştür. Mavi cübbe giyen dervişlere ezrakpüş da tabir edilmektedir (Uludağ, 1998: 373).

Şeyh Gâlib ve Antepî Aynî'ye ait olan beyitlerde bu kez mavi gözden mavi cübbeli dervişler bizâr olmuşlardır:

Pür oldu cübbe vü destârı şimdi zerk-püşânın
Kimi mest ü kimi hammârdır *çeşm-i kebûd*ından Şeyh Gâlib (G.293/7)

“Mavi cübbeli dervişlerin sarıkları ve cübbeleri (mavi göz sebebiyle) masmavi oldu. (Mavi göz) dervişlerin kimini mest kimini sarhoş etti.”

Ne reng itse gerekdir ben hevâyî meşrebe Aynî
Kim ezrak-pûş olan nâ-çârdır çeşm-i kebûdından Antepli Aynî (G.156/7)

“Mavi göz, (zaten) hevâyî meşreb olan Aynî'ye ne kadar hile yapsa yeridir. (Çünkü) mavi cübbeli dervişler bile (mavi gözden) çaresiz kalmışlardır.”

7. Diğer Benzetmeler:

Lâzikizâde Feyzullah Nâfiz'e (ö.?) ait olan ilk beyitte mavi göz ile sürme ve ceylan ilişkisi kurulmuştur:

Mukahhal olmadan ayn-ı gazal-ı mihr-i subh-ârâ
Siyeh tahrîr ol çeşm-i kebûda sürmeler çeksin Lâzikizâde (G.530/2)

Ceylanın gözü sabahı süsleyen güneşe benzetilmiştir. Bu göz mukahhal olmadan yani sürmelenmeden mavi göze sürme çekmek gerekmektedir. Güzelin sürmeli siyah gözü sabah güneşi gibi doğmadan mavi göz tedbiren gözlerine sürme çeksin ki siyah gözün ışığı onu rahatsız etmesin. Mavi göz ile siyah gözü mukayese eden şair, siyah gözü tercih ederek beytini nazmetmiştir.

Bu bölümün bundan sonraki kısmı Şeyh Gâlip'e ait olan ve Keçecizâde İzzet Molla tarafından tanzir edilen “çeşm-i kebûdundan” redifli gazelin tasnife dâhil edilememiş beyitlerinden oluşmaktadır. Mümkün olduğu kadar birbiriyle anlamca ilişkili beyitler bir arada izah edilmeye çalışılmıştır.

Redif “çeşm-i kebûdundan” olduğu için beyitlerde mavi gözün sebep olduğu durumlar sıralanmıştır. Şeyh Gâlip tarafından nazmedilen ilk beyitte bu kez gönül erbabı olanların hevâyî tabiatlarından bahsedilmektedir. Bu münasebetle mavi göz için en çok gözyaşını bu âşıklar dökmektedir:

Hevâyî olduğundan meşreb-i erbâb-ı dil ekser
Dü didem ebr-i deryâ-bârdır çeşm-i kebûdından Şeyh Gâlib (G.293/5)

“Gönül erbabının meşrebi genellikle hevâyî olduğundan mavi göz sebebiyle iki gözüm derya yağdıran buluta benzemiştir.”

Bu kez Şeyh Gâlip'in mavi gözü, güzelleri ve kâfirleriyle anılan Firengistan ülkesini karıştırmış, hastalıkları iyileştirmesiyle maruf Hz. İsa'yı bile hasta etmiştir:

Nigâh-ı çeşmi âşûb-ı Firengistân-ı hüsn olmuş
Mesihâlar dahı bîmârdır çeşm-i kebûdından Şeyh Gâlib (G.293/6)

“Gözünün (bir) bakışı güzellik Firengistanını karıştırmış mavi göz yüzünden Mesihalar dahi hasta olmuştur.”

Şeyh Gâlip'in bir diğer beytinde mavi göz, sevgilinin yüzünün güzellik sebebidir. Gül bahçesi gibi olan yüzde nilüfer çiçeğine benzeyen ve güneş gibi parlayan yanağın bu kadar güzel olması mavi göz sebebiyledir:

Gül-i nilüfer ü hürşid-veş gülzâr-ı hüsnünde
Perestiş-dâde-i ruhsârdır çeşm-i kebûdından Şeyh Gâlib (G.293/8)

Bu defa mavi göz renginden dolayı paslı bir levhaya benzetilmektedir. Şeyh Gâlip de yüzdeki güzellik cüzlerini, şîrâzebend misâli, kaşların bir arada tuttuğunu söylemektedir. Ayva tüyleri, mavi göz sebebiyle pas rengine bürünmüştür.

Beyit, yazma eser terimleriyle kurulmuştur. Şîrâze veya şîrâzebend, sayfaların düzgün tutulmasını sağlayan dağılmasını önleyen ibrişimden yapılmış bir şerittir. Kaşlar da yüzdeki güzellik cüzlerini bir arada tutar. Levha, üzerinde yazı veya resim bulunan düz bir malzemedir. Yüzün üzerindeki ayva tüyleri bu levhaya benzetilmiştir ve pas rengindedir. Çünkü yüz o kadar beyaz ve parlaktır ki mavi gözlerin aksi bu levhaya düşmektedir:

Eden şîrâze-bend eczâ-yı hüsnî ebruvândır hep
Hatı bir levha-i jengârdır çeşm-i kebûdından Şeyh Gâlib (G.293/3)

Mavi göze duyduğu sevda, Keçecizâde İzzet Molla'yı mecnuna çevirmiştir. “Bu sümbül bahçesine benzeyen âlem benim cünûn mekânımdır. Başımdaki bu sevdanın sebebi mavi gözdür.”:

Bu sünbül-zâr-ı âlem bir şebistân-ı cünûnumdur
Serümde öyle sevdâ vardır çeşm-i kebûdından İzzet Molla (G.412/3)

Şairin aşkı delilik derecesinde olduğu için baktığı her yeri, renginden dolayı, sümbül bahçesi gibi görmektedir. Bu kadar kuvvetli bir sevdaya sebep olan mavi

göz ne âşığa teveccüh etmiş ne de onun canına kıymıştır. Böylece şair bir serzenişte bulunmaktadır: “Bana zülf-i siyâhı yârdur çeşm-i kebûdından...”:

Virürdi kara sevdâ gerçi ammâ câna kıymazdı
Bana zülf-i siyâhı yârdur çeşm-i kebûdından İzzet Molla (G.412/8)

Bu bölümün son iki beyti birbirini tamamlar niteliktedir:

Kalem deryûze-i ma'nîye kılmış nîl-i engüştün
Meğer Gâlib medih-âsârdır çeşm-i kebûdından Şeyh Gâlib (G.293/9)

“Kalem, fakirliğin mana dilencisi olmaya (çalışırken) meğer övülen eserler, ey Gâlib sevgilinin mavi gözü sebebiyleymiş.”

Şeyh Gâlib “çeşm-i kebûdından” redifli gazelin son beytinde eserlerinin takdir görme sebebini de mavi göze bağlamaktadır. Fakat Keçecizâde İzzet Molla, onun nazmından feyz aldığını ifade etmektedir. Kendi şiirinin rengin (latif) olması Şeyh Gâlib sebebiyledir. Buna rağmen Gâlib'e nazire yazmak, onun şiiriyle boy ölçüşmek çok zordur ve bunun sebebi de yine mavi gözdür:

Nigâh-ı feyz-i Gâlib kıldı 'İzzet nazmumu rengin
Salâ kim söylemek düşvârdur çeşm-i kebûdından İzzet Molla (G.412/9)

8. Göksu:

18. yüzyılla beraber sosyal hayatta görülmeye başlayan çözümler edebiyata da akseder. Artık şiirin gizemli siyah gözlü güzeli, tertib edilen “âb âlemleri”yle daha fazla ortada görünmeye başlar. Böylece şairin hayal dünyasında, gerçek dünyada gördüğü mavi gözlü güzeller de yer tutmaya başlar:

Gül mevsimidir ey perî nûs-ı mey-i nâb et
Tarf-ı nîgeh-i mestüni hem-reng-i şarâb et
Bu sûret-i dil-cû ile terfî-i hicâb et
Göksu'ya gel ey çeşm-i kebûd âlem-i âb et

Kandîl-i nücûm ile gören mâh-ı semâyı
Şevk ile hevâ giydi sanur pullu hevâyı
Derya döşedi pâyine sırmâ-yi sivâyı
Göksuya gel ey çeşm-i kebûd âlem-i âb et Enderunlu Vâsif (Murabba/28)

Gitdi eyyâm-ı şitâ fasl-ı bahâr itdi vürûd
Eyledi bâd-ı nesîm âlemi pür-şemme-i ûd
Cümle esbâb-ı tarab sahn-ı çemende mevcûd
Mevsimidir gidelim Göksu'ya ey çeşm-i kebûd

Zevk-i meh-tâb idelim subha kadar deryâda
Virelim mâ-hasal-ı derd ü gamı bir bâda
İşte üç çifte kayık iskelede âmâde
Mevsimidir gidelim Göksu'ya ey çeşm-i kebûd

Vaktidir şimdi Küçüksu'ya gidersen gidelim
Gâh Fıstıklı'ya geh Çamlıca'ya azm idelim
Sûy-ı gül-şende olan nağmeleri işidelim
Mevsimidir gidelim Göksu'ya ey çeşm-i kebûd

Çemenistâna nigâh itmez isen de bârî
Kıl temâşâ su kenârında olan ezhârî
Dinle bir kerre nolur sen de Fatîn-i zârî
Mevsimidir gidelim Göksu'ya ey çeşm-i kebûd Fatin (Şarkı/6)

Ol kebûdî çeşmi oldukca tekellüm-bahş-ı nâz
Asumânî kevkebiyle eyledi çeşm-i niyâz
Göksu şimden sonra etse havf mıdır sûz [u] güdâz
Geldi Göksu seyrine bir mâ-i cârî nâzenin Lâzikizâde (Musammat 32/3)

Hat-ı sebzi tarâvet-yâb ider Göksu çemenzârın
Kenâr-ı bahr sünbül-zârdır çeşm-i kebûdından Antepli Aynî (G.156/5)

Mavi gözün Göksu ile ilişkilendirilerek ifade edildiği beyitlerin Antepli Aynî'ye ait olan sonuncusunda da nehrin kenarının sümbül bahçesine benzeme sebebi yine mavi gözdür.

SONUÇ

Klasik Türk edebiyatında mavi göz, 16. yüzyıldan itibaren beyitlerde görülmeye başlamıştır. Teşbih unsurları bakımından sadece rengi mavi olan nesnelere benzetilebildiğinden dolayı çok verimli bir kullanım alanı bulunmamaktadır. Tespit edilebilen beyitlerden görüldüğü kadarıyla genellikle somut unsur teşbih

için kullanılmış bu unsurun varsa soyut çağrışımları beyitlere eklenmiştir. Mavi gözü en fazla ve mümkün olan en güzel benzetmelerle kullanan Şeyh Gâlip'tir. Hem Gâlip'in hem de diğer şairlerin beyitlerinde mavi göz, en çok acımasızlığı ve merhametsizliği ile yer almaktadır. Elbette bu konudaki beyitler bu makale ile sınırlı değildir. Yeni tespitlerle mavi gözün klasik Türk edebiyatına getirdiği çeşitlilik artacaktır.

KAYNAKÇA

- ARSLAN, Mehmet (2004). *Antepli Ayni Divanı*, İstanbul: Kitabevi.
- ARSLAN, Mustafa (2012). "Şeyh Gâlib ile Keçeci-zâde İzzet Molla'nın Gazelleri Arasında Nazire İlişkisi", *Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume: 7/1, p. 251-282.
- AYDEMİR, Yaşar (2000). *Behiştî Divânı*, Ankara: MEB Yayınları.
- AYPAY, İrfan (1998). *Lale Devri Şairi İzzet Ali Paşa, Hayatı-Eserleri-Edebi Kişiliği, Divan-Tenkitledi Metin, Nigâr-nâme-Tenkitledi Metin*, İstanbul.
- AYVERDİ, İlhan (2005). *Misalli Büyük Türkçe Sözlük*, İstanbul: Kubbealti Yayınları.
- BEKTAŞ, Ekrem <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/55973,pertev-divanipdf.pdf?0> (E.T.: 07.15. 2019).
- BİLKAN, Ali Fuat (1997). *Nâbi Divânı*, İstanbul: MEB Yayınları.
- ÇAVUŞOĞLU, Mehmet; TANYERİ, M. Ali (1987). *Zatî Divanı Edisyon Kritik ve Transkripsiyon, Gazeller Kısmı, III*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.
- ÇAVUŞOĞLU, Mehmet (2001). *Necati Bey Divanı'nın Tahlili*, İstanbul: Kitabevi.
- ÇELEBİOĞLU, Amil (1998). "Kültür ve Edebiyatımızda Ay", *Eski Türk Edebiyatı Araştırmaları*, Ankara: MEB Yayınları, s. 677-689.
- COŞKUN, Menderes (2010). *Sözün Büyüsü Edebi Sanatlar*, İstanbul: Dergah Yayınları.
- ÇORAK, Reyhan (2002). *Klasik Edebiyat'ta Sevgilide Göz, Kirpik ve Kaş Üzerine Benzetmeler*, Yüksek Lisans Tezi, Ankara: Gazi Üniversitesi.
- DEMİR, Hiclal <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/54126.53959lazikizade-feyzullah-nafizdivanpdf.pdf?0> (E.T.: 07.15. 2019).
- DOĞAN, Muhammet Nur (1997). *Şeyhülislâm Es'ad Efendi ve Divânı*, İstanbul: MEB Yayınları.
- ERDOĞAN, Mehtap (2007). *Fatin Divanı*, İstanbul: Kitabevi.

- ERDOĞAN, Mehtap (2013). *Güzellik Unsurlarıyla Divan Şiirinde Sevgili*, İstanbul: Kitabevi.
- ERGİN, Muharrem (1980). *Kadı Burhaneddin Divanı*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.
- GÖNEL, Hüseyin (2010). *15.-16. Yüzyıl Divanlarına Göre Divan Şiirinde Sevgili*, Doktora Tezi, Ankara: Gazi Üniversitesi.
- GÜREL, Rahsan (1999). *Enderunlu Vâsıf Divanı*, İstanbul: Kitabevi.
- İNCE, Adnan (1994). *Mîrzâ-zâde Mehmed Sâlim Divânı*, Ankara: Kurulu Matbaası.
- İPEKTEN, Haluk (1973). *Na'îl-i Kadim: Hayatı ve Edebi Kişiliği*, Erzurum: Atatürk Üniversitesi Yayınları.
- KÖKSAL, M. Fatih (2002). "Eski Şiirimizin Nadide Güzelleri", *Türklük Bilimi Araştırmaları*, Sayı: 11, ss.161- 168.
- KURNAZ, Cemal (1996). *Hayâlî Bey Divânı'nın Tahlili*, İstanbul: MEB Yayınları.
- KUTLAR OĞUZ, Fatma Sabiha
<https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/56084,arpaeminizade-mustafa-sami-divanipdf.pdf?0> (E.T.: 07.15. 2019).
- MACİT, Muhsin (1997). *Nedîm Divanı*, Ankara: Akçağ Yayınları.
- MERMER, Ahmet (1997). *Karamanlı Aynî ve Divanı*, Ankara: Akçağ Yayınları.
- OKCU, Naci (2011). *Şeyh Gâlib Divânı Hayatı-Edebî Kişiliği-Eserleri-Şiirlerinin Umûmî Tahlili*, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- OKCU, Naci <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/10654,metinpdf.pdf?0> (E.T.: 07.15. 2019)
- OKUR, Mustafa (2006). *Divân-ı Vâlî-i Amedî Hayatı-Eserleri-Edebî Kişiliği*, Yüksek Lisans Tezi, Afyonkarahisar: Kocatepe Üniversitesi.
- PALA, İskender (1990). *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*, Ankara: Akçağ Yayınları, s. 273.
- SARAÇ, Mehmet A. Yekta,
<https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/10607,emridivanipdf.pdf?0> (E.T.: 07.15. 2019).
- SEFERCİOĞLU, Nejat (2001). *Nev'î Divanı'nın Tahlili*, Ankara: Akçağ Yayınları.
- ŞAHİN, Ebubekir Sıddık (2004). *Keçeci-zâde İzzet Molla'nın Divanları: Bahâr-ı efkâr ve Hazân-ı Âsâr*, Doktora Tezi, Ankara: Ankara Üniversitesi.
- ŞENTÜRK, Atilla (1999). *Osmanlı Şiiri Antolojisi*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- TANÇ, Nilüfer (2006). *Sâlim Divânı'nda (Gazellerde) Edebî Sanatların Kullanımı*, Yüksek Lisans Tezi, Aydın: Adnan Menderes Üniversitesi.
- TARLAN, Ali Nihat (1992). *Ahmet Paşa Divanı*, Ankara: Akçağ Yayınları.

TAŞ, Ayşe Işıl (2013). *Şeyh Gâlip Divânı'nda Güzellik Unsurları*, Yüksek Lisans Tezi, Edirne: Trakya Üniversitesi.

TOLASA, Harun (2001). *Ahmet Paşa'nın Şiir Dünyası*, Ankara: Akçağ Yayınları.

TURAN, Lokman (1998). *Yenişehirli Avni Bey Divanı'nın Tahlili (Tenkitli Metin), Encümen-i Şu'arâ ve Batı Tesirinde Gelişen Türk Edebiyatına Geçiş*, Doktora Tezi, Erzurum: Atatürk Üniversitesi.

ULUDAĞ, Süleyman (1998). "Hırka", İslam Ansiklopedisi, C.17, s.s. 373-374.

ÜSTÜNER, Kaplan (2007). *Divan Şiirinde Tasavvuf (14.-15. Yüzyıllar)*, Doktora Tezi, Ankara: Gazi Üniversitesi.

YAZICI, Tahsin (1993). "Çeşm", İslam Ansiklopedisi, C.8, s.s. 276.

YENİKALE, Ahmet <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/56212,sunbulzade-vehbi-divanipdf.pdf?0> (E.T.: 07.15. 2019).

استاد ESTAD

ESKİ TÜRK EDEBİYATI ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

[Journal Of Old Turkish Literature Researches]

E-ISSN: 2651-3013

Cilt: 2 Sayı: 2 Ağustos 2019

ss. 869-911

Makalenin Geliş

Tarihi

21/07/2019

Makalenin

Kabul Tarihi

26/08/2019

Yayın Tarihi

30/08/2019

HACI İZZET PAŞA'NIN BİLİNMEYEN BİR ESERİ: *Mİ'RÂC-I FAHR-İ ÂLEM*

Âdem CEYHAN¹

Bülent ŞİĞVA²

ÖZET

İslam dünyasında Allah sevgisinden sonra Peygamber sevgisi diğer sevgilerin başında yer alır. Peygamber sevgisi, şair ve yazarlar üzerinde de derin izler bırakmış; bu sebeple her Müslüman millete mensup edebî şahsiyetler tarafından Hz. Muhammed çeşitli yönlerden söz konusu edilerek farklı şekil ve türde birçok eser kaleme alınmıştır. Bu konuda yazılan manzum eserler, kaside, gazel, mesnevi, kıt'a vb. nazım şekilleriyle meydana getirilmiş naat, siyer, mevlid, hilye, şemail, kırk hadis, yüz hadis gibi türlere ayrılır. Bu edebî türlerden biri de manzum veya mensur tarzda kaleme alınan miraciyelerdir. Hz. Peygamber'in isra ve miraç mucizesinin anlatıldığı miraciyelerde ayet ve hadislere, İslam kültürüne ait mefhumlara da yer verilir.

Miraciye türünde şiirler kaleme alan edebî şahsiyetlerden biri de 19. asır

¹ Prof. Dr., Manisa Celal Bayar Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Eski Türk Edebiyatı A.B.D. ceyhanadem@hotmail.com Orcid ID: 0000-0002-9680-6580

² Dr. Öğr. Üyesi. Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Eski Türk Edebiyatı A.B.D, bulent_25_24@hotmail.com Orcid ID: 0000-0002-7447-9064

Osmanlı devlet adamları ve şairlerinden Hacı İzzet Paşa'dır. İzzet Paşa'nın (1813-1893), miraciye türünden şiirlerini içine alan eserde üçü mesnevi, biri murabba şeklinde olmak üzere dört manzumesi vardır. Bu makalede Hacı Ahmed İzzet Paşa'nın hayatı ve eserleri hakkında kısaca bilgi verildikten sonra anılan dört manzumesi şekil ve muhteva yönünden incelenmiş; yeni harflere çevrilmiş ve geniş okuyucu kitesince anlaşılabilsin fikriyle günümüz Türkçesine aktarılmıştır.

Anahtar sözcükler: Hz. Muhammed, Hacı Ahmed İzzet Paşa, miraciye.

AN UNKNOWN WORK OF HACI IZZET PASHA: *Mİ'RÂC-I FAHR-İ ÂLEM*

ABSTRACT

In Islamic world, love for the prophet is the most important love of the other loves after love of Allah. Love of the prophet had a deep influence over poet and writers. For this reason, many works in different forms and types were written by literate people from every Muslim nations by mentioning the Prophet Muhammed from various aspects. Poetic works written in this respect were literary forms like naat (poems praising the Prophet Muhammad), prophetic biography, mawlid, hilye, appearance (şemail) 40 hadith, 100 hadith which were composed in verse forms like eulogium, gazelle, mesnevi, stanza etc. One of these literary forms were The Mirajnames which were written in verse and prose style. There were versicles (Verse of the Quran) and hadiths and also conceptions (mefhum) belonging to Islamic culture in the Mirajnames, in which Isra and Miraj miracles of the Prophet Muhammad were told.

Hacı Ahmed Izzet Pasha, one of the nineteenth century Ottoman poets and statesmen, was one of the poets who wrote poems in the form of Mirajname. Izzet Pasha (1813-1893) wrote four poems in the form of mirajname; three of these were mesnevi and one of these was square. In this article, four squares of Hacı Ahmed Izzet Pasha were analyzed in terms of form and content after giving brief information about his life and works. These squares were translated into new letters and were also adapted to today's Turkish with the idea of reaching more people.

Keywords: The Prophet Muhammad, Hacı Ahmet Izzet Pasha, Mirajname

GİRİŞ

“Mi’râc” kelimesi, Arapça (عرج) fiilinden mif’âl vezninden türetilmiş bir kelimedir. Mif’âl, ism-i âlet vezni olarak vazife görmesinin yanı sıra mecazen mekân ismi de yapan bir vezindir. Bu yönden bakıldığında, miraç kelimesinin yukarı çıkma âleti ve yukarı çıkılacak yer şeklinde iki lûgat manası olduğu görülür. (Akar, 1987: 3). Mi’râc kelimesi, sözlük manasının dışında ıstılâhî bir karşılığa da sahiptir. Hz. Muhammed’in, zamanı konusunda değişik rivayetler bulunsa da vukuu *Kur’an* ayetleri, hadisler ve siyerce sabit isra ve miraç mucizesini anlatan eserlere “mi’raciye” veya “mi’rac-name” adı verilir. Edebî olarak “Hz. Muhammed’in Recep ayının 27. gecesini Burak ile göğe çıkması, orada Cenâb-ı Hakk ile bizzat görüşmesi” (Güzel, 2006: 656), “İslam Peygamberinin yaşadığı, göğe yükseliş veya manevi alemlere geçiş mucizesini konu edinen manzum ve mensur dinî tür” (Akkuş, 2008: 159) şeklinde de tarif edilen gelen miraç kelimesi ile mi’râc-ı Nebî, mi’râcû’n-Nebî, leyletü’l-mi’râc, seb-i mi’râc, sâhib-i mi’râc gibi terkipler de yapılmıştır.

İslam toplumlarında Hz. Peygamber sevgisi, dinî bir esas, ayrıca çeşitli derecelerde hayata akseden bir hadise olarak bütün muhabbetler içinde ayrı bir yer tutmakta ve önde gelmektedir. Bu sebeple Hz. Peygamber’in hayatına ait her hadise, Müslümanların dikkatini çekmiş ve o konu hakkında çeşitli eserler meydana getirilmiştir. Miraç mucizesinin anlatıldığı miraciye veya mirac-nameler de bu türden eserlerdir. *Kur’an* ve hadis esaslı miraç hadisesinin yanı sıra Tevrat ve İncil’de, diğer taraftan mitolojik eserlerde de göğe yükselme konusuna yer verilmiştir. (Akar, 1987: 66-70). Miraç konusunun edebiyatın dışında resim, minyatür, musiki gibi diğer güzel sanatlarda da işlendiği görülür.

Türk edebiyatından başka Arap ve Fars edebiyatlarında da miraç konusunda eserlerin kaleme alındığı bilinmektedir. Miraç hakkında Arapça eser meydana getirmiş bazı âlim, veli ve yazarlarla onların bu hadiseye ait verimleri şöyle sıralanabilir: İmam Gazzâlî (ö. 505/ 1111), *Ma’âricü’l-kuds fi Medârici Mârifeti’n-nefs, Mi’râcû’s-sâlikîn*; Abdülkâdir-i Geylânî (ö. 561/ 1165) *es-Sirâcû’l-vehhâc fi Leyleti’l-Mi’râc*; Muhyiddin-i Arabî (ö. 638/ 1240) *el-Fütühâtü’l-Mekkiyye, Kitâbü’l-esrâ ilâ Makâmi’l-esrâ, Şeceretü’l-kevn*; Ahmedî, *Kitâb Aleyhi’l-İbtihâc ve fi Kıssati’l-Mi’râc*; Abdüllatîf el-Karamânî (tahminen 16. asır), *Mi’râcû’l-müştakîn ve Minhâcû’l-müttakîn*; Ebü’l-berekât Ahmed b. Muhammed ed-Derdîr (ö. 1201/1786), *Hâşiye alâ Kıssati’l-Mi’râc*, Abdullah b. Hüseyin es-Süveydî (ö. 1174/1761), *Mi’râcû’s-sâlikîn ilâ makâmi’l-emîn* (Akar, 1987: 91-92).

Yazarları ve isimleri sayılan bu eserler, Arapça, mensur olarak kaleme alınmıştır. Bûsîrî'nin (ö. 695/ 1296?) *Kasidetü'l-bürde* adlı meşhur Arapça na'tı içinde miraçla ilgili bir kısım da vardır. Fars edebiyatında ise ya müstakil şekilde veya mesnevilerin içinde yer alan miraciyyeler görülür. Nizâmî'nin *Hamse'sinde*, Attar'ın *İlâhî-nâme* ve *Esrâr-nâme'sinde*, Molla Câmî'nin *Mirkadü'l-akâid'inde* yer alan miraciyyeler, bunlar için örnek olarak anılabilir. Kâşânî'nin *Mi'râcü's-saâde'si*, Nurbahş Muhammed'in *Risâle-i Mi'râciye'si*, Seyyid Abdülhüseyn Destgib'in *Mi'râc'ı*, Farsça mensur eserler konusunda sayılabilecek birkaç numunedir. (Akar, 1987: 94).

Klâsik Türk Edebiyatında şairlerimiz divan ve mesnevilerinin baş taraflarında yer verdikleri na'tlarında miraçtan bahsettikleri gibi, ayrıca yazdıkları manzume veya kitap hacminde manzum eserlerinde de bu olağanüstü hadiseyi övgüyle anlatmaya çalışmışlardır. Dinî edebiyatımızın sevilen türlerinden biri olan miraciyelerin gelişim seyri, XII. asırdan çağımıza kadar kadar takip edilebilmektedir. Anadolu sahası Türk edebiyatında miraç konusu manzum ve mensur tarzda çokça işlenmiştir. (Daha fazla bilgi için Esir, 2009: 683-708). Sîret, hilye, mevlid gibi eserlerde, mesnevilerde, divanlarda, na't ve mi'râciyye mecmualarında rastlanılan mi'râc-namelerin dışında müstakil tarzda kaleme alınan mi'râc-nameler de oldukça fazladır. Bunlar arasından Bursalı İsmail Hakkî'nin *Mi'râciyye'si*, Nâyî Osman Dede'nin *Mi'râcü'n-Nebî Aleyhi's-selâm'ı*, Süleyman Nâhîfî'nin *Mi'râcü'n-Nebî* adlı mesnevisi, Mecîdî'nin *Mi'râciyye-i Risâlet-Penâh Aleyhi's-selâm'ı*, Abdülbâkî Ârif'in *Mi'râciyye'si*, Edirne müftüsü Mehmed Fevzî'nin *Kudsiyyü's-Sirâc Fî Nazmi'l-Mi'râc* adlı eseri örnek olarak anılabilir. Manzum mi'râc-namelerde mesnevi, en çok tercih edilen nazım şeklidir. Divanlarda yer alan miraciyelerde ise kaside nazım şekli kullanılmıştır.

Şairlerimiz na't, münacat, mevlid, siyer, gazavatname, kırk hadis, yüz hadis, hilye vb. türden eserlerini hangi düşünce ve duygularla yazmışlarsa, rahatlıkla denebilir ki, miraciyelerini de onlara benzer fikir ve hislerle yazmışlar; Hz. Peygamber'e duydukları iman, sevgi ve bağlılığı dile getirmek, okuyuculara onun muhabbetini ve örnek alınmasını telkin etmek, edebî çalışmalarını günahlarının affına vesile edinmek, ahirette şafaate erişmek, manevi ve uhrevi kazanç bakımından boş ve faydasız geçen zamanlarını hayırlı bir işle telâfi etmek vb. gayeleri gözeterek davranmışlardır.

Mevlid türünden bir kitapçığı, ayrıca bir divançe teşkil edecek kadar manzumelerinin bulunduğunu bildiğimiz Hacı İzzet Paşa'nın, bir miraciye

sahibi olduğunu da hayatı ve eserlerine dair yaptığımız araştırmalar sırasında öğrendik. Bu çalışmamızda 19. asrın tanınmış devlet adamlarından olan Ahmed İzzet Paşa'nın hayatı ve edebî eserleri hakkında kısaca bilgi verdikten sonra "Mî'râc-ı Fahr-i Âlem Salla'llâhü Aleyhi ve Sellem" başlıklı manzumesini ele alıp şekil ve muhteva yönünden inceleyecek; nihayet söz konusu kitapçığın yeni harflere çevirdiğimiz aslını ve günümüz Türkçesiyle nesre çevirisini sunacağız.

Hacı İzzet Paşa Kimdir?

Ahmed İzzet Paşa'nın hayatı ve şahsiyeti hakkında 19 ve 20. asırda yazılmış ve büyük kısmı yayınlanmış bazı biyografik eserlerden bilgi edinmek mümkündür. Mesela Es'ad Mehmed Efendi'nin *Bâğçe-i Safâ-endüz* adlı tezkiresi, Fatîm Davud Efendi'nin şuarâ tezkiresi (*Tezkire-i Hâtimetü'l-eş'âr*), Ahmed Bâdî'nin *Riyâz-ı Belde-i Edirne* adlı şehir tarihi, Şemseddin Sâmi'nin *Kâmûsü'l-a'lam* ve Mehmed Süreyyâ'nın *Sicill-i Osmânî* isimli biyografik eseri, işaret edilen kaynakların en kıdemlileridir. Dr. Rifat Osman'ın *Edirne Rehnümâsı*, Rıdvan Nafiz ve İsmail Hakkı'nın ortaklaşa hazırlayıp bastırdıkları *Sivas Şehri*, İbnü'l-Emin Mahmud Kemal'in *Son Asır Türk Şairleri*, Osman Nuri Peremeci'nin *Edirne Tarihi* gibi eserler de Ahmed İzzet Paşa'nın uzun ömrü, kişiliği, hizmetleri, edebiyatla alâkası hakkında bilgi edinilebilecek belli-başlı yayınlar arasında yer alır. Onun hayatı ve eserleri hakkında saydığımız bu neşriyata ek olarak arşiv vesikalarından, divanlar misali türlü edebî metinlerden faydalanılarak meydana getirilmiş, tafsilatlı bilgi ihtiva eden makale, bildiri ve kitaplar vardır. (Üçer, 2007: 321-334; Ceyhan, 2007: 321-352; Kuzucu, 2012: 163-184). Bundan dolayı biz burada ilkin Ahmed İzzet Paşa'nın hayat hikâyesini kısaca yazmakla yetinecek; sonra miraciyesini ele alıp incelemeye çalışacağız.

Ahmed İzzet, babası Osman Paşa'nın Girit valisi olduğu sırada H. 1228 (M. 1813) yılında bu adaya bağlı Resmo kasabasında doğdu. H. 1242 (M. 1827) yılında Erzincan voyvodalığı ile vazifelendirildi; daha sonra bu memuriyetten azledildi ve 1835'te Erzurum eyaletindeki redif askeri binbaşılığına getirilerek askerlik mesleğine girdi. Bir sene sonra miralaylık rütbesiyle Çıldır kazası kaymakamlığına getirildi. 1841-42'de mirliva rütbesine yükseltilip Anadolu Ordusu Erkân Meclisi azalığına tayin edildi. 1847-48'de İstanbul'a gelerek rütbesi ferikliğe çıkartıldı; bunu müteakip Irak Ordu-yı Hümayununa memur olarak Bağdat'a gitti. 1849 yılında vezirlik derecesi ile Hakkâri ve Van valiliğine tayin edildi; bir sene sonra bu vazifeden ayrıldı. Bundan sonra Şam, Cidde,

Diyarbakir ve Trablusgarp valiliğine getirildi. Anılan vilayet valiliklerinin ardından Harput (Elaziz) valiliği, Muhacirîn Komisyonu reisliği, ilki 1866, ikincisi 1874 yıllarında başlayan Sivas valiliği, 1877-78 Osmanlı- Rus Harbi sırasında Erzurum vali vekilliğinde bulundu. Belirtilen vazifelerden sonra Hicaz ve Hudavendigâr (Bursa) valiliğine tayin edildi. 1872 yılında Edirne valisi olan İzzet Paşa, 1884'te ikinci defa bu şehrin valiliğine getirildi. Edirne'de dokuz sene iki ay valilik vazifesini sürdürmüş ve 14 Şevval 1310 (1 Mayıs 1893) tarihinde vefat etmiştir.

Varlıklı, aynı zamanda hayır ve hasenat sahibi bir kişi olan Ahmed İzzet Paşa'nın bilhassa Harput, Sivas, Edirne gibi vali olarak vazife yaptığı şehirlerde cami, köprü, çeşme, saray, kışla vb. yapıların inşası veya tamirinde payı vardır. Onun gençlik yıllarından beri şiir sanatıyla alakadar olduğu, vefatından sonra manzumelerinin derlenip divan şeklinde düzenlendiği bilinmektedir. (Ceyhan ve Şığva, 2019). Hacı İzzet Paşa, kendi yazdıklarına Süleyman Çelebi ve ismi tesbit edilemeyen başka bir şairin mevlidinden seçtiği bazı parçaları eklemek suretiyle manzum bir mevlid de meydana getirmiştir. Onun ilkin Âdem Ceyhan'ın işaret edilen tebliğ metni içinde yayınlanan bu eseri, tarafımızdan ortaklaşa hazırlanıp bastırılan divanına da alınmıştır. Divanında münacat, na't, mi'râciye türünden dinî şiirleri bulunan Ahmed İzzet Paşa'nın, manzum bir miracname de meydana getirdiği anlaşılmaktadır.

Hacı İzzet Paşa'nın Mirâciyesi: “Mi'râc-ı Fahr-i Âlem”

Ahmed İzzet Paşa'ya ait manzum mi'râciyenin tesbit edebildiğimiz yegâne yazma nüshası, Ankara Millî Kütüphane 06 Mil Yz A 1907/3'de 16a-24a sayfaları arasında bulunmaktadır. Kütüphane kayıtlarında yanlışlıkla eserin mevlid olduğu belirtilmiş ve yaprak numaraları 16a-30a olarak gösterilmiştir. Fakat ele alınıp incelendiğinde eser adının ve sayfa numaralarının hatalı yazıldığı anlaşılacaktır. Çünkü söz konusu metin, anılan yazmada, 16. asır mutasavvıf şairlerinden Şemseddîn-i Sivâsî'nin (ö. 1006/ 1597) mevlidinden sonra, “Mi'râc-ı Fahr-i Âlem Salla'llâhu Aleyhi ve Sellem Te'lif-i Hacı İzzet Paşa” başlığı altında yer almaktadır. Besmeyleyle başlayan eser,

“Rü'yet-i didârını eyle nasîb
Yâ Rahîm ü yâ Kerîm ü yâ Mücîb” (vr. 24a)

beytiyle nihayete ermektedir. Baştan sona kadar harekeli olarak yazılan

miraciyenin nerede ve hangi tarihte meydana getirildiği, maalesef, şairi tarafından belirtilmediği gibi, kimin tarafından ve ne zaman istinsah edildiği de belli değildir. Ancak arz edeceğimiz delil ve ipuçları, bize bu eserin, aslen Erzincanlı ve çeşitli Osmanlı vilâyetlerinde valiliklerde bulunarak Hicrî 1310 (Miladi 1893) yılında Edirne valiliği sırasında vefat etmiş olan Hacı İzzet Paşa'ya ait olduğu kanaatini vermiştir:

Her şeyden önce yazmada manzumenin adından sonra yer alan “Te’lif-i Hacı İzzet Paşa” başlığı, eserin kimin tarafından yazıldığını açıkça göstermektedir. “Hacı”nın, Osman Paşa oğlu Ahmed İzzet Paşa'nın, aynı adı taşıyan çağdaşlarından ayırt edilmesini sağlayan bir sıfat olduğunu söylemek mümkündür. Ayrıca “İzzet”, eserin sırf başlığında değil, metninde de geçmekte (“Ol İzzet’e bunda mu’în” vr. 21b); bu hâl, miracnamenin anılan mahlası kullanan bir şairimiz tarafından meydana getirildiğini isbat etmektedir. Ahmed İzzet Paşa'nın (1813-1893) gençlik yıllarından beri şiir sanatıyla alakadar olduğu, aruz ölçüsü ve gazel, kaside, kıt'a gibi nazım şekilleriyle eski tarzda şiirler yazdığı da bilinmektedir. Söz konusu ettiğimiz miraciyenin Hacı İzzet Paşa tarafından meydana getirildiğini bize düşündüren delillerden biri de onun takriben bu hacimde, mesnevi şeklinde ve yine aruzun “fâilâtün fâilâtün fâilün” kalıbıyla bir mevlid meydana getirmiş; miraciyede olduğu gibi o eserinde Süleyman Çelebi'nin meşhur *Vesiletü'n-necât*'ından da bazı beyitleri iktibas etmiş bulunmasıdır. Bu deliller ve ipuçları, elimizdeki miraciyenin Hacı İzzet Paşa'ya ait bir eser olduğu fikrini vermektedir.

Metne Şekil Yönünden Toplu Bir Bakış

Anılan yazmanın 16a-24a sayfaları arasında İzzet Paşa'nın, isra ve miraç mucizesini dört manzumeye hikâye ve tasvir etmeye çalıştığı görülür. Bu manzumelerden üçü mesnevi, biri ise murabba şeklinde olup ilki 104, üçüncüsü 51, dördüncüsü 15 beyitten ibarettir. Şairin murabba şeklinde kaleme aldığı ikinci manzumesi ise 16 bentten meydana gelmektedir. Tamamı 204 beyit olan miracnamenin büyük kısmında mesnevi şeklinin tercih edildiği anlaşılmaktadır. Mesnevinin her beytinin mısraları birbiriyle kafiyeli olduğu için, uzun konuları ele alıp işlemeye, gazel, kaside, rubai gibi diğer nazım biçimlerine göre daha elverişli olduğu malumdur. İlk üç manzumede miraç konusunu farklı yönlerden ele alan İzzet Paşa, son kısımda bu şerefe erişmiş Hz. Peygamber'den şefaat dilemekte; sona Allah'a dua ederek Ondan kendisinin ve din kardeşlerinin bağışlanmasını istirham etmektedir.

Mesnevi şeklinde yazılan manzumelerde aruz ölçüsünün “fâilâtün fâilâtün fâilün”, murabba nazım biçimiyle yazılan manzumede ise “müstefîlün müstefîlün” kalıbı kullanılmıştır. Şairin eseri şekil yönünden incelendiğinde, hemen hemen bütün beyitlerinde imale görülür. Kafiyele çokluk itibarıyla başarılı ve düzgündür. Sadece “... keyfe (?) râh/ ... gayrı râh”, “...Rabb-i ulâ/ ... merâkibden ulâ” (vr. 17a), “...azm-i rehi/ ...hem-rehi” (vr. 18a) “...hoş-nefes/ ...ol nefes” (vr. 19a) gibi birkaç beyitte olanlar pürüzlü görünmektedir. Kafiye zarureti, redifle yetinme denebilecek böyle kusurların yanı sıra şairin zaman zaman “... saf/...lesaf” (vr. 17b), “...münselib/ ...müctelib”, “...müfâz/ ...müstefâz” örneklerinde olduğu gibi, garabete düşmesine, başka bir ifadeyle garip kelimeler kullanmasına da sebep olmuştur. “Çünkü tekmil etdi Mi’râcın Resûl/ Aldı her mevki’de târâcın Resûl” (vr. 22b) beytinde, yağma manasındaki “târâc” kelimesinin sarf edilmesi de –bizce- edebe uygun değildir.

Müşterek dil malzemesini, aruz ölçüsünü ve nazım biçimlerini kullanan, hem çağdaşlarının hem de kendisinden önce gelip geçmiş edebî şahsiyetlerin eserlerini okuyan şair, manzumelerinde ortak lisandan unsurlar ve diğer sanatkârlardan ister-istemez bazı tesirler taşır. Kendisinden önceki birçok divan veya mesnevi sahibi şairin eserini okuduğu, divançesindeki şiirlerden tahmin edilen Hacı İzzet Paşa’nın, mevlidinde olduğu gibi miraciyesinde de yer yer başka edebî şahsiyetlerden izler, esintiler görülür. Dille yapılan bir sanat olan edebiyatın tesirleri konusunda birkaç misal vermek üzere bazı eskicil kelime ve ekleri anmak mümkündür: İzzet Paşa’nın miraciyesinde “kamu” (vr. 16b), “birle”, “katı” (vr. 17a), “bunda”, “andan” (vr. 18b) gibi bazı arkaik kelimelere -az da olsa- rastlanmakta ve birkaç mısradaki bildirme eki olarak “durur”un kullanıldığı (“aşkdurur” vr. 16b, “Budurur” vr. 20a) dikkat nazarımızı çekmektedir.

İzzet Paşa’nın önceki şairlerin tesirleri altında kalış veya onlardan faydalanışını kolayca isbata yarayabilecek bir örnek olarak

“Ger dilersiz bulasız Hakdan necât
Rûh-ı pâk-i Mustafâ’ya ver salât” (vr. 17b)

beyti gösterilebilir. Bu beyit, Süleyman Çelebi’ye ait olduğu bilinen, İzzet Paşa’nın mevlidinden başka miraciyesinde de iktibas ettiği

“Ger dilersiz bulasız oddan necât
Işk ile derd ile idün es-salât”

beytini andırmaktadır. Ayrıca İzzet Paşa'nın anılan beytinin ilk mısraında muhatap ikinci çokluk şahıs (siz) iken, ikinci mısraında ikinci teklik şahsa (sen) dönmüştür. Şairin sözünü günümüz Türkçesiyle ifade edersek, bu anlatım pürüzünü daha açıkça göstermiş oluruz: "Eğer Cenab-ı Hak'tan kurtuluş bulmayı dilerseñiz, Hz. Muhammed Mustafa'nın mübarek ruhuna salât ver (salavat getir)!"

Eserin Muhtevası Üzerine

Şair, mevlid, miraciye misali eserlerde bulunduğu umumiyetle görülen besmele, Allah'a hamd, Hz. Peygamber'e dua ve selâm bahislerini pek kısa tutmuş; safa bağının bülbülüne hitap ederek söze başlamıştır. İbn Sînâ'nın meşhur Arapça Ruh Kasidesinde olduğu gibi, o mukaddes kuşun kıdem meydanının sakini iken bu âleme ayak bastığını belirtmekte; tavus gibi dolaşıp bundan sonra İlahî bahçeye dönmesini, yüce âleme gitmesini istemektedir. Bu gözetme yerinin merdiveni aşk; parası da can ve gönüldür. Bu sebeple cihanı yaratan Allah, kalplere baktığında, Hz. Muhammed'in kalbinin en âşık, mizacının da herkesten daha âdil olduğunu görmüştür. Âşığın aşkı gönülde tam olunca, Sevilen, güzelliğini ona gösterir. O, aşk içinde üstün olduğundan, miraç davetine lâyık olmuştur. Asıl konuya böyle gelen şair, bu hususta eser meydana getiren edebî şahsiyetler gibi, miraç hadisesini İsra ve Necm Suresindeki ayetlerle o mevzuya ait hadislerle göre tasavvur ve gücü yettiği kadar tasvir etmeye çalışmıştır. Eserde yer alan ilk manzumenin özünü şöylece ifade etmek mümkündür:

Vahiy meleği Cebrâil, bir gece Hz. Muhammed'e (a.s.) gelerek müjdeyi vermiş; Cenab-ı Hakk'ın kendisini huzuruna davet ettiğini bildirmiştir. Bu hadisenin geceleyin oluşuna kısaca temas eden şair, Cebrâil'in yanında, Cennetten getirdiği Burak adlı bir bineğin bulunduğunu belirtir. Burak (Öz ve Uzun, 1992: 417-19), bedence küçük, fakat gözünün eriştiği yere ayağını basan, yani gayet hızlı giden bir binektir. Hz. Muhammed ona binerek Cebrâil'le birlikte Mescid-i Aksâ'ya gelmiş; orada imam olup peygamberler topluluğuna namaz kıldırılmıştır. Peygamberlerin ruhları, Allah'ın emriyle bedene girip ona tabi olmuş; dünyada kendisine uyulacak öncünün Hz. Muhammed Mustafa olduğunu bilmişlerdir. Bundan sonra Sahretullâh'a (Bozkurt, 2002: 304-308) çıkan Hz. Peygamber, oradan göklere yönelmiştir. Semavi yolculuğu sırasında hiçbir şey ona engel olmamış; her şey itaat etmiştir. Birinci gökte atası Hz. Âdem'in değerli misafiri olmuş; böylece melek gibi uçup dokuz sema onun gezip görüşü için tek basamak olmuştur. Her tarafa onun iyi kabulünün

müjdesi erişmiş; bütün ruhlar onu “Merhaba, hoş geldin!” diye karşılamıştır. Her gökte birçok İlahî alâmeti gören Hz. Peygamber, sonra Beytül-mâmûr’a (Küçük, 1992: 94-95) ermiş; onun mihrabında Allah için hürmetle ayakta durmuş; melekler de bu ibadette ona uymuştur. Şerefli bir yapı olan ve yedinci gökte bulunan Beytül-mâmûr, rivayet göre, Kâbe’nin hizasındadır. Hz. Peygamber, burada safa sahibi kişileri gördükten sonra Sidre’ye (Uludağ ve Uzun, 2009: 151-53) gitmeye niyet etmiştir. Bu sırada Cebrâil de onun yol arkadaşıdır. Sidre’yi de gezip görünce, oradan Kürsî’ye (Yavuz, 2002: 572-73) yönelmiştir. Cebrail ve Burak –ayrılmaları gerekli olduğu için- orada kalmış; Hz. Peygamber’in ayağına “Refref” (Taşpınar ve Zülfe, 2007: 534-35) adlı bir binek gelmiştir.

Bir ayet okuyarak onun üstüne binen Allah Resulü, Cebrâil’in orada kaldığını görünce, “Seni Allah’a ismarladım” diye veda etmiştir. Çünkü kendi yolu nurlar âlemine doğrudur; Allah’ın emri gereğince Cebrâil burada kalmalıdır. Ondan sonra o sultan gözlerden kaybolup Kürsî’ye ayak basmış; bunu müteakiben arşa yönelmiştir. Bu sırada devirler boyunca dünyanın görmediği birçok nur meydana çıkmıştır. Allah’ın ne kadar büyük alâmeti varsa, hepsini sırayla görmüş; birleşikler âlemi tamamlanınca, o gayretli ve azimli zat, Ferd (Tek) ve Vâhid (Bir) Mevlâ’ya yönelmiştir. Bedeni, İlahî sırların ortaya çıkışıyla sanki sırf ruha dönmüştür. Refref orada kalmış; Sevgili (Peygamber), onun bilmediği bir hâle erişmiştir. Orada kaleminden çok gıcırta duyan Hz. Peygamber, bu heybetli görünüş karşısında biraz ürpermiştir.

Ona neşeden öyle bir hâl olmuştur ki, âdeta ruh alâkası ve beden tedbiri gitmiş; kendisini tutması imkânsız duruma gelmiştir. Bu sırada hoş soluklu, hafif bir rüzgâr esmiş; o nefes, sır denizini harekete geçirmiştir. Hz. Peygamber’e orada birçok gizli ilim açılmış; fakat kendisi görüp öğrendiklerine doymamış; bilgisinin artmasını istemiştir. Hz. Mûsâ’ya “Beni göremezsin!” diyen o Dost, Hz. Muhammed Mustafa’ya “Rabbin sana selâm ediyor” demiş; böylece rahmetini göstererek onun ümmetinin gazaptan emin olmasını istemiştir. O anda Hz. Peygamber’in kalbindeki korku geçmiş; Cenab-ı Hakk’ın yakınlığı kendisini çekip götürmüştür. “Böylece Allah kuluna vahyedeceğini vahyetti” (Necm Suresi, 53/ 10) ayetinde buyurulan, bu vak’a içinde vahyedilen ayetlerdir.

İzzet Paşa, miraca dair ikinci manzumesini, mesnevi şeklindeki ilk parçadan farklı olarak dörder mısralık kıt’alar hâlinde ve başka bir aruz kalıbıyla yazmıştır. Birinci kıt’anın bütün mısraları birbiriyle, sonraki kıt’aların ilk üç

mısraı birbiriyle, dördüncü mısraları ise ilk kıt'a ile kafiyelendirilmiştir. Hece ölçüsünün 8'li kalıbını andıran kısa mısralardan ibaret bu parça, bestelenerek söylenmeye hayli elverişli görünen, oldukça ahenkli bir şiirdir. Şair, birinci ve uzunca manzumesinden farklı bir şekli tercih etse de burada yine isra ve miraç mucizesini başlangıcından itibaren tekrar anlatmaktadır. Bu, ya topluluk önünde okunmak üzere yazılmış asıl şiir arasında bestelenerek terennüm edilmesi niyetiyle meydana getirilmiştir veya monotonluğu giderme, aynı konuyu başka bir biçimde işleme niyetinin semeresidir.

Şair, Cenab-ı Hakk'ın bir gece sevgili(kulu ve elçi)sini miraca davet edip muradına erdirdiğini anlatır. Bilindiği gibi miracın cismani mi, yoksa ruhani bir hadise mi olduğu, rüyada mı, yoksa uyanıkken mi vuku bulduğu hususunda farklı görüşler ileri sürülmüştür. Hacı İzzet Paşa, eserinin bu kısmında "Mi'râcî cismânî idi" diyerek bahis konusu hadisenin hem bedenen, hem de ruhen olduğunu anlatır.

Üçüncü manzumeyi ilkindeki gibi yine mesnevi şeklinde ve "Fâilâtün fâilâtün fâilün" kalıbıyla yazan şair, burada isra ve miraç mucizesini dinî delillerle isbat etmeye çalışır: "Hz. Peygamber'in isra gecesinde Mescid-i Aksâ'ya gittiği kat'i delille sabittir" diyerek İsrâ Suresinin ilk ayetini kast etmektedir. Bundan dolayı onu inkâr etmek, şüphesiz küfür olur. Sözünde duran, güvenilir Peygamber, bu hadisenin devamını arkadaşlarına anlatmıştır. Mümin olan, o mucizeyi Hz. Ebû Bekir nasıl tasdik ettiyse öyle tasdik etmelidir. Hz. Muhammed, âlemlerin Rabbinin sevgili(kulu ve elçi)si olduğundan bu seçkin miraç onun için çok değildir. O, "Sen olmasaydın, sen olmasaydın, felekleri yaratmazdım!" şereflelendirmesine mazhar olmuştur. Bundan dolayı her iki dünyada faydalanmak isteyen, Hz. Peygamber'e tabi olmalıdır. İzzet Paşa'nın çağdaşı olan ve divanında miraciye türünde bir şiiri bulunan Diyarbekirli Said Paşa'nın (1248-1309/1832-1891) bu mucizeyi isbat maksadıyla akli delillere daha çok yer verdiği görülür. (*Diyarbekir Vilâyeti Mektupcusu İzzetlü Saîd Efendi*, 1288/1871: 21-25).

Hz. Peygamber, miracını tamamlayınca, Allah'ın emriyle geri dönüp Ümmü Hânî'nin evine ulaşmış; bu semavi yükseliş ve yolculuğu sırasında her ne olduyorsa, onları arkadaşlarına haber vermiştir. Şair, burada Hz. Peygamber'in miraçta gördüğü rivayet edilen bir hadiseyi de anlatarak İlâhî rahmetin büyüklüğünü belirtmeyi hedeflemiştir: Allah Resulü, arş üstünde bir kapı görmüş ve onun ardındaki şeyleri de müşahade etmek istemiştir. Şehadet kelimesini söyleyerek o kapıdan içeri girince, dalgalanan büyük bir deniz, o

derya ortasında bir ağaç, ağacın üzerinde de bir kuş görmüştür. O kuşun ağzında zerre kadar bir toz vardır. Yüce Allah, Hz. Peygamber'e "O deniz benim rahmetim, dünya bir ağaç, kuş senin ümmetin; kuşun ağzındaki toz ise ümmetinin günahıdır... Denize oranla ağaç hor bir şey, ağaç üstündeki kuş ise küçük bir varlıktır. Bu kuşun ağzındaki toz, kuşa nisbetle cüz'î bir nesnedir. Rahmet denizinin genişliğine göre ümmetin günahı zerre kadar gelmez." Allah'a şirk koşmayan kulun her günahı bağışlanacaktır. Bir de miraçta beş vakit namaz farz kılınmış; bu ibadet aslında elli vakitken Cenab-ı Hak lütfuyla onu azaltmıştır. Miractan geri dönüp gelen Hz. Peygamber, aldığı bu müjdeleri ümmetine armağan etmiştir. Hz. Ebû Bekir miracı tasdik etmiş; diğer sahabeler de "âmennâ" (inandık) diye doğrulamışlardır. Bu müjdeler iki dünyaya değer; hüner, onun kıymetini bilmektedir. Kul, Mevlâ'sına itaat ve ibadet eden; onun rızasına kazanmaya çalışan, ebedî âlemin safasını özleyen ve Allah'ı görmeyi gözetten kişidir.

İzzet Paşa, incelediğimiz eserinin "hatime" (sonuç) sayılabilecek olan kısmında, önce Hz. Peygamber'e saygı ve övgüyle hitap ederek mübarek mirac gecesi hakkı için onun bu günahkâr ümmete şefaathanesini, Hakk'ın lütfuyla müminlerin rahmete erişmesini diler. Son olarak Allah'a yalvaran şair, Onun bu ihsanları ettiği Hz. Peygamber sevgisinden ötürü kendisini affetmesini, Cehennem ateşi korkusundan kurtarmasını temenni eder. Ayrıca şahsı gibi âciz, avare ve çaresiz olan, günahla yüzü kararan din kardeşlerine de Allah'ın rahmetle nazar kılmasını, onları Hz. Muhammed Mustafa'ya bağışlamasını istirham eder. Nihayet yüzünü görmeyi, cemal tecellilerini belirtici bazı isimleriyle nasib etmesini dileyerek sözlerini tamamlar. Mirac konusunda yazılmış bir eser için bu güzel bir sondur.

Görüldüğü üzere, İzzet Paşa, miracnamesinde bilhassa konuya dair hadislerde yer alan bütün hadise ve müşahedeleri tek tek anlatma yönüne gitmemiş; mesela isrardan önce Hz. Peygamber'in göğsünün açılıp yıkanmasını, söz konusu semavi yolculuk sırasında Cebrail'in ona süt ve şarap sunmasını, Hz. Muhammed'in gök katlarında görüşüp selamlaştığı İlahi elçilerin hepsini, namaz emri hususunda Hz. Musa ile konuşmasını anlatmamıştır. Esasen kendisi de eserinin sonlarında miraçta olan hadiselerin her birinin uzun uzun anlatmaya ve açıklamaya muhtaç olduğunu belirterek bu konuya ait bütün vak'aları aktarmadığını ima etmiş; son olarak İlahi rahmetin büyüklüğünü gösteren bir rivayet üzerinde durmuş; okuyucuları ahiret saadeti için Allah'ın rızasını gözeterek yaşama, ibadet etme, nefsin kötü isteklerine uymaktan kaçınma ve namaz kılmaya özendirme istemiştir.

SONUÇ

İsra ve miraç, tefsir, hadis, siyer, kelâm, tasavvuf gibi İslâmî ilimlerle alâkası bulunan bir hadisedir. 19. asır Osmanlı devlet adamlarından ve şairlerinden olan Ahmed İzzet Paşa, selefi ve çağdaşı şairlerin bir kısmı gibi divanında münacat, na't, miraciye vb. dinî düşünce ve hisleniş mahsulü şiirlere yer vermiş; ayrıca Hz. Muhammed'in isra ve miraç mucizesini anlatan bir eser meydana getirmiştir. Divanındaki konuya ait manzumesine göre bu kitapçığında miracı daha tafsilatlı olarak ele alıp işlemeye çalışmıştır. Aynı türde eser telif eden selef ve çağdaşları gibi miracı şiir yoluyla anlatırken esas olarak İsra ve Necm Suresindeki bahis mevzuu hadiseye dair ayetlerle Hz. Peygamber'in bu husustaki hadislerinden faydalanmış; fakat miracnamesini anılan ayet ve rivayetlerin dilimize nazmen aktarılması şeklinde inşa etmemiştir. Onun isra ve miraç hakkındaki hadislerde bildirilen bütün vak'aları ve tanıklıkları tek tek ele alıp noksansız olarak anlatmaya çalışmadığı, bunlardan bir kısmına öz olarak temas ettiği, bir kısmını ise hiç söz konusu etmediği görülür.

Şiirlerinin şekil ve muhtevasında eski tarza bağlı olan, bazı çağdaşlarının eserlerinde kendisini az-çok fark ettiren Batı tesiri açıkça müşahede edilmeyen İzzet Paşa, bilhassa 19. asrın ikinci yarısından itibaren Osmanlı memleketlerinde yaygınlaşan pozitivizm gibi felsefi akımlara da alâkasız kalmış görünmektedir. Muhtemelen bundan dolayı Hz. Muhammed'in miracının cismani olduğunu belirterek söz konusu inancını dinî delillerle teyid etmeye çalışmış; mesela Diyarbekirli Said Paşa gibi aklî ve ilmî yönlerden isbat etme lüzumunu duymamıştır. Bununla birlikte Said Paşa'nın eseri de Kur'an ve hadislerde bildirilen olağanüstü bir hadisenin bazı kimseler tarafından şüphe ve inkârla karşılanmasına karşılık çeşitli aklî delillerle izah etmeyi hedefleyen bir manzume olduğu muhakkaktır.

Şair, insan ruhunun manen yükselme ve olgunluğa erişme yolunda ilerleme istidadında bulunduğunu da belirterek sözünün başlarında aşk ve "fenâ"ya, yani kendi varlığını Yaraticının varlığında yok etmeye, sonlarında ise Hz. Peygamber'e tabi olma, Allah'a ibadet, ebedî hayat saadetini düşünerek yaşayış, nefsin gayr-ı meşru isteklerinden kaçınma, Hakk'ın rızasını gözeterek namaz kılmaya dikkat nazarını çekmiştir.

Netice olarak denebilir ki, İzzet Paşa'nın bu eseri, imale, zihaf gibi vezin aksamaları, az sayıdaki kafiye kusurları, ayrıca maksadı anlatış yönünden bazı pürüzleri müsamaha ile karşılanırsa, isra ve miraç hadisesi hakkında

geleneğe bağlı çizgide meydana getirilmiş, “fena değil” denebilecek seviyede, eski tabirle “kâbil-i ısgâ” (kulak verip dinlenebilir) dinî- edebî bir metindir. Birçok beytinde edebî sanatlardan faydalanan, böylece İslâmî bilgi, inanç, düşünce ve hislerini dile getirirken estetik bir kaygı sahibi olduğu da fark edilen şair, Hz. Peygamber’in doğumunu övgüyle hikâye eden bir mevlid yanında göğe yükselişini ve birçok gaybî, İlâhî alâmetleri görüşünü anlatan miracname telif etmiştir. Bu çalışmaları sonucu o, edebiyatla alâkadar olan ve birkaç manzum eser de telif eden şair devlet adamları arasındaki yerini almıştır.

Nüsha Tavsifi ve Metin Teşkili

Hacı İzzet Paşa'nın *Mi'râc-ı Fahr-i Âlem Salla'llâhu Aleyhi ve Sellem* isimli eseri, Ankara Millî Kütüphanede 06 Mil Yz A 1907 numaralı yazma içinde, 16a-24a sayfaları arasındadır. Yazmada İzzet Paşa'nın adı geçen miracnamesinden önce “Sâbıkâ Teşrifâtî Edîb Efendi Hazretlerinin Leyle-i Regâ'ib Medhiyesi” (vr. 1b-10a), Safî mahlaslı bir şairin “Mevlûd-i pâk-i Resûlullâha gel” nakaratlı bir şiiri (vr. 10a-b), Hz. Peygamber'in doğumundan övgüyle bahseden Arapça bir manzume (vr. 10b12b), “Mevlûd-i Hazret-i Nebevî Te'lif-i Şems-i Sivâsî” (vr. 13a-16a) başlığı altında Şemseddîn-i Sivâsî'nin Mevlidi yer almaktadır. Her sayfası on üç satırlı olan metin, baştan sona kadar güzel, harekeli bir nesihle yazılmıştır. İstinsah tarihi ve müstensih adı belirtilmemiştir. Ancak başta bir manzumesi yer alan “Teşrifâtî Edîb Efendi”in -büyük bir ihtimalle- 18. asır teşrifatçı, vak'a-nüvis ve şairlerinden Mehmed Emin Edib (ö. 1216/ 1801) olduğu göz önünde tutulursa, o takdirde metnin belirtilen yüzyılın ikinci yarısından sonra yazıldığını söylemek mümkündür. Yazmanın *Mi'râc-ı Fahr-i Âlem*'den sonraki birkaç sayfasında (vr. 28a-29a) Erzurumlu İbrahim Hakk'ının (1115-1194/1703-1780) “gecelerde” redifli gazelinin yer alması da meydana getiriliş zamanı hakkındaki fikrimizi kuvvetlendirici bir işarettir. Aynı yazmada, bizim bazı delil ve ipuçlarına dayanarak 19. asrın tanınmış devlet adamlarından Ahmed İzzet Paşa (1813-1893) olduğunu tahmin ettiğimiz “Hacı İzzet Paşa”nın mi'racnamesinin bulunması da bu fikrimizi teyid etmektedir.

Miracname yeni harflere aktarılırken çeviri yazı alfabesi kullanılmamış; fakat harekeli metnin imlasına bağlı kalınmıştır. Ancak zihaf olan yerlerde uzun sesliler gösterilmemiş; müstensihden ileri geldiği tahmin edilen yanlışlar düzeltilmiş; beytlere sıra numaraları da tarafımızdan verilmiştir.

[16a]

**Mi'râc-ı Fahr-i Âlem Salla'llâhu Aleyhi ve Sellem
Te'lif-i Hacı İzzet Paşa****Bi'smi'llâhi'r-rahmâni'r-rahîm**

1. Ba'de bismi'llâhi hamd ü tasliye
Eyleyüp mir'ât-ı kalbi tasfiye

Besmele, Allah'a hamd, Hz. Peygambere salavattan sonra, kalp aynasını temizleyip,

2. Gel berü ey bülbül-i bâğ-ı safâ
Nâle-perdâz-ı gülistân-ı vefâ

beri gel ey safa bağının ve vefa gül bahçesinin inleyen bülbülü!..

3. Kumri-i hû hû-zen-i sırr u sinâ
Tûti-i güyende-i medh ü senâ

Sır ve sinanın "Hû Hû" (Allah Allah) diye öten kumrusu, övgü söyleyen dudusu...

4. Tâ'ir-i kudsi vü Sidre-âşiyân
Murg-ı hoş-hân-ı çemenzâr-ı beyân

Sidre'yi yuva edinen mukaddes kuş... Beyan çimenliğinin okuyuşu (şakıyışı) güzel kuşu...

5. Olmuş iken sâkin-i sahn-ı kıdem
Eyledin bu âleme vaz'-ı kadem

Kıdem meydanını mesken edinmişken, bu âleme ayak bastın...

6. Hemçü tâvûs eyleyüp cevlangeri
Ravza-i lâhûta dön şimden giri

Tavus gibi (bu dünyayı) dönüp dolaştıktan sonra İlahi bahçeye geri dön!

7. Var ise cân ü dilinde nûr u fer
Âlem-i bâlâya kıl azm-i sefer

Canında ve gönlünde nur ve kuvvet varsa, yüce âleme yolculuk etmeye niyetlen!

[16b]

8. Nerdübânı ışkdurur bu mersadın
Cân ü dildür nakdi işbu maksadın

Bu gözetleme yerinin merdiveni aşktır. Bu maksadın nakdi (peşin parası), can ve gönüldür...

9. Cânı kim hem-râh-ı aşk-ı yâr ola
Âkıbet ser-menzil-i seyyâr ola

Sevgili aşkının yoldaşı olan canın durak yeri, sonunda seyyar olur.

10. Bu sebebdendür ki Hallâk-ı cihân
Çün nazar kıldı kulûba der-nihân

Bundan dolayı cihanı yaratan Allah, kalplere gizlice nazar kılınca,

11. Gördi kalb-i Ahmedî a'şak idi
Hançer-i işk ile san münşakk idi

Hz. Muhammed'in kalbinin (diğerlerinden) daha âşık ve sanki aşk hançeri ile yarılmış olduğunu gördü...

12. Hem mizâcî a'del idi cümleden
Güyyâ rûh-ı Muhammedî beden

Hem de onun huyu, tabiatı herkesten daha itidalli ve adaletliydi. Sanki beden, Hz. Muhammed'in ruhu gibiydi...

13. Sırr-ı mâ zâğa'l-basardı hatvesi
Lerze-sâz-ı âlem idi satvesi

Adımı, mâ zâğa'l-basarın³ sırrı idi. Ezici kuvveti de herkesi titretirdi.

14. İşk-ı âşık çün bula dilde kemâl
Eyleye ma'şûk ana arz-ı cemâl

Âşığın aşkı gönülde tam, eksiksiz olunca, Sevgili (Allah) ona güzelliğini gösterir...

15. İşk içinde çünki fâ'ik oldı ol
Da'vet-i mi'râca lâ'ik oldı ol

O, aşk içinde üstün olduğundan, miraç davetine lâyık görüldü.

³ "Göz (gördüğünden) şaşmadı ve (onu) aşmadı." (Kur'an, Necm 53/17).

16. Tâ göre âyât-ı kübrâyı kamu
Tâ bile esrâr-ı Hakkı mû-be-mû
- Pek büyük (İlâhi) ayetleri (Allah'ın kudretinin alâmetlerini) hep görsün
ve Cenab-ı Hakk'ın sırlarını birer birer, inceden inceye bilsin diye...
17. Tâ ide nûrı cemâlinde eser
Ola rû'yetle münevver çeşm-i ser
- Allah'ın nuru, onun (Hz. Peygamber'in) güzelliğine tesir etsin ve baş
gözü (İlâhi tecellileri) görmeye aydınlansın diye...
18. İrdi müjde bir gice nâgâhiden
Geldi Cibrîl-i Emîn dergâhiden
- Bir gece ansızın müjde ulaştı. Güvenilir Cebrail, Allah huzurundan
geldi.
19. Ol gice Kadr idi ma'lûmü'l-haber
Halk u Hak yanında gâyet mu'teber
- O gece, Allah ve insanlar katında son derece itibarlı ve (değerine dair)
haberi bilinmiş olan Kadir gecesi idi.
20. Giceden da'vetde hikmet bu idi
Kim meşâmm-ı halka şebbû-bû idi
- Halkın burnuna şebboy kokulu olan geceleyin davet edilmesinin
hikmeti şuydu:
- [17a]
21. Genc-veş hıfz eyler idi yâr anı
Görmeye tâ dîde-i ağıâr anı
- Dost (Allah), onu başkalarının gözü görmesin diye hazine gibi saklardı...
22. Bir de budur şebde var sırr-ı fenâ
Eyledi ana anun-çün i'tinâ
- Bir (hikmet) de gecede fânîlik sırrı olduğu için, ona çok dikkat etti...
23. Kıldı da'vet şeb içinde hazreti
Tâ fenâda göre hasret hasreti

Özleyen özlediğini bu fânilikte görsün diye Hz. Peygamberi geceleyin (huzuruna) davet etti...

24. Ger dir isen Hak için keyfe-i râh
Bil ki ana yok fenâdan gayrı râh

Eğer “Allah(’ı tanımak ve Onun rızasını kazanmak) için yol nasıldır?” diye sorarsan, bil ki, ona fânilikten, yani kişinin kendi maddi varlığını Yaratanın varlığında yok etmesinden başka yol yok...

25. Var idi yanınca cennetden Burâk
Kim basardı ayağın gâyet irak

(Cebrail’in) yanında cennetten getirdiği ve ayağını son derece uzağa basan Burak vardı.

26. Bir adım idi ana medd-i basar
Gerçi cismi idi gâyet muhtasar

Gerçi bedeni çok kısaydı ama gözünün gördüğü uzak (mesafe) ona bir adımdı...

27. Eylemiş idi anı Rabb-i ulâ
Hikmeti birle merâkibden ulâ

Yüce Allah, hikmetiyle onu diğer binitlerden daha üstün kılmıştı.

28. Hulk u emri müştemildi hilkati
İki cinse âyine idi katı

Onun yaratılışı, (iyi) huyu ve emri (yerine getirme kabiliyetini) içine alırdı. İki cinse iyice aynaydı.

29. Çün süvâr oldu Burâk’a Mustafâ
Mescid-i Aksâ’ya geldi bâ-safâ

Hz. Muhammed Mustafa Burak’a binince, rahatlıkla Mescid-i Aksâ’ya geldi.

30. Mekke’den irdi ana bir kâfile
Kıldı anda iki rik’at nâfile

Ona Mekke’den bir kabile ulaştı. Orada iki rekât nâfile namaz kıldı.

31. Emr kıldı ol Cenâb-ı Kibriyâ
Tâ kudûm itdi gürûh-ı enbiyâ

Yüce Allah emretti; peygamberler topluluğu uzak bir yerden yanına geldiler.

32. Sûret-i cisme girüp ervâh o dem
Urdılar ol şâha ta'zîm ile dem

(Peygamberlere ait) ruhlar, o anda beden şekline girip o sultana (Hz. Muhammed'e) saygıyla hitap ettiler.

[17b]

33. Kıldılar ol kıblegâha iktidâ
Bildiler oldur cihânda muktedâ

O kible yerine uydular; bildiler ki, dünyada kendisine uyulacak imam, öncü odur...

34. Oldılar çün sırrı ile rû-be-rû
Eylediler ana dilden ser-fürû

Sırrı ile yüz yüze gelince, ona gönülden baş eğdiler.

35. Ruhlarında göricek nûr-ı Hudâ
Allah Allâh oldı anlardan sadâ

İlahi nuru yüzünde görünce, onlardan "Allah Allah!" (diye hayranlık) sesi çıktı...

36. Ger dilersiz bulasız Hakdan necât
Rûh-ı pâk-i Mustafâ'ya vir salât

Eğer Cenab-ı Hak'tan kurtuluşa ermeyi dilererseniz, Hz. Muhammed'in mübarek ruhuna salavat getirin!

37. Andan idüp Sahretu'llâha urûc
Ol mahalden eyledi azm-i burûc

Ondan sonra Sahretullah'a yükselip oradan burçlara (göklere çıkmaya) karar verdi.

38. Merkezi çünkim kodı ol pîş-i saf
Hicr ile hâk ağladı bitdi lesaf

O safların önünde yer alan (Peygamber), dünyayı terk edince, toprak ayrılık (acı) ile ağladı, (üstünde) ot bitti...

39. Ne hevâ sed oldu ana ne esîr
Cümle olmuşdu ana zirâ esîr

Ona ne hava engel oldu, ne de (kâinattaki bütün boşlukları doldurduğu kabul edilen) esir cevheri... Çünkü her şey ona esir olmuştu...

40. Ber-hümâ idi felekde zü'l-ulâ
Oldı evc içre hevâ-gîr-i ulâ

Yücelik sahibi olduğu için, gökte hüma(devlet kuşu)dan daha üstündü. Zirve içinde ululuk isteğini tutmuştu.

41. Kıldı çün çarh-ı nuhustîni harîm
Oldı ceddî Âdem'e zayf-ı kerîm

Birinci göğü mukaddes yer yapıp atası Hz. Âdem'in aziz misafiri oldu.

42. Rûh idi Âdem tahayyürden berî
Ders-i tecrîd idi dâ'im ezberi

Hz. Âdem, şaşırmadan salim bir ruhtu; ezberi devamlı tecrid (her şeyden el-ayak çekip Allah'a yönelme) dersiydi...

43. Bu kıyâs üzre uçup hem çün melek
Seyrine yek pâye oldu nüh felek

Bu kıyas üzere melek gibi uçup seyri (yolculuk ve gezmesi) için dokuz gök tek basamak oldu.

44. Şems anun nûrından aldı nûrını
Yakdı anunla cihân tennûrını

Güneş, ışığını onun nurundan aldı; dünya tandırını onunla yaktı.

45. Müjde-i ikbâl irişdi her yana
Merhabâ didi kamu ervâh ana

İkbal (iyi kabul ve bahtiyarlık) müjdesi her tarafa ulaştı; bütün ruhlar ona "Hoş geldiniz!" dedi.

[18a]

46. Her felekde gördi bisyâr âyeti
Bulmadı bir yerde seyri gâyeti

Her gökte birçok (İlâhi) alâmeti gördü. Gezip görmesi bir yerde son bulmadı.

47. İrdi andan Beyt-i Ma'mûr'a Resûl
Kıldı mihrâbında Hak için müsûl

Hiz. Peygamber ondan sonra Beyt-i Ma'mûr'a ulaştı ve onun mihrabında Allah için (saygıdan dolayı) ayakta durdu.

48. Olmuş idi cümleden muhtâr-ı Hakk
Anın için oldu mihrâba ehakk

Herkesin içinden Cenab-ı Hakk'ın seçtiği kişi olduğu için, mihraba en lâyük o idi.

49. Kıldığı anda salât-ı vitir idi
Kim teveccühden murâdı vitir idi

Orada kıldığı vitir namazıydı. Çünkü yönelmekten maksadı, (Allah'ın huzurunda) yalnız kalmaktı.

50. İktidâ itdi ana saff-ı melek
Ana dâ'ir kıldı Hak her nüh felek

Dizilmiş olan melekler (namaz için) ona uydu. Cenab-ı Hak bütün dokuz göğü onun etrafında döndürdü.

51. İşbu Beyti kim şeref zâtındadır
Didiler Ka'be muhâzâtındadır

"Şerefi kendisinde olan bu ev (Beytü'l-mâmur), Kâbe'yle aynı hizadadır" dediler.

52. Oldı câyı âsumân-ı heftomîn
Sâbitü'l-bünyânıdır anda hemîn

Onun yeri yedinci gök oldu. Orada yapısı çok sabittir.

53. Çün irişdi bu makâma Mustafâ
Zâhir oldı çeşmine ehl-i safâ

Hiz. Muhammed (a.s.) bu makama ulaşınca, gözüne safâ sahipleri (kedersiz, sevinçli kişiler) göründü.

54. Andan itdi Sidreye azm-i rehi
Cibril olmuş idi anın hem-rehi

Oradan Sidre'ye gitmeye niyet etti. Cebrail, onun yol arkadaşı olmuştu.

55. Sidrenin de oldı çün seyri tamâm
Eyledi Kürsi'ye andan ihtimâm

Sidre'yi de gezip görme işi tamamlanınca, oradan Kürsi'ye dikkat kesildi.

56. Kaldı anda Cebreil⁴ ile Burâk
Kim zarûrî idi ol demde firâk

O anda ayrılık mecburi olunca, Cebrail ile Burak orada kaldı.

57. Geldi Refref düşdi pây-ı hazrete
San mülâkî oldı hasret hasrete

Refref gelip Hz. Peygamber'in ayağına düştü. Sanki hasret hasretle kavuşup görüştü...

58. Bindi Refref üstüne çün nâz ile
Okudı Nûr âyetin şehnâz ile

Refref üstüne nazlıca binince Nur ayetini⁵ şehnaz makamıyla okudu.

[18b]

59. Gördi kaldı anda Cebrâil seni
Didi Allâha sımarladım seni

(Hz. Peygamber) ulu Cebrail'in orada kaldığını gördü ve "Seni Allah'a ısmarladım" dedi.

60. Âlem-i envâra düşdi yol bana
Bunda kal sen böyledür emr-i Hudâ

⁴ Yazmada "Cibril" biçiminde olan bu ismi, aruz kalıbına uygun hâle getirmek için "Cebreil" şeklinde yazdık.

⁵ Nur Suresinin şu mealdeki ayeti kast ediliyor: "Allah, göklerin ve yerin nurudur. Onun nurunun meseli: Şark ve garba nisbeti olmayan, mübarek zeytin ağacının ateşe temas etmeksizin kendi kendisine ışık verecek kadar parlak, yağından yakılan ve en parlak yıldızlar kadar parlak olan şişeden kandil içinde bulunan çerağ gibidir. Bütün bunlar nur üstüne nurdur. Allah, dilediğini nuruna kavuşturur. Ve insanların anlamaları için meseller irad eder. Allah, her şeyi bilicidir." (Kur'an, Nur Suresi, 24/ 35).

“Benim yolum nurlar âlemine düştü. Sen burada kal! Allah'ın emri böyledir.” (dedi).

61. Andan ol şâh oldu gözlerden nihân
Cân idi gûyâ odur cism-i cihân

Oradan o sultan gözlerden kayboldu. Sanki o dünya bedeninin canı gibiydi...

62. Pâygâhı oldu Kürsî-i kerîm
Desti ber-dergâhı didi ey Kerîm

Yüce Kürsî'ye ayak bastı; “Ey kerem sahibi, Yüce (Rabbim)!” dedi, “Elim senin kapının üstündedir...”

63. Andan edüp müstevâ-yı arşa meyl
Kondı ol gülzâra mânend-i cümeyl

Oradan dümdüz olan arşa yönelip hoş öten bir bülbül gibi o gül bahçesine kondu.

64. Oldı kübrâ çünkü bu suğrâya zam
Arş-ı a'zamda füzûn oldu ızam

Pek büyüğe pek küçük eklenince, en yüce arşta büyüklük daha fazla oldu.

65. Ger dilersiz bulasız oddan necât
Işk ile derd ile idün es-salât⁶

Eğer cehennemden kurtuluşu dilerseniz, (Hz. Peygamber için) aşkla, dertle dua ve selâm edin (salavat getirin)!

66. Bir niçe nûr eyledi âhir zuhûr
Görmemişdür mâder-i dehr-i dühûr

Sonra devirlerin dünya annesinin görmediği birçok nur ortaya çıktı.

67. Çünkü arşın tâlî'i oldu sa'îd
Doğdı ol mâh üstine çün oldu îd

Arşın talihi kutlu ve mutlu olduğu için, o ay yüzlü (Peygamber) üstüne doğdu; böylece bayram gibi oldu.

⁶ Bu beyit, 15. asır şairlerinden Süleyman Çelebi'nin Vesiletü'n-necât adlı mevlidinde geçer. (Süleyman Çelebi, 1989: 8, 10, 16 vd.)

68. Ne kadar var ise âyât-ı izâm
Buldı akdî içre seyr-i intizâm

Ne kadar büyük alâmetler varsa, düzeni içerisinde düzgünlük seyri buldu.

69. Âlem-i terkîb oldu çün tamâm
Tutdı Ferd-i Vâhid'e rû ol hümâm

Terkip âlemi tamamlanınca, o azim sahibi (Peygamber a.s.) Tek Bir(Rabb)e yöneldi.

70. Gâ'ib oldu âlem-i terkîbden
Rûh-ı mahz oldu tecelliden beden

Terkip âleminden kayboldu; (Îlâhi) sırların belirme ve görünmesinden dolayı beden sanki sırf ruh oldu...

[19a]

71. Kaldı Refref anda gitdi ol habîb
Bilmedi ne hâle yetdi ol tabîb

O Sevgili (Peygamber) gitti; Refref orada kaldı; o (dertleri tedavi eden) tabibin ne hâle eriştiğini bilmedi.

72. Anda gûş etdi kalemden çok sarîr
Kim yazardı levh-i mânend-i harîr

(Hz. Peygamber) ipek gibi levha üzerine (Allah'ın takdir ettiği şeyleri yazan) kalemden çok gıcırta duydu...

73. İrdi nev'an vahşet anda ol güle
Doldı heybet gözleriyle gönüle

Orada o güle biraz korku ulaştı. Gözleriyle gönlüne heybet doldu...

74. Oldı bir hâlet ana kim neş'eden
Gitdi kayd-ı rûh u tedbîr-i beden

Ona neşeden öyle bir hâl oldu ki, ruhun bağlayıcılığı ve bedeninin tasarrufu gitti...

75. Çünkü sârî oldu sırrına o hâl
Kendini zabt eylemek oldu muhâl

O hâl sırrına geçince, kendini tutması imkânsız oldu..

76. Esdi çün bâd-ı nesîm-i hoş-nefes
İtdi bahr-i sırrı tahrîk ol nefes

Hoş nefesli hafif rûzgâr esince, o nefes sır denizini harekete getirdi (dalgalandırdı).

77. Çünki ol hâlet irişdi Ahmed'e
Kulzûminün⁷ cezri irişdi mede

O hâl Hz Peygamber'e erişince, denizinin cezri (inişi) medde (yükselmeye) dönüştü...

78. Anda keşf oldu ana ilm-i kesîr
Olmadı bir vech ile ammâ ki sîr

Ona orada birçok (gizli) ilim açıldı... Ama hiç bir şekilde (bilgi edinmeye) doymadı.

79. Len terânî didi Mûsâ'ya belî
Mustafâ'ya ne didi bak ol velî

Cenab-ı Hak, Hz. Musa'ya "Beni göremezsin"⁸ dedi. Fakat o Dost, Hz. Muhammed'e bak ne dedi?

80. İne Rabbeke yusallî didi hem
Kim salât-ı Hak idi ol dem ehem

"Muhakkak Rabbin sana selâm ediyor" dedi. Çünkü o anda Cenab-ı Hakk'ın selâmı en mühim şeydi.

81. Rahmet eyler ya'nî Rabbü'l-âlemîn
Tâ gazabdan ümmetin ola emîn

Yani "Âlemlerin Rabbi, ümmetin gazaptan emin olsunlar diye rahmet eder..."

⁷ Asıl metinde sehven "Kalzeminün" şeklindedir.

⁸ "Mûsâ, belirlediğimiz yere (Tür'a) gelip Rabbi de ona konuşunca, "Rabbim! Bana (kendini) göster, sana bakayım" dedi. Allah da, "Beni (dünyada) katiyen göremezsin. Fakat (şu) dağa bak, eğer o yerinde durursa sen de beni görebilirsin." dedi. Rabbi, dağa tecelli edince onu darmadağın ediverdi. Mûsâ da baygın düştü. Ayılınca, "Seni eksikliklerden uzak tutarım Allah'ım! Sana tövbe ettim. Ben inananların ilkiyim" dedi." (Kur'an, A'raf 7/143)

82. Hem sana rahmet odur mahsûs kim
Bilmez anda sırrını hiç bir hakîm

Ayrıca sana has kılınmış rahmetin sırrını orada hiçbir hikmet sahibi bilmez...

83. Zâil oldu vahşet-i dil ol demi
Mündefi' olup celâlin demdemi

O anda (İlâhi) yüceliğın çıkışması geçti ve gönlün korkusu yok oldu.

[19b]

84. Oldı çünkim vahşet andan münselib
Oldı üns-i Hazret-i Hak müctelib

Onda korku kalmayınca, Cenab-ı Hakk'ın yakınlığı kendisini çekip götürdü...

85. Ol ki fe evhâ ilâ abdih didi
Vak'a içre vahy olan âyât idi

(Yüce Allah'ın Necm Suresinde) "fe evhâ ilâ abdihi"⁹ dediği, bu vak'a içinde vahy olan ayetlerdi...

86. Şol kadar esrâr ana oldu müfâz
Kim vahiyden olur ancak müstefâz

Ona o kadar sırlar (aşıkâr) oldu ki, onlar ancak vahiyden dağılıp yayılır...

87. Çünki âşıkdi o dem fahrü'l-enâm
Ol makâm-ı kâbe kavseyn oldu nâm

Bütün yaratılmışların övüncü o an âşık olduğu için, o "kâbe kavseyn"¹⁰ makamı (bu yakınlığın) adı- sanı oldu.

88. Kurb-ı ev ednâ dinilmişdür buna
Kim Habîbu'llâh vâsıldur ana

Allah'ın Sevgili(elçi)sinin eriştiği bu yakınlığa, "ev ednâ yakınlığı"¹¹ denilmiştir...

⁹ "Böylece Allah kuluna vahyedeceğini vahyetti." (Kur'an, Necm 53/10)

¹⁰ "(Peygambere olan mesafesi) iki yay aralığı kadar, yahut daha az oldu." (Kur'an, Necm 53/9)

¹¹ "(Peygambere olan mesafesi) iki yay aralığı kadar, yahut daha az oldu." (Kur'an, Necm 53/9)

89.Çünkü irdi gâyetine intizâr
Bülbül-i dil oldu gâyet ile zâr

Bekleyiş sona erince, gönül bülbülü çok ağlayıp inledi.

90.Ka'be-i zâta çün itdi iltifât
Kalmadı zâtında âsâr-ı sıfât

Yüzünü Zat Kâbesine çevirip bakınca, kendisinde sıfatların izleri kalmadı...

91.Esdi çün bâd-ı sabâ-yı vasl-ı yâr
Vasl-ı yâra irdi âhir fasl-ı kâr

Sevgiliye kavuşmanın hafif ve hoş rüzgârı esince, sonunda işin ayrılması sevgiliye kavuşmaya ulaştı...

92.Her yana oldu serâ-perde güşâd
Bir bahâne kaldı dil olmağa şâd

Her tarafta saray perdesi açıldı; gönlün sevinmesi için tek bir sebep kaldı.

93.Ger dilersiz her dü-âlemde selâm
Kıl salât ile selâm ile kıyâm

Eğer her iki âlemde de kurtuluşa ermeyi dilerseniz, dua ve selam ederek ayağa kalkın!..

94.Açdı ol sultâna Rabb-i Lâ-mekân
Bir kapu kim girdi ol Fahr-i Cihân

Mekânsız Rab, o sultana bir kapı açtı; cihanın övüncü (Hz. Peygamber) o kapıdan girdi.

95.Eyledi seyrân sarây-ı vahdeti
Gördi bî-perde cemâl-i Hazreti

Birlik sarayını seyretti (gezip gördü); Yüce Allah'ın cemalini perde olmaksızın gördü.

[20a]

96.Arz-ı didâr itdi Hayy-i Zü'l-celâl
Münkeşif oldu tecellî-i cemâl

Celâl sahibi Allah yüzünü gösterdi; Onun cemal görünüşü açıldı.

97. Baş göziyle gördi Allâh'ı Resûl
Sanma kim rü'yâ vü rûhânîdür ol

Hiz. Peygamber, Allah'ı baş gözüyle gördü. Onu rüya veya ruhani bir hadise sanma!..

98. Lâ ilâhe didi illâ'llâh ana
Sen ulu Mevlâ vü abdem ben sana

"Allah'tan başka ilâh yok" dedi Ona... "Sen yüce Mevlâ'sın, ben ise senin kulun, kölenim!.."

99. Bî-hurûf u lafz u savt ol pâdişâh
Mustafâ'ya söyledi bî-iştibâh¹²

Allah, harf, lafız ve ses olmadan şüphesiz Hiz. Muhammed'e (söz) söyledi.

100. Men re'ânî kad re'âke men re'âk
Kad re'ânî lâ yukal¹³ innî erâk

Her kim beni görürse, muhakkak seni görmüş olur. Her kim seni görürse, muhakkak beni görmüş olur. Ama ben seni görüyorum denilmez.

101. Budurur ol kenz-i mahfi-i ezel
Zâhir oldı Lâ-yezâl ü Lem-yezal

O ezelin gizli hazinesi¹⁴ budur: Yok olmaz ve zeval bulmaz ebedî (Allah) göründü.

102. Budurur ol vech-i Bâkî kim ayân
Oldı nûrî gözlere fevka'l-beyân

O Baki (ebedî, kalıcı) yüz budur ki, nuru gözlere (güzelce) anlatımın üstünde belli oldu.

¹² Bu beyit de Süleyman Çelebi'nin Mevlid adıyla meşhur eserinden alınmıştır. (Süleyman Çelebi, 1989: 116).

¹³ Yazmada "yukal" şeklindedir.

¹⁴ "Kenz-i mahfi" (gizli hazine) tamlamasıyla "Ben gizli bir hazineydim. Bilinmeyi sevdim (istedim). Beni bilmeleri için mahlûkatı yarattım" mealindeki hadis-i kudsiye işaret ediliyor. Bazı hadis âlimleri bu sözün senedinin bilinmediğini belirtmişlerse de Aliyyü'l-Karî manasının doğru olduğunu izah etmiştir. (İsmâil b. Muhammed el-Aclûnî, 1418/ 1997: II/ 173).

103. Salli yâ Rabbi alâ nûri'l-hüdâ
Bi't-tahiyyâti'z-zekiyâtî'l-ulâ

Yâ Rabbi, hidayet nuru olan Hz. Peygamber'e büyük, temiz selam ve hayır dualarla salât eyle!

104. Ger dilersiz bulasız oddan necât
Işk ile derd ile idün es-salât

Eğer cehennem ateşinden kurtuluş istiyorsanız, Hz. Peygamber'e aşkla, dertle salavat getirin!

1. Sallû alâ Resûli'llâh
Sallû alâ Nebiyyi'llâh

Allah'ın resulü ve nebisi Hz. Muhammed'e salavat getirin!

2. Sallû alâ Habîbi'llâh
Sallû alâ nûr-ı Rahmân

Allah'ın sevgili(elçi)si ve Rahman'ın nuruna salavat getirin!

[20b]

1.
Bir gece Rabb-i Müste'ân
Ol gece Kadr idi ayân
Mî'râca da'vetle nihân
Kıldı habîbin kâmurân

Kendisinden yardım beklenen Allah, Kadir gecesi olduğu açıkça belli bir gece, Sevgili(elçi)sini Miraca gizlice davet ederek isteğine kavuşturdu.

2.
Göndürdi Cibrîl'i ana
Bir de Burâk-ı per-güşâ
Bindi Habîb-i Kibriyâ
Cebrâ'il oldu hem-înân

Ona Cebrail'i, bir de kanatları açık (uçmaya hazır) Burak'ı gönderdi. Allah'ın sevgili(elçi)si (bu bineğe) bindi; Cebrail onunla at başı beraberdi.

3.
Beytû'l-Harem'den leyleten
Azm itdi Kuds'e lahzaten
Uydı nebîler cümleten
Kıldı namâz oldu revân

Gece vakti Kâbe'den bir anda Kudüs'e gitti. Bütün peygamberler ona uydu. Namaz kıldı; yola gider oldu...

4.
İdüp semâvâta urûc
Kaldı girü evc ü burûc
Arş-ı mu'allâya vülûc
İtdi o nûr-ı neyyirân

Göklere yükseldi; zirve ve burçlar geride kaldı. O güneşlerin nuru (Hz. Peygamber) yüce arşa çıktı.

5.
Sidre'de Cibrîl ü Burâk
Didiler ana el-firâk
Refref gelüp öpdî ayak
Bindi ana bâ-izz ü şân

Cebrail ve Burak, Sidre'de ona "Elveda!.." dediler. Refref gelip (Hz. Muhammed'in) ayağını öptü. (Hz. Peygamber) izzet ve şanla ona bindi.

6.
Andan dahi kıldı su'ûd
Kalmadı aktâr u hudûd
Tâ kâbe kavseyne vürûd
İdince fahr-i dü-cihân

Daha sonra yükseldi; köşe-bucak ve sınırlar kalmadı. İki cihanın övüncü (Hz. Peygamber) ta "kâbe kavseyn"^{e15} gelince,

7.
Feth oldu ebvâb-ı şühûd
Keşf oldu envâr-ı Vedûd
Oldı tecellî rû-nümûd
Açıldı sırr-ı kün fe-kân

¹⁵ "(Peygambere olan mesafesi) iki yay aralığı kadar, yahut daha az oldu." (Kur'an, Necm 53/9).

Görüş âleminin kapıları açılarak Allah'ın nuru keşf oldu; tecelli yüz gösterdi; "kûn fe-kân"¹⁶ sırrı açıldı...

[21a]

8.
Refref dahi kaldı girü
Azm itdi andan ilerü
Açıldı ana bir kapu
Girdi saâdetle hemân

Refref de geride kaldı, (Hz. Peygamber) oradan daha ileriye gitti. Ona bir kapı açıldı, saadetle hemen kapıdan içeriye girdi.

9.
Geldi kalemden bir sadâ
Kıf yâ Muhammed Mustafâ
Rabbin selâm eyler sana
Kim ümmetin bulsun emân

Kalemden bir ses geldi: "Ey Muhammed Mustafa, dur! Ümmetin emin olsun diye Rabbin sana selam ediyor."

10.
Seyr itdi sırr-ı vahdeti
Gördi cemâl-i Hazreti
Buldu sarây-ı kudreti
Ammâ sarây-ı Lâ-mekân

(Hz. Peygamber) birlik sırrını seyretti; yüce Allah'ın cemalini gördü. (İlâhi) kudret sarayını, yani mekânsızlık sarayını buldu.

11.
Virdi selâm abd ü İlâh
Birbirine bî-iştibâh
Cibrîl şehâdetle güvâh
Oldı melâ'ik yek-zebân

Kul (Hz. Peygamber) ve Allah şüphesiz birbirine selâm verdi. Cebrail şehadetle şahit oldu. Melekler de söz birliği etti.

12.
Anunla Hayyü lâ-yenâm

¹⁶ "Ol (der) hemen olur." Bu ibare, "kûn fe-yekûn" kelimelerinin geçtiği ayetlerle alakalıdır.

İtdi huzûrunda kelâm
Kıldı visâl ile be-kâm
Bî-şekk ü bî-reyb ü gümân

Uyumayan Hayat Sahibi (Yüce Allah) onunla huzurunda konuştu. Şeksiz, şüphesiz, kuşkusuz kavuşmayla onu muradına erdirdi.

13.
Mi'râcı cismânî idi
Mihmân-ı Rabbânî idi
İhsân-ı Sübhânî idi
Ana bu lutf-ı bî-kerân

(Hz. Peygamber'in) miracı (sırf ruhi bir hadise değil) cismani idi. O, ilâhi bir misafirdi. Bu uçsuz- bucaksız lütuf, ona Allah'ın ihsanıydı...

[21b]

14.
Tekmîl idüp Mi'râcını
Geydi sa'âdet tâcını
Aldı inâyet pâcını
Peygamber-i âhir zamân

Ahir zaman peygamberi, miracını tamamlayıp saadet tacını giydi; ilâhi yardım vergisini aldı.

15.
Kıldı Muhammed bâ-huzû'
El-avdu ahmedle rücû'
San şebde şems itdi tulû'
Reşk itdi arz u âsumân

Hz. Muhammed (a.s.) alçak gönüllü bir şekilde, "Dönmek, övgüye daha lâyık" diye geri döndü. Sanki gecede güneş doğmuştu. Yer ve gök kışkandı onu...

16.
Ey iftihârü'l-mürselîn
Ey rahmetel li'l-âlemîn
Ol İzzet'e bunda mu'în
Anda şefî' u mihrîbân

Ey peygamberlerin kendisiyle övündüğü, ey âlemlere rahmet (olarak

gönderilen elçi)¹⁷ Bu dünyada İzzet'e yardımcı, ahirette şefaatçi ve şefkatli ol!

1. Leyle-i Esrâda Fahr-ı Âlemin
Ol şeref-bahşâ-yı arş-ı a'zamın

Âlemin övüncü, o pek yüce arşa şeref bahşeden Hz. Peygamber'in İsra gecesinde

2. Mescid-i Aksâya seyrân itdiği
Ol mübârek câya tayrân itdiği

Mescid-i Aksa'ya, o mübarek yere uçtuğu ve burayı gezdiği,

3. Nass-ı kâtı' ile sâbitdür hemân
Küfr olur inkârı bî-şekk ü gümân

(ayet ve hadis gibi) kesin delillerle sabittir. Bunu inkâr etmek şeksiz, şüphesiz küfür olur.

4. Kıldı mâ-ba'dın beyân ayne'l-yakîn
Nutk ile ol sâdikü'l-va'dü'l-emîn

Sözünde duran, güvenilir (Hz. Peygamber), ondan sonrasını gözüyle görmüş olarak, kesin bir şekilde konuşmasıyla güzelce anlattı.

5. Nutk-ı pâki de anun vahy-i Hudâ
Sûre-i ve'n-Necm şâhiddür ana

Onun mübarek konuşması da Allah'ın vahyidir. Necm Suresi(ndeki 3-4. ayetler) ona şahittir.¹⁸

6. Harfinün inkârına yokdur mecâl
Şöyle bil inkârıdur mahz-ı dalâl

Ki (Kur'an'ın) bir harfini inkâr etmeye imkân yoktur. Şöyle bil ki, onu inkâr etmek, yoldan çıkmanın, dalâletin ta kendisidir.

¹⁷ "rahmetel li'l-âlemin" ibaresiyle Enbiyâ Suresi'nin "Biz seni âlemlere ancak rahmet olarak gönderdik" mealindeki 107. ayetine işaret edilmektedir.

¹⁸ "O hevasından söylemez. O kendisine (Allah tarafından) vahyolunan bir vahyidir." (Kur'an, Necm Suresi, 53/ 3-4).

7. Kim ki mü'mindür ider tasdik anı
Nice tasdik eyledi Sıddik anı

Mümin olan kimse, Hz. Ebû Bekir onu (mirac haberini) nasıl tasdik ettiyse, öyle tasdik eder.

[22a]

8. Eyleriz tasdik anı biz 'an-samîm
Sıdk ile el-hamdü li'llâhi'l-azîm

Biz onu can ü gönülden tasdik ederiz. Kalp temizliğiyle "Hamd Yüce Allah içindir." (deriz).

9. Çok değil ana bu mi'râc-ı güzîn
Kim odur mahbûb-ı Rabbi'l-âlemîn

Âlemlerin Rabbinin sevgili(elçi)si olduğu için, bu seçkin miraç (mucizesi) ona çok değerlidir.

10. Hak Te'âlâ kim anı var eyledi
Nûrını nûrından izhâr eyledi

Yüce Allah onu yarattı; onun nurunu kendi nurundan ortaya çıkardı, gösterdi.

11. Ol ki 'abd ol [Hâlik u] Ma'bûd idi
Âlem ü Âdem o dem nâbûd idi

O (Hz. Peygamber, ibadet eden) kul, o (yaratan ve) ibadet edilen (Mevlâ) idi. O zaman âlem ve Hz. Âdem yoktu...

12. Mazhar-ı teşrîfi ol lev lâk idi
Hak anunçün hâlik-ı eflâk idi

(Hz. Peygamber), o "lev lâke" (Sen olmasaydın...) şereflendirmesine mazhar olmuştu. Allah, gökleri onun için yarattı.¹⁹

13. Fi'l-ezel takdîr idüp mi'râcını
Eyledi ana risâlet tâcını

¹⁹ "Lev lâke...", "Sen olmasaydın, sen olmasaydın, felekleri yaratmazdım!" mealindeki kudsî hadisin ilk kelimeleridir. Bazı hadis âlimlerinin uydurma olduğunu söylediği bu sözün manası, bilhassa mutasavvıflar tarafından doğru kabul edilir. (Bilgi için bk. İsmâil b. Muhammed el-Aclûnî, 1418/ 1997: II/ 214).

Miracını ezelde takdir edip peygamberlik tacını ona (lutf) eyledi.

14. Ol kadar kadri mu'azzamdur anın
Kim irişmez akl ü fikri kimsenin

Onun değeri o kadar büyüktür ki, kimsenin aklı ve fikri (bu azamete) erişemez.

15. Eylemişdür anı Rabb-i Kibriyâ
Evvelîn ü âhirîne muktedâ

Yüce Allah, onu öncekilere ve sonrakilere uyulan, örnek tutulan reis kılmıştır.

16. İki âlemde dilersen intifâ'
Kıl Muhammed Mustafa'ya ittibâ'

İki dünyada da faydalanmak istiyorsan, Muhammed Mustafa'ya tabi ol!

17. Rûz u şeb eyle salât ile selâm
Olasın tâ dâhil-i Dârü's-selâm

Gece, gündüz (Hz. Peygamber'e) salât ve selam et ki, selam (esenlik) yurdu olan cennete giresin...

18. Salli yâ Rabbi alâ nûri'l-hüdâ
Bi't-tahiyyâti'z-zekiyyâti'l-ulâ

Yâ Rabbi, hidayet nuru (olan Hz. Peygamber) üzerine ulu, temiz hayır dualarla rahmet eyle!

19. Ger dilersiz bulasız oddan necât
Işk ile derd ile idün es-salât

Eğer cehennem ateşinden kurtulmayı istiyorsanız, aşkla, dertle (Hz. Muhammed'e) salavat getirin!

[22b]

20. Çünkü tekmil itdi Mi'râcın Resûl
Aldı her mevki'de târâcın Resûl

Peygamber, miracını tamamlayınca ve her yerde ganimetini (Cenab-ı Hakk'ın ihsanını) alınca.

21. Geydi eltâf-ı Hudâ'dan hil'atı
İsm-i a'zamdur görüldi tal'atı

Allah'ın lütuflarından değerli elbise giydi. En büyük İlahi isim onun (güzel) yüzünde görüldü.

22. Eyledi ol bâğda serv-i hırâm
Tâ ola âzâde-i Beytû'l-harâm

Kâbe'de hür olması, kayıt altında kalmaması için, (Allah, Hz. Peygamber'i) o bağda salına salına yürüyen servi yaptı...

23. Kim ola ehl-i zemîn bâ-lutf-ı Rab
Ol habîbin cilvesinden ber-tarab

Ki yeryüzündekiler, Allah'ın lutfuyla o Sevgili'nin görünüşünden dolayı sevinçli olsunlar.

24. Eyleye irşâd-ı cümle-kâ'inât
Ola zâhir cism ü câna beyyinât

Bütün varlıklara doğru yolu göstereyin; kuvvetli deliller beden ve ruha görünsün (diye)

25. Emr-i Bârî ile ol fahrü'l-enâm
Sâhibü'l-Mi'râc-ı illiyyîn-makâm

Allah'ın emri ile o yaratılmışların övücü, en yüksek makamlı mirac sahibi (Hz. Peygamber),

26. Kurban-ı Hazretten edüp meyl-i nüzûl
Ümmü Hânî beytine kıldı vusûl

Cenab-ı Hakk'ın huzurundan inmeye meyledip Ümmü Hânî'nin evine ulaştı.

27. Her ne vâki' oldı ise ser-te-ser
Cümlesin ashâbına virdi haber

Her ne meydana geldiyse, hepsini baştan başa sahabelerine haber verdi.

28. Her biri muhtâc-ı tafsîl ü beyân
Dinle budur herkese lâzım olan

Bunların her biri uzun uzadıya anlatmaya ve açıklamaya muhtaçtır. Herkese lazım olan şudur, dinle!

29. Didi arş üstünde gördüm bir kapu
Eyledim anın da seyrin ârzû

Dedi ki: "Arş üstünde bir kapı gördüm; onu da görmeyi istedim..."

30. Bir hitâb irdi bana kim kıl şitâb
Bil şehâdet ile açılır bu bâb

"Acele et! Bu kapı ancak şehadet (kelimesi) ile açılır" şeklinde bir hitap duydum.

31. Getürüp andan şehâdet cezm ile
Girdim ol bâb içre şevk u azm ile

Orada kararlı bir şekilde kelime-i şehadet getirip şevk ve azimle kapıdan içeri girdim.

32. Var o bâb içinde bir bahr-i azîm
Mevc urur hem hadd ü pâyânı adîm

O kapının içinde dalgalanan, sınırı ve sonu olmayan büyük bir deniz vardı...

[23a]

33. Var o bahrin ortasında bir şecer
Ol şecer üstünde bir kuş müstakar

O denizin ortasında bir ağaç var; o ağacın üstünde de bir kuş duruyor.

34. Ol kuşın ağzında bir zerre gubâr
Olmış ol hey'etde gördüm pâyidâr

O kuşun ağzında zerre kadar bir toz var. Devamlı o şekilde durduğunu gördüm.

35. Bir hitâb itdi Cenâb-ı Kibriyâ
Didi gördin mi bunu yâ Mustafâ

Yüce Allah (bana) "Ey Mustafa, bunu gördün mü?" diye hitap etti.

36. Ol bahirdür rahmetim dünyâ şecer
Ol küçek kuş ümmetindür al haber

“O deniz, benim rahmetim, ağaç ise dünyadır. O küçük kuş da senin ümmetindir, haber al!

37. Ol kuşın ağzındaki zerre gubâr
Cirm-i zenb-i ümmetindür zerre-vâr

O kuşun ağzındaki küçük toz, senin ümmetinin günahlarının zerre gibi hacmidir.

38. Bahre nisbetle şecer şey’-i hakîr
Ol şecer üstinde kuş cism-i sagîr

Denize nispetle ağaç değersiz bir şey... O ağacın üstündeki kuş da küçük bir cisim...

39. Ya kuşun ağzında olan toz nedür
Kuşa nisbet ile cüz’î nesnedür

Ya kuşun ağzındaki toz nedir?!. Kuşa nispetle çok cüz’î bir şeydir...

40. Vüs’atine göre bahr-i rahmetin
Zerre tek gelmez günâhı ümmetin

Rahmet denizinin genişliğine göre, senin ümmetinin günahları zerre gibi olmaz” (dedi).

41. Yâ Muhammed kul ki şirk itmez bana
Her günâhını bağışlayam sana

“Ey Muhammed, bir kul eğer bana ortak koşmazsa, ben onun her günahını sana bağışlarım.”

42. Bir de farz oldu biş nevbet namâz
Lutf ile pencâh iken Hakk kıldı az

Bir de (miraçta) beş vakit namaz farz oldu. Elli (vakit) iken Allah lütfuyla azalttı onu...

43. Dir bu tebşîrâtı aldım nâ-gehân
Ben de kıldım ümmetime armağân

(Hz. Peygamber) “Bu müjdeleri ansızın aldım; ben de ümmetime hediye ettim” dedi.

44. Eyledi tasdik Sıddîk-ı hümâm
Didi âmennâ hep ashâb-ı kirâm

Himmat sahibi Hz. Ebû Bekir Sıddîk (onun miracını) tasdik etti; bütün değerli arkadaşları da “inandık” dediler.

45. İki dünyâyı değer bu müjdeler
Kadrini bilmekdedür ancak hüner

Bu müjdeler iki dünyaya değer. Ancak hüner, onun kıymetini bilmektedir...

[23b]

46. Kul odur tâ'at kıla Mevlâsına
Sa'ý ide Mevlâsının ırzâsına

Allah'a ibadet edip Mevla'sını razı etmeye çalışan,

47. Âlem-i bâkî safâsın özleye
Hayy ü Bâkînin likâsın gözleye

ebedî âlemin zevkini özleyip Hayat Sahibi ve Baki Rabbini görmeyi gözetene “kul” denir.

48. Kim ki nehy eyler hevâdan nefsini
Hakk ana me'vâ ider firdevsini

Her kim nefsini (kötü) arzu ve isteklerden alıkoyarsa, Cenab-ı Hak cennetini ona mesken eder.

49. Kıl namâzı bil rızâ-yı Hâlik'ı
Olma dergâhında abd-i âbıkı

Namazı kıl, Allah'ın rızasını tanı! Onun dergâhından kaçan kul olma!

50. Kim olursa Hazret-i Hakk'a mutî'
Ana mahşerde Muhammed'dür şefî'

Kim Cenab-ı Hakk'a itaat ederse, Hz. Muhammed mahşerde ona şefaatçi olur.

51. Ger dilersiz bulasız oddan necât
Işık ile derd ile idün es-salât

Eğer cehennem ateşinden kurtulmak istiyorsanız, aşkla, dertle (Hz. Peygamber'e) salavat getirin!

1. Yâ Resûla'llâh ve yâ Fahrü'l-beşer
Yâ Nebiyya'llâh ve yâ hayre'l-eser

Ey Allah'ın Resulü, ey insanların övüncü, ey Allah'ın elçisi, haber getirenlerin en hayırlısı!

2. Sensin ol bâdî-i kül hâdî-i kül
Sensin âhir bâ'is-i şâdî-i kül

Her şeyin meydana gelişine vesile olan sensin; herkese doğru yol gösteren sensin... Sonunda herkesin sevincine vesile de sensin...

3. Sensin ol mihr-i sipihr-i istifâ
Bedr-i âlem-tâb evc-i ve'd-duhâ

Seçkinlik göğünün güneşi sensin! Âlemi aydınlatan dolunay ve kuşluk vaktinin zirvesi sensin...

4. Ol mübârek şeb ki itdin azm-i râh
Feth olundı sana dergâh-ı İlâh

Yola koyulduğun o mübarek gecede İlâhi dergâh sana açıldı.

5. Oldun ey mahbûb-ı Rabb-i Müste'ân
Mahrem-i halvet-sarây-ı Lâ-mekân

Ey kendisinden yardım istenen Allah'ın sevgilisi, mekânsız(Sultan)ın halvet sarayının sırdaşı oldun...

6. Gördün ol Hallâk-ı bî-enbâzı sen
Bildin ol dem mû-be-mû her râzı sen

Sen, o eşsiz, ortaksız Yaratıcıyı gördün. O zaman her sırrı inceden inceye bildin.

[24a]

7. Ol şeb ü ol râz-ı vuslat hakkıçün
Gördüğün âyât ü hikmet hakkıçün

O gece ve o kavuşma sırrı hakkı için, gördüğün alâmetler ve hikmet hakkı için...

8. Kıl şefâ'at bu günehkâr ümmete
Ola nâ'il lutf-ı Hak'la rahmete

Bu günahkâr ümmete şefaata et ki (onlar) Allah'ın lutfuyla rahmete nail olsun.

9. Mustafâ ışkına ey Bâr-i Hudâ
Kim bu ihsânâtı itdün sen ana

Ey Allahım, bu ihsanlarda bulunduğun Hz. Muhammed Mustafa aşkına,

10. Afv ü mağfûr et bu abd-i kemteri
Eyle hevl-i nâr-ı dūzahdan berî

bu âciz kulunu affet, bağışla! Cehennem ateşinin korkusundan onu salim eyle!

11. Ümmetiyüz rahmetinle kıl nazar
Tutmışuz yüz sana yâ Rab ser-te-ser

Yâ Rabbi, baştanbaşa sana yönelmişiz. (Hz. Muhammed'in) ümmetiyiz; bize rahmetinle nazar kıl!

12. Âciz ü âvâre vü bî-çareyiz
Cürm ü isyân ile yüzi karayız

Aciz, avare ve çaresiziz. İsyân ve günahlarla yüzümüz karadır.

13. Senden olmazsa eğer lutf u kerem
Hâlimüz olur perişan lâ-cerem

Eğer senin lütuf ve keremin olmazsa, şüphesiz hâlimiz perişan olur.

14. Sen bizi bahş eyle yâ Rabb Ahmed'e
Ol habîb ü ol nebiyyü'l-emcede

Yâ Rabbi, sen bizi Hz. Muhammed'e, o sevgili ve en büyük peygambere bağışla!

15. Rû'yet-i didârını eyle nasîb
Yâ Rahîm ü yâ Kerîm ü yâ Mucîb

Ey Rahîm, ey Kerîm, ey Mucîb (dualara cevap veren Allah'ım), bize yüzünü görmeyi nasip et!

KAYNAKLAR

- Ahmed İzzet Paşa (2019). *Dîvân*, (Haz. Âdem Ceyhan- Bülent Şığva), İstanbul.
AKAR, Metin (1987). *Türk Edebiyatında Manzum Mi'râc-Nâmeler*, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
AKKUŞ, Metin (2007). *Klâsik Türk Şiirinin Anlam Dünyası Edebi Türler ve Tarzlar*. Erzurum: Fenomen Yayınları.
BOZKURT, Nebi (2002). "Kubbetü's-sahre", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. 26, ss. 304-308.
CEYHAN, Âdem (2007). "Ahmed İzzet Paşa'nın Edebî Şahsiyeti ve Bazı Şiirleri", *Osmanlılar Döneminde Sivas Sempozyumu Bildirileri*, 21-25 Mayıs, C. 2, ss. 321-352.
Diyarbakir Vilâyeti Mektupcusu İzzetlü Said Efendi'nin Mecmûa-i Eş'ârından İntihâb Olunan Âsâr-ı Manzûmedir (1288/1871). Diyarbakir Vilâyeti Matbaası.
ESİR, Hasan Ali (2009). "Anadolu Sahası Mesnevilerinde Miraç Mevzuu", *A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, Sayı: 39, ss. 683-708.
GÜZEL, Abdurrahman (2006). *Dini-Tasavvufî Türk Edebiyatı*. Ankara: Akçağ Yayınları.
İsmâil b. Muhammed el-Aclûnî (1418/ 1997). *Keşfü'l-hafâ' ve müzîlü'l-ilbâs 'amme'stehere mine'l-ehâdis 'alâ elsineti'n-nâs*, Beyrut.
KUZUCU, Kemalettin (2012). "Ahmed İzzet Paşa'nın Edirne Valiliği", *Edirne'nin Fethi'nin 650. Yılı Sempozyumu Bildiriler Kitabı*, Edirne, ss. 163-184.
KÜÇÜK, Abdurrahman (1992). "Beytülma'mûr", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. 6, ss. 94-95.
Muhammed Bin Süleyman er-Rûdânî (2011). *Büyük Hadis Külliyyatı Cem'u'l-Fevâid*. (Çev. Naim Erdoğan), 3 Cilt. İstanbul: İz Yayıncılık.
ÖZ, Mustafa- UZUN, Mustafa (1992). "Burak", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. 6, ss. 417-419.
Süleyman Çelebi (1989). *Mevlîd*, (Haz. Faruk K. Timurtaş), Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
TAŞPINAR, İsmail – ZÜLFE, Ömer (2007). "Refref", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. 34, ss. 534-35.

- ULUDAĞ, Süleyman – UZUN, Mustafa (2009). “Sidretü'l-müntehâ”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. 37, ss. 151-53.
- UZUN, Mustafa (2005). “Mi'râciyye”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. 30, ss. 135-140.
- ÜÇER, Müjgân (2007). “Sivas'ın Ünlü Valilerinden Hacı Ahmed İzzet Paşa (1813-1893)”, *Osmanlılar Döneminde Sivas Sempozyumu Bildirileri*, 21-25 Mayıs, C. 1, ss. 321-334.
- YAVUZ, Yusuf Şevki (2002). “Kürsî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. 26, ss. 572-73.

استاد ESTAD

ESKİ TÜRK EDEBİYATI ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

[Journal Of Old Turkish Literature Researches]

E-ISSN: 2651-3013

Cilt: 2 Sayı: 2 Ağustos 2019

ss. 912-987

Makalenin Geliş

Tarihi

08/08/2019

Makalenin

Kabul Tarihi

26/08/2019

Yayın Tarihi

30/08/2019

SÂLİH BABA DİVÂNI'NDA TİPLER VE KİŞİLİKLER

Erdoğan ULUDAĞ¹

ÖZET

Klasik Türk Edebiyatı'na, yaşanan din ve kültür başta olmak üzere birçok muhtelif unsur kaynaklık eder. Tipler ve kişilikler, Klasik Türk Edebiyatı'nın önemli kaynakları arasında yer alır. Bu kaynakların müstakil eserler incelenerek ortaya çıkarılması gerekmektedir. Klasik Edebiyat'ta tipler ve kişilikler edebî bir metnin kurgulanmasındaki temel unsurlardır. Şair, eserinde yer verdiği tipler ve kişilikler sayesinde düşüncelerini ve hissiyatını somutlaştırma fırsatı bulur. Bu sebeple metni tam olarak anlayabilmek için tip ve kişiliklerin doğru tesbit edilmesi önemlidir. Tip, toplumun süregelen yaşantısı içinde kendini gösteren belirgin davranışları temsil eder. Divan Şiiri'nde belirgin davranışları temsil eden pek çok tip vardır. Bunlar, Aşık, Maşuk, Rakîb, Mecnun, Leylâ, Saki, Derviş gibi tahayyülî ve tasavvurî tipler ile 'Andelib, Bülbül, Gül, Şem', Pervane, Zühre gibi temsili tiplerdir. Kişilik, kişinin kendi görüş, düşünüş ve davranışlarıyla şekillenir. Kişilik, basmakalıp davranışlar yerine değişken davranışlar sergiler. Divan Şiiri'nde kişilikler, Dinî, Tarihî (Destani-Mitolojik), Edebî ve Sanatkâr, Mutasavvıf ve Bilgin şeklinde tasnif edilebilir. Ayrıca, bir milletin kendi değer yargılarını öğrenmesi kültürel ve sanatsal açıdan çok önemlidir. Toplumun davranış ve yapısını temsil eden tipler ve kişilikler de bu düşünceden hareketle ele alınmalıdır. Böylece hem edebi eserlerin anlaşılması kolaylaşmış olacak hem de toplumun değer yargıları daha iyi anlaşılacaktır. Tüfekçizade Sâlih Baba,

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Bölümü, Türkçe Eğitimi A.BÇD. euludag25@hotmail.com Orcid ID: 0000-0002-4541-3787

1846-1906 yılları arasında Erzincan'da yaşamış, Nakşibendi Tarikatı'nın Halveti kolunun isim yapmış müridlerinden biridir. Salih Baba'nın bir Divân'ı vardır. Sâlih Baba Divanı'nın lakabı Rabıta-i Nakş-ı Hayâlî'dir. Bu divan, şeyhini çok seven ve ona çok bağlı olan bir müridin hocasına duyduğu saygıyı, sevgiyi, bağlılığı; güzel, yalın bir ifadeyle aktardığı, incelenmeye değer önemli bir eserdir. Salih Baba, şiirlerinde tasavvufu kullanmıştır. Şiirlerinin birçoğunda tasavvufî tip ve kişiliklere yer vermiş ve şiirlerini bu tip ve kişilikler üzerine kurmuştur. Bu çalışmada Sâlih Baba'nın, şiirlerinde tip ve kişilikleri nasıl işlediği ve bunlara yüklediği roller incelenecektir.

Anahtar Kelimeler: Sâlih Baba, Rabıta-i Nakş-ı Hayâlî, Tip, Kişilik.

TYPES AND PERSONALITIES IN DİVÂN OF SÂLİH BABA

ABSTRACT

Classical Turkish literature has many sources mainly living religion and culture. *Types and personalities are among the important sources of Classical Turkish Literature. It needs to be presented to scientists by studying individual works of these sources.* In classical literature, types and personalities are the main elements in the fiction of a literary text. A poet finds the opportunity to embody his thoughts and feelings thanks to the personalities of his work. In accordance with this point of view, when reviewing an article one must decidedly analyse single persons and personalities to understand the artwork. The type represents specific behaviors manifested in the ongoing life of the community. There are many types that represent specific behaviors in the Divan poetry. These are imaginary and depicted types such as 'Âşık, Ma'sûk, Rakib, Majnun, Leyla, Sâkî, Derviş, and representatives such as 'Andelîb, Bülbül, Gül, Şem', Pervane, Zühre. Personality is shaped by one's own views, thoughts and behaviors. Personality exhibits variable behaviors instead of stereotyped behaviors. Individuals in Divân poetry can be classified as Religious, Historical (Epic-Mythological), Literary and Artist, Dervish and Scholar. Additionally, it is important for each nation to study his own legacy from cultural and art view. On this standpoint it is necessary also to investigate the structure and behavior of society. So it will be easy to understand the literary works and correctly to assess true value of society. Tüfekçizade Sâlih Baba, lived between 1846-1906 in Erzincan, was a famous member of Nakşibendi Halveti subsection. Sâlih Baba has a Divân. The nickname of Salih Baba Divan is Rabıta-i Nakş-ı Hayali. This creation, is an important piece which tells the respect, affection and obedience of a disciple towards his hodja. Salih Baba used Sufism in his poems. Many of his poems featured Sufi types and personalities, and he established his poems on these types and personalities. In this study it will be investigated that how Sâlih Baba examined individuals and roles put on them.

Keywords: Sâlih Baba, Rabıta-i Nakş-ı Hayâlî, Type, Personality.

GİRİŞ

Klasik Türk Edebiyatı'nın malzemesini tespit ederken, ortaya konmuş olan eserler daima bizleri aydınlatıp yol göstermiştir. Yaşanılan coğrafya, edebî eserin içinde teşekkül ettiği toplumun sosyo-kültürel birikimi, dönemin önemli tarihî hâdiseleri, toplumun genelinde kabul edilip yaygınlaşan dinî anlayış, eseri kaleme alan şahsın dünya görüşü ve ideolojisi gibi birçok unsur, manzum veya mensur olarak yazılmış, temel malzemesi insan olan edebî eserlerin beslendiği muhtelif kaynaklar olarak zikredilebilir. Levend (1980)'e göre Klasik Türk Edebiyatı'nda başta bütün dinî ve felsefi müdevvenat, Kur'an ve hadis, kıssalar ve mucizeler, tarih ve esâtir, batıl ve hakikî ilimlere ilaveten içtimâî hayatın ve çeşitli hâdiselerin akisleri ile o günkü zihniyetin sanat telakkîsinin oldukça etkili birer kaynak olduğu görülür.

Bu unsurların yanı sıra tarihî, dinî, mitolojik veya efsanevî kimliğe sahip olan şahıslar da Klasik Türk Edebiyatı'na kaynaklık eder. Edebî metinde verilmek istenen mesaj veya muhataba aksettirilmek istenen duygunun somutlaştırılmasında muhtelif hususiyetleriyle ön plâna çıkmış kişilikler oldukça önemli semboller olmuşlardır. Hoşab (2017)'a göre bazı durumlarda bu şahıslar edebiyatta temel kıstaslar olarak kendilerine yer bulmuşlardır. Meselâ; güzelliğın kıstası Hz. Yusuf olarak görülürken, saltanatın, gücün kıstası Hz. Süleyman, cömertliğın kıstası Hâtem-i Tâi kabul edilmiştir. Şair bu şahıslara eserinde yer verirken kendisini geleneğın halkasına dâhil etmekle birlikte okuyucusuna, adını zikrettiği bu şahıslarla alakalı bilgi birikimine de sahip olduğunu ispat etmiş olur.

Edebî metinlerin temelini ve olayların esasını genelde insan faktörü oluşturmaktadır. İnsan faktörüne dayalı metinler içerisinde yer alan kişiler, gerçek hayattaki insanların bir yansımasıdır. Sanatkâr eserini oluştururken yaşadığı olayları kendi dünyasında değerlendirir, kendi hayat anlayışı ile yorumlar ve okuyucuya sunar. Edebî metin içerisinde kurgulanmış olarak sunulan bu kişilere tip veya karakter, kişilik veya şahsiyet denilmektedir.

Bir toplumun değer yargıları, yaşantısı, iç ve dış âleme bakışı, davranış şekilleri, inanışları tip ve kişilik etrafında şekillenir. "Kişilik ada bağlıdır, basmakalıp davranışlar sergilemez. Davranışları değışkendir" (Akkuş; 1995). Kişilik veya şahsiyet, gerçek hayatta var olmuş, tarihte belli bir zamanda ve belli bir coğrafyada yaşamış insan tipidir ve kişinin kendi görüş, düşünüş ve davranışlarıyla şekillenir. Gerçek varlıkları, mekân ve zaman kaydı ile sâbit olan, tarih kaynaklarında geçmeleri yönü ile varlığı ispat edilebilen kişilerdir.

Tip, belirgin davranışların temsilcisidir. Gerçekte var olan şahsiyetlerin birer yansıması olup, gerçek hayatta yaşamış kişilerin ön plana çıkmış özelliklerinin kendilerinde toplanmasıyla oluşmuş, kurgulanmış ve idealize edilmiş sembollerdir. Bir tipin oluşabilmesi için uzun zaman gereklidir. Bu zaman içerisinde tip, toplumun temel değerlerini üzerinde taşır ve ortaya çıktığı toplumun kültür ve medeniyetini temsil edecek özellikler kazanır. Yüzyıllar boyu oluşan kültür, olgunlaşma sürecinde tipini de yetiştirip, eksik-aksak taraflarını tamamlayıp düzeltir ve olgun şeklini alan tip, toplumun temel değerlerini temsil eder (Akkuş; 1995).

Tipler genellikle toplumun değer yargılarına göre olumlu veya olumsuz olmak üzere iki şekilde oluşur. Bu tipler birbirlerine karşıttır ve bu karşıtlık toplumdaki hâkim anlayışa göre şekillenir. Rind-zâhid, âşık-rakip vb. Bazen de gerçek kişilikler, gösterdiği özellikler ve toplumun onları algılayış şekline dolaylı tipe yaklaşmış ve edebî eserlerin içerisinde tip olarak yer almışlardır. Bu duruma Leylâ ile Mecnûn örnek gösterilebilir. Mecnûn, Benî Âmir kabilesinden bir şair olup asıl adı Kays b. Mülevvah iken eserlerde işlenerek “âşık” tipinin özelliklerini kazanmış ve klasik şiirimizde zamanla âşık tipinin karşılığı olmuştur. Aynı durum Mecnûn’un sevgilisi olan Leylâ için de geçerlidir. O da zamanla “sevgili” tipinin özelliklerini kazanmış ve bu tipin karşılığı olmuştur (Kaplan; 1985). Türk toplumu için önemli bir tasavvurî tip olan “alp” tipine ise zamanla, birçok metinde, Hz. Ali karşılık gelmeye başlamıştır (Çetin; 1997).

Tipler ve kişilikler bir eserin anlaşılmasında, yazarın eseri oluşturduğu dönemi tesbit etmede, yazarın yaşadığı çevreyi, inanç özelliklerini ve karakterini öğrenmede araştırmacıya ipucu olabilecek en önemli unsurlardır. Tipler ve kişilikler sadece yazar ile ilgili değil, eserin içerisinde olduğu toplum ve zaman dilimi hakkında da bilgi verir. Bu sebeple bir edebî eseri doğru anlayabilmek için içerisinde barındırdığı tiplerin ve kişiliklerin doğru bir şekilde tespit ve analiz edilmesi gerekmektedir. Klasik şiirin hemen bütün şairleri, şiirlerini tipler ve kişilikler üzerinden kurgulamışlar, metnin asıl mesajını bu unsurlar üzerinden vermişlerdir.

Klasik edebiyatımızda Akkuş (1995) tarafından yapılan ve bu çalışmada bizim de esas aldığımız tip ve kişilik sınıflaması şu şekildedir:

“A) Tipler:

1-Tahayyüli/Tasavvurî Tipler (Hikâye-Destan-Masal Kahramanları, Karakterler)

2- Temsîli/Sembolik Tipler

B) Kişilikler :

- 1) Dini Kişilikler
- 2) Tarihî-Efsanevi Kişilikler
- 3) Edebî Kişilikler
- 4) Sanatkâr Kişilikler
- 5) Mutasavvıf Kişilikler
- 6) Bilgin Kişilikler.”

Bu çalışmada Tekke-Tasavvuf şairi Sâlih Baba'nın Dîvânında (Râbıta-i Nakş-ı Hayâlî) yer alan tip ve kişilikler tespit edilmiş, tip ve kişilikler hakkında kısaca bilgi verilip, değerlendirmeler yapılmıştır.

Sâlih Baba ve Dîvânı:

Salih Baba (1847-1907), 19. asrın ikinci yarısı ile 20. asrın başları arasında yaşamış tekke-tasavvuf şairlerindedir. “Salih Usta” adıyla da anılan şair Erzincan'da dünyaya geldi. “Tüfekçizâdeler” namıyla meşhur bir aileye mensup imam Mustafa Efendi'nin oğludur. Annesi Atike Hanım'dır. Doğuştan bir kolu çolak, bir ayağı kısa olan Salih ilk dini bilgileri imam olan babasından aldı. Ailesi çilingirlikle uğraştığı ve çilingir dükkânında tüfek de tamir edildiği için “Tüfekçizade” lakabıyla anıldı. İki defa evlendi ve üç oğlu oldu. İkisi sakat olan çocukları gençlik yıllarında kendisinden önce öldü. Pîr-i Sâmi diye tanınan Nakşibendî Halidî şeyhi Mehmed Sâmi Efendi'ye intisap eden Salih Baba'nın, şeyhinin irşad faaliyetlerini sürdürdüğü Kırtıloğlu Tekkesi'ndeki bir sohbet sırasında kendisinden bir şiir okumasını istemesi üzerine o güne kadar şiirle bir ilgisi olmadığı halde hemen orada irticalen şiir söylemeye başladığı rivayet edilmektedir. Şiirleri Mehmed Sami Efendi'nin müridlerinden Adnan Efendi tarafından *Râbıta-i Nakş-i Hayâlî* adıyla yazıya geçirilmiştir (Erdoğan; 2013). Salih Baba Erzincan'da vefat etti.

Batı edebiyatlarının edebiyatımız üzerinde hâkimiyet kurmaya başladığı bir dönemde yazılan Salih Baba Divanı kendisine has niteliklerinden dolayı Şark İslâm kültür ve edebiyatında farklı bir yere sahiptir. Türk Edebiyatı'nda her bakımdan kemâlât arz eden birçok divan sahibi içinde Salih Baba öz ve söz sahibi olanlardan biridir. İlim ve tetkîkatı, tecrübe ve sanatı olmadığı halde aniden ve irticalen bu derecede bir divânı vücûda getirmesi onun Türk edebiyatında yükselmesinin haklı sebebidir (Deniz; 2002).

Birçok şiirinde ayet ve hadislerle yer veren Salih Baba'nın aruz vezniyle yazdığı manzumelerinde dili ağır, hece ölçüsüyle yazdıklarında oldukça sadedir. Şairin *Râbita-i Nakş-i Hayâlî* adıyla da bilinen Divân'ı dışında iki eserinin daha olduğu, ancak bunların 1939 Erzincan depreminde kaybolduğu söylenmektedir. *Râbita-i Nakş-i Hayâlî*'de hem Divân Edebiyatı hem Halk Edebiyatı nazım şekilleri yer almaktadır. "Fena fi's-şeyh" makamının hallerinden ibaret olan Divân'ı tarikat adabını, müridlik hallerini ve mürsidlerin örnek davranışlarını anlatır. Eserde 84 gazel, 15 kaside, 9 murabba, 16 muhammes, 2 müseddes, 1 müstezad, mesnevi kafiye düzeniyle yazılmış 4 manzume, 26 koşma, beş dizeden oluşan bentler ve hece vezniyle yazılmış 6 manzume bulunmaktadır. Salih Baba'nın şiirleri günümüzde Erzincan, Gümüşhane, Bayburt ve Erzurum yörelerinde makam eşliğinde ilahî şeklinde okunmaktadır (Doğan; 2009). *Râbita-i Nakş-i Hayâlî'nin* Mehmed Sami Efendi'nin oğlu Selahattin Kırtıoğlu'nun özel kitaplığında bulunan 1899 tarihli yazma nüshası Fehmi Kuyumcu tarafından yayınlanmıştır (1979). Ayrıca eser üzerinde Ahmet Doğan (1988) tarafından "Sâlih Baba Hayatı, Edebî Şahsiyeti ve Şiirlerinden Seçmeler" ismiyle bir kitap da yayınlanmıştır.

Sâlih Baba Divânı'nda Tipler ve Kişilikler:

Salih Baba Divânı, sahip olduğu tip ve kişilik kadrosunun zenginliği ile dikkat çekmektedir. Divân'da 16'sı tahayyülî-tasavvurî ve 4'ü temsîlî-sembolik olmak üzere 20 tipe yer verilmiştir. Tahayyülî-tasavvurî tip grubunda yer alan âşık tipinde 8 değişik, sevgili tipinde ise 4 değişik adlandırmayı da bu gruplara dahil ettiğimizde kullanılan tip sayısı 32'ye çıkmaktadır. Eserde yer alan kişilik kadrosu 32 dinî, 7 tarihî-efsânevî, 2 edebî, 9 mutasavvıf olmak üzere toplam 50 kişilikle daha da zengindir. Akkuş (1995) tarafından yapılan tasnifte yer alan sanatkar ve bilgin gruplarına dahil olabilecek kişiliğe ise eserde rastlanamamıştır.

Çalışmamızda bu 32 tip ve 50 kişilik ayrı ayrı ele alınacaktır. Şiirlerde bazı tip ve kişilikler birden fazla isim ve sıfatla geçmektedir. Bu isim ve sıfatlar kişiliği ya da tipi karşılayan asıl ismin içerisinde zikredilmiş, ayrıca bir başlık açılmamıştır. Tip ve kişilikler hakkında kısaca bilgi verilip, belirgin özelliklerinin geçtiği beyitlerden örnekler² seçilmiştir. Divanda bazı tip ve

² Bu çalışmada örnek beyitler: Kuyumcu, Fehmi (1979), *Erzincanlı Tüfekçizâde Sâlih Baba Divanı*, adlı eserden alınmıştır. Örneklerin yanında verilen ilk rakam şiirin Divan'daki sıra numarasını, ikinci rakam ise örneklerin beyit ya da bend numaralarını göstermektedir.

kişilikler için çok fazla örnek olması hasebiyle o grubu temsil eden örneklerden bazıları seçilip verilmiştir.

I. TİPLER³

1.TAHAYYÜLÎ-TASAVVURÎ TİPLER: (Hikâye-destân-masal kahramanları, karakterler)

1.1. Müsbet Tipler:

1.1.1. Ârif:

Kelime anlamı; bilen, bilgide ileri olan, vâkıf, âşinâ, külfetsiz olarak irfan ve mârifet sahibi olan, tasavvuf ıstılahında mârifet sırrına ermiş, keşf ve müşâhede yoluyla Allah'ı bilen kişidir. Uludağ (2012), ârifi şu şekilde tanımlamaktadır: Tasavvufî anlamda, "Allah Teâlâ'nın kendi zâtını, sıfatlarını, isimlerini ve fiillerini müşâhede ettirdiği kimse. Müşâhede ve temâşâdan hâsıl olan bilgiye mârifet, bu bilgiye sahip olan şahsa da ârif denir". Ârif, ibadetlerini cennete kavuşmak için değil, Allah'ın emrini yerine getirmek için ve zâtının, ibadete lâıyk zât olduğunu bildiklerinden ibadet ederler. "*Ârif-i billâh, kutb, velî, ehl-i dîn, ehl-i yakîn, ehl-i hâl, ehl-i tahkîk*, tabirleri de kullanılmıştır" (Pala; 1989).

Ârifin her bir kelâmı hüccet ü bürhân ile
Kuru da'vâ ile olmaz ehl-i irfân ile bahs (17/2)

Döner çarh-ı felek aslâ yorulmaz
Sâni'in sun'una akıllar ermez
Ârif olan bu dünyâyâ sarılmaz
Her kimi sevdiyse eyledi berbâd (26/2)

Bilinmez âlemin sırrı nihândır
Dört şâhın hükmüyle döner cihândır
Ârif olanlara özge seyrândır
Kâmile her eşyâ olmuş bir evrâd (26/4)

Ârifin her bir kelâmı bir mücevher kânıdır
Cânlara verir hayâtı âb-ı hayvândan lezîz (27/3)

³ Bu konunun ele alınışı ve işlenişinde (tasnifinde) şu eserlerden yararlanıldı. Akkuş, Metin (1995) *Neî Divanı'nda Tipler ve Kişilikler*. / Akkuş, Metin (2000) *Divan Şürinde İnsan I - Dini Kişilikler*.

Ârifler ayı görmeyicek savmını bozmaz
İftâra olar nimet-i uzmâya giderler (30/8)

Ârif isen olma ey dil zerre denli akla yâr
Şehveti dünyâ-peresttir taptığı dînâr olur (43/2)

Ârif ol gönlüne gir bir kâmilin
Gizli câna hükm eden sultâna bak (79/2)

Ârif ölmekten kaçır mı cânını cânân alır
Kurtarır ağyâr elinden anı şîrânî adem (103/29)

1.1.2. 'Âşık:

Birine, bir şeye tutkun anlamlarına gelen kelime, Klasik Edebiyat'ta seven, meftûn anlamlarında kullanılmıştır ve hemen hemen bütün şairler âşıktır. Baktıkları her yerde sevgiliyi görürler, tek gâyeleri sevgiliye kavuşmaktır. Tasavvufî istilahta ise âşık, "Allah Teâlâ'yı son derecede ve âzamî mertebede seven"dir (Uludağ; 2012). Klasik Edebiyat'ta âşık için birçok sıfat kullanılmıştır. Bunlardan bazıları şöyle sıralanabilir: *Kararsız, sabırsız, şûride, mest, çaresiz, gam yiyen, zayıf, hasta, esir, bende, divâne, ehl-i dil, erbâb-ı dil, Mecnûn, Ferhâd...* Klasik Şiir'de her zaman sevgili, âşık ve rakip üçgeni vardır ve şair daima âşık konumundadır. Bazen şairin kendi ruhu, varlığı da kendisine rakip olabilmektedir (İlhan; 2016).

Salih Baba, şiirlerinin hemen hepsinde mürşidi Pîr-i Sâmi Hazretlerinden bahseder. O mürşidine büyük saygı ve hürmet besler. Şiirini doğrudan mürşidinin medhine vakfetmiştir:

Cefâdan kaçmaz **âşıklar** senin hüsnün visâline
Fîrâk-ı infisâlidir ciğer-sûzânıma bâis (18/5)

Gelin ey yâr-ı sâdıklar
Bu meydân-ı muhabbettir
Bütün cem olsun **âşıklar**
Bu meydân-ı muhabbettir
Pîrimiz Sâmi Hazrettir (34/1)

Div sıfâtın zemmi vermez bize gam
Biz hafid-i Pîr-i Tâgî olmuşuz
Eksik olmaz **âşık**a cevr ü sitem

Biz hafid-i Pîr-i Tâgî olmuşuz
Pîr-i Sâmi'nin çırâğı olmuşuz (56/1)

Âşıka aşkın şarâbı yüreğinin kanıdır
Gece gündüz biz anı içmekte mahmûr olmuşuz (58/6)

Tîr-i cellâd gamzesi **âşıkların** bağrın deler
Hâl-i Hindû leşkerin çekmiş gider gavgâya hat (67/5)

Her taraftan cem olup **âşıkları**
Döktüler meydâna çok türlü metâ (72/4)

Harâmî gözlerin **âşıkların** bağrın kebâb eyler
Atar gamzelerin tîri kabağından senin şâhım (94/2)

Sâlih Baba, Dîvânı'nda âşık kimliğini birden fazla sıfat ile ifade etmiştir. Bunlar; *bende*, *ehl-i aşk*, *ehl-i derd*, *ehl-i dil*, *gedâ*, *gulâm*, *muhib* ve *'uşşaktır*. Divânda bu sıfatlarla âşığın anıldığı çok sayıda örnek bulunmaktadır. Çalışma hacmini çok artıracığı için her bir başlıktan seçtiğimiz örnek/örnekler vermekle yetineceğiz.

1.1.2.1. Bende:

Bağlı, kul, köle. Divan edebiyatında kul, çâker, gulâm, esir gibi kelimelerle ifade edilen bende, çok zaman padişah ile birlikte kullanılır. Çünkü sevgili sultan, âşık bir kuldür. Padişahın tam zıttı özelliklere sahiptir. Bendenin herşeyi padişah ile vardır. Onun esirgemesine, onun mertliğine, affına muhtaçtır. Âşık, bende olarak sadakatın yegâne temsilcisidir. Bu uğurda çok eza ve cefalar görür. Kapı eşğinde yatmaya râzıdır (Pala; 1989).

Bir **bende-i nâçize** gedâyem bu arada
Hem lâl ü lebin teşnesiyiz sun bize câmı (131/3)

1.1.2.2. Ehl-i 'aşk: Kalbi Allah sevgisiyle dolu olan, âşık:

Sâlihâ ahvâl-i aşkı gel yeter fâş eyledin
Ehl-i aşkın sözlerini çekemezler işbu nâs (61/6)

1.1.2.3. Ehl-i derd: Derd ehli, âşık:

Görse bir mahbûb-ı ra'nâ mevc urur deryâ gibi
Nice yüz bin **ehl-i derdi** düşürür sevdâya aşk (77/5)

1.1.2.4. Ehl-i dil:

Neşeli, zevkli, hâl ehli, aşk ve şevk sahibi kimse (Gölpınarlı, 1977). Kemâl ehli, kemâl sahibi, ârif, irfân sahibi (Onay; 1992). Uzun çalışma ve gayretlerden sonra zahiri geçip her şeyin aslı ve hakikatine ermiş veya bunları görebilme kudretine ulaşmış kimseler, yani, âşıklar zümresidir. Bunlar görünüşe göre hareket etmezler, acı ve ızdırıp namına hiç bir engel tanımazlar. Hatta bu engellerle karşılaşmak, onlara tahammül etmek kendileri için normaldir. Hiç şikâyet etmezler, yardım istemezler. Az konuşur çok yaş dökerler. Daima niyazda bulunup herşeye tahammül ve kanaat ederler (Uludağ, 2013).

Ey nefha-i cân bülbülü gizleme cânân sendedir
Aratma gel **ehl-i dili** ol gül-i handân sendedir (31/1)

1.1.2.5. Gedâ:

Dilenci, kul, bende. Divan şiirinde hemen daima sultan ile birlikte tezat sanatı içinde ele alınır. Sevgilinin mahallesinde kapı kapı dolaşan 'âşık bir gedadır. Sevgili karşısında giyim kuşamı, yaşadığı hayat vs. ile âşığın hali gedâya çok benzer. 'Âşık bu durumdan şikâyetçi değildir. Aksine gedâlıkta bir yücelik bulur. Çünkü o, 'âşıklık yönünden kendini aşk ülkesinin sultanı kabul eder (Pala; 1989).

İçirip bir kadeh aşkın meyinden
Gedâ iken seni sultân eder şeyh (24/2)

1.1.2.6. Gulâm: Kul, köle, esir, bende. (bkz. Bende)

Varıp dergâh-ı Sâmi'de **gulâm** ol
Kılan icrâ Odur şân-ı şerî'ât (15/30)

Menem Sâlih hulûs ile **gulâm** oldum kapısında
Memât iken hayât buldum olup dîvânıma bâis (18/8)

Gulâm olmak bunun gibi velîye
Bize Hak'tan büyük ihsân değil mi (142/18)

1.1.2.7. Muhîb:

Seven, sevgi besleyen dost (Pala; 1989), hayrı isteyen ve bir kimsenin tarafını tutan mânâlarında kullanılır. Tasavvufta bir tarikata yeni girmiş kişiye denir. Bu terim Mevlevî ve Bektaşîlere aittir. Muhîb ikrar verip tekkeye dâhil olunca

eviyle ilgisini keser, çileye soyunur, hizmete başlar sonra derviş olur (Gölpınarlı, 1977).

Derdime dermân seni buldum eyâ hâzık tabîb
Bu anâsır bendine mesdûd olup kaldım garîb
Bu cihânda senden özge bulmadım sâdık **muhîb**
Yek nazarda bendeyi kurtardığın bilmez miyem (96/4)

1.1.2.8. ‘Uşşâk: Âşıklar, sevenler (Devellioğlu, 1988).

Defter-i uşşâka kayd et adımı
Hürmetine Mefhar-i âlem Habîb (13/5)

Pîrimiz Hazret-i Rehber Muhammed Sâmi-yi Server
Kamu **uşşâkı** mest eyler yüzü şems ü duhâdır pîr (38/9)

1.1.3. Dervîş:

Kelime, Farsça “dilenmek” anlamına gelen “dervîz” kelimesinden bozmadır. “Allah için alçakgönüllülüğü ve fukaralığı kabul eden veya bir tarîkate bağlı bulunan kimse” (Pala; 1989), gayet mütevazı ve kanaatkâr olan, mâneviyatla gönlü zengin olan fakir ve tam kelime karşılığı olarak fakir ve yoksula denir. Sonraları bu tâbir, tarîkatlardan birine bağlı olan mânâsına kullanılmıştır. Dervişler tarîkate yeni giren ve bir mürşidin kılavuzluğuna ihtiyaç duyan kimselerdir. Bu bağlamda tarîkate yeni girmiş kişinin derviş olabilmesi için Hakk’a yönelmek suretiyle, tarikat kurallarınca eğitilip belirli bir aşamaya gelmesi gerekir (Zavotçu; 2013). Derviş, şiirlerde dünyayı önemsemeyen, şeyhinin söylediklerine uyan, cefâyâ katlanan ve kanâat eden bir tip olarak tasvîr edilir:

Evvelâ bir pîre teslîm olmayan **dervîş** midir
Eşîğinde baş koyup cân vermeyen **dervîş** midir (39/1-12)

Doğru **dervîş** olmayan dil şehrine şâh olamaz
Yâre kesret perdedir geç "vahdet-i kübrâ"ya gel (91/2)

1.1.4. Ferhâd:

“Ferhâd ile Şîrîn” adlı hikâyede geçen kahramanlardan biri. Ferhâd, Hüsrev adlı İran padişahının sevgilisi olan Şîrîn’e âşıktır. Şîrîn’in arzusu üzerine Bî-sütûn adlı dağı delmesi istenir. Çünkü kendisi mimar-mühendistir. Divan şiirinde, sevgilisine kavuşmak için zorlu, gerçekleşmesi güç işleri göze alan

aşığı sembolize eder. Daha çok Şîrîn ve Hüsrev ile birlikte anılır. Bazan Mecnûn ile karşılaştırılır (Pala, 1989).

1.1.5. Şîrîn:

“Hüsrev ile Şîrîn” yahut “Ferhâd ile Şîrîn” hikâyesinin kadın kahramanı. Ermeni melikesi Mehin Banû'nun yeğeni olup yaşadıkları lirik ve dramatik aşktan sonra Hüsrev'in mezarı başında canına kıymıştır. Divan edebiyatında müstakil mesnevîlere konu olduğu gibi münferit beyitlerde de adından bahsedilir. Kelimenin “tatlı, sevimli” anlamı ile de genellikle tevriyelere mesned teşkil eder (Pala;1989).

Leylâ ile Mecnûn'dan sonra eski şiirimizde en çok zikredilen hikâye kahramanları Ferhâd ile Şîrîn'dir. Mimâr olan Ferhâd, dağı delmesiyle sevgili için olmazı olur kılan fedâkâr âşık tipini; Şîrîn ise tatlılık ifade eden adının yardımıyla âşığı nâz u işveyle bela dağına salan sevgili tipidir. Bu hikâyede aynı zamanda padişah anlamına gelen Husrev, Ferhâd'ın rakibi olmak gibi bir rol üstlenir (Akkaya, 2018). Ferhâd ile Şîrîn şairler tarafından genellikle birlikte kullanılır. Sâlih Baba Divanı'nında da çoğunlukla her ikisi bir arada kullanılmıştır.

Ferhâd ile Şîrîn hikâyesine telmihte bulunan şâir, sâlikin benliğini yok ederek kendisini Hakk'ın tecellisine hazırlamasını, Ferhâd'ın Şîrîn'e kavuşmak için külünkle dağı delmesine teşbih etmiştir. Bu hikâye, vuslatı neredeyse imkânsız olan aşka düşmüş istisnâî bir âşığın çaba ve mücadelesini anlatır:

Bağırtlak gibi illerde gezip âvâre mi kaldın
Olup **Ferhad** bu benlik dağını deldin mi sen Sâlih (21/5)

Sâlihem kalmışam nar-ı hicranda
Kaldım **Ferhâd** gibi kûh-i hüsranda
Tatlı cânım feryad eyler zindanda
Zindan ağlar yâran ağlar can ağlar
Eşim dostum yaş yerine kan ağlar (54/5)

Aşk ucundan gör ki **Ferhâd** neyledi
Vuslat-ı **Şîrîn**'e delmedi mi dağ (73/8)

Mecnûn'u görün n'etti Leylâ'daki âh ile
Ferhâd da **Şîrîn** için gör neyledi dağ ile
Her birisi bağlandı bir âhenîn bağ ile
Sen seni âşık sanma bir beyhûde âh ile
Var etti özün anlar ol nûr-ı İlâh ile (124/1)

Ferhâd dahi **Şîrin** için dağları deldi
Verdi serini O da o ikrâr ile gitti (132/6)

Nakşî cemâlinden kesmem gözümü
Sende buldum mâdenimi özümü
İster ver **Şîrin**'im güldür yüzümü
İster kûhistânda **Ferhâd** et meni (140/3)

Şîrin'in var iken köşkû konağı
Niçin **Ferhâd**'a deldirdi (o) dağı (161/16)

1.1.6. Kâmil (Ehl-i kemâl):

Kemale ermiş, olgun, bilgin kişi. Sûfiler insanları üçe ayırırlar: Son mertebeye varan kâmil insanlar, tarikata giren sâlikler ve bunların dışında kalan, dalâlette bulunan kişiler. Yaratılanların en yücesi olan insan, bulunduğu derecede kalmayarak sahip olduğu ilahi nurun asıl kaynağına ulaşmaya çalışmalıdır. "İnsan-ı kâmil" olup hasretini çektiği Hakk'ın visaline erişmek için ruhunu dalaletten kurtarmaya çalışmalıdır ki, bu da masivâdan geçmek, dünya ilişkilerini terk etmek, nefse hâkim olmak ve benliği yok etmekle mümkün olur. İnsan ancak bu şekilde son mertebeye erişip Tanrı'da yok olabilir. "Fenafillah" mertebesi budur. Hakk'a kavuşmak, yani fenafillah mertebesine erişmek için bir de mürşid-i kâmile intisap etmek lazımdır. Kâmil; şeriat, tarikat ve hakikat mertebelerini bilen kişidir (Uludağ, 2013). Kâmil tipi Divân'da çok fazla örnekte geçmektedir. Hemen hepsinde kâmilden kasıt Pîr-i Sâmi'dir:

Hamdulillah bize irsâl etti Hak bir **kâmilî**
Mürşidimiz Hazret-i Şeyhim Muhammed Sâmiyâ (4/18)

Özün bir pîre teslim et müdâvim ol kapısında
Meşâyihden murâd şâhim mürebbî **kâmil** olmaktır (50/4)

Biz misâfiriz velâkin biz de mihmân bekleriz
Kâmil insân bulmuşuz bâbında ihsân bekleriz (57/1)

Arayıp **kâmil** insânı bulunca
Ne derdler çektiler bu yolda esnâf (75/6)

Dünyadan el çek ol fânî ara bul **kâmil** insânı
Kılagör derde dermânı meded iste atâsından (114/6)

1.1.7. Kutb:

Değirmen taşının etrafında döndüğü eksen. Gavs'ten sonra gelen tarikat ulusu. En büyük velî. “Her zaman, âlemdede, Allah'ın nazar kıldığı yer olan tek kişi”dir (Uludağ; 2012). Kâinât bu kişinin çevresinde döndüğü için ona Kutb denmiştir. Ricalü'l-Gayb'ın başkanıdır. O, âlemin ruhu, âlem de onun bedeni gibidir, bütün âlemi idare eder. “Bir çağda en mükemmel mütevekkil kim ise o çağda tevekkül ehlinin kutbu odur. Buna göre kutub bir tür prototiptir, belli bir zümrenin veya mesleğin ideal temsilcisi ve piridir” (Ateş; 2002). Tarikatlarda her mürid, kendi şeyhinin kutb olduğuna inanır. Şiirlerde dâimâ idealize dilmiş bir tip olan Kutb'u, Sâlih Baba birçok şiirinde bağlılığını dile getirdiği; saygı, sevgi ve hürmetle yâd ettiği Pîr-i Sâmi olarak görmekteyiz. O, zamanın Kutb'udur. Kutb, yalnızca madde âleminin değil mânevîyât âleminin de başıdır. Salih Baba, şiirlerinde mürşidi Pîr-i Sâmi'nin kutbü'l-aktab olduğunu haber vermektedir. Pîr-i Sâmi için genellikle zamanın kutbu ifadesini kullanmıştır:

Hakikat mürşidimiz Pîr-i Sâmi
 İhâta eylemiş nûrun tamâmı
Zamânın kutbudur vaktin imâmı
 Bu yüzden ahd ü ikrâmı sen oldun (83/7)

Bu mısralarda şairin, “zamanın kutbu” tamlamasını tesadüfen kullanmadığı ortadadır. Dörtlüğün tamamı üçüncü mısradaki hükmü ortaya koymak için söylenmiştir. İlk iki mısra mezkûr hükmü hazırlar, dördüncü mısra ise bu hükme bağlanan bir neticedir. Yine bir başka şiirinde şair:

Kamu derdlilerin dermânı O'dur
 Bu asrın hem O'dur **kutb-ı zamânı** (2/25)

derken tasavvuf felsefesindeki kutbü'l-aktab mefhumunu müktesebatıyla bildiğini gösterir. Zira “Kutup zamanda tek kişidir, bütün yaratıkların kalplerine uzayan bağları vardır. Âlemin ihtiyaçlarının kendisine bağlı olması yönünden bu bağlar zaviyesinden Kutup yaratıkların gereksinimlerini karşılar” (Can; 2016)). Salih Baba *kamu derdlilerin dermanı oldur*, derken kutbü'l-aktabın bu tasarruf hakkını ima etmiş olmalıdır. Buna ilaveten şairin kutbü'l-aktab yerine onunla aynı anlama gelen diğer tasavvufî ıstıhlara da yer verdiği görülür:

Sana geldim pîrim Muhammed Sâmi
 Sensin bu cihânın **kutb** u imâmı

Def eyle gönlümden işbu gamâmı
Aslımdan bir haber veren yok bana (5/12)

Vaktin imâmı Sâmi'dir
Kutb-1 zamânı Sâmi'dir
Sâlih gulâm-ı Sâmi'dir
Gör neyledi bu dert bana
Oldu bu dert devlet bana (7/14)

Bular bir özge cândırlar bular dârü'l-emândırlar
Bular **kutb-1 zamândırlar** kamu vahdet-nümâdır pîr (38/7)

Sâlihâ bir özge cândır Pîr-i Sâmi Hazreti
Server-i kutb-1 cihândır Pîr-i Sâmi Hazreti
Ser-tabîb-i âşikândır Pîr-i Sâmi Hazreti
Mazhar-ı vahdet-nümâdır beyt-i Rahmân bizdedir (49/8)

Sâlih tutagör sıdk ile sen dâmen-i Pîri
Bu asrın Odur kâmili hem **kutbu** emîri
Hem şehr-i hakikat ilinin mâh-ı münîri
Görün nice mahbûb-ı Hudâ var bu beşerde
Sevdim seni seydâ-yı cihân hayır ve şerde (129/7)

Dergâh-ı Sâmi'de var kıl fizâhı
Odur âşıkların püştü penâhı
Zemînin **kutbudur** semânın mâhı
Sâmi gibi âli-şâne var yûri (134/7)

Vilâyet şehrinin hem pâdişâhı
Hakikat sûretâ insân değil mi
Bu asr üzre cihânın **kutb** u şâhı
Pîr-i Sâmi-yi Erzincân değil mi (142/29)

Zümre-i uşşâkın Şâh-ı merdânı
Âlem-i ekvânın **kutb-1 zamânı**
Buldum Pîr-i Sâmi gibi sultânı
Cümle derdlerime derman eyledi (143/5)

Cümle âyatı ehâdis ile isbât eyleyip
İki yüzden şerh eder **kutb-1 cihândır** Mesnevî (148/2)

Ne söylerse ledünnîdir kelâmı
Bu vaktin hem Odur **kutb** u imâmı (164/15)

1.1.8. Leylâ:

Leyla ile Mecnûn mesnevisinin kadın kahramanı. Leylî diye de bilinir. Benî Amir kabilesinden olup Kays(Mecnûn)'ın akrabalarından biridir. Adı Leylâ binti Mehdî b. Sa'dü'l-Âmiriyye'dir (Pala; 1989).

Âşıkların sevdâsıdır âriflerin me'vâsıdır
Sâlihlerin **Leylâsı**dır kâmililerin seyranıdır (33/4)

Budur recâsı âsinin göster yüzün **Leylâsının**
Sâlih dâim Mevlâ'sının hem kulu hem kurbânıdır (33/10)

Bil emânettir muhabbet sana Mevlâ'dan gelir
Doğru Mecnûn oldun ise bil ki **Leylâ**'dan gelir
"Küntü kenz" in mebdeidir arş-ı a'lâdan gelir
"Akl-ı küll" sensin gönül "levlâk" senin şânındadır
Her ne var a'lâ vü esfel cümle dîvânındadır (46/4)

Dervîş olan kaynar taşar
Dalgalar geldikçe coşar
Bilmem kangı dağdan aşar
O **Leylânın** yolu dervîş (62/5)

Hak gözüyle neye baksam kamu **Leylâ** görünür
Beni pîrim kılalı aşk ile sevdâya harîs (65/6)

Hızır bir gizli **Leylâ**dır Hızır bir özge me'vâdır
Hızır tevîk-ı Mevlâ'dır bilir her bir işâretten (119/7)

Bir zamân bekledim **Leylâ** dağını
Bir zâman bekledim gül budağını
Bir zamân bekledim yâr otağını
Vâsıl-ı yâr olamadım ne çâre (126/2)

Muhammed Sâmi-i server var iken sen gibi rehber
Düşer mi şânına dilber aratmak bana **Leylâyı** (141/15)

Vahdetin sırrın duyup yağmaya verdim gönlümü
Dost göründü her taraftan aynıma **Leylâ** gibi (144/4)

1.1.9. Mecnûn:

Kelime anlamı "deli" demekse de daha çok Leylâ ile Mecnûn hikâyesinin erkek kahramanı olarak bilinir. Benî Âmir kabilesinden şair Kays b. el-Mülevvahü'1-Âmirî'nin lakabıdır. Bir başka rivayete göre Emevîler devrinde yaşamış Kays adlı bir beyzâdenin lakabıdır (Pala; 1989).

Divan şiirinde Leylâ ve Mecnûn çoğunlukla şiirde birlikte kullanılır. Şiirimizde seven ve sevilen için sembol olmuş iki tip Leylâ ve Mecnûn'dur. Dîvân şiirinde yüzyıllar boyu aşklar, ayrılıklar, cefâlar hep bu isimlerle ifade edilmiştir. Leylâ, vefâsız bir sevgili, aynı zamanda gece anlamına geldiği için de genellikle saç için sıfat olmuş; Mecnûn (önce Kays) ise, hem sadık, cefâkâr, deliye dönmüş âşık tipidir (Akkaya, 2018). Âşığın ve dolayısıyla şairin teşbih unsurudur. Manzumelerde Mecnûn, aşkın büyüklüğünün ve engel tanımazlığının ifadesidir. Bu anlamda aşk, deniz ve geniş bir vadi olarak hayal edilir (Aydın; 2010).

Bilindi "küntü kenz" sırrı açıldı perde-i zulmet
Görürem bu cihan halkı kimi **Mecnûn** kimi **Leylâ** (3/6)

Sâlihem **Leylâ-sıfat** bir dilberin **Mecnûn**'uyum
Perdeyi yüzden götür ey mazhar-ı âlî-cenâb (14/8)

Bülbüle çekdirir âh ile zârı
Pervâneye dâim gösterir nârı
Mecnûn'un **Leylâ**'sı Mansûr'un dârı
Ezelden böyledir hûy-ı muhabbet (16/2)

Gönül fehm edeli "lâ"dan "illâ"yı
Mecnûn-veş biz de bulduk **Leylâ**'yı
Nûr-ı cemâlinde seyr et Mevlâ'yı
Bir rûh-ı musaffâ mir'âtımız var (29/12)

Bir **Leylânın Mecnûn**'uyam cânân ilinin cânıdır
Bir dilberin meftûnuyam bu cân anın kurbânıdır (33/1)

Umûrun Hakk'a tefvîz et n'ederse hoş eder Mevlâ
Seher bülbülleri ol güle karşı eyle vâveylâ

Eğer **Mecnûn** isen bak gör cihân halkı kamu **Leylâ**
Geçip "lâ"perdesinden Sâlihâ ol "mazhar-ı illâ"
Vücûdun gülşanı ey dil senin hep vâridâtındır
Kamu gördüklerin cümle senin zâtı sıfatındır (45/5)

Söylenir dillerde bir **Mecnûn** u **Leylâ** her zamân
Günde yüz bin nice **Mecnûn** ile **Leylâ**'sı geçer (48/12)

Kâmil insân Pîr-i Sâmî Hazretini bulmuşam
Sâlihem **Mecnûn**-sıfat **Leylâ**'ya düştüm gel yetiş (63/9)

Kimin **Mecnûn** edip sahrâya salmış
Kimine arz eder **Leylâ**'yı elfâz (70/2)

Gör sefil **Mecnûn**'u bir **Leylâ** için
Kurdu kuşlar başı üstünde otağ (73/9)

Tâ ezelden aklımı verdi benim yağmaya aşk
Bir nigâhla **Mecnûn**'u bend eyledi **Leylâ**'ya aşk (77/1)

Nûr-ı siyâh ile bürünmüş nikâb
Aceb bilmem kimden eyler ihticâb
Seher yeli vurur eyler feth-i bâb
Arz eyler **Mecnûn**'a **Leylâ**'yı zülfün (82/3)

Nemî dânem çünân **Mecnûn** menem ahrâr-ı dervîşân
Değil Mansûr yek-tâ şod hemân berdâr-ı dervîşân (112/1)

Mecnûn'u görün n'etti **Leylâ**'daki âh ile
Ferhâd da Şîrîn için gör neyledi dağ ile
Her birisi bağlandı bir âhenîn bağ ile
Sen seni âşık sanma bir beyhûde âh ile
Var etti özün anlar ol nûr-ı İlâh ile (124/1)

Mecnûn'u görün oldu kamu dillere destân
Leylâ diyerek âhiri ol zâr ile gitti (132/5)

Menem **Mecnûn** senin hüsnüne hayrân
Dilemem senden özge yârı **Leyli** (138/2)

Eğer **Mecnûn**'da olmasaydı meyli
Anın çanağını kırmazdı **Leyli** (161/15)

1.1.10. Mürşid (Mürşid-i Rabbânî, Mürşid-i kâmil):

Mürîdlerine yol gösteren tarikat pîri, şeyh. Kelime, "Doğru yolu gösteren, rehber, kılavuzluk eden anlamlarına gelir. Tasavvufî ıstılahta gafletten uyandıran, sırât-ı müstakîmi gösteren şeyh olarak geçen mürşit, şu şekilde tanımlanmaktadır; "Mürşit merdiven gibidir, başkaları ona basa basa yükselir, mum gibidir, kendisi yanar, ama çevresindekileri aydınlatır" (Uludağ; 2012). Mürşid, herkese nasibi ölçüsünde hak yolu gösterir. Bazan büyük bilginlere de mürşid denildiği olur. Her bakımdan gerçek mürşid Hz. Muhammed'dir. Kutup ve gavs ise zamanın mürşididir (Pala; 1989).

Şerî'at pâyine bend ol hakikat râhına azm et
Bulup bir **mürşid-i kâmil** bu derdin çâresin ara (3/10)

Hem büyük put benliğindir kesemezsin başını
Pîre teslim et özün bir **mürşidi** bürhân ara (10/6)

Sakın her **mürşide** varma hazer kıl
Görürsen anda noksân-ı şerî'ât (15/30)

Yalancı nefse kul olma düşün bir mebde-i aslın
Bulup bir **mürşid-i kâmil** bütün bey' ü şirâ'dan geç (20/4)

Mürşid-i kâmil güneş sâlikler anın zerresi
Râbita oldukça pîre cümle a'zâ "Hû" çeker (42/13)

Bir hakikat **mürşidine** eyledin mi biati
Meclisinde sohbet-i cânâna oldun mu vukûf (76/3)

Şerîat ilmini icrâ kılan bir **mürşidi** ara
Eriştirsin seni yâra ebed kurtul nedametten (119/12)

Bulup bir **mürşid-i kâmil** özün ol şeyhe teslim et
Gulâm olup kapısında bırak bu şöhreti şânı (151/6)

Söz ile **mürşid-i kâmil** bulunmaz
Şahan zan eyleme her bir gurâbı (156/10)

1.1.11. Rind:

“Halkın, hakkında söylediklerine aldırmadan yaşayan, içi irfânla dolu olduğu halde halktan biri gibi yaşayan bilge kişi, rızâ mertebesine erdiği için her şeyin ilâhî takdire göre meydana geldiğini bilen, bunu şuur ve idrâkine eren kâmil insan” (Uludağ; 2012). Dinin şekil yanı sıra sınırlı kalmayıp zâhidlere karşı çıkan, özüne ve mânâsına indiğini söyleyen mutasavvıf olarak tanınan rind, görünürde sarhoş ve laubali görünen, ancak özünde dini yaşayan kimselerdir. Klasik şiirde rind de, âşık gibi baskın olan bir tiptir. Mest kelimesi de bu kişiler için kullanılmıştır (İlhan, 2016). Salih Baba Divânı'nda rind tipi bir kez geçmektedir. Dünyanın gelip geçiciliğinden, alçaklığından, güvenilmezliğinden bahsederek “Onun gibi rind-i kallâş yoktur” der.

Hayâtı memâttır memâtı hayât
Yüz bin renk gösterir aslı bir nevât
Aslâ sözlerinde bulunmaz sebât
Yoktur anın gibi bir **rind-i kallâş** (59/3)

1.1.12. Sâkî:

Kadeh sunan, içki veren. Divân şiirinde bezm âleminin en önemli unsurlarından biri sâkîdir. Meclise neşe ve canlılık veren odur. Ortada dolaşarak içki dağıtmak onun görevidir. Şâirin gözünde sevgili, bir sâkî sayılır; yahut bizzat sâkî sevgili mesabesinde. Bazan sakî mutrib olarak da görev yapar. Bütün bu hallerde sâkî mutlaka güzelliğiyle dikkat çeker. Hatta âşık, içkiden değil sâkînin güzelliğinden sarhoş olmalıdır. Sâkîden içki dışında dilekte de bulunulabilir (Pala, 1989). Meselâ şair ondan vuslatı veya dudağını sunmasını isteyebilir. O Hızır'a benzer ve bereket dağıtıp herkesin gönlünü yapar, hazırlar, içki sunar, meclise neşe ve parlaklık sunar, şarkı söyler vs.:

Hasretinden yandı cismim ciğerim oldu kebâb
Sâkiyâ sun bâdeyi atşânım Allah aşkına (9/2)

Yekî efrûşu haz dem râ sun ey **sâkî** mey-i hamrâ
Ayân olsun şeb-i İsrâ seved izhâr-ı dervîşân (112/2)

Ey erenler arslanı
Geldin imdâda **sâkî**
Doldurdun Erzincân'ı
Nûr u ziyâda **sâkî** (135/1)

Dilberi ile gönül gel gir hüviyyet şehrine
Sâkî-i devrân elinden nûş idegör kevseri (155/6)

Sun ey **sâkî** hayât bahrinden âbı
Dağilsın gönlümün zulmet sehâbı (156/1)

Bize vahdet meyinden sundu **sâkî**
Atâlar eyledi ol hubb-ı Bâkî (161/2)

1.1.13. Sevgili (Cânân, Dilber, Yâr, Ma'sûk):

Divân şiirinin baş kişisidir. *Can, canan, cânâne, yâr, dost, mahbûb, habib, ma'sûk, güzel, hûb, hûbân, sanem, bût, nigâr, server, şâh, şeh, hüsrev, sultan, mâh, âftab, şûh, tabîb, dilber, kâfir, nâzenin, hûnî, bî-vefâ, dil-dâr, dil-rübâ, dil-ârâ, dil-nüvâz, gül-izâr, gül-endâm, melek, mehlîkâ, sâkî, peri, mutrib* vs. kelimeler, çok zaman istiare yoluyla sevgilinin ifâdesinde kullanılır.

Akkuş'a (2006) göre; "Edebiyatımızda aşk temasının temel kişiliği olan sevgili, ilgi duyulan üç temel tiplere yerleştirilmiştir:

- 1) Yaşayan varlık olarak sevgili/maddî,
- 2) Hayâlî unsur olarak sevgili/sembolik,
- 3) Tasavvuf anlayışına göre sevgili/ilâhî."

Sevgilinin özellikleri içinde acı ve ızdırap verici oluşu başta gelir. Gönlü taştır, âşıkta yâr olmaz, ele geçmez, vuslatı yoktur, söz verir ama sözünde durmaz, ağlayıp inlemek ona tesîr etmez, merhametsizdir. Âşıkın ağlaması ona zevk verir. Âşık ne kadar çok ağlarsa o kadar makbul olur. Bütün bu haller sevgilinin kendine has sıfatları olup yadırganmaz, ayıplanmaz. Çünkü o, gönül mülkünün sultanıdır. Sevgilinin eziyetten vazgeçmesi âşıktan yüz çevirmesi gibi telakki edilir. Gerçek âşık sevgiliden şikâyetçi olmaz, bu hâlden memnundur. O, can bağışlayıcıdır. Hayat verir. Sevgilinin platonik bir aşk ile sevilmesi Divân Şiiri'nde onu tasavvuf çerçevesinde görmeye yol açmıştır. Tasavvufta sevgili Allah'tır. Aşk ise İlahî aşktır (Pala, 1989).

Divân şiirinde sevgili daima yüceltilir. Adetâ ondan bahsetmenin gayesi de budur. Sevgili olmayan yer cennet bile olsa değeri yoktur. İki cihan ona feda edilir. Onun varlığı bütün acılan unutturur. Onun sözü âşık için kanun gibidir. Sevgiliyle ilgili teşbih ve mecazlara nihayet yoktur. Bazan Yûsuf, İsâ, Süleyman olur; bazan peri, melek, huri ve gilmân olur. Pervâne'nin mumu; kulun sultânı odur. Candır, tabîbdir, servdir, güldür, gülistandır. Ay ve güneş, tıfl ve cüvân, âhû ve gevher, kible ve Kâbe odur. Onun güzellik unsurlarının da sonu yoktur. Onda olan her şey güzeldir. Kısacası, gerek tasavvufî, gerekse platonik anlamda; gerek gerçek, gerekse mecazî anlamda sevgili hakkında

söylenilecek söz bitmez (Pala; 1989). Sâlih Baba Divanı'nda sevgili tipi; *cânân*, *dilber*, *ma'şûk* ve *yâr* sıfatlarıyla birçok örnekte ele alınmıştır:

1.1.13.1. Cânân:

Ten senin bu can senin **cânân** senin
Benliğim kaldır aradan yâ Mucîb (13/2)

Ey nefha-i cân bülbülü gizleme **cânân** sendedir
Aratma gel ehl-i dili ol gül-i handân sendedir (31/1)

Dilerem senden ey zât-ı mutahhar
Bana **cânân**ımı eyle müyesser (35/1)

Cân eğer **cânâna** vâsıl olmaz ise Sâlihâ
Çekdiği sevdâsı anın bir vefâsız kâr olur (43/7)

Gel ey cân eyle sen **cânânı** mahfuz
Sadef batnındaki mercânı mahfuz (69/1)

Geç bu şöhret âleminde cânâna bak
Cânın üzre seyr eden **cânâna** bak (79/1)

Nebîlerde bir esrâr var velîlerde bir esrâr var
Oların tenleri cânıdır olubdur cânları **cânân** (107/31)

Şikâr almaklığa **cânân** ilinden azm-ı râh ettim
Hemân kendim şikâr oldum kemend ü yâya düştüm ben (109/4)

Gel cânını terk eyle ki **cânân** doğa senden
Hem kalbini pâk eyle ki irfân doğa senden (121/1)

Bedensiz bir güzel gördüm efendim
İlikten damardan kandan içerü
Cânân illerinden sordum efendim
Bir cân vardır gizli cânıdan içerü (122/1)

Türâba ver tenini cânını **cânâna** teslîm et
Muhammed Pîr-i Sâmi'den dile derdine dermânı (149/6)

Sen dahi kalb-i selîme ermedin ey Sâlihâ
Arz edersin ol **cânân**ın rü'yet-i didârını (153/12)

Cânân çatmış kaşlarını gözünü
 Bizden kesmiş selâmını sözünü
 Bir gün olur ben de çekmem nâzını
 Şitâ gitti yaz gelmeğe az kaldı (157/2)

1.1.13.2. Dilber:

Kaşınla kirpigin zülfün beni mest etti ey **dilber**
 Değil mestâne gözler kâmet-i zibâda yangın var (40/4)

Ben gibi **dilber** senin hâlin yaman olsun da gör
 Bükülüp kaşın gibi kaddin kemân olsun da gör (51/1)

Dilersin **dilberi** dilber kılarırsın **dilberi** dilber
 Sana da keşf olur dilber mühim esrâr-ı dervîşân (112/5)

Bu şeb bana arz-ı cemâl eyledi **dilber**
 Sevdâsı o yârin meni mest eyledi gitti
 Hem dişleri dür ruhleri gül çeşmi mücevher
 Sevdâsı o yârin meni mest eyledi gitti
 Sol gamzeleri cânıma kasd eyledi gitti (150/1)

Mazhar-ı zât-ı Ahad'den vâhidiyyet noktası
 Bülbül-i bâğ-ı hakikat güllerinin **dilberi** (155/6)

1.1.13.3. Ma'sûk: Sevilen, sevilmiş, sevgili (Devellioğlu, 1988).

Gel ey derd ehli **ma'sûk**un sakın kaçma cefâsından
 Bu bir gülzâr-ı fânîdir ne tutmuşsun yakasından (114/1)

Ma'sûkun cevri tükenmez hem belâsı âşıkın
 Dûd-ı âhım erdi heft-âsumâne çâre ne (127/12)

Sevdim seni terk eylemenin çâresi yoktur
 Hem fâili Hak'tır
Ma'sûk olanın âşıkına cilvesi çoktur
 Gamzeleri oktur (162/1)

1.1.13.4. Yâr:

Çık aradan sen seni terk eyle gör var olanı
Benliğin imiş göresin hep sana nâr olanı
Kim-durur gör ol zamân da **yâr** ü ağyâr olanı
Hem budur maksûdun ancak Hakkı dânâdan garaz (66/5)

Ezelden **âşinâ-yı yâr** iken vahdet sarâyında
Anâsır bendine mağlûb olundum pâye düştüm ben (109/5)

1.1.14. Sûfi:

Dinin emir ve yasaklarından asla ayrılmayan, tasavvuf ilmiyle uğraşan, tasavvuf yolunda giden kimse. Tasavvufî anlamı: Tasavvuf ehli olan; geçici dünya işlerinden uzaklaşıp gönlünü arıtarak Allah'ı zikreden, her an Allah'la beraber olmaya çalışan, kendini Allah yoluna adayan, Allah ve Resulullah'ın emirlerini sırf Allah sevgisi ve Allah rızası için yerine getiren Müslüman (Uludağ, 2013). "Kelimeyi yün mânâsına gelen "sûf" ile ilgili görenler yanında Peygamberimiz zamanında Mescid-i Nebvî'nin avlusunda yatıp kalkan, yedirilip-içirilen ve Ehl-i Suffe denilen fakir sahabeyle ilgili olarak gösterenler de vardır. Yine bazıları sûfi sözünün temiz, arınmış anlamlarına gelen "sâf" kelimesinden türediğini ileri sürerken; bir kısım âlimler de Grekçe hikmet manasına gelen "sophos" sözünden bozma olarak görürler. Sûfi adıyla ilk anılan kişi Şam'da ilk zaviyeyi kuran Ebû Hâşimü's-Sûfi (öl. 767)'dir. İlk sufiler Hint-İran dinleri ile Hıristiyanlık tesiri altında, aslında İslâmiyette olmayan sıkı bir zahitliği ve riyâzeti kendilerine meslek edinmişlerdir. Ancak sonradan Vahdet-i vücûd etrafında gelişen fikirler onları bir araya toplamıştır. Hatta hükemâ felsefesi denilen eski Yunan felsefesinin İslâmîleşmiş, şekli ile Vahdet-i vücûd'u birleştirenler de olmuştur. Daha sonraki zamanlarda "zâhid" karşılığı olarak sofî kelimesi kullanılmıştır. Sûfiler ile âlimler arasında asırlarca devam eden bir zıtlık vardır. Âlim akıl ile Allah'a ulaşmayı isterken, sûfi aşkın gönül işi olduğunu ve Allah'a ancak aşkla ulaşabileceğini söyler. Bu nedenle tekke ile medrese birbirlerine düşmandır" (Pala, 1989).

Tekke ile medresenin birbirine düşman olmasının sebeplerini de bu görüş ayrılığında aramak gerekir. Aşk yolunu tutan rind tabiatlı şairler akıllı temsil eden medreseden hoşlanmazlar. Onların şiirlerinde medreselerin ve akıl yolunu tutan medrese ehlinin sık sık eleştirildiğini görürüz.

Gel ey **sûfi** kıl insâfi bırak gel Zeyd ile Amr'ı
Geçirme yok yere ömrü hased kibr ü riyâdan geç (20/3)

Gel ey **sûfi** bu meyden iç olup sâf
Döşür aklın Muhammed'le kıl insâf (75/1)

Ne şâfiden nar isterem
 Ne **sûfiden** âr isterem
 Pîrim Muhammed Sâmi'den
 Bir fânîsiz var isterem (93/4)

1.1.15. Yûsuf:

İsrailoğulları peygamberlerinden olup Yakûb peygamberin oğludur. Yûsuf kıssası Kur'ân-ı Kerîm'in en güzel kıssası olup, "Ahsenü'l-Kassas" olarak vasıflandırılır. Divân şiirinde adı en çok anılan peygamberlerden biri Yûsuf tur. Harikulade güzelliği ile çok zaman sevgili ona benzetilir, hatta sevgili Yûsuf-ı sâni olarak nitelenir. Ay ile güneşin ona secde etmeleri, kuyuya atılması, terazi ile tartılıp ağırlığınca altın karşılığı satılması, Züleyhâ ile olan maceraları, zindana atılması, güzel rüya tabir etmesi, Yakûb'dan ayrı oluşu, köle iken Mısır'a Sultân oluşu vs. kıssalar nedeniyle birçok beytin konusunu oluşturur. Bunun en büyük âmili hiç şüphesiz Yûsuf u Zelihâ mesnevileridir. Mâh-ı Ken'ân diye nitelenen odur. Lakâbı ise Sinan'dır (Pala, 1989).

1.1.16. Zelihâ:

Kelime Züleyhâ şeklinde de okunabilir. Yûsuf peygamber ile aralarında çeşitli olaylar geçen ve sonunda onun eşi olan kadın. Yûsuf u Zelihâ hikâyesinin kadın kahramanı. Zelihâ, Mağrib melikesi idi. Mısır azizi ile evlenmiş ancak Hz. Yûsuf ile evleninceye kadar eline erkek eli dokunmamıştır. Daha evlenmeden Yûsuf'u rüyasında görüp âşık olmuştur. Yûsuf ile karşılaşınca gömleğini yırtmış, sonra da onu zindana attırmıştır. Edebiyatta çok zaman Yûsuf, Mısır vs. kelimelerle tenasüp içinde anılır (Pala, 1989).

Nice yıl hasret-i hicrân oduyla yaktı Kenân'ı
 Yanan Yakûb değil gör **Yûsuf u Zelhâ**'da yangın var (40/8)

Hüsnünü bir kez **cemâl-i Yûsuf-ı Ken'âni**'den
 Gösterip gör neyledi sultân(ı) **Zelihâ**'ya aşk (77/7)

1.2. Menfi Tipler:

1.2.1. Adû:

“Seven ile sevgili arasına giren düşman” (İspir, 2017).

Bekleriz seddi **adûlar** yıkmasın
 Nâr-ı Nemrûd ehl-i derdi yakmasın
 Derk-i esfelden münâfik çıkmasın

Biz hafîd-i Pîr-i Tâgî olmuşuz
Pîr-i Sâmi'nin çırâğı olmuşuz (56/4)

Nefsimizle eyleriz dâim gazâ-yı ekberi
Yıkmasın seddi **adûlar** diye her an bekleriz (57/3)

Hiç **adûdan** havfı yoktur Salih'in
Pîr-i Sâmi olmuş iken dâd-res (60/11)

Yüzüm yoktur huzûrunda varıp arz etmeğe hâlim
Adûlar aldı dil şehrin yaman gavgâya düştüm ben (109/20)

1.2.2. Ağyâr:

Yabancı mânâsına gelen gayr sözünün çoğuludur. Başkaları, yabancılar. Seven ile sevgilinin dışında kalanlar. Seven ile sevgili arsındaki engeller, düşmanlar. Divan edebiyatındaki aşk üçgenini oluşturur. Bunlar seven, sevilen ve sevgilinin diğer 'âşıklardır. Tasavvufta zâhir ehli, tarikatı olmayan, şeriatsız ve muhalif mânâlarında söylenir (Pala, 1989).

Çık aradan sen seni terk eyle gör var olanı
Benliğin imiş göresin hep sana nâr olanı
Kim-durur gör ol zamân da yâr ü **ağyâr** olanı
Hem budur maksûdun ancak Hakkı dânadân garaz (66/5)

Enîsim olmadın bir lahza her dem seng-i hâr oldun
Bana kılıp adâvetler varıp **ağyâra** yâr oldun
Vücûdum şehrinin verdin harâba zehr-i mâr oldun
Düşürdün nâr-ı hicrâna belâ bahrinde yüzdürdün
Nihâyet bir kuru nâmım mezâr taşına kazdırdın (85/2)

Keşf edip **ağyâra** zülfün bana eylersin hicâb
Zülf-i berdârın gibi bir âli-ihsân istemem (101/8)

Ârif ölmekten kaçır mı cânını cânân alır
Kurtarır **ağyâr** elinden anı şîrânî adem (103/29)

Kâl ehli dahi kâlini irgürmedi hâlâ
Kesrette kalıp **âlem-i ağyâr** ile gitti (132/4)

Ağyâra kılar lutfunu âşıklara kahrın
Hem girye-i eşkime tutar tîg-i celâli (154/4)

Arada benliğin olmuştur **ağyâr**
Anı mahvet nikâbın açsın ol yâr (160/5)

1.2.3. Deccâl:

Kıyametin büyük alametlerindedir. Deccâl, son zamanda dünyaya gelecek olan bir gözü kör yahudidir. En büyük fitne olarak zikredilir, zaman kavramını alt üst edecektir (Tökel, 2000). Tanrılık davasında bulunacak ve Mehdî tarafından öldürülecektir. Deccâl çıktığı zaman insanları kendine bağlayıp birçok taraftar toplayacağına, Onun uydurduğu yalanlar ile ortalığı birbirine katıp kıyamet fitnesini kolaylaştırılacağına inanılır. Peygamberimiz kıyamete yakın birçok fitneler olacağını ve bunların en korkuncunun Deccâl olacağını söylemiştir. Edebiyatta istenmeyen kişi olarak karşımıza çıkan Deccâl'dan özellikle hicviyelerde çok söz edilir (Pala; 1989).

Çok kulak verme bu kavmin ekseri **deccâlîdir**
Hak Teâlâ'nın kelâmı Hazret-i Kur'ân'a bak (78/8)

Deccâl nefsin zem etti Kur'ânda Allah
Zem olmuş iken sen kimi zem edebilirsin
Kibr ile hasedle geçirip ömrünü eyvâh
Zem olmuş iken sen kimi zem edebilirsin
Sanma ki hakikat iline gidebilirsin (118/1)

1.2.4. Rakîb:

Herhangi bir işte, bir konuda birbirinden üstün olmaya çalışan kişilerden her biri. Klasik şiirde âşık ile mâşûk arasına girip aralarını bozmaya, mâşûku kandırmaya çalışan kişidir. Âşığı en az sevgili kadar üzer, kahreder. Âşık için çirkin, kötü ve zâlimdir. Dâimâ sevgilinin yanında veya yakınında bulunur ve âşıkı sevgiliye yaklaştırmaz. Bu sebeple âşık onu, sevgilinin mahallesini bekleyen bekçi ya da köpek olarak niteler. Sevgili ise dâimâ rakibe meyleder, âşıkı en çok üzen şey de budur. Klasik şiirin ana şahıs kadrolarından olan âşık-mâşûk-rakip üçlüsünden biridir ve kavuşmayı engellediği için "aşkı arttırıcı unsur" olarak değerlendirilir (Akkuş; 1995). Aslında rakibin olmadığı yerde tam mânâsıyla aşkın var olmasından da söz edilemez. Mecâzî aşkta rakip, sevgili ile kavuşmaya engel olan herkes ve her şeydir. Bu durum, hakîkî aşkta ise insan nefesine hoş gelen, kulu Allah'tan uzaklaştıran her şey ve şeytandır (Şentürk; 1990).

Âşık, rakibin, hem yârin kapısında âşık gibi bekleyişinden hem de gözlerini ona dikmesinden rahatsızdır. Rakīb yüzünden ne yârin yanına gidebilmekte ne de bu yolda başka bir şey yapabilmektedir. Burada rakibin tavrı, nefsin sâlike seyr ü sülûk sırasında yaptığıyla aynıdır. Rakībın âşıkta engel teşkil ettiği gibi sâlike de nefsi engel olmakta, Hakk'a ulaşmasını güçleştirmektedir (İlhan, 2016). Rākīb tipinin en karakteristik özelliği olan âşıkta engel olma şiirlerde dile getirilir.

Kaşların mihrâbdır gözlerin hatīb
Demlerin hayâttır leblerin tabīb
Yanağında feryâd eyler andelīb
Rakībler dermesin güllerimizi (146/3)

Bed-çehre **rakīb** ile eder zevk u muhabbet
Âşıklarına kılmadadır cevır ile mihnet
Ağyara eder arz-ı cemâl bizlere nisbet
Sevdâsı o yârin meni mest eyledi gitti
Sol gamzeleri cânıma kasd eyledi gitti (150/4)

Rakīblerin sözün tutma
Sakın ahdini unutmama
Şâhım kapından redd etme
Kem-ter kulunu kulunu (152/4)

1.2.5. Zâhid:

Kelime anlamı olumlu olup, “dünyadan el çeken, kendisini Allah'a adanmış kimse” olsa da klasik şiirde genellikle; çok aşırı sofu, kaba sofu olarak rind tipinin karşısında bulunan ve şiirde aksiyonu sağlayan tiplerden biridir. Allah'ın buyruklarını yerine getirmekle birlikte, boş şeylerden de kaçınan kişi (İlhan; 2016). Bunlar dini konularda anlayışı kıt, her işin ancak dış kabuğunda kalabilen, derinlere inmesini beceremeyen, ilim ve imanı dış görünüşüyle anlayan, bunu da ısrarla başkalarına anlatan ve durmadan öğütler verip topluma düzen verdiklerini sanan kişiler olarak ele alınır. Daracık dünya görüşü içine sıkışıp kalmışlardır. Kara kaplı kitaba bağlıdırlar, hayatın acemisidirler. Bu bakımdan çok zaman gülünç duruma düşerler. İmandan hiçbir zaman hakîkata ulaşamamışlardır ve samimiyetleri yoktur. Şâirler daima zahidin karşısında 'âşıkı görürler. Zâhidde olanlar 'âşıkta yoktur. Bu bakımdan geçimsizdirler. Zâhid aşkı inkâr ettiği için bu duruma

düşmüştür. Tek emelleri cennete kavuşmaktır, güzellikleri göremezler. Başkalarını sıkır, ızdırap verirler. Bu bakımdan alaya alınırlar. Riyakârdırlar (Pala; 1989). Zâhid tipinin bu özellikleri sebebiyle rind, her zaman zâhîde karşı saldırganca davranır ve onu sürekli olarak tenkid eder:

Hâki bâdı âbı âteş sen ne sandın **zâhidâ**
İsm-i a'zamdır bular nakş-ı dilârâ "Hû" çeker (42/5)

"Ahsen-i takvîm" rumûzun anlamınsa **zâhidâ**
"Küntü kenz" in mebde'i bu aşka olmuştur esâs (61/4)

Her beşer sûretli cinni cân mı sandın **zâhidâ**
Cânın üzre tahtı kurup oturan cânâna bak (78/3)

Gir velîler gönlüne oku ledünnî ilmini
Zâhidin yoktur murâdı zühdü tedsîsâ gibi (144/12)

2. TEMSİLİ TİPLER (Sembolik Tipler)

2.1. Bülbül (Andelîb):

Divan edebiyatı bülbülden ayrı düşünülemez. O, şakıyılarıyla ağlayıp inleyen, durmadan sevgilisinin güzelliklerini anlatan ve ona aşk sözleri arz eden bir aşığın timsalidir. Bazan aşığın kendisi, bazan canı bazan da gönlü olur. Bülbül güle aşık kabul edilir. Bu durumuyla aşığa çok benzer. Üstelik güzel sesi de aşığın güzel sözleri, şiirleridir. Nasıl bülbül gülsüz olmazsa, âşık da ma'sûksuz olmaz (Pala; 1990).

Açıldı bağ-ı vahdet gülleri mest oldu **bülbüller**
Zemîn ü âsumân dünyâ ve mâfihâda yangın var (40/2)

Erişti nev-bahâr vakti figâna başladı **bülbül**
Değil bülbül yalnız ol gül-i ranâda yangın var (40/3)

Bu cihân **bülbüllerinin** gülleri tez hâr olur
Balına aldanma kim arısı anın mâr olur (43/1)

Bu cihân **bülbüllerinin** gülüne etme heves
Bozultur revnakı ol gonca-i hamrâsı geçer (48/4)

Bozuldu bâğımız el çekti bâğbân
Bülbül ağlar bâğbân ağlar gül ağlar
 Dağıldı keştimiz gark etti tûfân
Bülbül ağlar bâğbân ağlar gül ağlar
 Begler ağlar sultân ağlar kul ağlar (53/1-6)

Gül olmayan bâğa **bülbül** gelir mi
 Edersin ol güzel gülşânı zâyi' (71/2)

Kuruldu halkalar açıldı güller
 Geldi cân kuşları Pîr-i Tagî'nin
 Görünce gülleri öttü **bülbüller**
 Mest-i medhûşları Pîr-i Tagî'nin (81/1)

Sâlih gibi vardır çok ehl-i diller
 Pîr-i Sâmi bahçesinde **bülbüller**
 Solmaz şükûfeler dikensiz güller
 Hiç bir goncasında hâr bulamadım
 Sâmi gibi sâdik yâr bulamadım (102/3)

Goncadan yüz gösterir **bülbülleri** feryâd eder
 Doldurup bûy-ı Muhammed'le gülistânı adem (103/56)
 Cân **bülbülü** ne ağlarsın kafeste
 Azm-ı râh et bir gülşane var yûri
 Yandırdın derûnum her bir nefeste
 Ben bir yane sen bir yane var yûri (134/1)

Muhabbet bâğına girdim
 Hakikat **bülbülü** oldum
 Al yanak üstünde derdim
 Gonca gülünü gülünü (152/3)

Bekâ gülzârının solmaz gülüdür
 Hakikat cân ilinin **bülbülüdür** (164/9)

Yûsuf-ı cânânıma irgür meni
 Hüsn-i ruhsârına eyle '**andelib**' (13/3)

Kangî güle **andelib** oldumsa gördüm hâr olur
 Bir vefâsız sözleri hercâya düştüm gel yetiş (63/6)

Sâlihem gâh yanar gâhî tüterem
 Gâhî âteşlere cânım ataram
 Gâhî de **andelîb** olup öterem
 Girip ravzasında Pîr-i Sâmi'nin
 Âşık Sâmi'nin sâdık Sâmi'nin cânân Sâmi'nin (86/6)

Senin hasret firâkıdan bu gönlüm **andelîb**-âsâ
 Ebed ayrılmazam verdin budağından senin şâhım (94/5)

Andelîbin işi âh u zâr olur
 O nasıl güldür ki tezce hâr olur
 Bir gönül kul olur gâh hünkâr olur
 Ben bu sırra eremedim ne çâre (126/3)

Sâlihem sıdk ile girmişem yola
Andelîb olmuşam bir gonca güle
 Hâlim arz edemem Allah'a bile
 Belki kılmış derde sermâye bizi (139/14)

Bâğ-ı vahdet güllerine **andelîb** ol Salihâ
 Bundan artık devlet olmaz aşk ile sevdâ gibi (144/15)

Andelîb ol güle karşı rûz u şeb feryâdı kıl
 Görmek istersen hakikat gülünü gülzârını (153/11)

2.2. Gül:

Divan şiirinde en çok sözü edilen çiçek güldür. Sevgilinin yüzü ve yanağı ile sıkı bir münasebeti vardır. Bazan gül bunlara, bazan da bunlar güle benzer. Gerek koku, gerekse renk bakımından çok güzel olan gül, daima tazedir. Bu yönüyle bağın, çemenin ve baharın vazgeçilmez ögesidir. Bazan ona sultan olarak da rastlarız. Baharın diğer adının gül mevsimi oluşu güle verilen önemden gelir (Pala; 1990). Salih Baba Divanı'nda gülün sembolik bir tip olarak kullanımı oldukça fazladır. Gül ile genellikle meşâyih ve özellikle de Pîr-i Sâmi kastedilmiştir.

Hakikat **güllerin** görmek dilersen
 Arayıp sen de bul bir bağçevânı (2/22)

Hem nûrı hem nâr olmuşam hem **güli** hem hâr olmuşam
 Yağmur olup kar olmuşam hem âb-ı bârân bendedir (41/4)

Gâh yanaram gâh tüterem gâh **güle** karşı öterem
Gâh âteşe cân ataram hem şem-i pervâne bendedir (41/12)

Kangı **güle** 'andelîb oldumsa gördüm hâr olur
Bir vefâsız sözleri hercâyâ düştüm gel yetiş (63/6)

Yeter ey murg-ı cân gülşane gel gel
Gül açıldı bahâristâna gel gel (92/1)

Dervîşler bülbül olur
Mürşidler hem **gül** olur
Sözleri makbûl olur
Ben dervîş olamadım
Hakkı da bulamadım (105/13)

Suhan-dânî safâ-güyed şebî hâme sîm-i zerîd
Murâdın **gül** ise şâyed biyâ gülzâr-ı dervîşân (112/3)

Gülistânı **gülü** hârdır dolu akreb ile mârdır
Yediğin giydiğin nârdır usanmazsın belâsından (114/2)

Bize deryâ-yı vahdetten haberler söyleyen gelsin
Hakikat **güllerin** görüp bizi mest eyleyen gelsin (117/1)

Gül bülbülü gördü çıktı kabından
Bülbüller uyandı kalktı hâbından
Pervâneler geçti âteş bâbından
Azm eyledi gülistândan içeru (122/5)

Gâh firâk-ı hasret-i yâr ile mahzûn oluram
Gâh açılıp **gül** gibi handân oluram kime ne (128/4)

Açmak dilersen yolu sen
Ol vahdetin bülbülü sen
Bul bir dikensiz **gülü** sen
Hiç görmeyesin hârını (147/8)

Andelîb ol **güle** karşı rûz u şeb feryâdı kıl
Görmek istersen hakikat gülünü gülzârını (153/11)

Öttü cân bülbülü açıldı **güller**
Hicrân gitti şâd gelmeğe az kaldı (157/1)

2.3. Şem':

Mum. Divân şiirinde mum, çok zaman yanması ve ışık kaynağı olması ile işlenir, sık sık pervane ile birlikte anılır. Âşık pervane olunca sevgilinin yüzü ve yanağı mum olur ve âşık mum gibi yanıp erir. Mumun yanışı, baştan ayağa doğru olur. Mumun bazan başı kesilir. Bundan başka yer yer lâle, ay, güneş, âşık, gam, sîne, göz, can, boyun, sevgili, sevgilinin yanağı ve yüzü, vuslatı ve güzelliği de muma benzetilir. Aydınlatma araçları içinde önemli bir yer tutuyor oluşu da mumun önemini artırır. Divân şiirinde Şem ü Pervane mesnevileri de ayrı bir yere sahiptir (Pala,1989).

Gör neyledi pervâne bir **şem'-i çerâğ** ile
Bülbül düşüp efgâna bir gonca-i zâğ ile
Her birisi bend oldu bir türlü duzâğ ile
Sen seni âşık sanma bir beyhûde âh ile
Var etdi özün anlar ol nûr-ı İlâh ile (124/3)

Pervâneyi gör **şem'i** görüp cânını attı
Mahvetti özün ol dahi ol nâr ile gitti (132/8)

Cemâlin **şem'**ine müştâk olanlar
N'eder cennetteki ebrârı leylî (138/5)

Nakşını Nakkâş'ta görüp zevk ederler subh u şâm
Nâr-ı Nemrûd'dan yakarlar **şem'a-i envârını** (153/7)

2.4. Pervâne:

Geceleyin ışığın çevresinde dönen kelebek. Pervane *muma âşık* olarak kabul edilir. Mum ışığının etrafında döner, döner ve öyle bir an gelir ki kendini mumun alevine bırakmış (Pala, 1989). Bundan dolayı pervane kendini sevdiğine feda eden âşık yerine kullanılır.

Her bir âşık vâsıl olmaz yârına
Berdâr olmayınca vuslat dârına
Pervâne-veş düşüp aşkın nârına
Mansûr gibi yanıp kül olmayınca (12/3)

Bülbüle çekdirir âh ile zârı

Pervâneye dâim gösterir nârı
Mecnûn'un Leylâ'sı Mansûr'un dârı
Ezelden böyledir hûy-ı muhabbet (16/2)

Bahrü'l-hayât peymânesi hem gevher-i dürdânesi
Şems-i Hudâ **pervânesi** cümle maâdin kânıdır (33/5)

Mestânesiyem
Pîr-i Sâmi'nin
Pervânesiyem
Pîr-i Sâmi'nin (87/1)

Pervâneden nâr isterem
Hem goncadan hâr isterem
Pîrim Muhammed Sâmi'den
Bir hârı yok yâr isterem (93/1)

Niçin nerm olmadın ey dil ki kalbin katıdır taştan
Özün fehm et ferâgat eyle gel bu ceng ü savaştan
Otur meydân-ı vahdette geçip bu cân ile baştan
Halîlullah gibi **pervâne** ol dönme bu âteştan
Haber almak dilersen hâl-i aşkı sor belâ-keşten (110/1-5)

Gül bülbülü gördü çıktı kabından
Bülbüller uyandı kalktı hâbından
Pervâneler geçti âteş bâbından
Azm eyledi gülistândan içeru (122/5)

Gör neyledi **pervâne** bir şem'-i çerâğ ile
Bülbül düşüp efgâna bir gonca-i zâğ ile
Her birisi bend oldu bir türlü duzâğ ile
Sen seni âşık sanma bir beyhûde âh ile
Var etti özün anlar ol nûr-ı İlâh ile (124/3)

Bir yerde ki gül yoktur o gülşâneye varmam
Hem sohbet-i pîr olmadığı hâneye varmam
Aşk ehlinin ahvâlini **pervâne**ye sormam
Âşık olanın ciğeri yanar da pişer de
Sevdim seni seydâ-yı cihân hayır ve şerde (129/2)

Pervâneyi gör şem'i görüp cânını attı
Mahvetti özün ol dahi ol nâr ile gitti (132/8)

II. KİŞİLİKLER

1. DİNİ KİŞİLİKLER (Peygamberler ve İlgili Kişilikler –Yardımcılar, Din Karşıtları- Dört Halife-Ashâb)

1.1. Hz. Âdem

İlk insan ve ilk peygamberdir. Ebülbeşer (insanlığın babası) ve Safiyyullah (seçkin kul) ismiyle anılır (Akkuş, 2000). Beşeriyetin babası kabul edilen Hz. Âdem, hem ilk insan hem de ilk nebî olması hasebiyle bütün semavî dinlerde oldukça önemli bir yere sahiptir. Kur'an-ı Kerim'de ilk yaratılışı, şeytanın eşini ve kendisini aldatması, cennetten kovuluşları, oğulları arasında yaşanan ilk cinayet vakası (Bakara, 2/31-34-35-37; Mâide, 5/27; Tâhâ 20/117-120-121) ile isminden söz edilir.

Hz. Adem'den değişik vesilelerle söz eden Salih Baba bazan doğrudan doğruya Adem'in kendisini, bazan da onunla ilgili kıssalardan çağrışımları bahis konusu eder. Aşağıdaki beyit ve dörtlükte Âdem'in vücudunun anasır-ı erbaa üzerine yaratıldığını ve ona ruh üflendiğini (Hicr; 15/29) belirtir:

Nefhamız **Âdem** demidir sun-ı Mevlâ bizdedir
Dest-i kudret dört anâsır ile tahmîr olmuşuz (58/2)

Okuruz ders-i 'areften Hızr'ın olduk mahremi
Bülbülüz bağ-ı hakikat güllerinin şebnemi
Nurumuz Nûr-ı Muhammed nefhamız **Âdem** demi
Hem-demiyiz Sûr'a hacet kalmadı İsrâfil'e (130/4)

Dil şehrine bir sâye salıp şems-i hakikat
Âdem'de olan rûh-ı musaffâyı da bildim (97/9)

Ki "Beyne'l-mai ve't-tiyn" iken **Âdem**
Saâdet kişveri hâkân değil mi (141/8)

Salih Baba, Âdem ve Havva'nın cennette rahat bir hayat sürerken şeytanın onları aldatmasıyla cennetten atılmalarına (Bakara, 2/36) telmihte bulunur:

Cennetü'l-Huld içre zevk eder iken **Âdem** ata
İftirâk iline saldı anı şeytân-ı adem (103/59)

1.2. Hz. Eyyûb:

İsrailoğullarından İshak peygamberin torunu, sabır timsali olan peygamber. Çok zengin olduğu ve dünya saadetine malik olduğu için Allah onu imtihan etmek istedi. Malı mülkü elden gitti, o şükretti. Evlatları birer birer öldü, o sabretti. Hastalandı, vücudunda yaralar açıldı, hatta yaralarına kurt düştü, o yine sabretti. Allah'ın emriyle ayağını yere vurdu ve yerden fişkıran suyla yıkanarak bütün dertlerinden, hastalıklarından kurtuldu. Sabır imtihanını kazandı. Edebiyatta sabır ve sabırlık dolayısıyla çok anılır (Pala, 1989).

Salih Baba, Divanında Hz. Eyyûb'a en çok bilinen özelliği ile işaret etmiştir. Malı mülkü, sıhhati yerinde iken çeşitli hastalıklara maruz kalarak insanların nazarındaki itibarının hastalığından dolayı zedelenmesi ve buna rağmen Hz. Eyyûb'un, bu sıkıntılara azimli bir şekilde sabretmesi anlatılmıştır.

Derd ile **Eyyûb**'u geçtim hasret-i Yakûb'u da
Kande göster Yûsuf-ı Kenân'ım Allah aşkına (9/4)

Ben de **Eyyûb**'un belâsın sevdiğimden çekmişem
Bir canım var al sana kurbânım Allah aşkına (9/9)

Derd evinde nice yıllar bekleyip **Eyyûb-sıfat**
Ma'nâ-i Lokmân'daki dermâna oldun mu vukûf (76/5)

Derdine sabr eyle dehrin **Hazret-i Eyyûb** gibi
Bir zamân Yûsuf oluben bekle zindân-ı adem (103/54)

Cân vermede Cercis gibi ol derd ile **Eyyûb**
Katl eylegör nefsini kurbân doğa senden (121/8)

Gâh oturup derd evinde beklerem **Eyyûb** gibi
Dost yolunda cân verip kurbân oluram kime ne (128/2)

Derd ile belâ çekmede **Eyyûb**'u da geçtim
Dermân idegör derdime ey Hazret-i Sâmi (131/12)

1.3. Hz. İbrâhîm (Halîl, Halilullah):

Arapların ve İsrailoğullarının kendinden sonraki nebilerin ve İslam Peygamberinin atası kabul edilen büyük peygamberlerdendir. *Halil*, *Halilullah* ve *Halilü'r-rahman* olarak da anılır (Akkuş, 2000).

Eserde, kendisine vahiy gönderilmesi, Allah'a dost olması, atıldığı ateşin gül bahçesine dönüştürülmesi özellikleriyle yer alır. Salih Baba, Divanında Hz. İbrahim'i "*Halilullah*" lakabıyla anar. Hz. İbrahim, halkın başındaki zalim hükümdar Nemrûd'a Allah'a iman etmesi için davette bulunur ancak Nemrûd kabul etmez. Sahip olduğu servet ve saltanatıyla ilâhlık iddiasında bulunan Nemrûd'un bu yönü Divanda yerini bulur. Salih Baba, İbrahim'in ateşe atılmak pahasına da olsa davasından dönmediğini belirtir. Hz. İbrahim'in davasından dönmemesininin mükafatı, onun desteklendiğinin bir göstergesi olarak ateşin gül bahçesine dönmesine ve onun Ka'be'yi inşa etmesine de telmihte bulunmuştur:

Yandırdı Nemrûd nârını
İbrâhim'in gülzârını
 Ol dostu verdi vârını
 Gör neyledi bu derd bana
 Oldu bu derd devlet bana (7/9)

Kâbe inşâ-yı **Halil**'dir sendedir beyt-i Celil
 Sensin Allah'ın delîli rûh-ı sultân el-meded (25/5)

Nâr-ı Nemrûd âteşine ol **Halilullah** gibi
 Atıluben andaki gülşane oldun mu vukûf (76/6)

Niçin nerm olmadın ey dil ki kalbin katıdır taştan
 Özün fehm et ferâgat eyle gel bu ceng ü savaştan
 Otur meydân-ı vahdette geçip bu cân ile baştan
Halilullah gibi pervâne ol dönme bu âteştan
 Haber almak dilersen hâl-i aşkı sor belâ-keşten (110/1)

1.4. Hz. İsa (Mesih, Mesihâ):

İsrailoğullarının son peygamberidir. Dört büyük ilahi kitaptan İncil, Hz. İsa'ya gönderilmiştir. Doğum tarihi miladi takvimin başlangıcıdır. Hz. İsa, Filistin'de Nasır'da doğdu. Cebrail'in Meryem'e ruh üflemesiyle babasız olarak dünyaya gelmiştir (Akkuş, 2000). Edebiyatta çok yönlü ele alınan Hz. İsa, annesinin kendisine gebe kalışı, doğumu esnasında ve bebekken gerçekleşen olağanüstü

haller, peygamberlik mucizeleri, özellikle elle dokunarak (mesh) hastaları iyileştirmesi ve nefesi ile körlerin gözlerinin açılmasına vesile olması, ölülerini diriltmesi, dünyaya değer vermemesi, bir merkep sırtında gezmesi, kendi söküğünü kendi dikmesi, ölmeyip göğe çekilmesi, dördüncü kat göğe çekilmesi, maddeden arınmış olması ve hiç evlenmemesi vs. birçok yönüyle eski şiirimize konu olmuştur. Hz. İsa daha çok "Mesih" lâkabıyla bilinir (Pala, 1989). Şiirlerde çok defa bir hayat emaresiyle birlikte anılır.

Salih Baba, Hz. İsa'nın bebekken beşikte konuşmasına (Meryem, 19/27-33) işarette bulunarak, bebek İsa'nın konuşmasının annesi Hz. Meryem'i şüpheden kurtarmak için olduğunu söylemiştir.

Şübheden kurtarmak için ol zamanın halkını
Batn-ı Meryem' den kılıp **nutk-ı Mesihâ** 'nı adem (103/61)

Görün **Mesihâ** neyledi
Doğmazdan evvel söyledi
Çok mürde ihyâ eyledi
Gör neyledi bu derd bana
Oldu bu derd devlet bana (7/10)

Nutkun **enfâs-ı Mesihâ** nûr-ı Ahmed'dir özün
Gizleme hep sendedir dermânım Allah aşkına (9/6)

Berzahda kalır ermez ise bu garîb insân
Envâr-ı Muhammed ile **enfâs-ı Mesihâ**
Âh eyle gönül belki Hudâ eyleye ihsân
Envâr-ı Muhammed ile **enfâs-ı Mesihâ** (11/1)

Nûr-ı Ahmed'le boyandın hem **dem-i İsa** ile
Vuslatınla bizleri kıl cümle şadân el-meded (25/7)

"Sebu'l-Mesânî"dir yüzü **nutk-ı Mesihâ**'dır sözü
Nûr-ı Muhammed'dir özü ol nefha-i Rahmânî'dir (33/2)

Gönülde bî-haberdir ekser-i halk-ı cihân gördüm
Özün bilmez sözü sûret-perest olmuş ayân gördüm
Eriştim âhiri bir mürşide Hızr-ı zamân gördüm
Demi **enfâs-ı İsa**'dır Muhammed'den nişân gördüm
Vücûdun gülşanı ey dil senin hep vâridâtındır
Kamu gördüklerin cümle senin zâtı sıfatındır (45/1)

Hırs-ı dünyâyı bırak ol dür-i ulyâya harîs
Kuru davâyı bırak ol **dem-i İsâ**'ya harîs (65/1)

Gelir bûy-ı Muhammed gül yanağından **senin şâhım**
Dem-i İsâ zuhûr eyler dudağından **senin şâhım** (94/1)

Rahm eyledi bu abd-i zeliline Muhammed
Sâmî'deki **enfâs-ı Mesihâ**'yı da bildim (97/11)

Şeb-i isrâ'ya mahrem râ **dem-i İsâ**'ya hem-dem râ
Cemî'i derde merhem râ Pîr-i Sâmî'yi dervîşân (112/11)

"Lî meallah" dersini aşkın kitabından oku
Gir tecerrüd âlemine **Hazret-i İsâ** gibi (144/8)

1.5. Hz. İsmâ'il (Zebîhullah):

İbrahim peygamberin ve Hacer'in oğludur. Kurban edilme olayı ile birlikte anılır. Annesi Hacer ile birlikte Arabistan'a yerleşmiştir (İspir, 2017). Edebiyatta daha çok Ka'be, kurban ve Zenzem dolayısıyla telmih yapılarak anılır (Pala, 1989).

Sâlih Baba Divanı'nda Hz. İsmâ'il'in, Hz. İbrahim'in oğlu olduğuna ve Allah yolunda boğazının kesilmesine razı olarak bıçağın altına yatmışken Allah tarafından bir koç ihsan edilmesi olayına telmih vardır. Şair, Hz. İsmail'i "Zebihullah" lakabı ile anarak, kurban edilmesi hadisesine işaret eder. Ayrıca kendi nefsinin Hz. İsmâ'il'e, pîrini de Hz. İbrahim'e benzetir:

Ol **Zebîhullah** gibi verip bıçağa inkıyâd
Hazret-i Haktan gelen kurbâna oldun mu vukûf (76/7)

Bir zaman **İsmâ'il**-asa bir halile ol püser
İnkıyad et nefsi-i kebşi eyle kurban-ı adem (103/49)

Hazret-i Pîr'im delilimdir halilimdir benim
Dil sarayı ravza-i beyt-i celilimdir benim
Ana teslim ettiğim nefsi-i zelilimdir benim
İnkıyad ettim bıçağa uymuşam **İsmail**'e (130/3)

İsmâil'em bağı elim
 Kemendlidir pâyım belim
 Ben iverim kurban olim
 Gör neyledi bu derd bana
 Oldu bu derd devlet bana (7/8)

Ki İsmâil kıluben inkıyâdı
 Erişti kebşi kurbân-ı şerî'ât (15/8)

Tarîk-i Nakşî'den açmış meydânı
 Beline bağlamış seyf-i Rahmân'ı
 İsmâil mânendi çoktur kurbânı
 Gezer ser-keşleri Pîr-i Tagî'nin (81/2)

Lokmânım ol gel derdime dermân et
 Cellâdım ol ya katlime fermân et
 İsmâil'in olam götür kurbân et
 Şeyhim şeyhim sultân şeyhim
 Sensin derdlerime dermân şeyhim (95/4)

Bir zamân İsmâil-âsâ bir Halil'e ol püser
 İnkıyâd et nefis-i kebşi eyle kurbân-ı adem (103/49)

1.6. Hz. Mûsâ (Kelîm):

İsrailoğullarına gönderilmiş olan Musa büyük peygamberlerdendir. *Kelîm*, *Kelîmullah* onun ünvanlarından. Kendisine dört ilahî kitaptan biri olan Tevrat gönderilmiştir. Onun Allah ile konuşması, asâsı, yed-i beyzâsı, Firavunla mücadelesi, Kızıldeniz'i yarması, Hızır ile arkadaşlığı şiirlerde en çok ele alınan konulardır (İspir, 2017).

Salih Baba Divanı'nda Hz. Musa, saadet burcundan doğan bir güneşe benzetilir. Onun Tur dağında Allah ile konuşmasına ve orada vukûa gelen tecelliye (Kasas; 30/ Tâhâ; 11-14) telmihte bulunulur. Hz. Mûsâ'ya Tûr'da verilen mucizelerden onun asasının bir yılan olmasına (Tâhâ, 20/17-21)da değinen Salih Baba, bir başka yerde onun Firavun ile mücadelesine ve İsrailoğulları'nı Firavun ve adamlarından kurtarması esnasında Firavun ve tuğyan ehlinin, yani azıp da sapıtanların yok edilişlerine de telmihte bulunur.

Hakikat Hızır u Mûsâ'yı efendimden sual ettim
 Dedi Mûsâ hidayetir doğar burc-ı saadetten (119/3)

Dahi **Mûsâ**'ya nutk etti şecerden
Asâdan yardı ummânı şerî'ât (15/7)

Şârihin şerh ettiği gör bir tecellî Tûrudur
Kim bilir kim nice bin Tûr ile **Mûsâ**'sı geçer (48/15)

Mürdeler ihyâ eden âlemde bir **Îsâ** mıdır
Devr eder âlemde çok nutk-ı **Mesihâ**'sı geçer (48/16)

Hazret-i Mûsâ elinde bir dıraht iken asâ
Sâhirin sihrine karşı kıldı su'bân-ı adem (103/61)

Bunca davâ-yı enâniyet edenler n'oldular
N'etti **Firavn** ile bunca ehl-i tuğyânı adem (103/43)

Âdemin ilmin dilersen mekteb-i irfâna gel
Hızr ile hem-dem olagör **Hazret-i Mûsâ** gibi (144/9)

Erişsin okuyan kalb-i selîme
Ki komşu olalar **Mûsâ Kelîm**'e (165/1)

1.7. Hz. Süleymân:

İsrâiloğulları peygamberlerinden Davut Peygamberin oğludur. Hükümdar peygamberlerden olan Hz. Süleyman, yeryüzünde pek az insana; hatta peygambere nasip olan olağanüstü bir güce ve saltanata sahip olmuş, hayvanların dilini bilme, rüzgârın gücünden yararlanarak çok uzun mesafeleri az bir zamanda alma, insanlara olduğu kadar cinlere de hükmetme gibi mucizeleriyle mümtaz ve kendine has özellikleriyle dikkat çeken bir peygamberdir (Tökel; 2000).

Divan edebiyatında Hz. Süleyman, taht, yüzük, karınca, Hüdhüd ve Belkıs ile birlikte çokça anılır. Sevgilinin dudakları mühüre benzetildiği zaman Hz. Süleyman'dan bahsedilir. Şair sevgilisine Süleymanlık yakıştırdığı zaman ise onun ihtişamını kastetmektedir. Karınca aczin; Süleyman ise iktidar ve gücün timsâli olarak tezat içinde verilir. Şair övdüğü kişiye Süleyman dediği zaman kendisini karınca kadar aciz görür (Pala; 1989).

Salih Baba divanında Hz. Süleyman'dan yalnızca şeyhini övmek maksadıyla bahsetmekte ve dolayısıyla Hz. Süleyman'ın hakikat sırlarına vakıf olduğuna, hükümlerinin göstergesi ve temel aracı olan mührüne dair söz söylemektedir. Ayrıca onun bu yüzükle cinlere ve vahşi hayvanlara hükmettiğine, kuş dilini bildiğine işaret edilir. Hz Süleyman'ın yüzüğünün bir cin tarafından çalınmasına ve Belkıs ile olan ilişkisine; her şeyden elini çekip dünyayı terkederek vefat etmesine de telmihte bulunmuştur.

Kenzü'l-hakâyık mahremi cemü'l-meşâyih ekremi
Bu kâinâtın efhamı **müht-i Süleymân** sendedir (31/7)

Kişi kendi **Süleymân** olmayınca
Süleymân kimseye verir mi mührin (84/6)

Öyle bir cân isterem Mansûr gibi berdâr ola
Verseler sensiz bana **müht-i Süleymân** istemem (101/8)

İns ü cin vahşi tuyûra hükm eden bir serveri
Âhiri gör n'etti tahtıyla **Süleymân**'ı adem (103/41)

El çekip ağ u karadan farîg u âsûde ol
Nefsi katl et terk-i terk et eyle **Süleyman**-ı adem (103/50)

Dil şehrine gir mekteb-i irfâna kadem bas
Bul hâtemini **hükm-i Süleymân** doğa senden (121/7)

1.8. Hz. Yahyâ:

Zekeriyya peygamberin oğludur. İsa peygamberden 6 ay veya 3 sene önce doğmuştur. Çok genç yaşta iken kendisine peygamberlik verilen Hz. Yahya Filistin hükümdarı Herot tarafından şehid edilmiştir (Pala, 1989).

"Sin" i sevdâdır
"Mîm"i me'vâdır
"Yâ"sı **Yahyâ**'dır
Pîr-i Sâmi'nin (87/18)

Mukayyed anladım "lâ"yı çü bildim mutlak "illâ"yı
Bıraktım kuru da'vâyı **dem-i Yahyâ**'ya düştüm ben (109/14)

1.9. Hz. Ya'kûb:

İsrailoğullarının büyük peygamberlerinden biridir. Hz. Ya'kûb, Hz. Yûsuf'un babası, Hz. Eyyûb'un yeğeni, Hz. İshâk ile Rafeka'nın oğlu ve Hz. İbrahim'in torunudur. Bir adı da İsrâil olduğu için İbrânîlere kendisinden sonra İsrâiloğulları denilmiştir. Hz. Yûsuf kıssasıyla hayatına dair rivayetler zenginleştirilmiştir. Hz. Yusuf'a olan sevgisinden dolayı onun ayrılığına çok ağlamış ve bu nedenle gözlerini kaybetmiştir. Hz. Yûsuf'un gömleği kendisine ulaştığında ise gömleğin kokusuyla gözleri yeniden açılmıştır.

Edebiyatta daima Hz. Yûsuf ile anılan Hz. Ya'kûb, gözlerinin görmez oluşu, yıllarca ağlaması, kulbe-i ahzânı, gözlerinin açılışı v.s. ile birçok şiire konu olmuştur. Âşık bu çileleri yüzünden kendini veya gönlünü Hz. Ya'kûb'a benzetir. (Pala, 1989). Salih Baba Divanı'nda Hz. Ya'kûb, oğlu Hz. Yûsuf'a olan hasreti ile anılmıştır. Birçok yerde bu hasretin şiddeti ile kendisini bile unutarak Hz. Yûsuf'u istemesine telmih vardır. Hz. Ya'kûb için en büyük bayram Hz. Yûsuf'a kavuşmak olacaktır. Salih Baba kendisini Hz. Ya'kûb'a, sevgilisini yahut pîrini de Hz. Yûsuf'a benzetir:

Hasret-i hicran odunda yanuben **Ya'kûb** gibi
Hüsn ilinde Yûsuf-ı Ken'an'a oldun mu vukuf (76/4)

Bu ten-i **Ya'kûb**'un ref' et hicâbın
Görünsün Yûsuf'un vuslat nişânı (6/29)

Derd ile Eyyûb'u geçtim hasret-i **Yakûb**'u da
Kande göster Yûsuf-ı Kenân'ım Allah aşkına (9/4)

Hasret-i hicrân oduna yanuben **Yakûb** gibi
Hüsn ilinde Yûsuf-ı Ken'ân'a oldun mu vukûf (76)

Ya'kûb oluben kûşe-i ihsânda karâr et
Bir gün ola ki Yûsuf-ı Ken'ân doğa senden (121/9)

Ol Yûsuf-ı cânânımı zindânda bırakma
Ten **Ya'kûb**'unun ref' et gözünden bu gamâmı (131/8)

Ya'kûb'u geçti hasretim
Eyyûb'u geçti mihnetim

Mahv oldu şân u şöhretim
Görün beni aşk n'eyledi
Âhiri dervîş eyledi (145/3)

1.10. Hz. Yûsuf (Yûsuf-ı Ken'ân):

Hz. Ya'kûb'un on iki oğlundan biri olan Hz. Yûsuf, Hz. Ya'kûb'dan sonraki peygamberdir. Yûsuf'un hikâyesi Kur'ân-ı Kerim başta olmak üzere birçok dinî ve edebî metinde yer alır. Gördüğü rüya, kardeşleri tarafından kuyuya atılması, Mısır'a götürülüşü, köle olarak satılışı, zindana düşüşü, Mısır'a aziz oluşu, babasına kavuşması vs. ayrıntılarıyla bu metinlerde mevcuttur (Hoşab, 217). Hz. Yûsuf'un kıssası Kur'ân-ı Kerim'de *Ahsenü'l kasas* (Yûsuf; 12/3) olarak anılır. Hz. Yûsuf, Divan Şiiri'nde adı en çok zikredilen peygamberlerdendir. Eşsiz güzelliğinden dolayı sevgili Hz. Yûsuf'a benzetilir. Hatta sevgili Yûsuf-ı Sâni'dir. Hz. Yûsuf'un adı bazı eserlerde *Mâh-ı Kenân* diye de zikredilir. Babası Hz. Ya'kûb ise Hz. Yûsuf'un hasretiyle bir kulübeye çekilerek ağladığından bu kulübenin adı Kulbe-yi Ahzân veya Beytü'l-Ahzân (Hüzünler evi) olarak geçer (Tökel, 2000).

Divan'da Hz. Yûsuf kıssasına yapılan göndermeler geniş bir yer tutar. Hz. Yûsuf'la ilgili bölümler, onun şahsî hususiyetleri ve başından geçen olaylar dâhil pek çok konuyu kapsayacak boyuttadır. Güzelliği çok methedilmiş ve birçok yerde de telmih yapılarak hatırlatılmıştır. Sevgilinin yahut Pirin güzelliği Yûsuf'un güzelliğine benzetilir:

Aşk u muhabbet hânesi âlem anın dîvânesi
Hep cümle hüsnün ânesi bir **Yûsuf-ı Ken'ân**'ıdır (33/6)

Bu ten-i Ya'kûb'un ref' et hicâbın
Görünsün **Yûsuf**'un vuslat nişânı (6/29)

Derd ile Eyyûb'u geçtim hasret-i Yakûb'u da
Kande göster **Yûsuf-ı Ken'ân**'ım Allah aşkına (9/4)

Hep ledünnîdir kelâmı vâris-i Ahmed'dir Ol
Cepesinde gör cemâli **Yûsuf-ı Ken'ân** ara (10/9)

Yûsuf-ı cânânıma irgür meni
Hüsn-i ruhsârna eyle 'andelîb (13/3)

Yûsuf-1 Kenân-1 hüsnün aklımı yağma eder
Dişlerin dürr ü mücevher sohbetin cândan lezîz (27/2)

Bu cân **Yûsuf**unun hüsnün görenler
Serin sevdâya salmaz mı telezzüz (28/7)

Aşk u muhabbet hânesi âlem anın divânesi
Hep cümle hüsnün anesi bir **Yûsuf-1 Kenân**'ıdır (33/6)

Hüsn iline şâh olan bir **Yûsuf-1 Ken'ân** mıdır
Âlem-i hûbânda çok mahbûb-1 zîbâsı geçer (48/13)

Bu sende olan cân kamu hayvânda da vardır
Terk itmeyicek **Yûsuf-1 Ken'ân** ele girmez (55/5)

Olam dersin eğer dil şehrine şâh
Beğim **Yûsuf** gibi zindâna gel gel (92/7)

Parmağın Şakku'l-kamer'dir çeşme-i bahrü'l-hayât
Hüsn-i Yûsuftur cemâlin özge seyrân istemem (101/5)

Cümle âlem hüsnünün meftûnu olmuşken anın
Kul olup sattırmadı mı **Şâh-1 Ken'ân**'ı adem (103/)

Derdine sabr eyle dehrin Hazret-i Eyyûb gibi
Bir zamân **Yûsuf** oluben bekle zindân-ı adem (103/54)

Sâye-i Sâmi'de şâhım ıyd-ı ekber edelim
Bahş edersen **Yûsuf-1 şehzâde**mi Allah için (113/7)

Gâh girip zindân içinde beklerem **Yûsuf** gibi
Mısır-ı dilde gâhi de sultân oluram kime ne (128/12)

Ararım **Yûsuf**um kande bulamam
Ki **Yûsuf**suz bu ten zindân değil mi (142/36)

1.11. Hz. Yûnus:

İsrailoğullarına gönderilen peygamberlerdendir. Gemiyle yapılan bir yolculukta

hareketsiz kalan gemide kendini suçlu gösterip denize atmış, bir balık onu yutmuş ve daha sonra onu sahile bırakmıştır (Akkuş; 2000). Hz. Yûnus balık karnında kalışıyla ele alınıp işlenir. Salih Baba Divanı'nda Hz. Yûnus'un ismi doğrudan zikredilmemiştir. Sadece kıssasına telmihte bulunulan iki beyit vardır. Şair bu beyitlerde ledün ilmini denize, nefsinin de balığa benzetmiştir.

Mekanım batn-ı hut oldu, mematım la-yemût oldu
Muhafız ankebût oldu, men oldum gâr-ı dervîşân (112/6)

Ledünni ilmidir derya balık nefsinidir ey gardaş
Bekabillah bu menzildir hayat buldu nihayetden (119/11)

1.12. Hz. Muhammed (Ahmed, Mustafa, Mahmûd, Resûl, Resulullah):

İslam peygamberi. Nübüvvet zincirinin son halkası, Allah'ın son elçisi olan Hz. Muhammed, M. 571 yılında Hicaz'da dünyaya gelmiştir. Kırk yaşında peygamberlikle görevlendirilmiş 622'de Mekke'den Medine'ye hicret etmiş ve 23 yıllık tebliğ sürecinde nübüvvet vazifesini sürdürmüştür. M. 632 senesinde 63 yaşındayken Medine'de vefat eden Hz. Peygamber geride İslâm gibi her yönüyle kâmil, köklü medeniyetlerin temelini inşa edecek, dünya üzerinde insanca yaşamayı sağlayacak bir din bırakmıştır. Hz. Peygamber; *Muhammed*, *Ahmed*, *Mustafâ*, *Mahmûd*, *Resûl* isimleriyle Divân'ın birçok yerinde anılmıştır:

1.12.1. Muhammed:

Tuttu dünyâyı **Muhammed** ümmeti şark ile garb
Geldi bunca âlim (ü) zâhid meşâyih asfiyâ (4/16)

Bular **râh-ı Muhammed**'le giderler
Kelâmı cümle bürhândır meşâyih (23/6)

Muhabbetten murâd ancak **Muhammed** hâsıl olmaktadır
Muhammed'den murâd şâhım visâle vâsıl olmaktadır (50/1)

Hem ismi **Muhammed** dahi hem nûru **Muhammed**
Hem zât-ı Ahad işbu muammâyı da bildim (97/12)

Muhammed nûrudur nûrun demin rûh-ı Mesîhâ'dır
Döner çarh-ı felek durmaz senin aşk-ı hayâlinden (116/3)

Ol serverimiz Ahmed ü Mahmûd u **Muhammed**
Ol "sûre-i İsrâ"daki esrâr ile gitti (132/10)

1.12.2. Ahmed:

Çok salât ile selam olsun Resûlü **Ahmed**'e
Bu kadar isyan ile bizlere demiş ümmetî (1/2)

Sıdk ile bîat kılıp oldun mu ümmet **Ahmed**'e
Kuru lâf ile geçirip ömrü kaldın sufliyâ (4/2)

Kil ü kâl ile geçirme ömrüne ey müddeî
Nutk-ı Ahmed'den zuhûr-ı Hazret-i Kur'ân ara (10/4)

Semâda ismi **Ahmed**'dir bu âlemde **Muhammed**'dir
Ahad'den vahidiyettir bu sözde olmagıl şekkâk (80/5)

Saâdet burcunun sultânı **Ahmed**
Kamu derdlilerin dermânı **Ahmed**
Hakikat ilminin ummânı **Ahmed**
Gönül şehrinde envârım sen oldun (83/4)

1.12.3. Mustafa:

Olar kâim-**makâm-ı Mustafâ**'dır
Olardır şehr-i ilmin pâsubânı (6/4)

Dahi esrârı **nûr-ı Mustafâ**'dır
Kılan izhâr-ı Kur'ân'ı şerî'ât (15/9)

Hem müfessirden muhaddisden sahîh ahbâr ile
Mustafâ'nın söylediği dürr ile mercâna bak (78/9)

1.12.4. Mahmûd

Ol serverimiz **Ahmed** ü **Mahmûd** u **Muhammed**
Ol "sûre-i İsrâ"daki esrâr ile gitti (132/10)

1.12.5. Resûl:

"Evvelü mâ halakallâhu rûhî"dedi **Resûl**
Hem sahîh ahbarla buyurdu hadîs-i kudsiyâ (4/3)

Hız. Muhammed'in çokça methedildiği Salih Baba Divanı'nda gazel formunda bir na't-ı şerîf bulunmaktadır. Bu gazelin özelliği Fuzûlî'nin Su Kasidesi'nde yaptığı'nın tersine Hız. Muhammed'i çok sayıda mecaz ve istiarelere başvurmadan doğrudan kendisine ait özelliklerini sıralayarak övmesidir. Gazel na't olma niteliği taşıdığından "sensin yâ Resûlallah" redifi ile tezyîn edilmiştir:

Saâdet burcunun sultânı sensin yâ **Resûlallah**
Kamu derdlilerin dermânı sensin yâ **Resûlallah**

Dahi hem âlem-i a'mâda iken cümle esmâlar
Zuhûrî âlem-i a'yânı sensin yâ **Resûlallah**

Dahi hem "küntü kenz" esrârının bil mahremi sensin
Makâmındır senin hem "Kâbe kavseyn" yâ **Resûlallah**

Çü doğdun Mekke'de kıldın Medîne şehrine hicret
Kamu ebrârın îmânı çü sensin yâ **Resûlallah**

Zuhûrâtın mukaddemdir melâik ins ü cinden hem
Dü âlemde Ebû'l-Ervâh ki sensin yâ **Resûlallah**

Murâdın teşrif-i mi'râcdan vücûd-u âlemin gezdin
Zemîn ü âsumânın nûru sensin yâ **Resûlallah**

Cemî-i enbiyâ cümle sana hep ümmet oldular
Hüviyyet bâbının miftâhı sensin yâ **Resûlallah**

Pirîmiz Hazret-i Sâmi senin vârislerindedir
Ulûvv-i himmeti hem şânı sensin yâ **Resûlallah**

Bu Sâlih himmet-i pîri ile bildi seni şâhım
Kelâmın hücceti bürhânı sensin yâ **Resûlallah** (125/1-9)

1.13. Cercis:

Rivayetlere göre Hız. İsa'dan yaklaşık 300 yıl sonra yaşamış, ticaretle uğraşan, yardımsever, Roma imparatorluğunun puta tapılması yolundaki tekliflerine

aldırmayarak hak dinde sebat eden, bu sebeple pek çok işkencelere maruz kalan, bazı rivayetlere göre 3 bazılarına göre de 70 defa öldürüldüğü halde tekrar diriltiren tarihî bir şahsiyettir (Tökel, 2000).

Cân vermede **Cercis** gibi ol derd ile Eyyûb
Katl eylegör nefsinî kurbân doğa senden (121/8)

1.14. Hızır:

Hızır, Hz. Mûsâ döneminde yaşadığı söylenen, Peygamber veya velî olduğu konusu ihtilafli olan bu zat, Allah tarafından kendisine ilahi bilgi ve hikmet öğretildiği belirtilen bir kişidir. Mutasavvıflar onu gizli ilimleri bilen bir velî kişi olarak ön plana çıkarırlar. Burada, Hz. Mûsâ ile birlikte anılır ve Hz. Mûsâ'nın bilmediklerini bilir. Ab-1 hayatı için ölümsüzleşen bir kişi olarak gösterilir (İspir, 2017).

Divan'da, Hızır'ın her bir işaretten bilen gizli bir sevgili olduğu ve aynı zamanda Allah'ın yardımı gibi idrak edildiğine değinilir. Onun Ledûn ilmi mektebinin kurucusu olduğu; zulmet diyarından geçerek ab-1 hayata ulaştığı söylenir. Ona verilen ilmi öğrenmek isteyenlerin Hz. Mûsâ'nın Hızır'la birlikte olduğu gibi bu ilme vakıf olan birisiyle dost olması gerektiği belirtilir. Ayrıca Hz. Adem'e verilen ilmin Hızır'a verilen ilimle benzerlik gösterdiğine de işaret edilir:

Hızır bir gizli Leylâdır **Hızır** bir özge me'vâdır
Hızır tevfiğ-1 Mevlâ'dır bilir her bir işâretten (119/7)

Evvelâ kıl hâne-i dilde gazâ-yı ekberi
Pâk edip beyti sanemden **Hızır**-veş mihmân ara (10/5)

Mekteb-i irfâna girip almayan ders-i sabak
Hızır ile âb-1 hayâta varmayan dervîş midir (39/2)

Hızır âb-1 hayât için nice zulmetleri geçti
İçer sâliklerin âb-1 zülâlinden senin şâhım (94/3)

Ledünnî mektebin açtı **Hızır** gör zulmeti geçti
Hayât-1 câvidân içti senin âb-1 zülâlinden (116/4)

Varıp **Hızır** ile zulmete o cevher taşları kimdir
Hayât-1 câvidân içmek nedir söyle bu hâletten (119/8)

Hızır mürşid-i kâmilidir o zulmet kalb-i câhildir
Cevâhirler şeriattır özün kurtar cehâletten (119/9)

Zamânın **Hızırını** iste semânın bedrini iste
Gecenin Kadrini iste özün kurtar dalâletten (119/13)

Tahtındaki gencine-i divârımı doğrult
Ey **Hızır-ı zamânım** bu işe eyle devâmı (131/10)

1.15. Lokmân:

Halk geleneğinde değişik kişiliklerle karşımıza çıkan tarihî bir şahsiyettir. Kur'an-ı Kerim'de adına bir sûre mevcuttur. Eski Araplar arasında da ünlü olan Lokmân'ın bir peygamber veya nebî olduğu hakkında tefsirlerde rivayetler vardır. Ancak çoğunluk, onun "Salih bir kul" olduğunu kabul eder. Genel anlatıya göre Lokmân, hikmet ve hekimliğin sembolü ve temsilcisidir. Kur'an'da oğluna öğütler veriş, onu tevhid ve ahiret konusunda uyarması, ilâhî emirlere vasıta olması yönleriyle konu edinilmiştir. Lokmân ile ilgili Hris-tiyanlar ve Museviler arasında da yaygın inanışlar mevcuttur (Pala; 1989).

Divan şiirinde hikmetin sembolü olarak kullanılan Lokmân'a, tıp sahasındaki üstadlığı sebebiyle de çokça yer verilmiştir. Ancak onun bedenî arızalara şifa bulabileceği, aşktan mütevellit belalara hiçbir şey yapamayacağı söylenmiştir (Tökel, 2000). Salih Baba Lokman'ın dertlere derman olmasına ve hikmet sahibi olmasına işaret eder. Şair, Allah'ın veli kullarını genelleştirilmiş bir ifade ile Lokman'a benzetir. Birçok sahte şeyhin bulunduğunu fakat gönül ehlinin dertlerine derman olacak olan gerçek velileri bulmanın zorluğuna dikkat çeker. Salih Baba Lokmân'ın ecel derdine derman bulamadığını da söyler:

Gezdi Sâlih senden özge bulmadı hâzık-tabib
Pîr-i Sâmi ol benim **Lokmânım** Allah aşkına (9/10)

Derdi olmayan tabib dükkânına basmaz kadem
Hasret-i hicrâna yanıp **Hazret-i Lokmân** ara (10/7)

Bir tabib-i hâzık **Lokmâna** yürü
Cân u ten derdine dermâna yürü
Pîr-i Sâmi gibi sultâna yürü
O'dur kalbimizi eyleyen ıslâh (22/3)

Kapısına gelenler olur irşâd
Tabîb-i aynı **Lokmândır** meşâyih (23/9)

Tarîkat rütbesin giydir hevâmız Hû'ya tahvîl et
Kılalım seyr-i lillah sen gibi **Lokmân**'ımız vardır (37/9)

Cerrâh geldi yaralarım sarmadı
Lokmân geldi çaresini bulmadı
Dahi sağlığıma ümmîd kalmadı
Derman ağlar **Lokman** ağlar han ağlar
Eşim dostum yaş yerine kan ağlar (54/3)

Çok derdli arar derdine dermân ele girmez
Çok sahte hekim var velî **Lokmân** ele girmez (55/1)

Derd evinde nice yıllar bekleyip Eyyüb-sıfat
Ma'nâ-i **Lokmân**'daki dermâna oldun mu vukûf (76/5)

Sen bu nefsin pençesinden kurtaramazsın özün
Arayıp bul bir **hekim-i hâzık-ı Lokmâna** bak (78/11)

Marîz isen belâ bahrinde kalma
Tabîb-i hâzık-ı Lokmâna gel gel (92/2)

Hem ecel derdine dermân bulmadı **Lokman Hekim**
Zâhir ü bâtin kamunun oldu dermânı adem (103/14)

Her belâ-yı renci mihnetten anı eyler halâs
Ehl-i derdin derdlerinin oldu **Lokmânı** adem (103/32)

Tarîki Nakşibendîdir gürûhu dil-pesendîdir
Tabîb-i ser-bülendîdir O'dur hem **Hazret-i Lokmân** (107/44)

1.16. Çehâr-ı Yâr-ı Güzîn:

Hz. Peygamber sonrasında Medine İslam Devleti'nin yöneticisi olarak görev almış dört büyük sahabîyi ifade eder. Bunlar hilâfet sırasına göre; Hz. Ebû Bekr, Hz. Ömer, Hz. Osman ve Hz. Ali'dir. Salih Baba Divanı'nda dört halifenin isimleri müşterek ve müşahhas olmak üzere iki şekilde zikredilmiştir. Hz. Ebu

Bekir, Hz. Ömer, Hz. Osman ve Hz. Ali zamanında İslam'ın kuvvet bulduğu; onların hilafet tahtının sultanları olduğu belirtilir. Hz. Ebu Bekir "Sıddık", Hz. Ömer "Adil-i Farukî", Hz. Osman da "Zi Haya Zinnureyn" sıfatları ile anılır. Şair dört halifeyi can u gönülden sevdiğini belirterek Kerbela vakasına telmihte bulunur:

Çâr-1 Yârı ol **Ebû-Bekr ü Ömer Osman Ali**
Sâyesinde anların buldu bu İslam kuvveti (1/4)

Ebû Bekr ü Ömer Osmân Aliyy-i zî-sehâ merdân
Hilâfet tahtına sultân olan hünkâr-1 dervîşân (112/7)

Sıdkımız **Sıddik**'tan alıp 'adili **Farukî**'den
Zi-haya Zinnüreyn'den hulku tenvir olmuşuz. (58/4)

Yâr-1 gâr-1 Mustafâ'dır **Çâr-1 Yâr**ın ekremi
Muktedâ-yı evliyâdır enbiyânın mahremi
Mazhar-1 Nûr-1 hidâyet ehl-i derdin merhemi
Biz muhibb-i hânedânız **Şâh-1 merdân** bizdedir (49/3)

Sevmişiz can ı gönülden **Çâr-1 yâr**ı serveri
Ol **Ebû Bekir Ömer Osman Aliyy-i Hayderi**
Fâtıma bint-i Resûlün dîde-i enverleri
Biz Şehîd-i Kerbelâ'yız cümle atşân bizdedir (49/4)

Nûr-1 Ahmed'den açılmış zerre-i hâlisleriz
Hem **sıfât-1 Çâr-yârân** ile tâmir olmuşuz (58/3)

Sıfât-1 Çâr-yârı kıldı mahrem
Birinci **Hazret-i Sıddik-1 A'zam**
İkinci **Âdil-i Fârûk-1 Ekrem**
Üçüncü **Zi-hayâ Zin-nüreyn** efham
Zuhûratı pîrimden söylerem ben
Bu yolda cânı kurbân eylerem ben (120/4)

Dahi dördüncüsü sâhib-sehâdır
Velâyet Haydarı Şîr-i Hudâ'dır
Ki **dâmâd-1 Muhammed Mustafâ**'dır
Dahi **Âl-i şehîd-i Kerbelâ**'dır
Zuhûratı pîrimden söylerem ben
Bu yolda cânı kurbân eylerem ben (120/5)

Sıfât-ı Çâr-yârla bürünenler

Bularla muttasıl el-ân değil mi (142/19)

Hilâfet tahtına sultân olanlar

Ebû Bekr ü **Ömer Osmân** değil mi (142/20)

Birisi **mazhar-ı Haydar-sıfât** hem

Aliyyü'l-Murtazâ arslan değil mi (142/21)

1.16.1. Hz. Ebûbekir (Sıddîk):

Künyesi, Abdullah b. Ebi Kuhafe b. Amir. Muhammed'in ölümünden sonra ilk halife odur ve cennetle müjdelenen on kişiden biridir. İslam peygamberini ilk tasdik eden kişi olarak Sıddık sıfatıyla tanınmış ve adı bu sıfatla anılmıştır. Hz. Peygamber'in hem en yakın arkadaşı hem de kayınpederi olan Hz. Ebû Bekr ilk halifedir. İki yıl hilâfette kalan Hz. Ebû Bekr M.634 yılında vefat etmiştir (Akkuş, 2000).

Salih Baba Hz Ebûbekir'in, Hz. Muhammed'in mağara arkadaşı olmasıyla birlikte, dört halifenin en büyüğü ve en üstünü olduğundan evliyaların kendisine uyduğunu, Hz. Muhammed ile içli dışlı olduğunu belirtir. Onun yolundan açılan büyük bir meydana yürüdüklerini söyler:

Bizim bu âlem-i mülk içre bir devrânımız vardır

Açılmış **râh-ı Sıddık**'dan büyük meydânımız vardır (37/1)

Nebî Sıddıkı Selmânî Bahâeddîn ü Geylânî

Şarâb-ı aşk-ı Sübhânî içre huşyâr-ı dervîşân (112/8)

1.16.2. Hz. Ömer (Âdil-i Farukî):

Ebû Bekir'in ardından hilâfete gelen Hz. Ömer de tıpkı selefi gibi Hz. Peygamber'in kayınpederidir. İkinci halife olup cennetle müjdelenen büyük sahabelerdendir. İslam'ın kırkinci veya kırk beşinci müslümanıdır. Onun Müslüman olmasıyla birlikte İslamiyet güç bulmuş, Mekke'de açıkça kabul edilir olmuştur. Hz. Ömer adaletiyle tanınır. Dünyaya adalet sofrasını döşemiştir. Dirayetli ve cesaretli olduğu için Şeytan'ın gölgesinden korktuğu söylenir (İspir, 2017). Feraseti ve cesareti ile ön plana çıkan Hz. Ömer on sene kadar İslâm Devleti'ne liderlik yapmış ve birçok fetih gerçekleştirmiştir. Basra

valisi Muğire b. Şu'be'nin Hıristiyan kölesi Ebu Lü'lü tarafından hançerlenen Hz. Ömer, aldığı yara sonrasında M. 644 senesinde şehit olmuştur:

Ebû Bekr ü Ömer Osmân Aliyy-i zî-sehâ merdân

Hilâfet tahtına sultân olan hünkâr-ı dervîşân (112/7)

Sıdkımız Sıddîk'tan alıp 'adili **Farukî**'den

Zi-haya Zinnürey'n'den hulku tenvir olmuşuz. (58/4)

1.16.3. Hz. Osmân (Zi Haya Zinnureyn):

Üçüncü halife olup cennetle müjdelenen büyük sahabelerdendir. Büyük hayâ sahibidir. Hayâlî oluşuyla övülür. Kuran'ı toplattığı için Osmân-ı Câmî unvanıyla anılır. Hz. Ömer sonrası hilâfete gelen Hz. Osmân da diğer iki halife gibi Hz. Peygamber ile akrabalık kurmuş, iki kızıyla evlenmiştir, bu evlilikler dolayısıyla *Zinnürey'n* olarak vasıflandırılmıştır. On iki sene hilâfet makamında kalan Hz. Osman'ın ilk altı yıllık hilâfet dönemi fetihlerin yoğun, refah seviyesinin yüksek olduğu bir dönem olmakla birlikte, ikinci altı yıllık dönemi iç karışıklıkların baş gösterdiği, idarenin oldukça zorlaştığı bir dönem olarak kaydedilir (Hoşab, 2017). Nitekim yaşanan toplumsal huzursuzluğun neticesinde Hz. Osman da selefi Hz. Ömer gibi şehit edilmiştir:

Ebû Bekr ü Ömer Osmân Aliyy-i zî-sehâ merdân

Hilâfet tahtına sultân olan hünkâr-ı dervîşân (112/7)

Sıdkımız Sıddîk'tan alıp 'adili Farukî'den

Zi-haya Zinnürey'n'den hulku tenvir olmuşuz. (58/4)

1.16.4. Hz. Ali (Şâh-ı Merdân, Haydar, Murtaza):

Dördüncü halife olarak göreve gelen Hz. Ali ise hem Hz. Peygamber'in amcazâdesi hem de damadıdır. İlk Müslümanlardandır. İlmî birikimi açısından sahabenin önde gelenlerindedir. Asr-ı saadetin en çalkantılı döneminde İslâm ümmetine liderlik yapan Hz. Ali, döneminin bütün sıkıntılı şartlarına rağmen ümmeti birlikte tutma, İslâm bayraktarlığını sürdürme konusunda olanca kuvvetini harcamıştır. Ancak o da kendisinden önceki diğer iki halife gibi şehit edilmiştir. M.661 senesinde vefat eden Hz. Ali'nin hilâfeti beş yıl sürmüştür (Pala; 1990). Bilgili, yiğit ve cesur bir kişiliğe sahiptir. Kendisinden *Murtaza*, *Şîr-i Hüda*, *Aliy-yi Murtaza* ünvanlarıyla söz edilmiştir (Akkuş, 2000).

Salih Baba, Hz. Ali'nin sehavet, hilm ve fevkalade bir cesaret sahibi olduğunu söyler. Bir rivayete göre sırat köprüsünü geçenler Hz. Ali'nin elinden Kevser suyu içeceklerdir. Dolayısıyla herkesin Hz. Ali'nin sunacağı Kevser suyunu içmesi gerektiğini belirtir. Şair, Hz. Ali'nin yiğitliğini "*Şâh-ı merdân*" tabiri ile belirtir ve kılıcına (Zülfikar) ve onu kullanımına telmihte bulunur. Muhyiddin-i Arabî'nin başına gelenleri Hz. Ali'nin fethinin sırlarına benzetir ve bu fethin birçok eser bıraktığını zikreder:

Kabre girip haşre varıp hem sıratı geçmeden
Kevser-i Haydar'dan içip kanmayan derviş midir (39/7)

Teşneyiz seddeylemiş derban hayatın yollarını
Zülfikârı çek eriş imdada Allah aşkına (8/6)

Himmet-i pîrimle çeksin **Zülfikâr-ı Haydar**'ı
Açılıp meydan-ı vahdet imtihân olsun da gör (51/6)

Geçti ömrün nefsin ile etmedin bir gün cihâd
Rûz u şeb etmek dilersin **Şâh-ı merdân** ile bahs (17/5)

Zi-sehâ hilmi **Aliyy-i Haydar-ı arslan-sıfat**
Nefs-i mârın bağrını yarmakta Mansûr olmuşuz (58/5)

Zülfikâr-ı Haydar'ı çek nefesine verme amân
Yok-durur âlemde anın gibi bir ehl-i kısâs (64/4)

Tevhîd topunu destine al "Hû"ya devâm et
Bir gün ola **Haydar-sıfat** arslân doğa senden (121/3)

Kevser-i Haydar'dan içip aşka eyle iktidâ
Kalbin olsun beyt-i Rahmân zât-ı ilmin masdarı (155/7)

Hz. Ali'nin lakaplarından birisi de *Murtaza*'dır. Bir beyitte de Kerbelâ'da savaşan Hz. Hüseyin Murtaza'nın gözünün nuru olarak nitelenir.

Biz dahi ol **nûr-ı çeşm-i Murtazâ**'nın aşkına
Şîr-vârî Kerbelâ cenginde atşân bekleriz (57/2)

Birisi **mazhar-ı Haydar-sıfat** hem
Aliyyü'l-Murtazâ arslan değil mi (142/22)

1.17. Selmân-ı Fârisî:

Ashabın ulularından olup Isfahan'da doğmuştur. Önceleri mecûsî iken sonra Hıristiyan olmuştur. Yeni gelecek peygambere hizmet için Medine'ye gitmiş ve orada Peygamberimizi görüp Müslüman olmuştur. Hz. Ali ile uzun müddet birlikte bulunmuştur. Rivayete göre Selmân başkanlığını Hz. Ali'nin yaptığı "Kırklar"dandır (Pala, 1989). Selmân-ı Fârisî'den Divan'da silsile ile ilgili bir bölümde yalnız isim olarak bahsedilir ve Hz. Ebubekir'den sonra Şah-ı Nakşibend'den önce bir halka olarak görülür:

Nebî Sıddıkı **Selmânî** Bahâeddîn ü Geylânî
Şarâb-ı aşk-ı Sübhânî içere huşyâr-ı dervîşân (112/8)

1.18. Hz. Fâtıma:

Hz. Muhammed ile Hz. Hatice'nin kızıdır. Hz. Muhammed'in neslini devam ettiren yegâne çocuğudur. Hz. Ali ile evlenen Hz. Fatıma Ali'nin çok hürmet duyduğu bir hatundur. Vefatına kadar Hz. Ali başkasıyla evlenmemiştir. Hz. Muhammed'in vefâtını müteakip Hz. Fâtıma da vefat etmiştir (Çetin; 1997). Resûl'ün kızı ve Kerbelâ şehidi Hz. Hüseyin'in annesi olarak anılır:

Sevmişiz can ı gönülden Çâr-ı yârı serveri
Ol Ebû Bekir Ömer Osman Aliyy-i Hayderi
Fâtıma bint-i Resûlün dîde-i enverleri
Biz Şehîd-i Kerbelâ'yız cümle atşân bizdedir (49/4)

1.19. Havvâ:

Hz. Âdem'in zevcesi olup, Hz. Âdem cennetde uykuda iken sol kaburgasındaki bir ege kemiğinden yaratılmıştır. "Ümmü'l-beşer" (insanlığın annesi) lakabıyla tanınır. Kız ve erkek 48 çocuğu olmuştur. Hz.Âdem'den bir yıl sonra vefât etmiştir. Havvâ ana diye anılır (Pala; 1989). Salih Baba, Hz. Adem'in Cennet'den atılıp dünyaya indikten sonra yıllarca ağlayarak Allah'a affedilmesi için yalvarmasına telmihte bulunduğu beyitte Havvâ'yı da anmıştır:

Zemine indi mevâdan nice yıllar döküp kan yaş
Yalnız ağlayan Âdem değil **Havvâ**'da yangın var (40/7)

1.20. Hz. Hüseyin:

Hız. Ali'nin oğlu ve peygamberimizin torunudur. 12 imâmın üçüncüsü olarak bilinir. Ehl-i beyt'in beşincisidir. 628 yılında doğdu. Babası şehit olunca Medine'ye geldi. Muaviye'nin vefâtında Yezîd'e biat etmedi. Kûfeliler kendisini çağırıp halife yapmak istediler. Yanındaki 72 kişiyle Irak'a doğru yola çıktı. Yezîd bunu haber alınca Şam'dan Irak valisi Ubeydullah b. Ziyâd'a onu Kûfe'ye sokmamasını emretti. O da Sa'd b. Vakkas'ın oğlu Ömer ile bir ordu gönderdi. Ömer, geri dönmesini söylediye de Hız.Hüseyn yola devam etmek isteyince Kerbelâ'da 72 kişi ile birlikte elîm bir şekilde susuz bırakıldı ve sonunda zalimce şehîd edildi (Pala; 1989).

Divan'da Hız. Hüseyn'in adı doğrudan zikredilmez, ancak birçok yerde Kerbela olayına telmihte bulunur. Salih Baba nefis ile mücadelenin Kerbela cengi kadar çetin ve zor bir iş olduğunu belirterek bu yola girenlerin, Kerbela'da şehid olan Hız. Fatîma'nın evlatlarından Hız. Hüseyn ve taraftarları gibi, susuz bırakıldıktan sonra başlarının kesilip top yapılarak yuvarlanmasına ve bu yolda çekecekleri ızdıraplara razı olmaları gerektiğine işaret etmiştir. Şair kendi nefsi ile olan mücadelesini de Kerbela cengine benzetir:

Başını top eyleyip gir vahdetin meydanına
Kıl **gazâ-yı Kerbela** gir kendi nefsin kanına
Seyri kıl uşşak-ı Mevla nice kıyar canına
Terk-i can etmektir ancak aşk u sevdadan garaz (66/3)

Ne bilsin hal-i aşk-ı mekteb-i irfâna girmezse
Bu meydan-ı muhabbettir başın top eyleyen gelsin (117/2)

Sevmişiz can ı gönülden Çâr-ı yârı serveri
Ol Ebû Bekir Ömer Osman Aliyy-i Hayderi
Fâtîma bint-i Resûlün dide-i enverleri
Biz **Şehîd-i Kerbelâ**'yız cümle atşân bizdedir (49/4)

Bu adem oğlanları bağrım kebab etti benim
Kerbela cengi gibi gavgaya düştüm gel yetiş (63/2)

Biz dahi ol nûr-ı çeşm-i Murtaza'nın aşkına
Şîr-vâri **Kerbela** cenginde atşân bekleriz (57/2)

Boyandı kana dil şehri kuruldu **Kerbela** cengi
Oyare karşı canın teşne-kurban eyleyen gelsin (117/4)

Bilinmez Salih'in rengi çalınır tablı gülbangi
Kurulmuş **Kerbela** cengi yaman gavgada yangın var (40/11)

1.21. Hz. Meryem:

Hız. İsa'nın annesi. Hız. Davûd Peygamber'in soyundan İmran adlı bir zatın kızıdır. Anne-babasının çocuğu olmamış. Onlar da çocukları olursa kiliseye bağışlamayı adamışlar. Hız. Meryem doğunca oranın imamı Hız. Zekeriyya peygambere teslim etmişler. 15 yaşındayken, adı Kur'an'da geçen (Yasin/20) Yusuf Neccâr'a nişanlanmış ise de ona varmadan Cebrail vasıtasıyla üflenip gebe kalmıştır. Yahudiler ona çok eziyetler etmişlerdir. Nişanlısı onu alıp Nâsıra'ya götürmüştür. Filistin kralı Herod, doğacak çocuğun öldürülmesini emredince de Mısır'a veya Anadolu'ya gitmişler. Hız. İsa'nın hayatı boyunca annesi Meryem de hayatta imiş. Hız. İsa'nın göğe çekilmesinden bir müddet sonra vefat etmiştir. Divan şiirinde Hız. İsa'yı doğurması, Cebrail tarafından üfürülme yoluyla gebe bırakılması gibi husûsiyetleriyle ele alınır (Pala; 1989).

Şübheden kurtarmak için ol zamânın halkını
Batn-1 Meryem'den kılıp nutk-1 Mesihânı adem (103)

1.22. Belkîs:

Yemen'de Sebâ denilen mülkün melikesi idi. Bir gün Peygamber Süleyman'ın yolu bu havaliye uğradı. Hüdhd'ü su bulmak için dönüşünde Belkîs'a ve memleketine dair haber de getirdi. Belkîs çok güzeldi. Fakat puta tapardı. Süleyman onu imana davet için bir nâme gönderdi. Belkîs memleketin büyükleriyle görüştü. Bir elçi, nâme ve hediyeler gönderdi. Fakat Süleyman kabul etmeyerek Belkîs'ın behemahal gelmesini istedi. Nihayet Süleyman'ın veziri Asaf ism-i a'zam kuvvetiyle tahtıyla beraber Belkîs'ı Süleyman'ın yanına getirdi. Görüştüler, neticede Süleyman'ın zevceliğini kabul etti. Peygamber Süleyman ile aralarında geçen kıssa, tarih ve tefsirlerde geçer (Uludağ, 2013).

Hâtemin dîv-i recîmden almak istersen eğer
Kıl celisin şehr-i dilde sadra **Belkîsâ** gibi (144/11)

1.23. Firavn:

Eski Mısır kavimlerinden Amalika hükümdarlarının lakabı. En meşhuru Hız. Musâ zamanında yaşamış olanıdır. Kur'an-ı Kerim'de Hız. Musâ ve kavmine zulmeden bu Mısır kralı Yûsuf suresinde anlatılır. Buna göre Hız. Musâ'nın

îmana davetini reddeden Firavn, tanrılık iddiasında bulunur ve kavmini de buna inandırır. Hz. Musâ'nın gösterdiği mucizelere de inanmaz. Kendisine inananları onun zulmünden kurtarmak için Mısır'dan ayrılan Musâ'yı takip ederken Kızıldeniz'de boğularak ölür. Edebiyatta daha çok Hz. Musâ ile olan ilişkisi yüzünden yer edinmiştir. Zalimliği, kahrolması, boğulması yönleriyle rakibe benzetilip bedduada bulunulur (Pala; 1989).

Bunca davâ-yı enâniyet edenler n'oldular
N'etti **Firavn** ile bunca ehl-i tuğyânı adem (103/43)

1.24. Nemrûd:

İbrahim peygamberin dinine karşı koyan, onunla mücadele eden, onu ateşe attıran ve sonunda Allah'ın kendisine musallat ettiği bir sinekle baş edemeyip ölen büyük inkârcılardan biridir. İbrahim kıssalarıyla anılır. Sineğe yenik düşmesi çeşitli şekillerde dile getirilir (İspir, 2017). Salih Baba Divanı'nda Nemrûd'un İbrahim peygamberi ateşe attırması, ancak ateşin gülbahçesine dönmesi, Allah'ın Nemrûd'a bir sineği musallat etmesi ve onun malını, mülkünü elinden alması dile getirilmiştir:

Yandırdı **Nemrûd** nârını
İbrâhim'in gülzârını
Ol dosta verdi vârını
Gör neyledi bu derd bana
Oldu bu derd devlet bana (7/9)

Bekleriz seddi adûlar yıkmasın
Nâr-ı **Nemrûd** ehl-i derdi yakmasın
Derk-i esfelden münâfik çıkmasın
Biz hafîd-i Pîr-i Tâgî olmuşuz (56/4)

Kuvvetine mâlına güvenme hiç
Gör ki **Nemrûd**'a ne yaptı bir meges (60/7)

Nâr-ı **Nemrûd** âteşine ol Halîlullah gibi
Atıluben andaki gülşane oldun mu vukûf (76/6)

Ârifin Hak ile dir Hak'tır özü
Anların kiblesidir şeyhin yüzü

Kavm-i Nemrûdîler istemez bizi
Ben hafîd-i Pîr-i Tagî olmuşam
Pîr-i Sâmi'nin çırâğı olmuşam (100/2)

Kimini eyledi mesûd kimini eyledi mesdûd
"Ene'l-Hak" söyledi **Nemrûd** olub merdûd hatâsından (114/11)

Yandırdın derûnum nâr-ı **Nemrûd**'a
Gülşanımın vakti yetişmedi mi
Bütün cism ü cânım eyledin hurda
Azâlarım yanıp tutuşmadı mı (133/1)

Nakşını Nakkâş'ta görüp zevk ederler subh u şâm
Nâr-ı **Nemrûd**'dan yakarlar şem'a-i envârını (153/7)

1.25. Ye'cüc:

Nuh Peygamberin evlatlarından Yâfes soyundan oldukları rivayet edilen iki kabileden ilkinin adı. Divan şiirinde bir kötülük ve şer sembolü olarak kullanılmıştır (Tökel, 2000).

Pîrim İskender olup **Yecüc** seddin bağladı
Görmedim böyle cihân-gîr Sâmi-i Mevlâ gibi (144/15)

2. TARİHİ-EFSANEVÎ (Destânî-Mitolojik) KİŞİLİKLER

2.1. Cem:

Dîvân şiirinde şarabın mücidi olduğuna inanılan Cem, aynı zamanda ışık saçan tâcıyla, sonradan ışık anlamına gelen "Şid"i alarak "Cem-Şid" denilen İranlı efsânevî hükümdar, değişik düşüncelerle adı sık geçen kişilerin başında gelmektedir (Akkaya, 2018).

Nutkun Mesîhâ'nın demi âşıkların olmaz gamı
Sun bizlere **câm-ı Cem**'i bu denlü atşân sendedir (31/9)

2.2. İskender:

Büyük İskender. Asıl adı İskender-i Zülkarneyn'dir. Hem Peygamber hem padişah olmuştur. Kuran'da hayatı hakkında (Kehf /83-89) bilgi verilir. Ab-ı

hayat araması, Hızır ile olan yakınlığı, yolculukları, ordusunun çokluğu, cihangirliği v.s. yönlerden ele alınır (Pala;1989).

Pirim **İskender** olup Yecûc seddin bağladı
Görmedim böyle cihân-gîr Sâmi-i Mevlâ gibi (144/15)

2.3. Keykûbad (Dârâ):

Şehnâme'de adı geöen hükümdarlardan biri. İran'ın Pişdadiyan sülalesinden sonra gelen şah sülalesi. Keyaniyan'ın ilk hükümdarıdır. Key lakabını ilk defa kullanan odur. Adaletiyle ün salmış ve bu yönüyle sözü edilmiştir (Pala, 1989). Efsanevi Acem hükümdarlarından biri olan Keykubad Divân Şiiri'nde aynı zamanda ululuk, azamet ve şaşaa sembolü şahsiyetlerdendir (Tökel, 2000).

Gâh dil hazînem gâhi şâd gâhi uyûnam gâh Fırad
Gâhi oluram **Keykûbad** âlem-i devrân bendedir (41/12)

Kirpiğın ok eylemiştir kaşları çifte keman
"Kâbe kavseyn"den gider **İskender-i Dârâ**'ya hat (67/2)

Dil levhine seyr eyler iken ebcedi buldum
Ebcedde olan **devlet-i Dârâ**'yı da bildim (97/2)

Hemân bir lahza sağ olmak bana sensiz harâm olsun
Dilemem ser-te-ser versen kamu hep **mülk-i Dârâ**'yı (141/11)

2.4. Nerimân:

Şehnâme'deki büyük kahramanlardan Sâm'ın babası, Zâl'in dedesidir. Divan şiirinde kahramanlık sembolü olarak kullanılmıştır. İran mitolojisinde adı oğlu Sam'ın yiğitliği ile anılır. Özellikle kasidelerde memdûhlar Neriman'a benzetilir (Pala, 1989).

Kuvvetine mâlına mağrûr olanlar n'oldular
Koydu yerler altına birçok **Nerimân**'ı adem (103/41)

2.5. Rüstem:

Zâl'in oğlu diye bilinen, pehlivanlığıyla kaba gücün sembolü olmuştur. Yay ile

Sevgilinin kaşına müşebbeh olan İran'ın milli kahramanı Zaloğlu Rüstem, Keykubad zamanında Keyhusrev'in ölümüne kadar cihan pehlivanı yani Emirü'l Ümera'dır. İran mitolojisine bir kahraman olarak girmiştir. Divan şiirinde kahramanlıklarıyla ele alınır. Genellikle babası Zâl ve dedesi Sam ile birlikte zikredilir (Tökel, 2000).

Çok **Rüstem**'ler çok sultânlar yer yedi
 Çok hânları harâb etti yürüdi
 Tamu yedi semâ yedi yer yedi
 Bu merâtib üzre olunmuş icâd (26/3)

Nedir bu çektiğim cevr ile sitem
 Eyledin kaddimi dâl kara bahtım
 Hiçbir gün şâd edip kılmadın **Rüstem**
 Ahiri eyledin Zâl kara bahtım (104/1)

Hubb-ı Rüstem'imi bend et pâyine
 Fırsat verme bu emmâre hâine
 Bu günkü ihsânı koyma yarına
 Düşürme sultânım ferdâya bizi (139/2)

2.6. Şeddâd:

Hûd peygamber zamanında yaşamış olup Yemen'deki Âd kavminin hükümdarı idi. Zamanında birçok yapılar ve bentler inşa ettirmiş ve kendisine kibir gelip tanrılık iddiasında bulunmuştur. Bunu ispat için de Bâğ-ı İrem denilen bir bahçe ve içine saray yaptırmıştır. Bu bahçe ve saray o derece güzel ve kıymetli taşlarla yapılmış ki Şeddâd halkına, buranın Cennet'ten daha güzel bir yer olduğunu söylemiş. Meğer Şeddâd Cennet'in vasıflarını Hûd peygamberden dinlemişmiş. İrem bağı Suriye'de yapılmıştır. Bahçenin yapımı bitince Şeddâd ordusuyla birlikte oraya giderken yolda helâk olmuşlar. Rivayete göre önce Şeddâd ölmüş, sonra ordusu ve yaptırdığı Bâğ-ı İrem yok olmuştur. Bugün büyük yapılara Şeddâdî bina denilir (Pala, 1989).

Öyle bir **Şeddâd-i zâlim** pençesine düşmüşem
 Eyle mesrûr bu dil-i nâ-şâdımı Allah için (113/3)

2.7. Zâl:

Şehname kahramanlarından Rüstem'in babası, Sam'ın oğlu, Neriman'ın torunu. Divan şiirinde Zâl, genellikle kelime anlamları itibariyle kullanılır ve

çeşitli mazmunlara kaynaklık eder. Zâl kelime olarak “koca, ihtiyar ve ak sakallı manasındadır. Anadan doğduktaki kirpiği ve kaşları ve başı beyaz olmakla Zâl ile tesmiye olundu.” Divan şairleri de Zâl kelimesiyle daha çok ihtiyar, yaşlı geçgin anlamlarını kasetmişlerdir (Tökel; 2000).

Nedir bu çektiğim cevri ile sitem
Eyledin kaddimi dâl kara bahtım
Hiçbir gün şâd edip kılmadın Rüstem
Âhiri eyledin **Zâl** kara bahtım (104/1)

3. EDEBÎ KİŞİLİKLER

3.1. Feridüddin Attâr:

1120’de Nişaburda doğmuştur. Asıl adı Muhammed’dir. Doktor ya da eczacı olduğu için Attar mahlasını almıştır. Tasavvufi değerlere bağlı bir kişidir. Tahmini olarak 1235 yılında ölmüştür (Gölpınarlı; 1990).

Anın ile muhabbet eyleyenler
Olur irşâd misâl-i "**Pend-i Attâr**" (35/8)

3.2. Seyyid İmadeddin Nesimî:

XIV. Asrın büyük şairlerinden olup Hurûfî akidesindedir. Şeriata aykırı söz ve hareketlerinden dolayı Halep’te derisi yüzülerek idam edilmiştir (Doğan, 1988). Salih Baba, Divanında Nesimî’yi de Mansur gibi en çok bilinen menkıbesi ile işlemiştir. Nesimî’nin derisinin yüzülmesine telmih vardır. Nesimî’nin aşk ve muhabbet ateşiyle yanıp Hz. Peygamberin nurunu gördüğünü; birçok belaya maruz kaldığını ve nihayet öldürüldüğünü söyler. Şair kendisinin de Nesimî gibi can ve tenini fedaya hazır bulunduğunu, derisini yüzdürmek kasdında olduğunu ve çevgâna benzeyen belalara kalkan gibi karşı geldiğini ifade eder.

Görün **Nesimî Hazreti**’n nurunu gördü Ahmed’in
Yüzünde şab-ı emredin yaktı muhabbet narını (147/3)

Soyup akıttılar demi vuslat bulup gitti gamı
Ne sin’i kaldı ne mim’i gör ‘âşıkın bâzârını (147/4)

Gâh **Nesîmî-veş** bu cismim cildini üzdürürem
Her belâ çevgânına kalkan oluram kime ne (128/7)

4. MUTASAVVIF KİŞİLİKLER

4.1. Abdulkâdir-i Geylânî:

Abdulkâdir Geylânî, tasavvufî oluşumlar içinde en çok müntesibi bulunan tarikatlardan biri olarak bilinen Kâdirîliğin kurucusudur. Hazar denizinin güney batısında yer alan Nefy köyündendir. Soyunun Hazreti Ali'ye dayandığı rivayet edilen Abdulkâdir Geylânî, tahsilini devrin ilim ve irfan merkezi olan Bağdat'ta tamamlamıştır. Hadis, fıkıh ve edebiyat gibi ilimlerin ardından Ebu'l-Hayr Muhammed b. ed-Debbâs (ö.552/1131) vasıtasıyla tasavvuf yoluna girmiş ve ardından onun damadı olmuştur. Bir süre tefsir, hadis, fıkıh ve kıraat gibi ilimler okutmuş, sonrasında ise medresedeki tedris görevini bırakarak inzivaya çekilmiştir. Bağdat ve Kerh harabelerinde yirmi beş yıl riyâzat ve inziva hayatının ardından Ebû Saîd Mubarek el-Muharrimî tarafından kendisine şeyhlik hırkası giydirilmiştir.

Gerek hayatta olduğu dönemde gerekse vefatının ardından fikirleriyle yüzlerce insanı etkileyen Abdulkâdir Geylânî, H.562 (M.1166) yılında vefat etmiştir. Kurduğu tarikat Endonezya'dan Kuzey Afrika'ya, Sibirya'ya kadar uzanmıştır (Yılmaz; 2012).

Nebî Sıddıkı Selmânî Bahâeddîn ü **Geylânî**
Şarâb-ı aşk-ı Sübhânî içere huşyâr-ı dervîşân (112/8)

4.2. Abdurrahman-ı Tâgî (Pîr-i Tâgî):

19. Yüzyılda Anadolu'da yetişen evliyanın büyüklerinden. İsmi Abdurrahman olup *Tâgî*, *Tahî* ve *Nurşinî* nisbeleriyle bilinir. *Üstad-ı azam* ve *Seyda* isimleriyle meşhur olmuştur. 1831 (H. 1247) senesinde Bitlis vilayetine bağlı Nurşin (Çukur) nahiyesinde doğdu. 1886 (H. 1304) senesinde vefat etti. Küçük yaştan itibaren ilim tahsiline başlayan Abdurrahman-ı Tâgî, fıkıh, tefsir, hadis vb. ilimlerde yetiştikten sonra evliyanın büyüklerinden *Seyyid Sıbgatullah Arvasî*'ye talebe oldu. Onun sohbetlerinde ve hizmetinde bulundu. Tasavvuf yolunda yüksek derecelere ulaştı. Seyyid Sıbgatullah hazretlerinin yüksek talebeleri arasında yer aldı. Hocası tarafından ona, talebe yetiştirmek üzere icazet verildi. Hocasının vefatından sonra insanlara Allah'ın emir ve

yasaklarını anlattı. Pekçok talebe yetiştirdi. Abdurrahman-ı Tâgî hazretlerinin aralarında Muhammed Sâmi Erzincanî'nin de olduğu 19 halifesi vardır. (Kuyumcu, 1979; Çakır, 2017).

Salih Baba, Divanında tarikatının büyük velilerine de yer vermiş ve onları övmüştür. Bir beyitinde Abdurrahman-ı Tâgî 'nin Muhammed Sâmi'nin şeyhi olduğunu belirtir. Muhammed Sami ise Salih Baba'nın şeyhidir. Salih Baba çeşitli tasavvufi ifadelerle Abdurrahman-ı Tâgî'yi övmüştür:

Pîr-i Tâgî şeyhimizin şeyhidir hem Salihâ
Rûz u Şeb gözler bizi me'vâda Allah aşkına (8/9)

Pîr-i Tâgî hürmetiyçün kıl terahhum bizleri
Gel bırakma bizleri ilhâda Allah aşkına (8/2)

Ki Hâlidî Seyyid Tâhâ fedâ cân Sıbgatullâh'a
Pîr-i Tâgî gibi Şâha kemer-bes vâri dervîşân (112/9)

İmtihân-ı yârdır cevır ile sitem
Müsâvidir bizde hem medh ile zem
Şiddet-i berzahdan bizlere ne gam
Pîr-i Tâgî gibi sultânımız var (29/4)

Gönderdi Sâmi'sin ol **Pîr-i Tâgî**
Erzincân şehrinde kurdu otağı
Sâmi'dir cihânın hem Şeb-çerâğı
Bizim de ahd ile peymânımız var (29/10)

Be-hakk-ı **Pîr-i Tâgî** Seyyid-i Şâh-ı velâyet hem
Eriştir vuslat-ı yâra meded ey seygidü'l-ebrâr (32/8)

Divanda Abdurrahman-ı Tâgî'nin dışında Salih Baba'nın tarikatına atfedilen silsilede geçen isimlerden bazıları övgüyle anılır. Bu isimler Hz. Peygamberden başlayarak belirli bir tarihi sıra içinde verilir. Şöyleki; Hz. *Ebubekir*, *Selman-ı Farisi*, *Bahaeddin Nakşibend*, *Abdulkadir Geylani*, *Şeyh-i Memdühi*, *Mevlana Halid*, *Seyyid Taha*, *Seyyid Sıbgatullâh*'dır:

Nebi **Sıddîk** u **Selmânî Behae'd-din ü Geylani**
Şarab-ı aşk-ı Sübhani içer huşyar-ı dervîşân (112/8)

Himmet-i evliyâ bize yâr iken
 Şâh-ı Nakşibendî ser-hünkâr iken
Seyyid Tâhâ Sıbgatullah var iken
 "Kâbe kavseyn"e dek seyrânımız var (29/9)

4.3. Hâlid:

Mevlâna Hâlid. Nakşibendî Tarikatı'na mensûb olup bu tarikatın Hâlidî kolunun kurucusudur (Doğan; 1988).

Ki **Hâlid**i Seyyid Tâhâ fedâ cân Sıbgatullâh'a
 Pîri Tâgî gibi şâha kemer-bes vâri dervîşân (112/8)

4.4. Hallâc-ı Mansûr:

Adı Ebû'l-Mugisû'l-Hüseyn b. Mansûru'l-Beyzâvî olan Mansur (857-922), edebiyatta çokça anılan ünlü bir sûfidir. İran'ın Tûr kasabasında doğmuştur. Basra'ya yerleşmiş ve orada evlenmiştir. Tasavvuf yoluna genç yaşta giren Mansur, zühd ve itikâf ile kısa sürede ilerleme kaydetmiştir. Hind ve Türk memleketlerini gezerek İslam'ı yaymaya çalışır. Hallâc 24 Zilkade 309 (26 Mart 922) tarihinde Bağdat'ın Bâbüttâk semtinde önce kırbaçlanır, burnu, kolları ve ayakları kesildikten sonra idam edilir. Başı kesilerek Dicle üzerindeki köprüye dikilen Mansur'un gövdesi yakılarak külleri nehrin sularına savrulmuştur. Tasavvuf tarihi bakımından birinci derecede önemli olan Hallâc'ın sözleri ve menkıbeleri çağlar boyunca Müslümanlar arasında yankılanmış ve İslam toplumu üzerinde derin izler bırakmıştır (Zavotçu; 2013).

Türk Edebiyatı'nda sıkça ismi geçen meşhur sûfilerden Mansur, Salih Baba Dîvanı'nda da en çok bilinen menkıbesiyle anılır. Aşk ve muhabbetin ızdırap verici özellikleri sıralandıktan sonra sevgilinin zülfü darağacına benzetilir. Şair, kendisinin ve âşıkların o darağacında can vermeye gönüllü birer Mansur olduğunu belirtir. Aynı zamanda yılan olmuş nefsin bağırını yarmakta Mansur'a benzediklerine işaret etmiştir. Salih Baba'ya göre can eğer sevgilinin uğruna Mansur gibi feda edilecekse kıymeti vardır; sevgilinin hasretinde canın bir önemi yoktur. Şair, aşk ateşi ile yanıp kül olan ve sonunda sevgilisine kavuşan bir 'âşıktır.

Salih Baba, Mansur'un Allah'tan gelen bir hediye ile bütün varını aşka verip hakikat kapısını görerek " Ene'l-Hak" dediğini, "Ene'l-Hak" sözünü Mansur'un

değil can içindeki cananın ve hatta ruhunun sultanı olan sevgilinin, sırları keşfederek söylediğini ve "Ene'l-Hak" davası güden Mansur'un darağacına çekilerek arzu edilen sevgiliye gittiğini belirtir. Mansur'un asılması ile sırrının ortaya çıktığı ve veliliğinin anlaşıldığı dile getiren şair; Mansûr gibi "Ene'l-Hak" davası güden fakat samimi olmayanları eleştirir:

Bülbüle çekdirir âh ile zârı
Pervâneye dâim gösterir nârı
Mecnûn'un Leylâ'sı **Mansûr**'un dârı
Ezelden böyledir hûy-ı muhabbet (16/2)

Zi-sehâ hilmi Aliyy-i Haydar-ı arslan-sıfat
Nefs-i mârın bağrını yarmakta **Mansûr** olmuşuz (58/5)

Dil şehrine kayd olalı sevdâ-yı dilârâ
Yaktı beni nâra
Bend eyledi zülfün beni **Mansûr** gibi dâra
Düşürdü bu zâra (162/3)

Öyle bir cân isterem **Mansûr** gibi berdâr ola
Verseler sensiz bana mühr-i Süleymân istemem (101/8)

Nemî dânem çünân Mecnûn menem ahrâr-ı dervîşân
Değil **Mansûr** yek-tâ şod hemân berdâr-ı dervîşân (112/1)

Her bir âşık vâsıl olmaz yârına
Berdâr olmayınca vuslat dârına
Pervâne-veş düşüp aşkın nârına
Mansûr gibi yanıp kül olmayınca (12/3)

Kimini eyledi makhûr kimini eyledi ma'mûr
"Ene'l-Hak" söyledi **Mansûr** olup mesrûr atâsından (114/12)

Mansûr değil can söyledi cân içre cânân söyledi
Ol rûh-ı sultan söyledi keşfeyleyip esrarını (147/1-2)

İzhâr idüben eyledi dâ'vâ-yı "Ene'l-Hakk"
Mansûr'u görün ol dahi ber-dâr ile gitti (132/9)

Gör nice **Mansûr**'u zülfün dârına bend eyledin
Sen de bir kez dâra çık sırrın ayân olsun da gör (51/3)

Eyleyen **da'vâ-yı Mansûr** kande göster dârını
Sen seni yok eyledin yâ kimden aldın varını (153/1)

Sen sana gel işbu cânın hâb-ı gafletten uyar
Nice bin **Mansûr**'u gör kim zülfüne berdâr olur (43/5)

Nice **Mansûr**'a söyledin "ene'l-Hakk"
Kuruben karşısına dârı leylî (138/6)

Mansur "Ene'l-Hak" söyledi, gördü hakikat darını
Çıktı aradan kend'özü hep aşka verdi varını (147/1)

4.5. İbrahim Bin Edhem:

Tanınmış evliyadan ve ilk mutasavvıflardandır. Söylentilere göre Belh sultanı iken tacını tahtını bırakıp bir mağarada inzivaya çekilmiştir. Geçimini çalışarak sağlamış, şeriata bağlı bir sufidir. Aşk şarabı içmesi, zenginliği, malı mülkü bırakıp fakirliği seçmesi, şahlığı bırakıp on iki yıl yalnızlığa çekilmesi gibi özellikleri şiirlerde vurgulanmıştır. Müridlere örnek almaları gereken bir kişi olarak sunulmuştur. İbrahim Edhem Divân Şiiri'nde dünyaya meyl etmemenin timsâli olarak zikredilir ve onunla dünyanın hiçliğine mal-mülk ve debdebenin boşluğuna atıflarda bulunulur (Tökel; 2000).

Salih Baba, Belh sultanın oğlu ve onun tahtının varisi olan İbrahim bin Edhem'i tacını tahtını bırakarak Hak yoluna gitmesi ile anarken, dervişliğin ancak dünya kıymetlerinden geçerek zamanın Hızır'ı olan bir zata ulaşmakla mümkün olabileceğini söyler:

Varını yağmaya verip **İbrahim Edhem** gibi
Arayıp Hızr-ı zamânı bulmayan dervîş midir (39/9)

4.6. Muhammed Sâmî:

Muhammed Sâmî neseben Erzincanî ve Kırtızade denmekle maruf İbrahim Efendinin oğlu olup (H. 1264) yılında doğmuştur. Asıl adı Muhammed, mahlası ise Sâmî'dir. Erzincan ulemasından Hacı Sıddık Efendi'nin ders halkasından ilim tahsil ederek icazet almıştır. Daha sonra ilmini

derinleştirmek için İstanbul'a gitmiş, orada bir müddet ders okuduktan sonra "Mülkiye muallimliği" yapmıştır. Muhammed Sâmi, ilim hayatının yanında tasavvuf hayatına da önem vermiştir. Önceleri Kadirî şeyhlerinden Süleymaniyeli Şeyh Abdurrahman Efendiden Kadirî, sonra da Hoca Mustafa Fehmi Efendiden Nakşî tarikatını ahz u telakki etmiş ve burada çeşitli vazifeler yapmıştır. Takriben (H. 1300) senesinde Abdurrahman-ı Tâgî'nin hizmetine girmiş ve bir yıl içinde onun ekmel halifesi olarak Erzincan'a dönmüştür. Erzincan'a döndükten sonra Erzincan'ın dışında bir tekke ve külliye kurarak irşad vazifesine devam eder. Daha sonra hacca gitmek üzere İstanbul'a gider. Sarayda bulunan Hah'lı Mustafa Paşa'nın tavassutuyla, Sultan Abdülhamid ile Yıldız Sarayı'nda görüşür. Zahir ve batın ilimlerine sahip olan Muhammed Sâmi Efendi'nin kütüphanesinde üç bin kitap olduğu da kaynaklarda belirtilmiştir (Deniz, 2002).

Salih Baba, şeyhi Muhammed Sâmi'ye divanının hemen tamamında yer vermiştir. Onu kimi zaman tasavvufi söylemlerle, kimi zaman mecaz ve istiarelerle, kimi zaman da zatına özgü nitelikleriyle övmüştür.

Salih Baba, şeyhini Hz. Muhammed'in varisi, onu ebedi hayatın mimarı olarak görür, Pir-i Sâmi'nin kemalini ve büyüklüğünü görmeyenin hakikatte kör olduğunu ifade eder. Salih Baba şeyhinin ilminden ve kemalinden doğan büyüklüğünü belirttikten sonra sahte şeyhlere itibar edilmemesini söyleyerek, onun gibi ilim ve kemal sahibi bir zata bağlanılmasını temenni eder.

Salih Baba şeyhi Pir-i Sâmi'yi bazı özellikleriyle bu çalışmada bahsettiğimiz önemli kişiliklere benzeterek onların şahsını ve şeyhini överek yüceltir. Pir-i Sami'yi bir tabibe benzetir. O, âşıklar tabibinin kapısına gitmiştir. Salih Baba mürşidini Hz. İbrahim'e, kendisini de nefsinin mürşidine teslim ettiğinden dolayı Hz. İsmail'e, şeyhini sahip olduğu güzellik unsurları itibarıyla Hz. Yûsuf'a, manevi tasarrufu olan, ledün ilmine sahip olması sebebiyle de hakikatin rehberi olması bakımından Hızır'a, gönlünün dertlerine derman olması ve kendisini gerçek sevgilisine ulaştırmasını ümit etmesi yönüyle Hz. Lokman'a benzetir. Şair, Muhammed Sami'yi, kendisinin kötülükleri emreden nefsi ile ruhu arasında bir set kurmasından dolayı, iki kavim arasına set yaptığı rivayet edilen İskender-i Zülkarneyn'e benzetir. Şeyhinin her derde derman olduğunu, özellikle Hz. Muhammed'in ve Hz. İsa'nın kendilerine has hususiyetlerinden nişaneler taşıdığını her fırsatta dile getirir. O, İsra gecesinde yaşanan olaylara vakıftır ve Hz. İsa'nın nefesinin niteliklerini bilir.

Salih Baba, şeyhini Hz. Ali'ye benzeterek onun gibi hem ilim de hem de

yiğitlikte bir sultan olduğunu söyler. Şeyhinin devrin en büyük zatı olduğunu, kutupluk mevkinde bulunduğunu dile getirir. Şeyhinin konuşması, İsa Peygamberin nefesi gibi hayat bağışlayıcıdır. Şeyhini, Şeyhü'l-Ekber namı ile anılan Muhyiddin Arabi'ye de benzetir.

Salih Baba hemen hemen her fırsatta şeyhini çok seven ve ona çok bağlı olan bir müridin hocasına duyduğu saygıyı, sevgiyi, bağlılığı dile getirir ve şeyhinin büyüklüğü ile övünür ve birçok beyitinde ona sadakatle tabi olanların nihayetsiz nimetlere gark olduklarını belirtir:

Vâris-i hatmü'n-nübüvvet **Pir-i Sâmi** Hazreti
Sayesinde Sâlih'em nâdâne sanma bizleri (159/6)

Pirimiz **Hazret-i Sâmi** senin vârislerindedir
'Ulûv-i himmeti hem şânı sensin yâ Resûlallah (125/8)

O kim a'mâdurur çeşm-i basîri
Göremez **Pir-i Sâmi** gibi cânı (2/23)

Sâmi gibi cânı görün, ol dürr ü mercâmı görün
Vechinde îmâmı görün mülk-i bekâ mi'mârını (147/13)

Sakın ümmî olan şeyhin sözüne aldanıp kanma
Pir-i Sâmi gibi her bir ulûma şâmil olmaktır (50/7)

Dertliyem derdinden **Hazret-i Sâmi**
Sen tabîb-i âşikâne gelmişem
Kabûl-i Hazret kıl işbu gulâmı
Zâtın gibi âlî-şâne gelmişem (98/1)

Hazret-i Pirim delilimdir, Halîlimdir benim
Dil sarâyı ravza-i beyt-i celilimdir benim
Ana teslim ettiğim nefis-i zelilimdir benim
İnkıyâd ettim bıçağa uymuşam İsma'il'e (130/3)

Yûsuf-ı Ken'ânî hüsnün aklımı yağma eder
Dişlerin dürr ü mücevher sohbetin cândan leziz (27/2)

Bu asrın Hızr'ıdır hem serveridir
Hakikat şehrinin hem rehberidir (164/24)

Ol arada bir Hızr-ı zamân tuttu elimdem
Aldı beni bir menzîl-i sahrâya düşürdü (137/6)

Cânım demem ben bu tendeki cânâ
Eğer vâsıl eylemezsen cânâna
Âhir bu derd beni eyler dîvâne
Dermân için sen Lokman'a gelmişem (98/5)

Pîrim İskender olup Ye'cûc-i seddim bağladı
Görmedim böyle cihângîr **Sâmî-yi Mevlâ** gibi (144/15)

Gelir bûy-ı Muhammed gül yanağından senin şâhım
Dem-i 'İsa zuhûr eyler dudağından senin şâhım (94/1)

Muhammed nûrudur nûrun demin rûh-ı Mesîhâ'dır
Döner çarh-ı felek durmaz senin aşk-ı hayâlinden (99/3)

Nûr-ı Ahmed'le boyandım hem dem-i 'İsâ ile
Vuslatınla bizleri kıl cümle şâdân el-meded (25/7)

Dahi sen ibn-i Âdem'sin dem-i 'İsâ'ya hem-demsin
Cemî'i derde merhemsin bilirsin her mu'ammâyı (141/6)

Nutkun Mesîhâ'nın demi âşıkların olmaz gamı
Sun bizlere câm-ı Cem'i bu denli atşân sendedir (31/9)

Seb-i İsrâ'ya mahrem râ dem-i 'İsâ'ya hem-dem râ
Cemî'i derde merhem râ **Pîr-i Sâmî**-yi dervîşân (112/11)

Zümre-i 'uşşâkın Sâh-ı merdân'ı
Âlem-i ekvânın kutb-ı zamânı
Buldum **Pîr-i Sâmî** gibi sultânı
Cümle dertlerime dermân eyledi (143/5)

Hakikat erleri çoktur bu gülzâr-ı cihân içre
Muhammed Pîr-i Sâmî'dir kamunun Sâh-ı merdânı (151/7)

Seyhü'l-ekberdir efendim bu asırda şübhesiz
Böyle bir âlî-makâma gelmeyen dervîş midir (39/11)

Kuvve-i kudsiyesiyle cümle irşâd eyledi
Kim ki destinden tutup sıdk ile kıldı bi'ati (1/16)

Sâmî gibi sultâna sıdk ile bi'at eden
Ol rûy-ı Muhammed'deki envâr ile gitti (132/13)

Pîr-i Sâmî Hazretine sıdk ile bi'at eden
Keşf olur sırr-ı hakikat mazhar-ı esrâr olur (43/ 6)

4.7. Muhyiddin Arabi (Şeyhü'l-Ekber):

1165-1240 Tarihleri arasında yaşamış âlim, mutasavvuf ve şair. Vahdet-i vücûd felsefesi birçok tenkide maruz kalmış, bir taraf ona şeyhü'l-ekber (en büyük şeyh) derken, diğer taraf en koyu kâfir şeyh olarak vasıflandırır (Doğan, 1988). Salih Baba Muhyiddin Arabî'nin de Mansûr ve Nesimî gibi öldürüldüğünü belirtmektedir:

Gör n'eyledi **Muhyiddin**'i boğazlanıp aktı kanı
Dosta feda kıldı canı hiç bozmadı ikrârını
Erdi ana hükm-i kaza dedi "budur bab-ı rıza"
Esrâr-ı feth-i Murtaza bıraktı çok asarını (147/5)

4.8. Seyyid Tâhâ:

Nakşî Tarikatı şeyhlerinden biri (Doğan, 1988). Seyyid Tâhâ-yı Hakkâri. Anadolu'da yaşayan büyük velilerdendir. Silsile-i aliyenin otuz birincisidir. Peygamber efendimizin neslinden olup Seyyid Abdülkadir-i Geylanî hazretlerinin on birinci torunudur. Mevlâna Hâlid-i Bağdadî hazretlerinin halifelerindedir. 1853 yılında Şemdinli yakınındaki Nehri'de vefat etti (Kuyumcu, 1979).

Ki Hâlidî **Seyyid Tâhâ** fedâ cân Sıbgatullâh'a
Pîri Tâgî gibi şâha kemer-bes vâri dervîşân (112/9)

Erişti Şeyh-i Abdullâh'a nûru
Seyyid Tâhâ'da ol kıldı zuhûru
Ana biat eden buldu huzûru
Terakkî eyleyip buldu sürûru
Zuhûrâtı pîrimden söyleyem ben
Bu yolda cânı kurbân eyleyem ben (120/7)

PİR-i Tagî ile hem **Seyyid Tâhâ**
 Kabûle sebebdır anlar bu râha
 İlticâ edelim Sıbgatullâh'a
 Kendi boyasıyla boyaya bizi (139/12)

4.9. Şeyh Abdürrezzak (Şeyh San'an):

Yemenli ve adının da Abdürrezzak olduğu rivayet edilen bu şahıs hakkında kesin bir bilgi yoktur. Şeyh San'an, Divan Şiiri'nde aşkı uğruna bütün çile ve ıztırapları göze alarak bu yolda kendini feda etmekten çekinmeyen bir şahsiyet olarak zikredilir (Tökel; 2000).

Salih Baba Yemen'de yaşamış olan şeyh Abdürrezzak'ın Anadolu'daki bir Rum kızına âşık olması ve kızın, onu kabul etmesi için ileri sürdüğü şartlardan domuz çobanlığı yapması ve birçok sıkıntıya katlandığına telmihte bulunmuştur:

Duhter-i tersâ yüzünden ta Yemen'de berk urup
 Âhiri güttürdü hınzır **Mürşid-i San'â**'ya aşk (77/8)

Erişti Sâmi-yi sultan beraber dilber-i rûhân
 Değil yalnız Erzincan, Yemen **San'a**'da yangın var (40/10)

Çekdiğim derdi belâyı **Şeyh-i San'â** çekmedi
 Söyle açsın bâbımı derbânım Allah aşkına (9/8)

SONUÇ

Bir mazmun edebiyatı olarak da tanımlayabileceğimiz Klasik Türk Edebiyatı işlediği konular ve beslendiği kaynaklar açısından oldukça zengindir. Arap, Fars ve Türk medeniyetlerinin dil ve kültür birikimini ve zevkini kendi potasında eritebilmiştir. Klasik Türk Şiiri'nde meramın anlatılması ve hissiyatın muhataba aksettirilmesi konusunda mefhumların somutlaştırılmış en belirgin örnekleri farklı hususiyetleriyle kendilerine edebi eserlerde yer bulmuş tip ve kişiliklerdir. Tarihî, mitolojik, dinî, efsanevî vb. edebî hüviyeti olan bu kişilikler edebiyat geleneği içinde çokça zikredilmiştir. Tipler ve kişilikler konusunun, toplumun genel yapısı içerisinde ele alınıp incelenmesi

sonucunda, özellikle edebi eserlere yansımış biçimiyle edebiyatta yeni açılımlara kaynaklık ettiğini görmekteyiz.

Tip belirgin davranışları temsil eder. Eserde ele alınan tipler, edebi eserlerin oluşumunda dönemin edebi anlayışına ışık tutmaktadır. Kişilik, basmakalıp davranışları değil değişen davranışları sergiler. Eserde ele alınan kişilikler dönemin sosyal yaşantısı içerisinde özellikle dini yaşamın şekillenmesinde önemli bir yere sahiptir. Toplum hayatında ve insanlarda değişen davranışların denetimi işlenen kişilikler etrafında gösterilmeye çalışılmıştır. Hedeflenen insan yapısı bu kişiliklerle paralel olmalı, kişi kendini bu amaca göre yönlendirmelidir. Konunun anlatımı ve içeriğine uygun olarak örneklemeyle ele alınan kişiliklerin özellikle anlatımı kuvvetlendirme, anlatıma güç katma, inandırıcılığı artırma gibi nedenlerle edebi eserlere pozitif katkı sağladığını söylemek mümkündür. Tasavvufi, dini, tarihi bir konu işlenirken o konunun önemini etkili bir şekilde okuyucuya aktarmada tanık gösterilen kişi ile bağlantılı olarak anlatılması şiire yardımcı olarak anlatımın gücünü ve inandırıcılığını artırmıştır. Her tip ve kişilik konunun akışı içerisinde ele alınmış ve şiirin anlamına güç katmıştır.

Edebiyat sahasındaki bu yaygın kullanımın içeriğinde çokça yer verildiği örneklerden olan *Salih Baba Divanı* hacmiyle kıyaslandığında tip ve kişilik açısından şaşırtıcı oranda zengin bir eserdir. Erzincanlı mutasavvıf bir şair olan Salih Baba'nın özellikle din, tasavvuf ve edebî konulardaki ilmî birikimi eserine belirgin şekilde yansımıştır.

Çalışmamız edebiyat dünyasında önemli yeri olan bir şairin eserinin tanıtılmasına vesile olması, sayıları kısıtlı olan tip ve kişilik endeksli yeni araştırmalara katkı sağlaması maksadıyla kaleme alınmıştır. Edebiyat camiasında etraflıca tanıtılması hâlinde Salih Baba'nın kaleme aldığı eserin birçok kıymetli çalışmaya ufuk açacağı kanaatindeyiz.

KAYNAKÇA

- AKKAYA, Mehmet (2018). "Divân ve Halk Şiirinin Şahıs Dünyası", *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* C: 20, S: 3, ss. 363-380
- AKKUŞ, Metin (1995). *Nefi Divanı'nda Tipler ve Kişilikler*, Erzurum: FEF Yayınları.
- AKKUŞ, Metin (2000). *Divan Şiirinde İnsan I-Dini Kişilikler*, Erzurum: FEF Yayınları.

- AKKUŞ, Metin (2006). "Klasik Edebiyatta Tipler", *Türk Edebiyatı Tarihi*, Talat Sait Halman vd. C: 2, İstanbul, ss. 393-402
- AKTEPE, Orhan (1977). "Erzincanlı Tekke Şairi Sâlih Baba", *Muştu Dergisi*.
- ALBAYRAK, Nurettin (1986). "Bir Tasavvuf Şairi Tüfekçizade Salih Baba", *Mavera Dergisi*, S.109, ss. 8-10.
- AYDIN, Haluk (2010), *Cevri Divanı'nın Tahlili*, Doktora Tezi, Balıkesir Üniversitesi.
- BANARLI, N. Sami (1998). *Resimli Türk Edebiyatı Tarihi*, C: 2, İstanbul: M.E.B. Yayınları.
- CAN, Adem (2016). "Salih Baba'nın Şiirinde İnsân-ı Kâmil", *Uluslararası Erzincan Sempozyumu Bildiri Kitabı* C: 1, ss. 879-890
- ÇAKIR, Mehmet Saki (2017). "Şeyh Abdurrahman-ı Tâğî ve Norşin Tekkesi'nden Yayılan Kollar", *İHYA Uluslararası İslâm Araştırmaları Dergisi*, C: 3, S: 2, ss. 26-53
- ÇETİN, İsmet (1997). *Türk Edebiyatında Hz. Ali Cenknâmeleri*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- DENİZ, Mustafa (2002), *Salih Baba Divanı'nda Dinî-Tasavvufi Şahsiyetler, Ayet ve Hadisler*, Bitirme Tezi, Lefkoşa: Yakın Doğu Üniversitesi.
- DOĞAN, Ahmet (1988). *Sâlih Baba Hayatı ve Eserleri*, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- DOĞAN, Ahmet (2009). "Salih Baba", *TDV İslam Ansiklopedisi*, C: 36, ss. 37-38
- DEVELLİOĞLU, Ferit (1988), *Osmanlıca Türkçe Ansiklopedik Lugat*, Aydın Kitabevi, Ankara.
- ERDOĞAN, Abdülkerim (2014). "Erzincanlı Salih Baba". *Türk Dünyası Bilgeler Zirvesi: Gönül Sultanları Buluşması*, Türk Dünyası Kültür Başkenti Ajansı (TDKB). Eskişehir, ss. 441-459
- GÖLPINARLI, Abdülbaki (1977). *Tasavvuftan Dilimize Geçen Deyimler ve Atasözleri*, İstanbul: İnkılâp ve Aka Yayınları
- GÖLPINARLI, Abdülbaki (1990). *Mantık Al-Tayr (Feridüddin-i Attar)*, İstanbul: M.E.B. Yayınları
- HOŞAB, Ayşe Merve (2017). "Sırrî Rahile Hanım Divanı'nda Dinî Kişilikler", *KSÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S: 29, ss. 227-263
- İLHAN, Bilge (2016). "Sehî Bey Dîvânında Dinî Tipler", *Pamukkale Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S: 6, ss. 82-105
- İSPİR, Meheddin (2017). "Münîri'nin Gülşen-i Ebrâr ve Maden-i Esrâr Mesnevisi'ndeki Tipler ve Kişilikler", *Erzurum Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (ETÜSBED)* II/3, ss. 13-44

- KAPLAN, Mehmet (1985). *Türk Edebiyatı Üzerine Araştırmalar 3 Tıp Tahlilleri*, İstanbul: Dergâh Yayınları.
- KURNAZ, Cemal (1987). *Hayâlî Bey Divânı Tahlîli*, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları
- KUYUMCU, Fehmi (1979), *Erzincanlı Tüfekçizâde Sâlih Baba Divanı*, Ankara.
- LEVENT, Ağâh Sırrı (1980). *Divan Edebiyatı Kelimeler ve Remizler Mazmunlar ve Mefhumlar*, İstanbul: Enderun Kitabevi
- ONAY, Ahmet Talat (1992). *Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar ve İzahı*, Ankara: TDV. Yayınları
- PALA, İskender (1989). *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*, Ankara: Akçağ Yayınları
- SAĞIR, Mukim (2016). “Salih Baba Divânı’ında Türkçe’nin Söz Varlığı”, *Uluslararası Erzincan Sempozyumu Bildiri Kitabı*, C: 1, ss. 627-636
- SEFERCİOĞLU, M. Nejat (2001). *Nev’î Divânı’nın Tahlîli*, Ankara: Akçağ Yayınları
- ŞENTÜRK, Ahmet Atilla (1995). *Klasik Osmanlı Edebiyatı Tiplerinden Rakib’e Dair*, İstanbul: Enderun Kitabevi
- ŞENTÜRK, Ahmet Atilla (1996). *Klasik Osmanlı Edebiyatı Tiplerinden Süfi yahut Zâhid Hakkında*, İstanbul: Enderun Kitabevi
- TOLASA, Harun (1973). *Ahmet Paşa’nın Şiir Dünyası*, Ankara: Sevinç Matbaası
- TÖKEL, Dursun Ali (2000). *Divan Şirinde Mitolojik Unsurlar, Şahuslar Mitolojisi*, Ankara: Akçağ Yayınları
- TUYGUN, Ünal (2003). *Piri Sami Hazretleri Hayatı ve Sohbetleri*, İstanbul: Kervan Yayınları.
- ULUDAĞ, Erdoğan (2013). *Salâmân ve Absâl*, İstanbul: Büyüyen Ay Yayınları
- ULUDAĞ, Süleyman (2012). *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, İstanbul: Kabalcı Yayınları
- YALÇINKAYA, Şeyhettin (2015). *Sâlih Baba Divanı*, Semerkand Edebiyat Dizisi.
- YILMAZ, Hasan Kâmil (2012). *Anahatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar*, İstanbul: Ensar Neşriyat
- ZAVOTÇU, Gencay (2006). *Divan Edebiyatı Kişiler-Kişilikler Sözlüğü*, Ankara: Aydın Kitabevi
- ZAVOTÇU, Gencay (2013). *Klasik Türk Edebiyatı Sözlüğü*, İstanbul: Kesit Yayınları

استاد ESTAD

ESKİ TÜRK EDEBİYATI ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

[Journal Of Old Turkish Literature Researches]

E-ISSN: 2651-3013

Cilt: 2 Sayı: 2 Ağustos 2019

ss. 988-1035

Makalenin Geliş

Tarihi

06/08/2019

Makalenin
Kabul Tarihi

25/08/2019

Yayın Tarihi

30/08/2019

KÜÇÜK MESNEVİLERLE YAZILAN 'ARZ-I HÂLLER

Enes YILDIZ¹

ÖZET

Klasik Türk şiirinde beyitlerle yazılan nazım şekillerinden biri de mesnevidir. Mesneviyi, beyitlerle yazılan diğer nazım şekillerinden ayıran özelliği, her beyitte ayrı kafiyeye yer verilmesidir. Divan şiirinde müstakil eser olan mesneviler yanında divanlarda yer alan küçük mesneviler de bulunmaktadır. Müstakil mesnevilerle divanlarda yer alan mesnevileri ayıran temel ölçüt, müstakil mesnevilerin belli bir plan dâhilinde yazılıp kitaplaşmasıdır. Küçük mesneviler incelendiğinde muhteva çeşitliliğinin dikkat çekici olduğu görülecektir. Çünkü küçük mesnevilerle “tevhüt, na’at, nasihatnâme, miraciye, fahriye, methiye” gibi türlerin yanında “silsilenâme, besmelenâme, istiftâ, şehir şiiri, firâknâme, sıhhatnâme, kalemîye, manzum mektup, manzum hikâye” gibi farklı konular da işlenmiştir. Küçük mesnevilerle yazılan kişisel hayat ile ilgili türlerden biri de ‘arz-ı hâllerdir. Edebî bir terim olarak ‘arz-ı hâl şairin hâmiye/memdüha veya belli makamdaki bir kişiye içinde bulunduğu maddi ve manevi durumu arz ettiği, taleplerini sıraladığı ve şikâyetlerini dile getirdiği manzumelerdir. ‘Arz-ı hâller şair-patron ilişkisinde tarafların durum, tavır ve tepkilerini göstermesi, şairlerin hayatlarına ve yazıldığı dönemin sosyal hayatına dair bilgiler vermesi noktasından önemli metinlerdir. Bu çalışma küçük mesnevilerle yazılan ‘arz-ı hâllerin incelenmesinden oluşmaktadır. Çalışmamızda öncelikle ‘arz-ı hâller hakkında kısa bilgi verilecek, ardından ise XV. yüzyıldan 1, XVI. yüzyıldan 27, XVII. yüzyıldan 13,

* Bu makale “Divanlarda Küçük Mesneviler” isimli doktora tezimizin ilgili bölümünden hareketle oluşturulmuştur.

¹ Dr., M.E.B, Türk Dili ve Edebiyatı Öğretmeni, enesedebiyat@hotmail.com Orcid ID: 0000-0003-3614-579X

XVIII. yüzyıldan 15, XIX. yüzyıldan 3 olmak üzere toplam 59 'arz-ı hâl şekil, muhteva, dil ve üslûp özellikleriyle incelenecektir.

Anahtar Kelimeler: Klasik Türk Şiiri, Küçük Mesnevi, 'Arz-ı Hâl.

PETITIONS WRITTEN WITH SMALL MESNEVİS

ABSTRACT

One of the verse forms written in couplets in divan poetry is mesnevis. The distinctive feature that distinguishes mesnevi from other verse forms written in mesnevi, couplets is that every gentleman is given a separate heart. In Divan poetry there are mesneves, which are independent works, as well as small mesnevis which are located in divans. The basic criterion that distinguishes the small mesnevis which are located in the divan with the independent mesnevis is that the independent mesnevi should be written and book in a certain plan. When the small mesnevis were examined, the diversity of contents was remarkable. Because with the small mesnevi “*tevhit, na't, nasihatname, miraciye, fahriye, eulog*” as well as genres such as “*silsilename, besmename, istifta, city poetry, firakname, sıhhatname, kalemiye, verse letter and verse story*” are also processed. One type of personal life written with small mesnevi is petitions. As a literary term, the petitions is the poem in which the poet presents the material and spiritual situation of the poet to a praised or a person in a certain position, lists his demands and expresses his complaints. Petitions are important texts in terms of showing the situation, attitude and reactions of the parties in the relationship between poet and boss, and providing information about the lives of the poets and the social life of the period in which they were written. This study consists of examining petitions written in small mesnevis. In our study, firstly, brief information will be given about petitions and then 15th century 1, 16th century 27, 17th century 13, 18th century 15, 19th century 3, a total of 59 petitions shape, content, language and stylistic features will be examined.

Keywords: Classical Turkish Literature, Small Mesnevi, petitions.

GİRİŞ

Arapça “ikili, ikişer” anlamına gelen “mesnâ” kelimesinin nisbet eki almış şekli olan mesnevi, her beyti kendi arasında kafiyeli nazım şekline denir. Mesneviyi, beyitlerle yazılan diğer nazım şekillerinden ayıran özelliği her beyitte ayrı kafiyeye yer verilmesidir. Divan şiirinde uzun soluklu ve genellikle belli bir plan dâhilinde yazılan müstakil mesneviler yanında, divanlarda dibace de dâhil olmak üzere divanın sonuna kadar her yerde bulunabilen küçük

mesneviler vardır. Küçük mesneviler “*tevhit, na’t, nasihatnâme, miraciye, fahriye, methiye*” gibi türlerin yanında “*silsilenâme, besmelenâme, istiftâ, şehir şîri, firâknâme, sıhhatnâme, kalemiye, manzum mektup, manzum hikâye*” gibi farklı konular işlemeyle dikkat çeker. Bu çalışmanın konusu da küçük mesnevilerle yazılan ‘arz-1 hâlleridir.

Arapça “sunma, gösterme, bildirme, önüne koyma” anlamına gelen “arz” ve “hâl” kelimelerinin birleşmesinden oluşan ‘arz-1 hâl terkibi “halin bildirimi ve dilekçe” anlamlarına gelmektedir. Osmanlıda, ‘arz-1 hâlde birlikte istek ve şikâyet dilekçelerine “rikâ’, ruk’a, mahzar, arıza” gibi kelimeler de kullanılmıştır. “Osmanlılarda arzuhal bir haksızlıktan şikâyet, bir görev veya ücretin istenmesi, bir yanlışlığın düzeltilmesi gibi durumlarda verilir (İpşirli, 1991: 447). Tarihimizde daha çok belli kurallarla mensur şeklinde yazılan arz-1 hâller/dilekçeler yanında divanlarda kaside, küçük mesnevi ve kıt’a gibi nazım şekilleriyle yazılmış manzum ‘arz-1 hâller² de vardır. Klasik Türk şiirinde edebî bir terim olarak ‘arz-1 hâl; şairin hamiye, memdûha veya belli makamdaki bir kişiye içinde bulunduğu maddi ve manevi durumu arz ettiği, taleplerini sıraladığı ve şikâyetlerini dile getirdiği manzumelerdir. “Mensur ‘arz-1 hâllerle kıyaslandığında belirli kalıplara uyulmakla beraber manzum ‘arz-1 hâllerde yazarlarının şair olması nedeniyle daha sanatlı ve etkileyici bir anlatım vardır. Şairler kendi bilgi ve becerileri doğrultusunda anlatmak istediklerini olabildiğince güzel ifadelerle dile getirmeye çalışmışlardır.” (Batislam, 2008, s. 216).

400 divan taraması sonucu küçük mesnevilerle 59 tane ‘arz-1 hâl yazıldığını gördük. Aşağıda da görüldüğü gibi XV. yüzyılda 1, XVI. yüzyılda 27, XVII. yüzyılda 13, XVIII. yüzyılda 15 ve XIX., XX. yüzyılda 3, ‘arz-1 hâl bulunmaktadır. Aşağıda küçük mesnevilerle ‘arz-1 hâl yazan şairler yüzyıllara göre verilmiştir:

XIII., XIV. ve XV. yüzyıl: Hidayet Çelebi (1).

XVI. yüzyıl: Aşık Çelebi (1), Cinânî (4), Edirneli Nazmî (4), Filibeli Vecdî (4), Gelibolulu Âlî (5), Hüdâyî-i Kadîm (1), Kabûlî (5), Rahîmî (1), Yetîm (2).

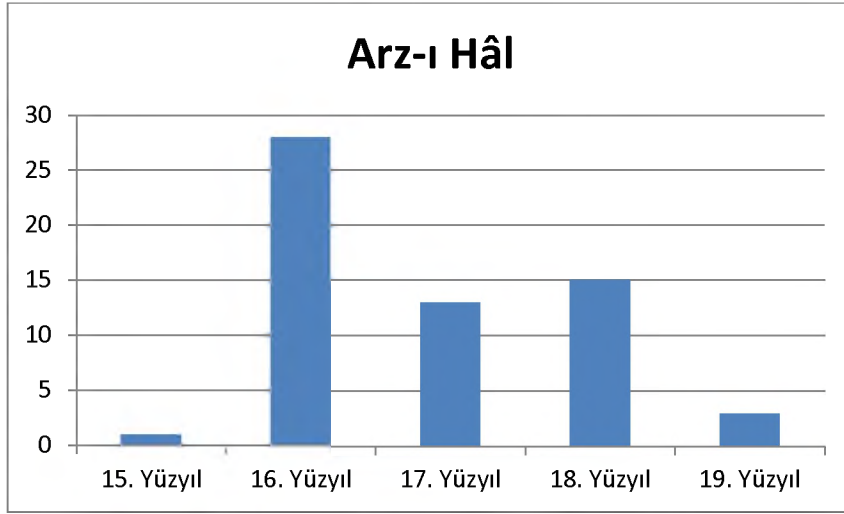
XVII. yüzyıl: Azmî-zâde Hâletî (2), Fasîh Ahmed Dede (1), Güftî (3), Nâbî (3),

² ‘Arz-1 hâl yazımı, ‘arz-1 hâlcilik, ‘arz-1 hâl sunma hakkında ayrıntılı bilgi almak isteyenler, bu konuda daha önce yapılmış şu çalışmaya bakabilir: Batislam, H. D. (2008). Divanlardaki Manzum ‘Arz-1 Hâller. *Turkish Studies*, 3/1, 209-218.

Nâzım (1), Şeyhülislam Bahâyî (2), Tıflî (1).

XVIII. yüzyıl: Fâik Mahmud (1), Feyzî Halil (2), Feyzullah Nâfiz (2), İhyâ (2), Lebîb (1), Re'fet 'Azîz (4), Seyyid Vehbî (1), Şehdî (1), Vahîd Mahtûmî (1).

XIX., XX. yüzyıl: Nebîl (1), Sabrî Mehmed (1), Şeref Hanım (1).

Yukarıda grafikte görüldüğü gibi küçük mesnevilerle, 15. yüzyıldan 19. yüzyıla kadar farklı sayılarda 'arz-ı hâl yazılmıştır. En çok da 28 mesneviyle 16. yüzyılda görülmektedir. Şunu ifade etmek gerekir ki divanlar tarandığında hem küçük mesnevi hem de diğer nazım şekillerinde 'arz-ı hâller görülecektir. Ancak incelemeye dâhil ettiğimiz 59 küçük mesnevinin amaca ulaşmamızda yeterli olacağı kanaatindeyiz.

1. 'Arz-ı Hâllerin Şekil Özellikleri

Divanlarda küçük mesneviyle yazılan manzum 'arz-ı hâllere bakıldığında büyük çoğunluğunun üç ana bölümden oluştuğu görülmektedir. Şair giriş bölümünde 'arz-ı hâli sunduğu kişiyi kaside methiyelerinde olduğu gibi kalıp ve benzer ifadelerle över. 'Arz-ı hâl manzumelerinin asıl bölümünde şair içinde bulunduğu durumu memduha arz eder. Şair bu bölümde çeşitli durumlardan şikâyetlerini ve hamiden taleplerini sıralar. 'Arz-ı hâlin sonunda şair kasidenin dua bölümünde olduğu gibi memduhun şahsı, iktidarı veya insanlık için dua ile şiiri bitirir.

Mesneviler incelendiğinde bazılarında ‘arz-ı hâl bir bölüm olarak karşımıza çıkar. Şairler kaside mantığında yazdıkları ‘arz-ı hâllerde nesip/teşbib benzeri bölümlerden sonra ‘arz-ı hâle geçiş yaparlar. Bazı başlıklarda da “*Kalemiyye Mesnevî-i ‘Arz-ı Hâl-ı Gûne Berây-ı Sultân Selîm Hân*” bu duruma göndermeler yapılabilir. Örneğin Fasîh Ahmed Dede, İhyâ, Şeyhülislam Bahâyî ve Şehdî’nin ‘arz-ı hâllerinin ilk bölümü kalemiyedir. Yine Şeyhülislam Bahâyî’nin diğer bir ‘arz-ı hâlinin girişi *sâkinâmedir*.

Bir şiirin önemli şekli özelliklerinden biri de başlığıdır. ‘Arz-ı hâllere bu noktadan baktığımızda % 90’ı başlıklı, % 10’u başlıksızdır. Mesnevilerin bazılarının başlıksız olmasını şairin tercihi, nüshalar arası farklılık veya müstensihe bağlayabiliriz. Başlıklarda ‘arz-ı hâlden başka “*yalvararak isteme, dileme, dilekçe*” anlamlarına gelen “*istid’â, temennâ, iltimâs*” kelimelerini de görebiliriz. Aşağıda görüldüğü gibi başlıklar nazım şekline, muhtevaya ve ‘arz-ı hâlin sunulduğu kişilere farklı şekilde gönderme yapabilmektedir. “*Mesnevî*” yanında “*kaside*”nin başlıklarda yer alması ‘arz-ı hâllerin bir yönünün “övgü” temelli olmasındandır. Şairler “*kaside*” ile nazım şeklini değil ‘arz-ı hâlin muhtevasını ifade etmişlerdir. Çünkü kaside, Arap edebiyatında methiye türü olarak doğmuştur. Şairler de methiye muhtevalı manzumelerin başlığına “*kaside*” kelimesini bu nedenle koymuşlardır. Bazı başlıklarda ‘arz-ı hâlin sunulduğu kişi ismen zikredilmiştir. “*Kalemiyye Mesnevî-i ‘Arz-ı Hâl-ı Gûne Berây-ı Sultân Selîm Hân*” başlığında olduğu gibi hem ‘arz-ı hâlin bölümü, hem nazım şekli hem de sunulan kişi ifadesini bulabilir. “*Mesnevî Der-i İltimâs-i Kitâbet*” başlığında ise şair talebini yani “*kitâbet*”i zikretmiştir.

Mesnevi nazım şeklinde her beytin kendi arasında kafiyeli olması nedeniyle beyit sınırlaması yoktur. Mesnevinin sağladığı bu imkanla en az iki beyitten başlamak üzere binlerce beyitlik eserler yazılmıştır. ‘Arz-ı hâllere baktığımızda 8 beyitten başlayıp 268 beyte kadar küçük mesnevi yazılmıştır. Nazım şeklinde beyitler arası kafiye bağı olmaması şairlere methiye, tasvir, tahkiyede kolaylık sağlamıştır. Aşağıda ‘arz-ı hâl yazan şairler, mesnevilerin başlıkları ve mesnevilerin beyit sayısı (B.S.) tablo halinde verilmiştir:

Şair	Başlık	B.S.
Hidayet Çelebi	-	39
Âşık Çelebi	-	30
Cinâni	Mesnevîst ki ez Berây-ı İstid’â-yı Hidmet ez Kâdî’l Kuzât Merhûm Mu’allim-zâde Efendi Rahmetu’llâhi Te’âlâ ‘Aleyh Güfte Der-Hâletî ki ez Talebe-i ü Bûdem	73, 26, 49, 36

	Der-Temennâ-yı Ba'zı Merâsim-i Mekârim ez Mirlivâ-yı Burusatî'l-Mahrûsa Rahmetu'llâhi Ta'âlâ	
	Der-İstid'â-yı Makdem-i Yekî ez Hübân Be-Mübtelâ-yı Hiş	
	Der-İltimâs-ı Mu'âvede-i Şefâ'at-nâme Ez-Âsitân-ı Şâh- zâde Selim Hân	
Nazmî	'Arz-ı Hâl-ı Be-Pâdişâ, 'Arz-ı Hâl-ı Be-Pâşâ, 'Arz-ı Hâl, 'Arz- ı Hâl-i Ez Zebân-I Kesî	111, 45, 42, 23
Vecdî	Kasîde	37, 54, 17, 17
Gelibolulu Âlî	Be-Cenâb-ı Şehriyâr Firistâde, Münşî Cânibinden Sadr-ı A'zama 'Arz-ı Hâl-ı Manzûmdur, Velehu 'Arz-ı Hâl-ı Manzûm	34, 47, 21, 26, 20
Hüdâyî-i Kadîm	Mesnevî Der-i İltimâs-i Kitâbet	21
Kabûlî	'Arz-ı Hâl	60, 26, 66, 70, 36
Rahimî	-	42
Yetim	Mesnevî Be-Tarik-i Kaside, Mesnevî	68, 18
Hâletî	Hazret-i Şâh-ı Cihâna 'Arz-ı Hâlümdür, 'Arz-ı Hâl Tarikıyla Sultân Murâd Hazretlerine Virilmişdür	108, 46
Fasih Ahmed	Kalemiye	97
Güftî	-	124, 173, 92
Nabî	Mesnevî-i Ma'rûz Bâ-Hazret-i Râmî Pâşâ Ez-Zebân-ı Şeyh Haydar-i Üsküdârî, Mesnevî Der-Senâ-Kârî-i Sultân Muhammed Hân Müzeyyel Be-Medh-i Musâhib Mustafâ Pâşâ, Mesnevî El-Müsemmâ Be-Gülşen-i Devlet Bâ- İstilâh-ı Dîvân-ı Hümâyûn	14, 268, 175
Nâzım	'Arzuhâl	33
Bahâyî	Mesnevî Der-midhat-i Sultân Murâd, Mesnevî- Der-beyân- ı Ahvâl-i Perişân Be-Dergâh-ı Şâh-ı Cihân Hazret-i Sultân Murâd	88, 238
Tıflî	Der-Ta'rif-i Eş'ârü's-Şu'arâ Efdalü'l-Fudalâ Ali Rızâyî Aleyhi'r-rahme	54
Fâik Mahmut	Kasîde-i Mesnevî Der-Medh-i Vezîr-i A'zam Hüseyin Pâşâ	67
Feyzî Halîl	Vâkı'a-nâme	40, 10
Nâfiz	-	148, 67
İhyâ	Mesnevî-i 'Arz-ı Hâl Berây-ı Sultân Selim Hân, Kalemiyye Mesnevî-i 'Arz-ı Hâl-ı Güne Berây-ı Sultân Selim Hân	110, 128
Lebib	Lebib-i Merhûm Bâgdâd'dan Diyâr-ı Bekr'e 'Avdetinde Süleymân Paşa'ya Söylediği Nazm-ı Mesnevî	63
Re'fet Aziz	Mesnevî-i Hâtîme-i Dîvân-est, Mesnevî-i 'Arzuhâl Berâ-yı Sâdrın Aliyyül Bîd 'Abdullah Paşa, Mesnevî-i 'Arzuhâl Berâyı Şeyhül-islam Hayâtî-zâde Mehmed Emin Efendi, Mesnevî-i 'Arzuhâl Berâyı Şeyhül-islam Mehmed Esâd	24, 21, 8, 25

	Efendi,	
Seyyid Vehbî	Kasîde-i Mesnevî-güne Berây-ı Niyâz-ı Kismet	28
Şehdî	Cilve-rîz-i Şebdiz-i Edhem-i Kalem-i Mu'ciz-dem Der-Safha-i Pehnâ-yı Sitâyîş-i Âsaf A'zam Sütüde-şiyem Hurşid-i 'İlm-i Cenâb 'Alî Paşa Damâd-ı Şehinşâh-ı Kerem-bahşâ	188
Mahtûmî	'Arz-ı Hâl-i Mahtûmî Berây-ı Sultân Murâd Hân	83
Nebîl	Mesnevî-i Der-'Arz-ı Vekâyi	66
Sabrî	Bir Mahbûb-ı Câlîbü'l-Kulûbi Şefâ'at Zımnında Devletlû Seyyid Mustafâ Pâşâ Hazretlerine Takdim Olunan 'Arzihâl-ı Bâlâsına Tahrîr Olunan Manzûmemizdir, Kasîde-i Diğer Der-sitâyîş-i Müşârûn-ileyh	66, 31
Şeref Hanım	Kasîde-i Mesnevî	26

Küçük mesnevi ile yazılan 'arz-ı hâllerde çoğunluğu kısa olan 10 farklı aruz kalıbı kullanılmıştır. En çok kullanılan kalıp ise hafif bahrinin "**fe'îlâtün mefâ'ilün fe'ilün**" kalıbıdır. Aşağıda 'arz-ı hâllerde kullanılan aruz kalıpları ve sayıları verilmiştir:

1. fe'îlâtün mefâ'ilün fe'ilün (30)
2. mefâ'ilün mefâ'ilün fe'ülün (10)
3. fâ'îlâtün fâ'îlâtün fâ'ilün (7)
4. fe'îlâtün fe'îlâtün fe'ilün (3)
5. mefâ'ilün mefâ'ilün mefâ'ilün mefâ'ilün (1)
6. mef'ülü mefâ'ilü fe'ülün (2)
7. müfte'ilün müfte'ilün fa'ülün (2)
8. fa'ülün fa'ülün fa'ülün fa'ül (2)
9. müstefîlâtün müstefîlâtün (1)
10. fe'îlâtün fe'îlâtün fe'îlâtün fe'ilün (1)

2. 'Arz-ı Hâllerin Muhteva Özellikleri

Çalışmamıza konu olan küçük mesnevilerle yazılmış 59 'arz-ı hâlin muhtevaları hakkında şunları söyleyebiliriz:

Hidayet Çelebi selamını ve 'arz-ı halini padişaha ulaştırması için ilkbahar rüzgârından yardım ister (Sona, 2006: 266):

Kerem kıl iy nesîm-i nev-bahârî
Men-i bî-çâre ilen Hak-ı yârı (Hidayet Çelebi, 1)

Sühânun hâletini söyle mâha
Kulun sözüni ya'ni pâdşâha (Hidayet Çelebi, 4)

Şair 'arz-ı haline kusurlu ve eksik olduğunu itirafla başlar ve şahtan af ümit eder. Şairin içinde bulunduğu durum şudur: Mihnet ve sıkıntı suyu her tarafını sarmış, dert ve bela her taraftan başına yığılmıştır. Yalnızlıktan ağladığı halde kimse halini hatırını sormamaktadır. Sıkıntılar içindeki şair, gönlüne niçin bu halde olduğunu sorar. Gönül de şâhın hayali olursa bütün dert, keder ve belanın gideceğini söyler. Bu söz üzerine şâhın hayali gelir ve şairin hatırını sorar. Şâhın hayalinin güneş gibi doğmasıyla ümit bulan şair, hasetçilerin hasedinden kurtulur. Şairin şahtan isteği visal, himmet, devlette bir makam ve şâhın viran olan kalbi teşrif etmesidir. Şair 'arz-ı halini padişaha dua ile bitirir. Duası ise padişahın; ikbal ve fetih fidanının zafer bağında her zaman yemyeşil kalması, ömrünün uzun olması, devlet şarabını içip gam defterini yitirmesidir.

Âşık Çelebi Divanı'ndaki üçüncü mesnevîde, kendi ifadesi ile "ahvâlini, adâlet yayan padişahın kapısına arz eder". Şair, yeryüzünde Allah'ın gölgesi olan padişahın feryadını işitip adalet göstermesini ister. Padişahın kapısında yüz binlerce makam vardır. Âşık Çelebi de bu makamlardan kendisine uygun olanın ihsan edilmesini ister. Âşık Çelebi, padişahın erkân ve ayan olmak istemez. Ona, padişaha asker veya kapısında bekçi olmak bile yerlidir. Padişahın eşiğinde köle olmak ona şereftir. Şair bir beyitte kendi hakkının "nakîbü'l-eşrâf"lık olduğunu da söyler ve bu makamı ister. Nakîbü'l-eşrâf, Osmanlıda peygamber soyundan gelenlerin işlerini görmek üzere tayin edilen memurdur. Şair, atalarının da bu işi yaptığını, kendine de miras kaldığını, evladın ata işini tutmasının doğal olduğunu söyler ve padişaha dua ile 'arz-ı hâlini bitirir (Hançerlioğlu, 1988: 266):

Elâ ey pâdişâh-ı dâd-güster
Menüm feryâdum işit dâd göster (Âşık Çelebi, 1)

Nola ahvâlüm itsem kapuna 'arz
Ki es-sultânu zillullahı fi'l-'arz (Âşık Çelebi, 2)

Yitişdi kâm u fevze kâmı fevri
İrişdi 'Âşık'a ihsân devri (Âşık Çelebi, 5)

Kapunda niçe yüz bin var menâsib
Bulunmaz mı bana da bir münâsib (Âşık Çelebi, 11)

Gerekdür ehline mansıb sezâ-vâr
Kem isem mansıbın dahı kemi var (Âşık Çelebi, 12)

İşigün de bana bir feth-i bâb it
Penâhum ol der-i devlet-me'ab it (Âşık Çelebi, 13)

Dimem erkân u a'yânun olayum
Ya sekbânun ya der-bânun olayum (Âşık Çelebi, 14)

Kapucın eyler isen ben gedâyı
Dikem devlet kapusunda asâyı (Âşık Çelebi, 15)

Koyalum gayrı hep leffâflıkdur
Benüm hakkum nakîb eşrâflıkdur (Âşık Çelebi, 19)

Ebâ-'ân-ced bana mirâsdur ol
Ata yirin tutarsa nola ogul (Âşık Çelebi, 20)

İlâhi nâmın anun kâm-bahs it
Nişânın levha-i sermedde nakş it (Â. Çelebi, 30)

Cinânî Divanı'nın mesneviler bölümündeki (Okuyucu, 1994: 135) ilk dört mesnevi 'arz-ı hâldir. İlk mesnevi kadı Muallimzâde'ye, ikincisi Bursa valisine, üçüncüsü sevgiliye, dördüncüsü Sultan Selim'e sunulur. Şair mesnevilerin içerisinde "arz-ı hâl" ifadesini kullanırken başlıklarda ise "istid'a, temennâ ve mu'âvede-i şefâ'at-nâme" gibi 'arz-ı hâl'e yakın anlama gelen kelimeler kullanır. 'Arz-ı hâllerin başında mevkiine göre manzumenin sunulduğu kişi kalıp ifadelerle övülür ve ardından içinde bulunulan hal tasvir edilip istekler söylenir. Cinânî ilk 'arz-ı hâl'inde Muallimzâde'ye hitaben nazardan uzak kaldığını, ayaklar altında dert ile bunaldığını söyler. Çok fakir olan şairi, münafıklar zammeder, düşmanları yerer, kimse adını hayırla anmaz. Kış gelmiş, soğukta yamalı bir elbise ile dolaşmaktadır. Artık hiç huzuru kalmamıştır. Bu halini görenler ona acımakta, kâfirler bile merhamet etmektedir. Bu durumdaki şair Muallimzâde'nin kapısına gidip himmet ve kerem umarak yalvarır. Muallimzâde'ye düşman ve hasetçilerin sözlerine itibar etmemesini de

söyler. Hizmette hiç kusuru olmadığı halde zillet içindedir. Şairin bu mesnevîde isteği mahkeme kâtipliğidir. Kendisinin çok iyi bir kâtip olduğunu ayrıca Farsça bildiğini söyler. Şair, Muallimzâde’ye elinin altındaki muhtacı unutmamasını, gözetmesini istirham eder. Cinânî, mesnevisinde yardım konusunda Hz. Ömer’in bir gece fakirlerin ve muhtaçların halini anlamak için gezmesini ve çok muhtaç bir aileye beytü’l-maldan yardım etmesi olayını misal olarak anlatır.

Cinânî ikinci ‘arz-ı hâli Bursa valisine sunar. Şair, feleğin belalarıyla ayaklar altında kalmıştır. Çok fakir olduğu halde cimri ve cahillere baş eğmemiştir. Valinin kapısına gelip yüz sürüp ihsanını umarak “arz-ı melâli”ni sunar. Yardımını umduğu valiye bu konuda güzel bir darb-ı mesel söyler: Gönül yapmak, Kâbe yapmaktır.

Cinânî üçüncü ‘arz-ı hâli sevgiliye sunar. Bir gün bir arkadaşı gelerek gam evinin köşesini cennet bahçesi eylemiştir. Ama bir zaman sonra o “merdüm-i makbûl” hasta olup yatağa düşer ve iyileşemez. Şair hastaya, niçin böyle olduğunu sorunca o, bu dert ve belaya ayrılık yüzünden düştüğünü söyler. Bir sevgilisi vardır ama nice zamandır onu göremediğinden yani hicrandan hasta olmuştur. Eğer hastanın hali olsa sevgilini ayağına gidip ‘arz-ı hâlini sunacaktır. Şair hastanın bu haline çok merhamet edip gözyaşları döker. Cinânî, hastanın muradına ermesi ve “kıssa-ı melâli”ni duyurmak için “arz-ı hâle bast-ı makâl” eder. Şair, sevgiliye ihsan ve merhamet edip hasta ölmeden hatırını sormasını, ona taze bir can vermesini, visalin ona tiryak olacağını söyler. Çünkü hastanın sevgilinin ayağına gidecek takati yoktur.

Cinânî dördüncü ‘arz-ı hâli Sultan Selim’e sunar. Methiyeden sonra sultanın inayetlerinden bahseder. Sonsuz lütuf denizi coşunca şair ihsanın bir damlasında boğulmuştur. Padişah kendisine vakıf fazlalıklarını ihsan etmiş ama padişahın hizmetinde bulunanlar işi geciktirmek için zaman verip şairi avutmaktadır. Aylarca beklediği halde maksadına kavuşamamıştır. Ömrünü bele ve gamla geçirmiş artık gülemez olmuştur. Dayanamayıp padişahın kapısına gelip “ahvâl-i pür-melâli”ni arz eder. Çünkü nice kimseler bu kapıda maksadına erişmiştir. Edirneli Nazmî ‘arz-ı hâl türünde dört mesnevi yazmıştır. İlk ‘arz-ı hâl padişaha sunulmuştur. “Hâk-ı zillet”e düşmüş şair, padişahın kapısının tozuna yüz sürüp dua ile halini arz eder ve padişahın lutfedip dinlemesini ister. Şair, padişahın övgüye muhtaç olmadığı halde halini arz etmeden önce onu medhedeceğini söyler (Üst, 2017: 3828):

İdüb lutf-ıla 'arz-1 hâli gûş
Sıdk-veş tuta dürr-i nazmum gûş (Edirneli Nazmî, 6)

Velikîn 'arz-1 hâlümden mukaddem
Gerek kim ol şehün bir medhin idem (Edirneli Nazmî, 7)

Degül ol şâh gerçi medhe muhtâc
O şâhân-1 cihâna cümle ser-tâc (Edirneli Nazmî, 8)

İrfan ehlinin ezelden beri devrin padişahını övmesi âdet olduğu için Nazmî de padişahın cesaretini, fetihlerini, cömertliğini metheder ve ona duasını eksik etmez. Medih ve duadan sonra kendisinin şiir konusunda meşhur olduğunu, nazm fennini kemale erdirdiğini, bir divan tertip ettiğini, ayrıca nesir ilminde de yeteneğinin olduğunu söyler. Şair, yıllarca padişaha silahdarlık yaptığını ama nice zamandır muradına eremediğini, fakirliğini, düşkünlüğünü ifade edip devlette kendisine münasip bir makam (kalem memurluğu) talep eder:

Du'âdan sonra iy şâh-1 cihân-dâr
Budur 'arz itdügi bu bende-yi zâr (Edirneli Nazmî, 81)

Kulun kim Nazmiyem sâhib-nezâir
Fünûn-1 nazm-ıla meşhûr şâ'ir (Edirneli Nazmî, 82)

Hem irgürdüm kemâle fenn-i nazmı
Odur bâ'is ki adum oldı Nazmî (Edirneli Nazmî, 83)

Fünûn-1 nazma kim vardur şumûlüm
Dahı var fenn-i inşâya duhûlüm (Edirneli Nazmî, 89)

Der-i devletde hod bî-had münâsib
Degül mi birine ben kul münâsib (Edirneli Nazmî, 104)

İdüb ben kula bir in'âmün ihsân
Halâs it fakrdan iy şâh-1 devrân (Edirneli Nazmî, 107)

Edirneli Nazmî ikinci 'arz-1 hâli devrin paşasına sunmuştur. Şaire Pasin'in haracı tayin edilir. Nazmî oraya vardığında toprak vergisi de gelir. O vergi sebebiyle halk dağılıp dağlara kaçır. Şair de bin bela ile vergiyi toplamaya

çalışır. Vergileri alıp İstanbul'a gelince iki oğlu hile ile Nazmî namaza durduğu anda sandığı açıp mîrî malını alıp kaçarlar. Zabıta o iki oğlanı bir yerde yakalar ama Nazmî'ye malı hemen vermez, çok zulmeder. Nazmî olayı mahkemeye taşıdığı zaman ise sefer yolu gözükür. Şairin 'arz-ı hâli yazmasındaki maksat ise bu olay yüzünden paşanın kendisine merhamet etmesi, bir icazet çıkarması ve şairin İstanbul'da kalmasıdır (Üst, 2017: 3835):

Budurur 'arzı bu hâk-i kademün
Bu sitem-dîde olan pür-elemün (Edirneli Nazmî, 5)

Misâl-i sâbıkda harâc-ı Pâsin
Tâ olınmışdı kaluna ta'yîn (Edirneli Nazmî, 6)

Havf u haşyet-ile gelüb ve'l-hâsıl
Oldum İstânbûla tâ kim vâsıl (Edirneli Nazmî, 16)

Kondugum gibi konaga fi'l-hâl
İki oglânım idüb mekr-ile âl (Edirneli Nazmî, 17)

Ben namâz üzre iken sanduk açub
Mâl-ı mîrîyi alub dahı kaçub (Edirneli Nazmî, 18)

Olsa ben kula icâzet şimdi
Hâsıl olurdu murâdum imdi (Edirneli Nazmî, 30)

Eyleye hâlüme rahm ü şefkat
Bana çekdürmeye derd-i zillet (Edirneli Nazmî, 33)

Ben kulin döndüre İstânbûla
Ki dönübdür neçeler ol yola (Edirneli Nazmî, 35)

Edirneli Nazmî üçüncü 'arz-ı hâli Ali isminde birine sunmuştur. Şair, evvela ulufesinin on sekiz olması sebebiyle teşekkür eder. Ardından söz verilen zamların gelmediğini şikâyet edip ümidini arz eder (Üst, 2017: 3838):

'Ulûfe izdiyâdıyla bu demler
Cihânı bana virdün sanki yekser (Edirneli Nazmî, 16)

'Ulûfem on sekiz oldu çü şimdi
Ne resme kesb-i hazz itdüm gör imdi (Edirneli Nazmî, 17)

Dahı anunla bu 'abd-i kadîme
Virilmek vardı bir kaç zamîme (Edirneli Nazmî, 29)

Henüz ol va'deler kaldı busuda
Birisi gelmedi anun vücûda (Edirneli Nazmî, 30)

Beni bir kaç zamîme birle bu dem
Mürüvvet eyleyüb kıl şâd u hürrem (Nazmî, 35)

Edirneli Nazmî son 'arz-ı hâli Sultan Mustafa'ya sunar. Şairin istediği, padişahının lütfu, himmeti ve yaptığı hataları affedilmesidir (Üst, 2017: 3841):

Himmetünden ben kulun dür eyleme
Der-gehünden böyle mehcür eyleme (Edirneli Nazmî, 11)

Kullarun dâyim işi olur hatâ
'Avf ider şehler velî ekser şehâ (Edirneli Nazmî, 16)

Yâ suçum bağışla yâ hûd al serüm
Pes budur âhir sözüüm iy serverüm (Edirneli Nazmî, 17)

Vecdî, otuz yedi beyitlik ilk 'arz-ı hâlini Sultan Selim'in hocası Atâullah Efendi'ye sunar. Şair, Atâullah Efendi'ye ağlayarak halini anlatır. Dertli olduğunu, derdinin şifası rica eder. Eğer Atâullah Efendi, şairin derdine çare bulmazsa şair ölünceye kadar çare bulamayacaktır. Şairin derdi pederinden ayrı kalmasıdır. Pederi ölünce evlatları bu dertten ağlamaktadır. Pederinin ölümü ardından büyük küçük herkes dağılıp gidince şair de gam, mihnet köşesinde çaresiz kalmıştır. Şair, gam denizinin sahilinde avare avare gezmekte, çarpık rüzgârın şiddeti sabır gemisinde karar bırakmamaktadır. Elinde para da olmayınca çareyi Atâullah Efendi'ye başvurmakta bulur. Atâullah Efendi'den lütuf eliyle başını okşaması, kerem yeni ile gözyaşını silmesini, gam bağından kurtarmasını, lütfuyla has kulu eylemesini istirham eder. Şair kusurunun ve günahının da olduğunu itiraf ederek yardım ister. Ayrıca Vecdî'nin babası ve amcası da Atâullah Efendi'ye hürmet etmiştir. Şairin derdine Atâullah Efendi cömertlik şerbetiyle çare olacaktır. Şair,

Atâullah Efendi'ye dua ederek mesnevisini bitirir (Kavruk, 2009: 73):

Bir yetîmüm pederden ayrıldum
Şefkat it gör nelerden ayrıldum (Filibeli Vecdî, 6)

Mülk-i 'ukbâya rihlet itdi peder
Aglayu kaldı derd ile mâder (Filibeli Vecdî, 9)

Elde mâlum u dilde kâlüm yok
Gam ile hüzn ile melâlüm çok (Filibeli Vecdî, 12)

Sıgayup dest-i lutf ile başumı
Âstîn-i keremle sil yaşumı (Filibeli Vecdî, 14)

Bend-i gamda koma halâs eyle
Lutf-ı 'âm eyle 'abd-ı hâs eyle (Filibeli Vecdî, 15)

Çâre kıl bana hoş mizâc eyle
Şerbet-i cûd ile 'ilâc eyle (Filibeli Vecdî, 25)

Vecdî, ikinci 'arz-ı hâlinde talihinin müsait, bahtının uğurlu olmasını diler ve hakkında hatt-ı hümayün çıkmasını talep eder. Bu talebi üzerine şairin aklı, kendisine hat çıkarmanın taaccüp edilecek bir şey olduğunu söyler. Çünkü Allah'ın ismini bırakıp padişahı anmak hatadır. Aklı, şaire niçin Sübhan Allah'ı bırakıp sultanı andığını söyler. Şair bunun üzerine maksadın edep olduğunu, Allah'ın ihsanına sultanın bir sebep olduğunu ifade eder. Bunun üzerine şair, akıldan padişahın vasıflarını dinler ve onun sözü üzerine padişaha halini arz eder. Maksadının da ısrar değil halini bildirmek olduğunu, kusuru varsa örtülmesini ister ve padişaha dua ile mesneviyi bitirir (Kavruk, 2009: 78):

Ola tâli' müsâ'id baht meymün
Çıka hakkumda bir hatt-ı hümayun (Filibeli Vecdî, 4)

Hired didi bana ey merd-i ahmak
Ne kâr-ı bü'l-'acebdür hat çıkarmak (Filibeli Vecdî, 6)

Niçün sübhânı kor sultân anarsın
Niçün hannân dimezsün hân anarsın (Filibeli Vecdî, 8)

Didüm bundan garaz hūsn-i edebdür
‘Atâ-yı Hakk’a sultân bir sebebdür (Vecdî, 9)

Şair, Sadullah Efendi’ye kendi ifadesiyle hasb-ı hâlini tahrir eder. Sadullah Efendi’nin saadet meclisine vardığı halde derdini anlatamamakta ve hakir olarak kalmaktadır. Bu yüzden halini güzel söz ile açıklayıp yardım diler. Kötü talih işlerini uğursuz etmiştir. Bu yüzden Sadullah Efendi’nin kapısına gelip medet umar. Bu kapıdan başka gidecek bir yeri ve yalvaracak bir kişi yoktur. Şairin istediği derdine müşfik bir tabiptir. Sâik-i tevfik ile Sadullah Efendi’nin kapısına gelmiştir (Kavruk, 2009: 82):

Varurum meclis-i sa’âdetüne
Diyemem hasb-ı hâli hazretüne (Filibeli Vecdî, 4)

Eyledüm hasb-ı hâlümü tahrîr
Kâle kudret çü vermedi takdîr (Filibeli Vecdî, 7)

Ne yere varayım kapun var iken
Kime yalvarayım tapun var iken (Filibeli Vecdî, 13)

İstedüm derdüme tabîb-i şefîk
Seni sevk itdi sâ’ik-i tevfik (Vecdî, 17)

Filibeli Vecdî, “kasîde” başlıklı ‘arz-ı hâlini isim vermeden “muallim-i şeh-i Rûm” dediği memduha sunar. Şair, memduhtan derdine lütuf şerbetiyle çare bulmasını, düşmanlara karşı kendini gülünç duruma düşürmemesini ister. Şair bir makam umarken kuyuya düşmüş gibidir, bu nedenle keremden mahrum kalmak istemez. Kara bulutun damlasını topraktan sakınmadığı ve güneşin ışığını mahrum etmediği gibi memduh da kusurlarıyla kapısına gelen Vecdî’yi ihsanından, kereminden mahrum etmeyecektir. Vecdî mesnevinin sonunda memduhun ömrü, sağlığı ve devleti için dua eder.

Gelibolulu Âlî padişaha yazdığı ilk ‘arz-ı hâlinde beş yıl boyunca şark diyarlarına sefer ettiğini ve Şirvan’a kadar gittiğini söyler. Şair bu sefer sırasında Kars, Tiflis, Van’da devlete hizmet etmiş, kimse kendisinden şikâyetçi olmamıştır. Bu kadar hizmet etmiş iken azlolunmak şairin gücüne gitmiştir. Padişaha, hünerli olduğunu kendisini hizmetinde kullanabileceğini de söyler. Eğer zerrece kusuru olursa ebedî olarak azletmesini yoksa Rumeli defterdarlığını kendine bağışlamasını ister. Gelibolulu Âlî istirhamını böyle arz ettikten sonra padişaha dua ile mesneviyi bitirir.

Gelibolulu Âlî ikinci 'arz-ı hâlinde evvela padişahı över. Yeryüzünde Allah'ın gölgesi olan padişah sayesinde âlem nizama girmiş ve halk huzura ermiştir. Padişah can, gayrılar ise tendir. Kulları, malları çok fazla olan padişahın muhtaç olduğu bir şey vardır. O da, irfan, ilim, edep, marifet sahibi bir musahibtir. Padişah devlet bağında gül olunca musahib de o güle karşı bülbül olup âlemin ve geçmişin garaibini bilip nakledecektir. Böylece padişah da bu kula iltifat edecektir. Tarihten bugüne Selman, Firdevsî, Ali Şîr Nevayî gibi şairler sayesinde Şâh Veys, Sultan Mahmud, Baykara gibi padişahlar biliniyor ve anılıyorsa şu anda da padişah için o şairler gibi bir musahibe ihtiyacı vardır. Gelibolulu Âlî de padişaha uygun olan musahibin ilmi, kalemi, şairlik yaratılışı ile kendisinin olduğunu söyler ve bunu ister. Şair ayrıca, padişahın bu ihtiyacına peygamber ve dört halifenin arkadaş olmalarını örnek verir. Şair üçüncü 'arz-ı hâlini vezire sunar. Vezir şairin "hâl-i mazlûm"unu padişaha bildirecektir. Şair, hem kılıç hem de kalem hizmetinde bulunduğu halde gece gündüz dert çekmeyi, gözlerinin kanla dolmasını kendine layık görmez. Kars, Tiflis, Van ve Şirvan'a kadar seferler çıkmış nice hizmetlerde bulunmuştur. Koca serdar hizmetleri karşılığında Mısır maliyesini, Haleb'i ve Ohri sancağını teklif etmesine rağmen şair kabul etmemiştir. Şairin bu kadar hizmeti ve fazileti mukarrer iken padişahın devletinden mahrum kalmıştır. Nice alçaklar maliyeler ve sancakları alırken şair zillet içindedir. Durumunu vezire böylece açıklayan şair, padişahın himmetini ve ihsanını bekler. Gelibolulu Âlî dördüncü 'arz-ı hâlini padişaha sunar. Önce padişahı öven şair ardından şu şekilde isteğini arz eder (Aksoyak, 2006: 68):

N'ola ey lutfı çok kerem kânı
Kuluna eylesen bu ihsânı (Gelibolulu Âlî, 22)

Böyle hâzır devât u hâme temâm
İki hal-kârî safha sîm-endâm (Gelibolulu Âlî, 23)

Şâd-kâm olmaga bu mahzûnun
Vaktidür bir hat-ı hümâyûnun (Gelibolulu Âlî, 24)

Hâlık-ı levh ü hâme hakkı için
Şâh-ı mülk-i Tihâme hakkı için (Gelibolulu Âlî, 25)

Dil-i gangîni yaz bu 'abdi müdâm
Mansıb-ı hassa eyle istihdâm (Gelibolulu Âlî, 26)

Gelibolulu Âlî "Velehu 'Arz-ı Hâl-i Manzûm" başlıklı bir 'arz-ı hâl daha

yazmıştır. “Gelibolulu Âlî padişaha hitaben yazdığı ‘arz-ı hâline padişahın övgüsüyle başlar. İki yıl çok sıkıntı çekerek Arslan ve Güşâde adlı hünerli iki gulam (köle) yetiştirdiğini, gulamların özelliklerini, padişah hizmetine layık hâle getirebilmek için eğitimlerine ve sanat sahibi olmalarına gayret ettiğini anlatır. Padişahın bu değerli gulamlara ilgi göstermesini bekleyen şair, kendisine de bir hizmet şansı verilmesini ister. Uygun görülen görev bir kitâbet (kâtiplik) dahi olsa kabul edeceğini belirtir. Devlet hizmetinden uzak kalmayı istemediğini, padişahın vereceği her görevi yerine getirmeye hazır olduğunu söyler (Batislam, 2008: 212).”

Hüdâyî-i Kadîm “Mesnevî Der-İltimâs-ı Kitâbet” başlıklı mesnevisini Yavuz Sultan Selim’e sunar. Yirmi bir beyitlik mesnevinin ilk on üç beytinde Sultan Selim’i över ve ardından isteğini dile getiri. Sultanın kapısında eski bir köle ve her işinde elif gibi istikametli, doğru olan şair padişahıtan “kâtiplik” istemektedir. Eğer padişah inayet edip o makamı verirse şair artık felekten bile şikâyet etmeyecektir (Yekbaş, 2005: 169):

Kapunda ben de bir ‘abd-ı kadîmün
Elif gibi her işde müstakîmün (Hüdâyî-i Kadîm, 14)

‘Înâyet olsa bana bir kitâbet
Felekden dahi itmezdüm şikâyet (Hüdâyî-i Kadîm, 15)

Şair mesnevinin son dört beytinde ise sultana dua eder. Şairin isteği dönen feleğin sultanın muradı üzerine dönmesi, onun yanağının mumunun cihanı aydınlatması ve bu nurun dübb-i ekberin tepesine kadar erişmesi, devlet bayrağının her zaman muzaffer olması ve işret sarayının mamur olmasıdır. Ayrıca talihinin yar ve ömrünün uzun olması için de dua eder:

Hudâ’dan dilerüm bu çarh-ı devvâr
Döne kutb-ı murâdun üzre her bâr (Hüdâyî-i Kadîm, 18)

Ruhun şem’i ziyâ virsün cihâna
İrişsün nûrı fark-ı Ferkadan’a (Hüdâyî-i Kadîm, 19)

Livâ-yı devletün mansûr olsun
Sarây-ı işretün ma’mûr olsun (Hüdâyî-i Kadîm, 20)

Hemîşe baht yâr u ‘ömr câvîd
Cihân-gîr olasın çün tîg-i hurşîd (Hüdâyî-i Kadîm, 21)

Kabûlî ilk 'arz-ı hâlini padişaha sunar. Önce padişahı över ardından memleketinin Gediz olduğunu, orayı çok sevdiğini, vatan sevgisinin imanın bir parçası olduğunu ifade eder. Şair, asıl maksadına geçmeden memleketinde kadıların seksen akçe aldıklarını, kendisinin de iki yıldan ziyade devlete hizmet ettiğini söyler. Kabûlî'nin 'arz-ı hâli yazmasındaki maksat ise memleketi Gediz'in kadılığını istemesidir. Ayrıca anne ve seksen yaşındaki baba hasreti de bu işe tabip olmasında etkili olmuştur (Erdoğan, 2008: 772):

Ya'ni şâhâ kazâ-i nefsi Gedüz
Vatanumdur ki olmışam me'nûs (Kabûlî, 19)

Çıkmadı sîneden safâ-yı vatan
Dilden ayrılmadı hevâ-yı vatan (Kabûlî, 20)

Bir kazâdur ki her gelen hâkim
Seksan akçeyle ahz ider dâ'im (Kabûlî, 23)

Vatanum oldığı cihetden ana
Tâlibem anı himmet eyle bana (Kabûlî, 30)

Kabûlî ikinci 'arz-ı hâlini padişaha sunar. Beş yıldan beri nasipsizlik pençesi şairi çaresiz koymuştur. İlim ve marifet sahibi olduğu halde gam ateşiyle gönül kebab ve azl ile hali harap olmuştur. Bu durumdaki şair, padişahın adaletine sığınıp kendisine yardım etmesini talep eder. "Kabûlî Divanı'ndaki üçüncü 'arz-ı hal Sadrazam İbrahim Paşa'ya sunulmuştur. Girişinde uzun uzun paşa övülmektedir. Bu manzûmede Kabûlî, iki üç yıl mülâzemetten sonra bir kadılık aldığını, ancak daha iki ay dolmadan oraya başka birinin görevlendirildiğini, aldığı gelirin yol parasına yetmediğini söylemekte ve bu olaydan sonra bir buçuk yıldır mazul olduğunu ifade ederek İbrahim Paşa'dan şefaath ve yardım talep etmektedir. Bu mesnevîde, o dönemde bazı devlet kurumlarında yaygın olan iltimas konusuna da gönderme yapılmakta, yer yer sosyal tenkitlerde bulunmaktadır. Divandaki mesnevî nazım şekliyle yazılmış dördüncü 'arz-ı hâl, adı belirtilmeyen bir beylerbeyine sunulmuştur. Bu şiirde Kabûlî, hâkimliği sırasında bir çavuşla arasında geçen bir problemi beylerbeyine ayrıntılı şekilde anlatıp çavuştan şikâyet etmektedir. Paşaya dua ile son bulan bu şiir, ya şâir tarafından paşaya çavuşu şikâyet için yazılmıştır ya da o çavuş şâiri paşaya şikâyet etmiştir ve bu manzûme de şâirin paşaya verdiği bir çeşit savunma niteliğindedir. Ama her hâl ü kârda ilginç ve modern hikâye tekniğine de uygun sayılabilecek bu manzûme, XVI. yüzyılda bir mahkeme salonunda yaşanan bir tartışmayı hatta kavgayı ve sonrasındaki

şikâyeti günümüze yansıtması bakımından dikkate değer niteliktedir. Divandaki beşinci 'arz-ı hal, beylerbeyi Mehmed Paşa'ya hitaben yazılmıştır. Şair, kadıların güya toplanarak kendisini Hama'ya layık gördüklerini, ancak Hama'nın mevcut kadısını Mehmed Paşa'nın himaye etmesi üzerine buradan mahrum kaldığı anlatmakta ve kendisinin uygun başka bir yere tayin edilmesi için Mehmed Paşa'dan kendisine şefaathçi olmasını talep etmektedir (Erdoğan, 2008: 205).

Kütahyalı Rahîmî Divanı'nda kasidelerden sonra yer alan kırk iki beyitlik şekil yönünden mesnevi, muhteva olarak kaside olan bir methiye bulunmaktadır. Şair, divan şiiri medhiye geleneğine uygun olarak memduhun adaletini, ilmini, cömertliğini, kahramanlığını ve yüce ahlâkını dini, mitolojik ve tarihi kişilere telmih ve kıyaslarla mübalağalı şekilde metheder (Mermer, 2004: 82):

Elâ ey matla'-ı subh-ı kerem mihr-i cihân-ârâ
Selîm-haşmet Süleymân-taht u Cem-bezm ü dârâ-râ (Rahîmî, 1)

Muhammed-hûy Yûsuf-rûy Hızrû'l-câm 'îsâ-dem
'Ali-heybet Hasan-sûret Sikender-'azm Yahyâ-fem (Rahîmî, 2)

Muzaffer-ferr ü Rüstem-rezm Ferruh-ruh şeh-i 'âdil
Ma'ârif mâdeni kân-sehâ vü lutf u deryâ dil (Rahîmî, 3)

Kasidelerde son bölüm olan dua, Rahîmî'nin mesnevisinde ilk beyitlerde yer alır. Kısa bir methiye ve duadan sonra arz-ı hâle geçilir. Şair, memduhun murat meyvesinin cihan bağında her zaman taze kalması; saadet, fetih ve zaferin arkadaşı olması, nazik vücudunun daima sıhhatte kalması, efendilik meclisinde ikbal kadehinin devamlı olması, saltanat tahtında ayaklarının dâim ve kâim olması gibi dualar eder:

Murâdun mîvesi bâg-ı cihânda tâze ter olsun
Sa'âdet hem-nişînün hem-rehün feth ü zafer olsun (Rahîmî, 4)

Vücûd-ı nâzükün sıhhatde 'ömrün müstedâm olsun
Siyâdet meclisinde câm-ı ikbâlün müdâm olsun (Rahîmî, 5)

Padişahın kadim bir kölesi olan şair, kapısında zayıf bir karınca gibidir. İmanın ihlâsıyla padişaha devamlı dua etmektedir. Şair halini böylece arz ettikten sonra düşmanların elinden çok cefa çektiğini, bu yüzden padişahın

lütuf, ihsan ve adaletine muhtaç olduğunu itiraf eder. Şair; gönlü mahzun, hali perişan, düşmanın atından tekme yemiş halde ayaklar altındadır. Düşmanın kılıç yaralarından sinesi yarılmıştır. Bu yaralara çare ise padişahın kapısıdır:

Kadîmi bende bir mûr-ı za'îfem âsitânunda
Hulûs-ı i'tikâdıyla du'â-güyem zemânunda (Rahîmî, 10)

'Adûdan çok cefâ çekdüm bana lutf eyle dâd eyle
Yamanlık eyledi ol pür-yamansın yahşî ad eyle (Rahîmî, 11)

Rahîmî de padişah ile sohbet için Hz. Süleyman ve karıncayı örnek verir. Hz. Süleyman cinlere, şeytanlara ve rüzgâra hükmettiği halde küçücük bir karınca ile sohbet etmiştir. Şair bu olayı hatırlatarak Süleyman gibi padişahın karınca gibi şaire ihsanda bulunup sohbet, iltifat ve lütufta bulunmasını ister:

Süleymân bulmuş iken ins ü perrün hükmine ruhsat
İdermiş mûr-ı bî-mikdârı gâhi sohbe te da'vet (Rahîmî, 9)

Senün kadr-i bülendün var benüm tab'-ı bülendüm var
Kul olmam degme bir şâha senün gibi efendüm var (Rahîmî, 20)

Şairin padişahın kapısından başka gidecek yeri yoktur. Şair, padişahın elini tutup kendisini zillet ve mihnetten çıkarmasını ister. Şairin sabrı ve mecali kalmamıştır. Bu yüzden padişahın, kara bahtını Mısır kapısından Şam'a göndermesini ister:

Kapun Mısrından irsâl it bu baht-ı karayı Şâma
Mecâlüm kalmadı ey subh-ı devlet sabr u ârâma (Rahîmî, 25)

Şair mesnevide sadece kendi halini arz etmek ve ihsan istemekle kalmaz ailesinin de içinde bulunduğu durumunu açıklayarak onlar için de merhamet ve yardım diler. Şairin ailesi gam meclisinde çok muztarilerdir. Onlar bu dünya meclisinde azar azar cefa şarabı içmektedirler. Onların gönülleri ayıplanma taşıyla kırılmıştır. Afet taşlarından her biri taze fidan gibi kırılmış, ayrılık nedeniyle gül yaprağı gibi yüzleri kurumuştur:

Be-gâyet muztariblermiş 'iyâlüm meclis-i gamda
Cefâ câmin içerlermiş pey-â-pey bezm-i 'âlemde (Rahîmî, 26)

Şikeste olmuş nihâli her birinün seng-i âfetden
Hazân yapragına dönmiş ruh-ı gül-bergi fürkatden (Rahîmî, 28)

Dem-i ihsân-ı himmetdür 'inânet eyle sultânüm
Kerem eyle kerîmâna kerâmet eyle sultânüm (Rahîmî, 29)

Şair "Hz. Muhammed, Kâbe, Hz. Ali, dört halife, Sultan Murat ve adalet" hakkına padişahın kendisine merhamet edip yardım etmesini ister. Padişahın istenilen lütuf güneşiyle geceleri sabaha kavuşturmasıdır. Şair, padişahın kapısına gelip küstahça halini arz ettiğini itiraf edip yine dua ederek mesnevisini bitirir:

Rahîmî kapuna hâlini güstâhâne 'arz eyler
Senüdüdür lutf u ihsân bâkî ol şâhâne 'arz eyler (Rahîmî, 40)

İşigün Ka'be gibi muhterem olup ola bâkî
Safâ vü saltanatla tutasın gün gibi âfâkı (Rahîmî, 42)

Yetim Divanı'ndaki ikinci mesnevinin sonunda Sultan Süleyman'a 'arz-ı hâlini sunar. Şairin mesnevisinden de anlaşılacağı üzere babası ve dedesi Beyazıt ve I. Selim zamanında turnacıbaşılık görevini yapmışlardır. Kendisi de iki padişah döneminde yirmi yıl yeniçerilik yapmıştır. Kendi ifadesiyle "işve-i devlete" kapılmış hizmet etmektedir. Seferlerde himmet atını sürerek tehlikeli yollara baş koymuştur. Şah İsmail ile savaş sonrası yeniçerilik görevini bırakır. Bu kavga, savaş içerisinde bir pir cezbe okunu Yetim'in gönlüne atar. Şeyh Cemâl'in ahlâkını ve fütüvvetini görüp onun muhabbetini kendine farz eyler ve on beş yıl hizmet eder. Şair sonunda yoksulluk ve evlat yükünden padişahın yardımını diler. Padişahın kapısından başka gidecek yeri yoktur. Şair padişahın ihsan, cömertlik diler ve mesneviyi dua ile bitirir (Aktaş, 1996: 248):

Eb ü ecdâdı hıdmetinde peder
Turnacı başı idipür-şeh-per (Yetim, 43)

İki sultân-ı Rûm'a hem ben de
Olmış idüm yigirmi yıl bende (Yetim, 44)

Esb-i himmet sürüp seferlerde
Baş komışdum reh-i hatarlarda (Yetim, 47)

Ben bu rezm içre nâ-gehân bir pîr
Câna atdı kemân-ı cezbese tîr (Yetîm, 50)

Fakr u fâka takayyüd-ı evlâd
Diler imânum ideler ber-bâd (Yetîm, 55)

Gerek öldür beni gerek dirgir
Yok sığincam kapun gibi bir yir (Yetîm, 59)

Yetîm Divanı'ndaki üçüncü mesnevi, fakirliğini ve borcunu beyan ettiği 'arz-ı hâl türündedir. Şair memduhu kısa bir övgüden sonra asıl maksadına geçer. Memduhun eşiği sır ehlinin secde yeri, kapısı ise niyaz ehlinin maksadıdır. Onun katı, iki cihan saadetidir. Kapısı gönül ehlinin sığınağı olduğu için şair de halini bu kapıya arz eder. İnsan altınsız ve gümüşsüz kaldığı zaman fakirlikten inlemesi gökyüzüne çıkar. Yoksulluk insanı köpek, domuz ve eşek gibi eder. Yoksulluk insanı hileci, dinsiz, huysuz, kalles, yankesici, eşkıya ve hayırsız eder. Şair fakirlik ve sıkıntı sebebiyle gam denizine dalmıştır. Fakirlik ve borç arasında kalan şairin aklı gidip hayrette kalmıştır. Alacaklıların, borçlu şairi sıkıştırmaları ölümden beterdir. Fakirlik ile hastalananları iyileştirmek, borçluya ise inayet etmek gerektir. İnsanda büyüklüğün gereği ise ihsan etmektir. Şair memduhundan ihsan beklemektedir ama çok fazla rızık da istememektedir. Çünkü Allah, Şûra suresinde (42/27) kullarının rızıkını genişletirse azacaklarını buyurmaktadır. Şair 'arz-ı hâlin sonunda memduhun saadet atına sürekli binmesi, devlet ve izzetinin devamlı olması ve Allah'ın himayesinde muradına nail olması için dua eder (Aktaş, 1996: 257):

Ey işigi secde-gâh-ı ehl-irâz
Vey kapusu maksad-ı sâhib-i niyâz (Yetîm, 1)

Ehl-i dilün melce'i kapun durur
İki cihân devleti tapun durur (Yetîm, 2)

İşigüne 'arz iderin zilletüm
Lutf idüp incinme ana devletüm (Yetîm, 2)

İstemezsin rızık ile şol vüs'ati
Vire melâlet lebegav âyeti (Yetîm, 16)

Devlet ü 'izzetde olup ber-devâm
Esb-i sa'adâta süvâr ol müdâm (Yetîm, 17)

Zıll-ı himâyetde tutup zâtunı
Hazret-i Hak vire murâdâtunı (Yetîm, 18)

Azmîzâde Hâletî Divanı'nda iki 'arz-ı hâl mesnevisi bulunmaktadır. "Hazret-i Şâh-ı Cihâna 'Arz-ı Hâlümdür" başlıklı mesnevisini II. Osman'a, "Arz-ı Hâl Tarîkiyle Sultân Murâd Hazretlerine Virilmüşdür" başlıklı mesnevisini de Sultan Murat'a sunar. Sultân II. Osman'a sunulduğu anlaşılan 'arz-ı hâlîne Azmîzâde Hâletî mübalağalı bir şekilde çeşitli yönlerden padişahı överek başlar. Kendi durumunun daha iyi olacağına dair umudunu dile getirdikten sonra felekten ve dünyadan şikâyet eder, çektiği sıkıntıları anlatır. İsteklerinin bir türlü gerçekleşmediğini, bir iki kötünün haksızlığına uğradığını söyler. Padişahın yardım beklediğini, tuzağa düştüğünü, zamanın hünerlilerin düşmanı olduğunu belirtir. Hünerli olmasının hasımlarının sayısının artmasına sebep olduğunu, şansının dönmesini, şiir ve inşâsının takdir edilmesini, itibar görmeyi ister. Kendi şairlik yeteneğini övür, padişahın şiirlerine, divanına ilgi gösterecek olursa şansının döneceğini düşünür. Atalarının yetenekli, devlet hizmetinde görev almış kimseler olduğuna dikkat çeker. Ailesinin ve kendisinin uzun zamandır padişaha hizmet ettiklerini vurgular. Padişahın kendisine bir vakıf vermesinin uygun olduğunu belirtir. Bu isteğini dile getirdikten sonra padişaha sıkıntı vermek niyetinde olmadığını söyler. Dua ederek 'arz-ı hâlîni bitirir. Şair II. Osman'a sunduğu bu arz-ı hâlden sonra 1618'de Mısır kadılığına tayin edilmiştir.

Azmîzâde Hâletî ikinci 'arz-ı hâlîne padişaha dua ile başlar. Ardından padişahın övgüsüne geçer. Dâra, İskender, Feridun vb. tarihî, efsanevî kişilere telmihler yaparak kasidelerin medhiye bölümlerinde olduğu gibi mübalağalı bir şekilde padişahın övgüsüne devam eder. Kendi hâlîni anlatmaya geçtiğinde sıkıntılarının çokluğundan yakınır. Bahtsızlığını, umutsuzluğunu, çaresizliğini, yaşadığı çeşitli sorunları ayrıntılı olarak anlatır, feleğin acımasızlığından şikâyet eder. Padişahın kendisine yardımcı olmasını, muhtaç bir insan olarak başka kapıya gönderilmemesini ister. Padişahın derdinin ne olduğunu bilip anlayacağından emin olduğunu belirten şair, düşmanlarının eziyetinden, kötülüğünden şikâyet eder. Kendisinin suçsuz olduğunu anlatır. Yeni bir mansıp alıp daha iyi duruma gelmek üzereyken düşmanları yüzünden rahat edemediğini, sevinemediğini söyler. Sıkıntılarında tek kurtulma yolunun padişahın yardımı ve onun isteğiyle mümkün olacağını belirtir. Kendi özelliklerini elini, dilini, sözlerini, ilmini, hayal gücünü, şairliğini, yaradılışını, abartılı bir şekilde övürerek anlatan şair, padişahın zavallı kullarını unutmayaacağına inandığını belirtip dua ederek 'arz-ı hâlîni bitirir. (Batislam, 2008: 212-213).

Fasîh Ahmed Dede, gam ve mihnetin gönlünde güç kuvvet bırakmadığını söyleyip kaleminden Köprülü Fazıl Ahmed Paşa'ya 'arz-ı hâlini sunmasını istemiştir. Şair, "memdûhunun ilim, adalet ve fazileti teessüs eden; cevri, zulmü ve cehaleti ortadan kaldıran bir kâmil insan olduğunu belirtmiş, kerem gözüyle kendisine bakmasını, ancak bu sûretle cihânda mümtaz olacağını, Allah ve Resûlünü şahit göstererek bu cihanda sığınacak kimsesi olmadığını, çektiği ezâ ve cefaları anlatmış"tır. (Çıpan, 1991: 89). Fasîh Ahmed Dede, medhiyesinden sonra paşaya kendine layık bir şekilde lütufta bulunmasını istemiş ve dua ile 'arz-ı hâlini bitirmiştir (Çıpan, 1991: 330):

Koymadı dilümde derd ü mihnet
Ahvâlümü 'arza tâb u tâkat (Fasîh Ahmed Dede, 23)

Sen var iken iy huceste ta'bir
Ahvâl-i dili kim ide tahrîr (Fasîh Ahmed Dede, 2)

Ahmed Paşa edâmehu'llâh
Bâ-devlet ü 'izz ü rifat-i câh (Fasîh Ahmed Dede, 53)

Güftî, üç tane 'arz-ı hâl mesnevisi yazmıştır. Üçünde de mucizeler gösteren, keskin fikirli kaleminden içinde bulunduğu durumu anlatmasını istemiştir. Birinci 'arz-ı hâl mesnevisinde kaleminden "hikâyât-ı garâ'ib-nümâ"yı anlatmasını ister. Eleme ve gama müptela, yaşlanmış biri Edirne'den Rum'a gelerek Şeyhülislam Bahâyî'ye halini arz eder. Şeyhülislam ise adamın halini görünce onu ihsana layık bulur ve yardım eder. Güftî ise bu ihsanı vesilesiyle kendi "arz-ı melâl"ini Bahâyî'ye sunar.

Şair ikinci 'arz-ı hâl mesnevisinde kaleminden "hâl-i dil-i hasret-medâr"ını anlatmasını ister. Zamanın halleri şairi yelkensiz bir gemi gibi yapmıştır. Bu gemiye akın akın gam dalgaları vurmaktadır. Sevda eteğinin köşesini temenni dikenleri süslemiştir. Gönül, bela denizine âşinâ olmuştur. Tecrit ve tefrit âleminin Mesih'i olan şair bir iğneye bile sahip değildir. Gam tekkesinde ayaklar altındaki Güftî'nin âlem levhasında kerem harfi yoktur. Bu durumda vezirin dergâhına yüz sürer ve ihsanından hissedar olmak ister. Şairin perişan sözleri "delil-i 'arz-ı hâl" olur. Vezirden yardım gören şair mesneviyi dua ile bitirir.

Şair üçüncü 'arz-ı hâl mesnevisinde kaleminden "efsâne-i ser-güzeşt ve efsâne-i hâl-i zâr"da göz kulak olmasını ve söze nur olmasını ister. Böylece her elif harfi Tur meclisinde meşale olacaktır. Şair öyle bir haldedir ki hayret bağında

rüzgâr onun gönlünü kırmıştır. Gam mülkünde mutsuz, elem ve mihnet içindedir. Mutluluk gülü hiç açmamış, gam pazarında iflas etmiştir. Bu haldeki şair Mahmut ahlâklı, Hâtem tabiatlı, cömert şâhin meclisine gider ve ihsan umar. Şahın lütfuna mazhar olan şair 'arz-ı hâlin sonunda şaha dua eder (Yılmaz, 1983: 79):

Var idi bir dâver-i kudsi-sıfat
Memleket-i Rûmda kâdı'l-kuzât (Güftî, 58)

Hâlini 'arz eyledi vardı ana
Oldı şikâyet sened-i ibtilâ (Güftî, 60)

Hazret-i müftî-i melâ'ik-hıdem
Ya'nî Bahâyî-i Muhammed-'alem (Güftî, 102)

Eyle kazâdan yine 'arz-ı melâl
Ya'nî bu üslûb ile kıl 'arz-ı hâl (Güftî, 114)

Ki tâ hâl-i dil-i hasret-medârı
İdem târîh-i satr-ı rûzgârı (Güftî, 7)

Beni döndürdi evzâ'-i zamâne
Misâl-i keştî-i bî-bâd-bâna (Güftî, 17)

Mesîh-i 'âlem-i tecrîd oldım
Galat mâhiyyet-i taklîd oldım (Güftî, 39)

Gele ey hıred-hâme-i tîz-hûş
Biraz ol bu efsânede çeşm ü gûş (Güftî, 1)

Olup âb ile pây-ı hâmûn u derd
Bülend ola efsâne-i ser-güzeşt (Güftî, 11)

Bu rehden kalem eylesün bâz-geşt
Yeter Güftî efsâne-i ser-güzeşt (Güftî, 92)

Biraz ol du'â râhına sâye-dâr
Yeter bast-ı efsâne-i hâl-i zâr (Güftî, 93)

Nâbî'nin on dört beyitlik altıncı mesnevisi şairin başlıktaki kendi ifadesiyle, Üsküdarlı Şeyh Haydar dilinden Râmî Paşa'ya sunulan bir 'arz-ı hâldir. Nâbî bu mesnevisinde hem Râmî Paşa'yı hem de Üsküdarlı Şeyh Haydar'ı övüp paşadan Şeyh Haydar için ne istediğini arz eder. Nâbî isteği mesnevinin on iki ve on üçüncü beyitlerinde açıkladığı üzere saadet kapısının gölgesinden, devletin kismet, bağış dolu harmanından bir iştir (Bilkan, 1997: 391):

Sâye-i sūdde-i sa'adetden
Hirmen-i pür-nevâl-i devletten (Nâbî, 12)

Mürveş dâne-keşlik itmek umar
Kendü haddince ol da etmek umar (Nâbî, 13)

Nâbî yedinci mesnevisinde tevhit, na't ve dört halife övgüsünden sonra IV. Mehmet'in övgüsüne ve ona duaya geçer. "Padişahın övgüsünü yaparken onu tarihi kişilerle karşılaştırmış ve onlardan üstünlüğünü belirtmiştir. Yine, "padişahın, Allah'ın yeryüzündeki gölgesi olduğu, ilim, adalet ve cömertlikte benzerinin olmadığı, daha önceki tüm sultanların kendisini kışkırdığı" gibi klasik ifadeleri içeren beyitler bolca kullanılmıştır." (Bağçeci, 2002: 135). Şair padişah methiyesi ve duadan sonra "hâl-i kalb-i nâ-kâm"ını yani 'arz-ı hâlini ve başından geçenleri yazacağını söyler. Şairin himmeti tahrik ederek "azîmet et, İstanbul'a gidip padişahın eşiğine yüz sür, orada mürüvvet ehli çoktur sana himmet edip seni himaye ederler" der. Şair bunun üzerine "terk-i diyâr" ederek İstanbul'a gelir. İstanbul'a geldiğinde gördüğü azamet karşısında hayrette kalır, gayret pençesi eteğini tutar. İlk günlerde hiçbir akrabası, teselli verecek bir dostu ve yardım eden biri olmadığından, aradığını bulamadığından hayal kırıklığı yaşar. Kimden yardım istediye, kime halini arz ettiyse de kimse derdine derman ve yardımcı olmaz. Kimseden ümit yüzü görmediği için çaresiz şekilde Settâr olan Allah'ın kapısına gelir ve yalvarır. Allah'tan medet umarken İlahî feyz üzerine ansızın bir gölge salar. O anda nurani bir zat görür. Bu gördüğü kişi ise Musahip Mustafa Paşa'dan başkası değildir. Paşa, şaire bu perişan durumunun nedenini sorar. Şair de halinin perişan olduğunu; üstüne gam askerlerinin saldırdığını; devrin cevr oklarının hedefi olduğunu; gurbette eşinin, dostunun, kimsesinin olmadığını; arzularının olduğunu ama kerem sahibi bir efendisinin olmadığını; fakirliğini; baht terzisinin kendine siyah bir elbise diktğini söyler. Musahip Mustafa Paşa da merhametinden ona yardımcı olacağını ifade eder. Nâbî, bundan sonra paşayı abartılı şekilde tarihî ve mitolojik kişilere kıyasla metheder ve dualarla mesneviyi bitirir (Bilkan, 1997: 393):

'Arz idüp hâl-i kalb-i nâ-kâmın
Böyle tahrîr ider ser-encâmın (Nâbî, 131)

Ne turursun 'azîmet eylesen e
Kendü kendüne himmet eylesen e (Nâbî, 136)

Varsan a âstâne-i şâha
Yüzünü sürsen e o dergâha (Nâbî, 137)

Gurbeti ihtiyâr idüp nâ-çâr
Eyledüm himmet ile terk-i diyâr (Nâbî, 146)

Arayup çâre ben dil-i nâ-şâd
Kimi gördümse itdim istimdâd (Nâbî, 162)

Olmadı hiç kimse çâre-resân
İtmedi kimse derdüme dermân (Nâbî, 67)

Aglar iken bu sûz ile nâ-gâh
Üstüme sâye saldı feyz-i îlâh (Nâbî, 177)

Neden oldı şikeste endâmın
Sana n'oldı ki yokdur ârâmın (Nâbî, 188)

Didi ey gâfil-i tarîk-i murâd
İdeyüm gel seni bu gamdan şâd (Nâbî, 205)

Nâbî sekizinci mesnevisinde "arz-ı fakîri gûş eyle" ifadesiyle 'arz-ı hâlini sunar. Şair mesnevisinde padişahın "divan kâtipliği" talep eder. Zaten araştırmacının haşiye düştüğü gibi mesnevinin 147. beytinden sonra bir nüshada "Nâbî Efendi'nün İstânbul'a Gelüp Divân Hâceliği Taleb Eylediği 'Arz-ı Hâl Sûretidür" başlığı vardır (Bilkan, 1997: 430). Şair 'arz-ı hâlinde divan hocalığı yanında hacca gitmek istediğini de dile getirir. Nâbî, 'arz-ı hâline bir bahariye ile başlar ve mesnevide fahriye beyitlerine de yer verir. Şair talebini dile getirilmeden önce, bütün 'arz-ı hâllerde olduğu gibi, Sultan IV Mehmet'i övmüştür. "Övgüde klasik ifadelerin dışına pek çıkılmamıştır. Daha önceki mesnevilerde olduğu gibi padişahın "çok yönlülüğü, zekâsı, adaleti, cömertliği, Allah'ın yeryüzündeki gölgesi" olması gibi özelliklerini belirtmiştir; ancak bu övgü bölümünde tarihi kişilere yer verilmemiş olması dikkat

çekicidir.” (Bağçeci, 2002: 165). Mesneviye yazdığı yedi beyitlik zeyilde de padişahın lütfedip isteğini geri çevirmediği için teşekkür eder (Bilkan, 1997: 417):

‘Arz-ı fakîri gûş eyle
Kulzüm-i cûdsın hurûş eyle (Nâbî, 3)

Bâg-ı ‘adlün nihâl-i mümtâzı
Ya’nî sultân Muhammed-i Gâzî (Nâbî, 116)

Bendenün ‘arz-ı hâlini gûş it
Nâleden ‘andelîbi hâmuş it (Nâbî, 149)

Kalbüme oldı mâye-i hafakân
Ârzü-yı menâsıb-ı dîvân (Nâbî, 154)

Eyledün ey hidîv-i ‘adl-penâh
Beni bir kez mukîm-i Beyt-i İlâh (Nâbî, 165)

Bir dahı eyle hâce-i dîvân
Hâsıl olsun sa’âdet-i dü-cihân (Nâbî, 166)

Nâzım’ın Divanı’ndaki tek mesnevi vezir Ali Paşa’ya sunduğu otuz üç beyitlik ‘arz-ı hâldir. İstanbullu Nâzım mesnevinin ilk beytinde benzersiz vezirin vasıflarını sayacağını söyler. Şair, vezirin namını Hz. Ali’ye, yaratılışını da Yahyâ-yı Bermekî’ye benzetir. Nâzım, veziri çeşitli benzetmelerle över. Bu teşbihlerden bazıları şunlardır: Vezir; mana gülşenini terbiyecisi, marifet bağının gülü, cömertlik bağının yüce serveri, hilm ve vefa göğünün nuru, irfan bahçesinin sevinç parıltısıdır. Şair bu methiyelerden sonra dakik, nüktedan, fazıl, ârif Ali Paşa’ya ‘arz-ı hâlini sunar. Nâzım’ım gönül derdinden şikâyeti vardır. Gaddar feleğin ayakları altında güçsüz kuvvetsiz, hakir haldedir. Şair, halini arz ederken şiir konusunda ustalığını, şiir gülünün her zaman binlerce koku verdiğini, marifet zümresi içinde faik olduğunu da söyler. Nâzım, Ali Paşa’dan lütufta bulunmasını kendisine “kitâbet” makamını vermesini ister (Sak, 1994: 48):

Ey safâ-bahş-ı câme-i ra’nâ
Eyle vasf-ı vezir-i bî-hemtâ (Nâzım, 1)

Gül-i bag-ı ma’ârif-i dânâ
Nüktedân-ı dekâik-ı fuzalâ (Nâzım, 7)

Server-i ser-firâz-ı bag-ı sehâ
Neyyîr-i âsümânı hilm ü vefâ (Nâzım, 9)

Şöhret-efzâ-yı mülk-i ‘Osmânî
‘Alî Paşâ-yı âsâf-ı sâni (Nâzım, 15)

Derd-i dilden şikâyetüm vardır
Sana gâyet hikâyetüm cardur (Nâzım, 17)

Bir kitâbetle kıl beni mesrûr
Vire bu kalb-i bî-nevâya sūrūr (Nâzım, 29)

Şeyhülislam Bahâyî'nin ilk mesnevisi Sultan Murat'a sunulan bir 'arz-ı hâldir. Mesnevinin ilk bölümü, mutribe sesleniş ile başlaması ve meclis tasviri nedeniyle bir sâkinâmedir (Uludağ, 1998). Şeyhülislam Bahâyî, 'arz-ı hâlinde önce mutribe dertleşir, ardından padişahı övme talebini söyler. Şair, mutribe "niyaz nağmelerini ölçen, yüzlerce destanın sazını okşayan, can bahçesinin bülbülü gel ve sır perdelerini kaldır" diyerek halini mutrib üzerinden tasvir eder. Şair, mutribten gönlün karmakarışık damarlarına güç için ümit gülüne su vermesini ister. İstek fidanı zahmet meyvesi altında kalmış, gamla beslenen sonbahar rüzgârı can bostanına yeterince esmiştir. Şair, hırçın feleğin zulüm oklarına hedef tahtası olmuştur. Rüzgârın katılığının kemaliyle emel fidanında meyve olgunlaşmamıştır. Eğer mutribten yardım gelmezse gönül ve can kapısı açılmaz. Şair halini bu şekilde tasvir ettikten sonra mutribe "ahd-i dirinden" yani "bezm-i elesten" söz etmesini ister ardından elest meclisini tasvir eder. Şeyhülislam Bahâyî, talebine geçmeden önce Sultan Murat'ı metheder. Geleneksel methiye ifadelerini bu mesnevide de görürüz. Şair, sultanın cihana verdiği huzur, adalet ve barışı anlatırken zıtlıkları bir araya getirerek mübalağa sanatını en iyi şekilde kullanır. Sultan Murat'ın zamanında güvercin, serçe ve şahin aynı kanat altında yer almaktadır. Ceylanın dört bir yanındaki aslanlar hareketsiz kalırken koyunun sığındığı yer kurttur. Şeyhülislam Bahâyî, Farsça olan yetmiş altıncı beyitte sultana hitaben, 'arz-ı hâlini sunmaya izin verirse elini eteğini öpeceğini söyler. Şairin bu mesnevideki talebi, Selanik kadılığına atanıp bir yıl sonra azl edildiği için kadılığın yeniden verilmesidir. "Şeyhülislam Bahâyî, Selanik kadılığına 1040 cemaziyelâhiresinde atanır, bu görevinde ancak bir yıl kalabilir." (Uludağ, 1992: 6). Mesnevi dua ile tamama erer (Toprak, 2006: 90):

Gel ey mutrib-i nagme-senc-i niyâz
Yine eyle bir perdeden keşf-i râz (Şeyhülislam Bahâyî, 1)

Rek-i ham-be-ham-ı dile tâb ver
Bün-i gül-i ümidüme âb ver (Şeyhülislam Bahâyî, 2)

Yeter kaldı ey mutrib-i hōş-nevâ
Nihâl-i emel zîr-i bâr-ı ‘anâ (Şeyhülislam Bahâyî, 4)

Dem-i gussa-perverle bâd-ı hazân
Yeter oldı büstân-ı câna vezân (Şeyhülislam Bahâyî, 5)

Kemâlin bulup sahtî-i rüzgâr
Nihâl-i emel kaldı nâ-puhte bâr (Şeyhülislam Bahâyî, 8)

Birâz ‘ahd-i dîrîneden yâd kıl
Dili ‘ukde-i gamdan âzâd kıl (Şeyhülislam Bahâyî, 12)

Belî ‘adl-i şâhiyle gürk-i siyâh
Olur gelle-i güsufende penâh (Şeyhülislam Bahâyî, 53)

Turâger dihed ruhsat-ı arz-ı hâl
Zemîn-i edeb bûs u hoş hoş bî-nâl (Şeyhülislam Bahâyî, 76)

Bilürsün ki ey dâver-i rüzgâr
Kazâdur medârisde encâm-ı kâr (Şeyhülislam Bahâyî, 78)

Şeyhülislam Bahâyî’nin bir nüshada adı “Niyâz-nâme” olan ikinci mesnevisi “makale” adını verdiği dört bölümden oluşur. Birinci bölüm kalemiyedir. Şair, ikinci makalede Sultan Murat’ı över, üçüncü ve dördüncü makalede özrünü sunar. “Bahâyî Efendi, Halep kadısı iken keyif verici maddeler kullandığı iddiasıyla IV. Murat’ın emriyle Kıbrıs’a sürgün gönderilmiştir. Mesnevinin içeriğinden anladığımızı göre, Bahâyî bu mesneviyi, Kıbrıs’taki ma’zuliyet zamanlarında yazmış ve affedilmesi için padişaha sunmuştur.” (Uludağ, 1992: 37). Şair; eğri dönen feleğin ayakları altında ezilmiş, hasetçilerin sözüyle padişahın huzurundan kovulmuştur. Bu nedenle günahını anlayan şair gözyaşlarıyla padişaha yalvarır ve yardımlarını ister. Sultandan, sığınacak başka kapısı olmadığından merhametiyle feleğin tahakkümünden kurtarmasını ister. Şeyhülislam Bahâyî kulun günahsız ve hatasız olamayacağını, Allah’ın kapısına gelip tövbe eden kulunu affettiğini söyler. Kendisine iftira eden hasetçi kişileri de Allah’a havale ederek öcünü almıştır. İftiracıların attıkları yalanlardan haberinin olmadığını, masum olduğunu padişaha arz eder. Padişah, şairin Kıbrıs sürgününden bir yıl sonra şairi

affedip İstanbul'a getirmiştir. Şeyhülislam Bahâyî de bu iltifatı ve feleğin sıkıntılarından kendin kurtardığı için sultana teşekkür eder ve dualarla mesneviyi bitirir (Toprak, 2006: 90):

Pâdişâhâ kulun Bahâyî-i zâr
Pây-mâl-i sipihr-i kec-reftâr (Şeyhülislam Bahâyî, 147)

Olalı ol be-hükm-i kayl-i hasûd
Dergeh-i şehriyârdan merdûd (Şeyhülislam Bahâyî, 148)

Neyleyüm çarh-ı vâjgûn-nigehi
Kulunı etdi böyle kîse-tehî (Şeyhülislam Bahâyî, 157)

Baht u tâli'den eylerüm feryâd
Dâd ey pâdişâh-ı 'âlem dâd (Şeyhülislam Bahâyî, 158)

Beni emr-i felekden âzâd et
Kullugun devletiyle dil-şâd et (Şeyhülislam Bahâyî, 161)

Pey-rev-i ra'y-i nefsi emmâre
Ser-be-zencîr-i dîv-i betvâre (Şeyhülislam Bahâyî, 164)

Hamdülillâh ki bende-i zârı
Pây-mâl-i sipihr-i gaddârı (Şeyhülislam Bahâyî, 183)

Âhirü'l-emr eyledün dil-şâd
Kıldun anı bu vartadan âzâd (Şeyhülislam Bahâyî, 184)

Tıflî, divandaki tek mesnevide felekten ve bahtından şikâyet beyitlerine yer verir ve halini tasvir eder. Şair, daima kaşlarını çatıp kırsa da bahtı konuşmasına izin vermez. Sühanı civa gibi titremekte, halini arz edeceği dili peltek, tekellüm tamburunun teli kırılmış, tebessüm yıldızı perişan, gönül şeyda ve hayrandır. Tıflî halini tasvir ettikten sonra zamanın padişahından ihsan umar. Şair padişahın cömertliğini umduğu için şiirinde telmih ve kıyas unsuru olarak Hatem-i Tâi'yi kullanır. Tıflî, padişahın ihsanını umarken aynı zamanda onu metheder (Çınar, 2000: 167):

Şikâyet ey hudâvend-i mürüvvet
Felekden dâd gerdûndan şikâyet (Tıflî, 15)

N'ola olsam hemîşe çîn der-ebrû
Beni söyletmez olurdu baht-ı pür-gû (Tiflî, 16)

Sühan sîmâb gibi lerze-engîz
Zebân-ı arz-ı hâlüm nüknet-âmîz (Tiflî, 17)

Eğerçi eylemiş üstâd-ı kudret
Zebânum tahta-i ta'lîm-i hayret (Tiflî, 24)

Benem ol hâce-i bâr-ı tahammül
Besât-ârâ-yı bâzâr-ı tevekkül (Tiflî, 33)

Hudâvendâ kerîmân-ı zemâne
Bana ihsâna isterler bahâne (Tiflî, 47)

Husûsâ sensin ol Hâtem-reviş kim
Ne Hâtem Bermekî tab' u nemiş kim (Tiflî, 48)

Fâik Mahmud Divanı'ndaki tek mesnevinin başlığı her ne kadar Vezir Hüseyin Paşa methiyesi olsa da şair medhiyesinden sonra 'arz-ı hâline geçer. Şair, ilk yirmi dokuz beyitte geleneksel ifade ve hayallerle Vezir Hüseyin Paşa'yı över. Fâik Mahmud kendi arzusuna geçmeden önce şehrinde bulunan bir ihtiyardan bahseder. Şehirde sinesi hasret yaraları ile yaralı bir derviş vardır. Hüseyin Paşa'dan önceki vezir cömertliği ile bu dervişe yardım etmiştir. Vezir, dervişe Halep ve Rakka ihtisabından kırk beş akçe ile bir vazife verir. Derviş bu ihsan üzerine ömrünün sonuna kadar gece gündüz vezire dua eder. Derviş ömrünün sonunda sahipsiz ve maaşsız kalmıştır. Fâik Mahmud da bu derviş için Hüseyin Paşa'dan yirmi akçe yardım diler. Şair daha sonra kendi elinin de boş, yardıma muhtaç olduğunu söyler. Vezirin cömertlikteki ünü ufukları doldurmuştur. Zamanında kimse eli boş kalmamıştır. Şair de vezirin ihsanına güvenip lütuf arzusuyla kapısına gelmiştir. Şair mesnevinin sonunda meramını dile getirir ve vezirin evsafını saymada liyakati olmadığı söyler ve duaya geçer (Koçak, 2006: 109):

Ey olan dâver-i 'adâletger
Hâkimân-ı zamâne hükm-âver (Fâik Mahmud, 1)

Var idi şehrimizde bir derviş
Dâg-ı hasretle sinesi pür rîş (Fâik Mahmud, 30)

Haleb ü Rıkka ihtisâbından
Kerem-i bî-dirîgi bâbından (Fâik Mahmudi 32)

Kırk beş akçe vazîfe ile tamâm
Hâl-i dervîşe virmiş idi nizâm (Fâik Mahmud, 33)

Şimdi 'ömri olup karîn-i ufûl
Oldı cümle vazîfesi mahlûl (Fâik Mahmud, 35)

Olup ana yigirmi akçe 'atâ
Bâkiyenden niyâz ider bu gedâ (Fâik Mahmud, 44)

Ben kulun dahı bir tehî destem
Bâde-i ihtiyâc ile metsem (Fâik Mahmud, 46)

Lutfunı ârzû idüp geldüm
Âstân-ı sehâya yüz sürsüm (Fâik Mahmud, 54)

Feyzî Halil "vâkı'a-nâme" başlıklı mesnevisinin başında kaleme seslenir ve ondan "acîbe destanı" yani rüyasını olduğu gibi yazmasını ister. Kalem, Beşir Ağa'nın ayağına gidecek ve şairin halini arz edecektir. Böylece Beşir Ağa şanına layık şekilde ihsanda bulunacak, muradına erişen şairin mutluluk gülü açılacaktır. Feyzî Halil'in üstüne gam askerleri saldırdığı için hali perişandır. Vücudunda bu sıkıntılara tahammül takati de yoktur. Beşir Ağa'nın zamanında hiç maişet derdi çekmemiş, günleri zevk içinde geçmiştir. Bu sefanın devamlı olacağını zannettiği bir zamanda babası ölmüş, dünya başına yıkılmıştır. Dost bildikleri de hep düşman çıkınca ikbal mumu söner. Etrafindan dalkavuklar gitmiş alacaklılar gelmiştir. Babasından kalan malları da alacaklılar alınca şaire kederden başka bir şey kalmamıştır. Borç, boynuna gerdanlık gibi takılmıştır. Uykuları kaçan şair bir gece rüyasında Beşir Ağa'yı görür. Ağa, şaire bir saat hediye eder. Bu hediye üzerine Feyzî Halil çok sevinir. Feyzî Halil bu rüyayı tekrar görünce bir pîre gider ve gördüklerinin tabirini ister. Pîr, Beşir Ağa'nın şaire vakıf mütevelliliği ihsan edeceğini söyler. Şair de pîrin rüya yorumunu şiirle Beşir Ağa'ya iletir (Eker, 2009: 159):

Gel ey hâme-i huceste-eser
Râvi-i vak'a-hây-ı peyk-i hayr (Feyzî Halil, 1)

Nakle sâlih bu 'acîbe destânı
Gördüğün gibi yaz bu dem anı (Feyzî Halil, 2)

Olduğu üzre hâlim icmâlâ
Eyle ‘izz-i huzûruna inhâ (Feyzî Halil, 5)

Vâlidim eyleyince ‘azm-i bekâ
Teng ü târ oldu başıma dünyâ (Feyzî Halil, 14)

Şem’-i ikbâl olunca mürde vü târ
İtmedi sâyesinde biri karâr (Feyzî Halil, 16)

Bana bir sâ’at eyledin ihdâ
Ey merâhim-hüner kerem-pîrâ (Feyzî Halil, 29)

Nakl idince vukû’unu bir pîr
Böyle ta’bîrin eyledi tebşîr (Feyzî Halil, 34)

Gâlibâ Hazret-i Beşîr Aga
Sana bir tevliyet ider i’tâ (Feyzî Halil, 35)

Feyzî Halil üçüncü mesnevisinde ismini ve kim olduğunu belirtmediği memduha, kendi ifadesiyle “arz-ı hâl-i fakîre” nazar etmesini söyler. Şair, cömertliği huy edinmiş, övülecek tabiatı olan, himmetli ve merhametli memduhun temiz kapısına gider ve keremini umar. Gönül, gam köşesinde ağlayıp inlemekte ve hüznüldür. Hiçbir mala sahip olmadığından memduhun kapısına gidip yardım dileyen şair mesnevinin sonunda dua eder (Eker, 2009: 165):

‘Arz-ı hâl-i fakîre eyle nazar
Ey keremkâr u merhamet perver (Feyzî Halil, 2)

Kaldı dil künc-i gamda zâr u hazîn
Bunca demdir ki ider efgân ü enîn (Feyzî Halil, 3)

Umarım vakti geldi sultânım
Keremin şâd ide dil ü câmın (Feyzî Halil, 7)

Der-i pâkinden itme me’yûs
Beni ey zât-ı mekremet-me’nûs (Feyzî Halil, 8)

Feyzullah Nâfiz’in yazdığı iki mesnevi de ‘arz-ı hâldir. Şair birinci arz-ı hâlini Sultan Mahmud’a, ikinci ‘arz-ı hâlini de sadrazam Ahmed Paşa’ya sunar. Şair

uzunca medhiyesinden sonra “Ey şehenşâh-ı cihân bendene ihsân eyle” diyerek Sultan Mahmud’un yardımını umar. Şair ikinci ‘arz-ı hâlinde Ahmed Paşa gibi bir zatın bulunmayacağını, bu kişiye ‘arz-ı hâli sunmanın nimet olduğunu, paşadan ‘arz-ı hâli “sem’-i insâf” ile dinlemesini ve ona “nazar-ı mültezem” ile bakmasını söyler ve paşadan yardım ve “kalb-i vîrânını ma’mûr” etmesini ister. Feyzullah Nâfiz, Ahmed Paşa’ya sunduğu ‘arz-ı hâlinde hasetçilerin hasedinden de şikâyet eder (Demir, 2008: 257):

Ey tabîb-i dil ü cân derdime dermân eyle
Ey şehenşâh-ı cihân bendene ihsân eyle (Feyzullah Nâfiz, 133)

Kulunu ‘ahd-i şerîfinde şehâ aç etme
Tîr-i cevrine hasûdun dili âmâc etme (Feyzullah Nâfiz, 135)

Gayre Allâhı seversen beni muhtâc etme
Ey şehenşâh-ı cihân bendene ihsân eyle (Feyzullah Nâfiz, 136)

Hazret-i Ahmed-i ‘ilm ü ‘irfân
İbn-i Sînâ-yı zamân Âsaf-şân (Feyzullah Nâfiz, 2)

Böyle bir zât bulunmaz ey dil
‘Arz-ı hâl eyle bunu ni’met bil (Feyzullah Nâfiz, 15)

‘Arz-ı hâlimi benim gûş eyle
Sem’-i insâf ile lutf et dinle (Feyzullah Nâfiz, 17)

İhyâ, mesnevi nazmım şekli ile iki ‘arz-ı hâl yazmış ve ikisini de Sultan Selim’e sunmuştur. Bahar mevsimi gelmiş cihan gelini süslenmiştir. Şair de bu güzelliği seyrederken bir şuh nazla yanına gelmiş ve şöyle demiştir: “Ey zarif âlim! Ey beyan bağının nağmeyi yerinde kullanan bülbülü! Niçin hokka dudağın kapalı, neden suskunsun? Gözyaşı seli ile viran, gam ateşiyle yanmışsın. Böyle tenhada oturma gel gülistanı gezelim. Bak her taraf çiçeklerle süslenmiş, her tarafta güzeller var. Sana refakat edeyim de Göksu, Sadabad ve sahilleri gezelim, meclislerde işret edelim.” Sabahleyin şairin pejmürde ve perişan halini görenler onu azarlamaya başlarlar. Onların azarlamaları ve bazı şeyleri hatırlatmalarıyla şairin içine bir ümit doğar ve padişahın eşğine yüz sürüp halini arz eder. Abartıyla övdüğü padişahta maişet ve gam derdinin kalbini daralttığını ve ümidinin de padişahta olduğunu, lütuf rüzgârıyla himmet dalgasını coşturmasını söyler. İhyâ ikinci

'arz-ı hâlinde de sultanı mübalâğa ile över ve onun vasıflarının sınırsız olduğunu, övmekle bitmeyeceğini söyler. Felek, şairi maişet derdiyle bağlamış, şevk ağzına zayıflık mührünü vurmuştur. Böylece ağzı mühürlü bir hazine olmuştur. Şair, Felek Nemrud'u tarafından Hz. İbrahim misali fakirlik ateşine atılmıştır. Unutulmuşluk köşesini mesken tutan şairin gönlüne gam askerleri yerleşmiştir. Viran kalbi ise korku yuvası halini almıştır. Böyle durumdaki şairin sultandan isteği Allah'ın yardımıyla "def'i keder"dir (Erzen, 2012: 711):

Rahm idüb didi var der-i şâha
'Arzihâl eyleyesin o dergâha (İhyâ, 65)

Bahr-ı ihsânına kim itse nazar
Bâd-ı hayretle 'akla yelken ider (İhyâ, 77)

Başladı 'arz-ı hâle hâhiş ile
Evvel ol dâveri sitâyîş ile (İhyâ, 12)

Şâh-ı encüm sipâh-ı mihr-i efser
Hazret-i Şeh Selîm-i meh-peyker (İhyâ, 19)

Ser-be-ser hâlin eyleyüb takrîr
Keşf-i râz itdi bendene o fakîr (İhyâ, 54)

Hayfdir böyle şâ'irin el'ân
Ola me'vâsı gûşe-i nisyân (İhyâ, 90)

Lebîb'in ikinci mesnevisi başlıkta belirttiği gibi Süleyman Paşa'nın Bağdat'tan Diyarbakır'a dönmesi üzerine yazılmıştır. Şair, paşanın övgüsüyle başladığı mesnevisinde bir zamanlar paşaya hizmet ettiğini, ondan yardım gördüğünü söyler ve arz-ı hâline geçer. Lebîb gama müptela ve kimsesiz olduğunu, bazı müfsit kişilerin bu yıl maişetini ihlal ettiği paşaya söyler. Paşadan kış gelmeden yardım elini uzatmasını istirham eder ve dua ile 'arz-ı hâlini bitirir (Kurtoğlu, 2004: 592):

Gele ey hâme-i huçeste-hırâm
Nâhun-ı hall-i müşkilât-ı enâm (Lebîb, 1)

Dilden ifâya ictinâb ederim
'Arz-ı hâl etmege hicâb ederim (Lebîb, 11)

'Arz-1 hâle edip güşâde lebi
Hüsn-i ta'bîr ile gözet edebi (Lebîb, 30)

Ba'z-1 ahvâlini demek besdir
Evvelâ hânedânı bî-kesdir (Lebîb, 38)

Bir de bâ'is budur ki etdi bu sâl
Ba'z-1 müfsid ma'îşetin ihlâl (Lebîb, 39)

Re'fet Mehmed 'Azîz ilk mesnevisinde divanının hatimesi sebebiyle Sultan Mahmud'u metheder ve ona 'arz-1 hâlini sunar. Şair, azamet göğünün parlak güneşi padişahı överken hayatına dair kısa bilgiler verir ve padişaha ihsanı nedeniyle dua eder. Şairin babası Şam-1 Şerif'in kadısı Vâsık Efendi'dir. Şairin kendisi de zaten babası yolunda gitmiş müderris olmuştur. Padişah da şaire medrese hocalığını ihsan ederek cömertliğini göstermiştir. Re'fet Mehmed 'Azîz yazdığı divanıyla maksadı padişahın bu eseri kabul etmesidir. Ayrıca divan vesilesiyle şair maişet isteğini padişaha iletacaktır. Re'fet Mehmed 'Azîz ikinci 'arz-1 hâlini Abdullah Paşa'ya, üçüncü 'arz-1 hâlini Hayâtî-zâde Mehmed Emin Efendi'ye ve son 'arz-1 hâlini de Mehmet Esad Efendi'ye sunar ve onlardan kerem ve cömertlik kapılarını açmalarını, müşkül haline nazar etmelerini, şairi "genc-i mihnet"te çaresiz bırakmamalarını ister. Şairin 'arz-1 hâllerinde şikâyet ettiği bir konu da yıllarca kemâlât yolunda çalıştığı halde akranlarının onu bir bir geçmeleridir (Kardaş, 2008: 112):

Yeridir hatm-i kelâm olmak için
Hatmesi misk-i hitâm olmak için (Re'fet Mehmed 'Azîz, 3)

Medh-i şehenşeh-i devrân edelim
Vasf-1 Sultân-1 cihânân edelim (Re'fet Mehmed 'Azîz, 4)

Edecek 'ayn-1 'atâsı ceriyân
Medreseyle beni kıldı şâdân (Re'fet Mehmed 'Azîz, 18)

Ede gör matlâb-1 i'lânı 'ayân
Bir ma'îşet itdügün eyle beyân (Re'fet Mehmed 'Azîz, 24)

Seyyid Vehbî Divanı'nda "Arz-1 Hâller" başlığı ile yazılmış dört 'arz-1 hâl vardır. Bunların dördü de kıt'a nazım şekli ile yazılmıştır. Her ne kadar 'arz-1 hâller arasında olmasa da "Kasîde-i Mesnevî-güne Berây-1 Niyâz-1 Kismet" başlıklı

mesnevisi bir 'arz-ı hâldir. Bu mesnevide şair "Sıhr-i şâhenseh-i 'atâ-güster" ifadesiyle padişaha kız alıp vermeyle akraba olan bir devlet büyüğünü över. Memduhun ihsanı olmasa şair maksatlarına ulaşamayacaktır. Vehbî, memduha kendisini "kısmet"le ihya etmesi nedeniyle teşekkür eder ve "hüsn-i nazar"ının devam etmesini aksi takdirde Vehbî kulunda can kalmadığını söyler (Dikmen, 1991: 326):

Sıhr-i şâhenseh-i 'atâ-güster
Cem-himem dâver-i Ferîdun-fer (Seyyid Vehbî, 3)

Olmasa lutfun ey kerîmü'z-zât
Kanda ben kanda neyl-i maksûdât (Seyyid Vehbî, 21)

Beni kısmetle etmesen ihyâ
Kismet olmaz giderdi bana gınâ (Seyyid Vehbî, 22)

Umaram lâkin ey güzîn-i beşer
Kimyâ-yı devâm-ı hüsn-i nazar (Seyyid Vehbî, 24)

Eyle ibkâya dâverâ ihsân
Yohsa Vehbî kulunda kalmadı cân (Vehbî, 27)

Şehdî'nin ilk mesnevisi Ali Paşa'ya sunduğu 'arz-ı hâldir. Mesnevi içinde "Vasf-ı Pâdişâh-ı Cem-câh" başlığı ile Sultan Ahmed Han'ı över ve sultana dua eder. Şehdî, bütün dünyanın bildiği "hâl-i zârını" âlemin sığınağı ve medarı, kılıç ve kalem sahibi, kerem mülkünün mâliki, sultanın damadı Ali Paşa'ya sunar ve onun merhametini ister (Bayındır, 2008: 225):

Eylerim ben şikâyeti senden
Umarın merhamet efendimden (Şehdî, 108)

Çâk çâk eylerim giribânı
İder elbette luft u ihsânı (Şehdî, 109)

Hâl-i zârım bilir 'âlem
Dost u düşmen dimekde lâ vü ne'am (Şehdî, 110)

Ma'dele-pîşe mekremet-bahşâ
Âsaf-ı yemm-i himem 'Alî Paşa (Şehdî, 132)

Sâhibü'-seyfi'l-kalemdir bu
Mâlik-i kişver-i keremdir bu (Şehdî, 133)

Vahîd Mahtûmî 'arz-ı hâline padişahın övgüsüyle başlar. Sonra hâlini anlatmaya geçer. Enderun'da on yıl hizmet ettiğini, bu hizmette başarılı olduğunu, şiirleriyle meclislerin tadı tuzu haline geldiğini, marifetliliğini dile getirir. Eserlerinden söz eder. Kaside söyleyip tarih yazdığını, Mora fethini anlatan bir kitabı olduğunu, divanını görenlerin beğendiğini belirtir. Devlet büyüklerinin ilgisizliği nedeniyle zor duruma düştüğünü söyler. Çevresindeki kıskanç insanların da zor duruma düşmesinde payı olduğunu anlatır. Şair, silahdar olmuş, azatlık damgası yerine elinde bir kâğıtla Rakka valisine gönderilmiş sonrasında da fermanla Rakka'da iskâna mecbur edilmiştir. Devletten umduğu yardımı görememiştir. Kadının haksızlığından, düşmanlığından, adaletli davranmadığından şikâyet eden şair, hâlini kime anlatırsa anlatsın bir karşılık alamaz. Üç sene bu şekilde çölde çaresiz kalır. Düşmanının kim, günahının ne olduğundan habersiz dolaşır. Kalpazanlık etmedim, sahte ferman düzenlemedim, kimsenin namusuna el uzatmadım, din düşmanına kale vermedim diye düşünür. Bunların hangisini yaptım diye kendisine sorar. Sonuçta düşkünlüğünün sebebinin gururu, başına gelenlerin de kendi kusuru olduğuna karar verir. Dua ederek içinde bulunduğu sıkıntıdan kurtulmayı, yeniden padişahın hizmetinde çalışmayı ister. Şair, Sultân Mahmud padişah olunca onun yardımını talep eder. Bir hatası olduysa affını, daha önce olduğu gibi silahşörlük görevi verilmesini ister. Anne babasının yaşlı, güçsüz ve bakıma muhtaç olduklarını, ailesinin umutla yeniden görev almasına duacı olduklarını söyler. Padişahın merhamet ve ihsanını beklediğini söyleyip dua eder. Bu manzum 'arz-ı hâli sunarak muradına ulaşmayı dilediğini bildirip 'arz-ı hâlini bitirir. (Batislam, 2008: 213-214).

Nebîl, Sultan Selim'e sunduğu 'arz-ı hâlin girişinde yeni sözler söyleyen, tatlı dilli kaleme konuşur ve kaleme nasihati olduğunu söyler. Şairin kaleme nasihati yârin güzelliğinden bahsetmemesi, saçlarına dolaşmaması, kırmızı dudaklarına dil uzatmaması, yâre meftun olmaması, bembeyaz sinesi için âh etmemesi gibi sevgili ile ilgili öğütlerdir. Bu nasihatlerden sonra şair kendi halinin bahsine geçer. Şair o kadar halsizdir ki halini anlatacak dermanı yoktur. Susmasının sebebi kederdir. Gam, lisanında takat bırakmamış, zebanını mahvetmiştir. Kısa bir hal tasvirinden sonra kalem, şaire babasını hatırlatır. Şairin babası inayetle vak'anüvislik makamına gelmiştir. Nebîl'in babası şiir ve inşada da hünerlidir. Bunun üzerine kalem şaire şunu der (Aktaş, 2010: 370):

Var sende anı şitâb eyle
'Arz-ı şeh-i Cem-cenâb eyle (Nebîl, 32)

Ol şâh ki bendesi cihândır
İkbâline reşk iden şehândır (Nebîl, 33)

Sultân Selîm-i mülket-ârâ
Ol şâh-süvâr-ı sahn-ı heycâ (Nebîl, 34)

Nebîl, kalemin dilinden Sultan Selim'in cömertliğini, hünerlerini, adaletini ve özellikle atıcılığını ve ata binişini över. Şair mesnevinin sonunda padişahın inayet ve ihsan ister ve sultana dua eder:

Sûzân-ı gam-ı cihân oldum
Pervâne-i bî-zebân oldum (Nebîl, 58)

'Atf-i nigeş-i 'inâyet ister
Bir tafraya dil işâret ister (Nebîl, 59)

Lutfun ola reh-nümâ tarîke
Gayri bakılır mı hiç refike (Nebîl, 60)

Sabrî Mehmed'in birinci mesnevisi Veli Paşa'ya sunduğu 'arz-ı hâldir. 'Arz-ı hâlinde Veli Paşa'yı özellikle Mora'ya adâlet ve emniyet getirmesi sebebiyle över. Paşanın cömertlik feyzinden bulutlar nasiplense gece gündüz elmas saçacaklardır. Bu nedenle şair de paşanın cömertliğine sığınarak "hâl-i dil-i nâ-çârını" arz eder. Müşkûl durumdaki Sabrî'nin cebinde akçe ve dinar yoktur. Mihnet köşelerinde hayrette kalmış âh etmekte, firkat yükü de belini bükmektedir. Aşk ile âvâre gönlü bir şuh güzel nedeniyle paramparçadır. Kâfirin güzelliğini gördüğü zaman hayran olacağı bedelsiz bir güzel Sabrî'nin gönlünü tamamıyla yakmıştır. Şair halini bu şekilde anlatıp paşadan ihsan ister (Coşkun, 2013: 179):

Merhabâ ey saff-der-i vâlâ nejdâd
Şâd-mân oldu kudûmünle 'ibâd (Sabrî Mehmed, 1)

Himmat itdün Mora'nın i'mârına
Âferin oldun senin efkârına (Sabrî Mehmed, 9)

Bâ'is-i âsâyiş oldın 'âleme
Mâyey-i ârâmiş oldın 'âleme (Sabrî Mehmed, 14)

'Arz idem hâl-i dil-i nâ-çârımı
Dinle şâ'ir sözüdür güftârımı (Sabrî Mehmed, 32)

Sabrî müşkil akçesiz teshîri güc
Nâ-ümîdimdir demek tedbîri güc (Sabrî Mehmed, 41)

Dem-be-dem şâyeste-i ihsân kıl
Himmetinle fa'ik-i akrân kıl (Sabrî Mehmed, 62)

Şeref Hanım'ın "Kasîde-i Mesnevî" başlıklı mesnevisi bir 'arz-ı hâldir. Şair öncelikle padişahın özellikle cömertliğini tarihi kişileri kıyas unsuru olarak kullanarak över ve padişaha "cihana zâtın gibi bir padişah gelmedi" diyerek "dil-hâhını arz-ı huzûr" eder. Padişahın niyazına kulak vermesini, ihsan ve kerem denizini coşturmasını ister. Şairin padişahın başka halini arz edeceği ve şikayetini bildireceği kimse yoktur (Arslan, 2002: 483):

'Adl ü cûdun neşr olup bitdi hemân
Nân u şân-ı hâtem ü Nûş-ı revân (Şeref Hanım, 3)

Eyledim dil-hâhımı 'arz-ı huzûr
Yâdına geldi Süleymân ile mûr (Şeref Hanım, 7)

Geçse ger ol da biterdi bî-gümân
Hâl-i zârım neyle eylerdim beyân (Şeref Hanım, 18)

Sonuç olarak küçük mesnevilerle yazılmış 59 'arz-ı hâle baktığımızda başta padişah olmak üzere vezir, beylerbeyi, vali, kadı, sevgili ve dostlara sunulmuşlardır. 'Arz-ı hâllerde sunulan kişi ve makama göre talepler de değişkenlik göstermektedir. 'Arz-ı hâllerde "kâtiplik, defterdarlık, nâkibü'l-eshrâflık, kadılık, devlet memurluğu, müderrislik, vakıf mütevelliliği" gibi belli makamlar talep edildiği gibi "yardım, ihsân, visâl, zam, himmet, af, gamdan azat, kerem, tayin" gibi genel talepler de dile getirilmiştir. 'Arz-ı hâllerde Nazmî ve Kabûlî örneğinde olduğu gibi şairler başlarından geçen özel bir durumu hâmiye arz edip yardım umabilirler. Şairlerin sadece kendileri için değil sevdiği biri veya ailesi için de 'arz-ı hâl sunup yardım beklentileri dikkat çekicidir.

'Arz-ı hâllerde şairlerin taleplerini methettikleri hâmiye sunarak onlardan yardım ve himmet ummaları "patrimonyal devlet" anlayışının divan şiirine yansımaya en güzel örneklerdendir. Patrimonyal türde bir toplumda, başka

bir deyimle, sosyal onur, statü ve mertebelerin mutlak egemen bir hükümdar tarafından belirlendiği bir toplumda (İnalçık, 2018: 7) şair, patronun himaye, inayet ve ihsanına mazhar olmak, onun himayesine girmek için şiirler sunmuştur. Bu patrimoniyal anlayış yani şair-patron ilişkisi bürokrasiden, askeriye, ilmiye sınıfından toplumsal hayata hâkimdi. Bu anlayışla ‘arz-1 hâllerde de şairler hâmilelerini övmüşler ve isteklerini sıralamışlardır.

‘Arz-1 hâller muhtevaları gereği “*methiye, hasb-ı hâl, şikâyet şiirleri, teşekkürnâmeler, afnâmeler ve fahriye*” ile ilişkili ve iç içedir. Methiye ‘arz-1 hâlde ilk bölüm olarak karşımıza çıkar. Şairler memduhlarının “cömertlik, kahramanlık, adalet, ihsan, kerem, merhamet, firaset, tedbir alma, velayet, zekâ” özelliklerini geleneksel kalıplarla abartılı şekilde dile getirirler. “Bu özellikler vurgulanırken karşılaştırma, benzetme ve üstün görme münasebetiyle birtakım isimlere yer verilir.” (Aydemir, 2004: 410). Konu ‘arz-1 hâl olunca doğal olarak memduhun “cömertlik” yönüne daha çok vurgu yapılır. O nedenle “*cûd, sehâ, ihsan, atâ, lutf, himmet, kerem*” kelimeleriyle çokça karşılaşırız.

Manzum ‘arz-1 hâller tür açısından hasb-ı hâller ve şikâyet şiirleriyle bazı yönlerden benzer özelliklere sahiptir. Söz konusu şiirlerin ortak özellikleri, hepsinde şiiri yazanların içinde buldukları ekonomik ve sosyal koşullar ya da yaşadıkları başka sorunlarla ilgili şikâyetlerini dile getirmeleridir. Ancak görebildiğimiz kadarıyla bazı istisnalar dışında hasb-ı hâl ve şikâyet şiirlerinde genellikle şikâyetler dile getirilmiş, açıkça herhangi bir kişiden belirli taleplerde bulunulmamıştır. ‘Arz-1 hâllerde ise, içinde bulunulan koşulların kötülüğü, şikâyetler dile getirildikten sonra yardım ya da görev isteğine yer verilmiş, mutlaka ekonomik anlamda desteğe ihtiyaç duyulduğuna dikkat çekilmiştir. Ayrıca ‘arz-1 hâller dilekçe gibi belirli makam ve mevkide bulunan kimselere sunulurken benzer türdeki diğer şiirler için her zaman böyle bir durum söz konusu değildir (Batislam, 2008: 216-217).

Divan şiirinde hâminin ihsanına şükür için yazılan *teşekkürnâme* adı verilen manzumeler bulunmaktadır. ‘Arz-1 hâllerde de yer yer verilen veya verilecek ihsana teşekkür edilmiştir. Bu yönüyle ‘arz-1 hâllerde teşekkürnâme başlığında okuyabileceğimiz beyitler bulunmaktadır. ‘Arz-1 hâllerin ilişkili olduğu bir tür de *afnâmelerdir*. Afnâmelerde şairler kusurlarını ve hatalarını itiraf edip hâmiden aff dilerler. ‘Arz-1 hâllerde de şairlerin hatalarından bağışlanma dilediklerine şahit oluruz.

Arapça “övünme” anlamına gelen “fahr” kökünden türeyen fahriye edebî terim

olarak şairlerin eserlerinde kendini övmesidir. ‘Arz-ı hâllerde de şairler taleplerini dile getirdiklerinden talip olunana liyakati ifade etmek için kendilerini överler. Mesnevilere baltığımızda “*şiir ve inşâdaki ustalık, dil bilme, kâtipliğin olması, hüneler, padişaha ve devlete hizmet*” konularında şairler kendilerini övmüşlerdir.

Aşağıda ‘arz-ı hâl yazan şairler, ‘arz-ı hâlin sunulduğu kişi ve talepler tablo halinde verilmiştir:

Şair	Sunulan Kişi	Talep
Hidayet Çelebi	Padişah	Himmet, visal ve devlette bir makam
Âşık Çelebi	Padişah	Nakübü’l-eşraflık
Cinânî	Kadı Muallimzâde, Bursa Valisi, Sevgili ve Sultan Selim	Katiplik, kerem,visal, vakıf fazlalıklarının ihsanı
Nazmî	Padişah, Ali Paşa, Sultan Mustafa	Memurluk, İstanbul’da kalma, ihsanların zamanında verilmesi
Vecdî	Padişah, Atâullah Paşa, Sadullah Efendi, Muallim-i Şeh-i Rûm	Pederine kavuşma, medet, hakkında hatt-ı hümayûn çıkması, müşfik bir tabip
Gelibolulu Âli	Padişah, vezir	Azlden kurtulup görev alma, padişaha musahip olma, katiplik, hakkında hatt-ı hümayûn çıkması, yetiştirdiği iki köleye yardım
Hüdâyî-i Kadîm	Yavuz Sultan Selim	Katiplik
Kabûlî	Padişah, İbrahim Paşa, Mehmet Paşa	Gediz kadılığı, şefaet ve yardım, tayin
Rahîmî	Padişah	Kendisi ve ailesi için yardım
Yetim	Sultan Süleyman	Yoksulluk ve evlat yükü için yardım
Hâletî	II. Osman, Sultan Murat	Vakıf talebi, yardım
Fasîh Ahmed	Köprülü Fazıl	Lütuf
Güftî	Şeyhülislam Bahayî, vezir, Padişah	İhsan, yardım
Nâbî	Râmî Paşa, IV. Mehmet, Mustafa Paşa	Divan katipliği, Şeyh Haydar için yardım
Nâzım	Ali Paşa	Kitabet
Bahâyî	Sultan Murat	Kadılık, affedilme
Tıflî	Padişah	İhsan
Fâik Mahmut	Vezir Hüseyin Paşa	Bir derviş için yardım
Feyzî Halîl	Beşir Ağa	Vakıf mütevelliliği
Nâfiz	Sultan Mahmut, Ahmet Paşa	İhsan

İhyâ	Sultan Selim	Kederi defetmesi ve lütuf
Lebîb	Süleyman Paşa	Kış gelmeden yardım
Aziz	Sultan Mahmut, Abdullah Paşa, Emin ve Esad Efendi	Medrese hocalığı, kerem ve cömertlik
Vehbî	Vezir	İhsan
Şehdî	Ali Paşa	Merhamet ve yardım
Mahtûmî	Sultan Mahmut	Yeniden görev alma ve yardım
Nebîl	Sultan Selim	İnayet
Sabri	Veli Paşa	İhsan
Şeref Hanım	Padişah	Kerem ve ihsan

3. 'Arz-ı Hâllerin Dil ve Üslûp Özellikleri

Tasvir, 'arz-ı hâllerde en çok kullanılan anlatım tekniğidir. Tasvirleri "*kişi, olay ve durum*" tasvirleri başlıklarında değerlendirebiliriz. Tasvir tekniğinde şairler sübjektiftir. 'Arz-ı hâllerde mesnevinin hacmine ve şairin tercihihine göre tasvirler yapılmıştır. Tasvir içerisinde en çok doğal olarak 'arz-ı hâllerin sunulduğu hâmi tasvirleri gelir. Bütün şahıs methiyelerine baktığımızda bunlarda fizikî tasvirin olmadığı görülür. Tasvirler okuyucuda halkın ve şairin tasavvur edip arzu ettikleri ideal yönetici tipini canlandırır. "Adalet, cömertlik, kahramanlık, lütuf, iyi yöneticilik.." gibi hâmi arzu edilen ve görülmek istenen özellikler birbirini tekrar eden, benzer tasvirlerle 'arz-ı hâllere konu olur. Tasvirlerde benzer mecaz, teşbih ve telmihler yapılır ve yer yer dil ağırlaşır. Özellikle tarihî, dinî ve mitolojik şahıslarla kıyas, özdeşlik ve üstün görme yoluna gidilir. 'Arz-ı hâller içerisinde biri sevgiliye sunulmuştur. Cinâni sevgiliye sunduğu 'arz-ı hâlinde doğal olarak vuslatı arzular. Bu 'arz-ı hâlde sevgili ve güzellik unsurlarının tasviri gazellerdeki sevgili ile aynıdır. 'Arz-ı hâllerde "*olay veya durum*" tasvirlerini de görürüz. 'Arz-ı hâllerdeki tahkiyevî kısımlarda şairler sanattaki güçleri ve mesnevinin hacmine göre olayları sahneleme yöntemi ile okuyucunun gözünde canlandırırlar. Mesnevilerin asıl bölümü talep kısmında ise şairler içinde buldukları maddi manevi durumu ustalıkla tasvir edip isteklerini sunarlar.

'Arz-ı hâllerin olay merkezli bölümlerinde şairler *sahneleme* tekniğini kullanırlar. Sahnelemede okuyucu olayın gelişimini takip eder. Olay okuyucunun gözünde canlandırılır. Esasında sahneleme tekniğindeki başarı şairin tahkiyedeki yeteneğini ve ustalığını gösterir. Sahneleme tekniğinde önemli bir yeri olan konuşmaya dayalı anlatım tekniklerinden diyalog ve monolog 'arz-ı hâllerde yer yer görülür. Diyaloglar anlatıma akıcılık kazandırır. Konuşmaya dayalı anlatım tekniklerinden iç monologda (interior monologue)

okuyucu kahramanın iç dünyasıyla karşı karşıya gelir. İç monologda zihin serbest ve faal şekilde çalışır ve dil, konuşma diline benzer. Bu üslûbun hâkim olduğu metinlerde kahraman, içinde bulunduğu psikolojik durum doğrultusunda kendi kendine, karşısında biri varmış gibi konuşur. Konuşma havasının hâkim olduğu iç monolog kahramanın o anki durumunu yansıtır (Tekin, 1989: 101). ‘Arz-1 hâllerde şairin kalem, rûzgâr ve akıl gibi unsurlarla sohbet ettiği bölümler ve ‘arz-1 hâlin hasb-1 hâlle ilişkili kısımları şairin çeşitli konularda sıkıntılarını, dertlerini dile getirdikleri birer iç monologdur.

Klasik Türk şiiri geleneğinde şairlerin bazı cansız unsurları kişileştirerek onlarla konuşması, dertleşmesi özellikle hasb-1 hâl ve aşk muhtevalı şiirlerde görülen bir özelliktir. Bu unsurlar genellikle “gönül, kalem, rûzgâr, söz ve felek” olur. ‘Arz-1 hâllere baktığımızda kurmaca unsurlardan “*kalem, akıl ve rûzgâr*” ile yapılan konuşmalara, dertleşmelere şahit oluruz.

Bir üslûp özelliği olarak eleştirel anlatımda şair şikâyetlerini dile getirir. ‘Arz-1 hâllerde de eleştirel anlatımla kişisel ve toplumsal şikâyetleri görürüz. Şairler “*felekten/bahttan/kötü talihten, devlet kurumlarındaki kayırmacılıktan, düşman ve hasetçilerden, iftiradan, değerinin bilinmemesinden, kimsesizlikten, cimrilikten, borçtan, fakirlikten ve ayrılıktan*” şikâyetlerini dile getirmişlerdir.

‘Arz-1 hâllerde başta mecazlar olmak üzere mana ve lafızla ilgili edebî sanatlar kullanılmıştır. Farklı üslûba sahip şairler olduğu için edebî sanatlarda da o oranda çeşitlilik vardır. Tasvirî kısımların omurgasında teşbih ve mecazlar vardır. Şairler bu yolla birbirine benzer ve birbirinden farklı birçok “somutlaştırma” yapmışlardır. Bütün teşbih ve mecazlar divan şairinin “*hayal, mazmun ve mübalağa*” dünyasını yansıtır. “İfade içinde zikr etmeksizin herhangi bir kıssaya, geçmişteki bir olaya, meşhur hikâyelere, efsanelere, malum bir şahsa, çeşitli inanışlara, ayetlere veya bir hadise ya da yaygın bir atasözüne işaret etme” (Küleççi, 2003: 170) şeklinde tanımlanan telmih sanatıyla şair, düşüncelerini desteklemek için tarihî, dinî ve mitolojik kahramanlar ve olaylardan yararlanır ve bunları sık sık ‘arz-1 hâllerde kullanır. ‘Arz-1 hâllerde şairlerin tasvirlerini kuvvetlendirmek ve duygularını ifade etmek için kelime veya kelime gruplarını tekrarladıkları yani tekrar sanatı da görülür.

Genel olarak baktığımızda ‘arz-1 hâllerin tahkiyevî kısımlarında dil ortalama bir divan şiiri okuyucusunun rahatlıkla anlayabileceği sadeliktir. Buna karşın bazı tasvirî bölümlerde dil yer yer ağırlaşır. Çünkü tasvir ve methiyelerde mecâzî anlatım hâkimdir.

Diğer bütün nazım şekillerinde görüldüğü gibi küçük mesnevilerle yazılan 'arz-1 hâllerde de terimler, atasözleri, deyim kullanılmış; Arapça ve Farsça kelime ve bilindik veya orijinal terkiplere yer verilmiştir. Bazı Farsça terkipler üç veya dört kelime ile kurulmuştur. Dili ağır kısımlar bir kenara konulduğunda 'arz-1 hâllerin dili, ortalama bir divan şiiri okuyucusunun anlayabileceği bir dildir.

SONUÇ

Sonuç olarak küçük mesnevilerle 59 'arz-1 hâl yazılmıştır. 'Arz-1 hâllere genel olarak bakıldığında başta padişah olmak üzere vezir, beylerbeyi, vali, sevgili ve dostlara sunulmuştur. 'Arz-1 hâllerde sunulan kişi ve makama göre talepler de değişkenlik göstermektedir. 'Arz-1 hâllerde kâtiplik, defterdarlık, nâkibü'l-esrâfîlik, kadılık, devlet memurluğu, müderrislik, vakıf mütevelliliği gibi belli makamlar talep edildiği gibi yardım, ihsân, visâl, zam, himmet, af, gamdan azat, kerem, tayin gibi genel talepler de dile getirilmiştir. 'Arz-1 hâllerde Nazmî ve Kabûlî örneğinde olduğu gibi şairler başlarından geçen özel bir durumu hâmîye arz edip yardım umabilirler. Şairler sadece kendileri için değil sevdiği biri veya ailesi için de 'arz-1 hâl sunup himmet bekleyebilirler. 'Arz-1 hâller muhtevaları gereği "*methiye, hasb-ı hâl, şikâyet şiirleri, teşekkürnâmeler, afnâmeler ve fahriye*" ile ilişkili ve iç içedir. 'Arz-1 hâllerde anlatım tekniklerinden başta tasvir olmak üzere sahneleme, eleştirel anlatım, diyalog, iç monologu görürüz. 'Arz-1 hâllerde başta mecazlar olmak üzere mana ve lafızla ilgili edebî sanatlar kullanılmıştır. Farklı üslûba sahip şairler olduğu için edebî sanatlarda da o oranda çeşitlilik vardır. Tasvirî kısımların omurgasında teşbih ve mecazlar vardır. Şairler bu yolla birbirine benzer ve birbirinden farklı birçok "*somutlaştırma*" yapmışlardır. Bütün teşbih ve mecazlar divan şairinin "*hayal, mazmun ve mübalağa*" dünyasını yansıtır. 'Arz-1 hâllerde terimler, atasözleri, deyimler kullanılmış; Arapça ve Farsça kelime ve bilindik veya orijinal terkiplere yer verilmiştir. 'Arz-1 hâllerin dili -tasvirî anlatımla dilin ağırlaştığı kısımlar hariç- ortalama bir divan şiiri okuyucusunun anlayabileceği bir dildir.

KAYNAKÇA

- AKSOYAK, İsmail Hakkı (2006). *Gelibolu Mustafa Âli Divan III*, Department Of Near Eastern Languages and Civilizations Harvard University.
- AKTAŞ, Ali (1996). *Yetim Divânı (İnceleme-Metin)*, Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi.

- AKTAŞ, Yasemin (2010). *Mehmed Nebil ve Divanı*, Yüksek Lisans Tezi, Ankara: Gazi Üniversitesi.
- ARSLAN, Mehmet (2002). *Şeref Hanım Divanı*, İstanbul: Kitapevi. Yayınları.
- AYDEMİR, Yaşar (2004). "Medhiye", *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 29, ss. 410-411.
- BAĞÇECİ, Lokman (2002). *Nabi Divanı'ndaki Küçük Mesneviler*, Yüksek Lisans Tezi, Adana: Çukurova Üniversitesi.
- BATISLAM, Hanife Dilek (2008). "Divanlardaki Manzum 'Arz-ı Hâller'", *Turkish Studies*, C: 3, S: 1, ss. 209-218.
- BAYINDIR, Şeyda (2008). *Şehdî Divanı*, Yüksek Lisans Tezi, Ankara: Gazi Üniversitesi.
- BİLKAN, Ali Fuat (1997). *Nâbi Divânı*, İstanbul: MEB.
- ÇOŞKUN, Ferdi (2013). *Sabri (Mehmet) Divanı Edisyon Kritik-İnceleme*, Yüksek Lisans Tezi, Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi.
- ÇINAR, Bekir (2000). *Tıflı Ahmed Çelebi Hayatı Edebî Kişiliği ve Divânının Tenkitli Metni*, Doktora Tezi, Elazığ: Fırat Üniversitesi.
- ÇIPAN, Mustafa (1991). *Fasih Ahmed Dede Hayatı, Edebî Kişiliği, Eserleri ve Divânı'nın Tenkidli Metni*, Doktora Tezi, Konya: Selçuk Üniversitesi.
- DEMİR, Hiclal (2008). *Lâziki-zâde Feyzullah Nâfiz ve Divânı (İnceleme-Metin-Özel Adlar Dizini)*, Doktora Tezi, Ankara: Hacettepe Üniversitesi.
- DİKMEN, Hamit (1991). *Seyyid Vehbi ve Divânının Karşılaştırmalı Metni*, Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi.
- EKER, Ruken (2009). *Feyzî Halil Paşazâde Divânı (İnceleme-Metin)*, Yüksek Lisans Tezi, Kütahya: Dumlupınar Üniversitesi.
- ERDOĞAN, Mustafa (2008). *Kabûlî İbrahim Efendi, Hayatı, Edebî Kişiliği ve Divanı (İnceleme Tenkitli Metin-Dizin)*, Doktora Tezi, Ankara: Gazi Üniversitesi.
- ERZEN, Mehmet Halil (2012). *İhyâ Divânı ve Tahlîli (İnceleme-Tahlil-Tenkitli Metin)*, Doktora Tezi, Van: Yüzüncü Yıl Üniversitesi.
- HANÇERLİOĞLU, Filiz (1988). *Âşık Çelebi Divanı*, Yüksek lisans Tezi, Ankara: Gazi Üniversitesi.
- İPŞİRLİ, Mehmet (1991). "Arzuhal", *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 3, ss. 447-448
- KARDAŞ, Mehmet Nuri (2008). *Re'fet Mehmed 'Azîz'in Hayatı, Edebî Kişiliği, Eserleri ve Divânının Tenkitli Metni*, Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi.
- KAVRUK, Hasan vd. (2009). *Filibeli Vecdî ve Divân'ı (Metin-Dizin)*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Web site: <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr.>, Erişim Tarihi, 22.03.2016.
- KOÇAK, Fatma (2006). *Fâik Mahmud ve Divânı* Yüksek Lisans Tezi, Ankara: Gazi Üniversitesi.

- KURTOĞLU, Orhan (2004). *Lebib Divânı (İnceleme-Tenkidli Metin-Sözlük)*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Web site: <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr.>, Erişim tarihi, 22.03.2016.
- KÜLEKÇİ, Numan (2003). *Edebî Sanatlar*, Ankara: Akçağ Yayınları.
- MERMER, Ahmet (2004). *Kütahyalı Rahîmî ve Divânı*, İstanbul: Sahhaflar Kitap Sarayı.
- OKUYUCU, Cihan (1994). *Cinâni (Hayâtı, Eserleri, Divânının Tenkidli Metni)*, Ankara: TDK.
- SAK, Vesile (1994). *Nâzım (İstanbul) Hayatı, Eserleri, Edebî Kişiliği ve Divânının Tenkidli Metni*, Yüksek Lisans Tezi, Konya: Selçuk Üniversitesi.
- SONA, İbrahim (2006). *Hidâyet Çelebi ve Divânı*, Yüksek Lisans Tezi, Ankara: Gazi Üniversitesi.
- TOPRAK, Muhbet (2006). *Şeyhülislam Bahâyî Divanı Şerhi*, Yüksek Lisans Tezi, Denizli: Pamukkale Üniversitesi.
- ULUDAĞ, Erdoğan (1992). *Şeyhülislâm Bahâyî Divânı (İnceleme, Karşılaştırmalı Metin)*, Yüksek Lisans Tezi, Erzurum: Atatürk Üniversitesi.
- ULUDAĞ, Erdoğan (1998). "Divân Edebiyatı Türlerinden Sâkinâmeler ve Şeyhülislâm Bahâyî'nin Sâkinâmesi" *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, S: 9, ss. 49-64.
- ÜST, Sibel (2017). *Edirneli Nazmî Divânı (İnceleme-Metin)*. Kültür ve Turizm Bakanlığı Web site: <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr.>, Erişim tarihi, 22.03.2016.
- YEKBAŞ, Hakan (2005). *Hüdâyî-i Kadîm Divanı (İnceleme-Edisyon Kritikli Metin)*, Yüksek Lisans Tezi, Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi.
- YILMAZ, Kaşif (1983). *Güftî Hayatı, Eserleri, Edebî Kişiliği, Tezkireciliği ile Divanı, Zafer-nâmesi ve Teşrifâtü'ş-Şuarâsının Tenkidli Metni*, Doktora Tezi, Erzurum: Atatürk Üniversitesi.

استاد ESTAD

ESKİ TÜRK EDEBİYATI ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

[Journal Of Old Turkish Literature Researches]

E-ISSN: 2651-3013

Cilt: 2 Sayı: 2 Ağustos 2019

ss. 1036-1063

Makalenin Geliş

Tarihi

02/08/2019

Makalenin

Kabul Tarihi

23/08/2019

Yayın Tarihi

30/08/2019

HÂKİM SEYYİD MEHMED EFENDİ'NİN TERCEME-İ ESRÂR-I TEVHÎDİYE ADLI ESERİ

Yakup POYRAZ²

Mehmet Ârif ARICI³

ÖZET

Hâkim Seyyid Mehmed Efendi'nin *Terceme-i Esrâr-ı Tevhîdiye*'si, Fahreddîn-i Irâkî'nin aslı Farsça yazılmış *Leme'ât* isimli eserini Türkçe açıklamak için kaleme aldığı şerhtir. Bu çalışma, giriş ve iki bölümden oluşmaktadır. Giriş kısmında Fahreddîn-i Irâkî ve Hâkim Seyyid Mehmed Efendi'nin eserleri, yaşamları, edebî anlayışları ile tasavvuf mefhumu ele alınarak genel bilgiler verilmiştir. Çalışmamızın konusu olan "*Terceme-i Esrâr-ı Tevhîdiye*" birinci bölümde biçimsel; ikinci bölümde ise metinsel olarak incelenmiştir. Bu çalışma vesilesiyle daha önce tespit edilmemiş ve üzerinde çalışma yapılmamış Hâkim'e ait aşk üzerine yazılmış bir eser günümüz harfleriyle yayınlanarak bilim dünyasına sunulması ve aynı zamanda *Leme'ât* için yazılmış şerhlerden farklı bir şerh metnini günümüz edebiyatına kazandırmak amaçlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Hâkim, Terceme-i Esrâr-ı Tevhîdiye, Dîvân Edebiyatı, Fahreddîn-i Irâkî, Şerh.

¹ Bu makale, Doç. Dr. Yakup POYRAZ danışmanlığında tamamlanan *Hâkim Seyyid Mehmed Efendi'nin Terceme-İ Esrâr-ı Tevhîdiye Adlı Eseri* başlıklı yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

² Doç. Dr., Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Eski Türk Edebiyatı A.B.D. yakuppoyraz@ksu.edu.tr Orcid ID: 0000-0003-2443-7533

³ M.E.B., Eski Türk Edebiyatı Uzmanı, maarifarici@gmail.com Orcid ID: 0000-0002-2487-8825

HAKIM SEYYİD MEHMED EFENDİ'S WORK CALLED TERCEME-I ESRAR-I TEVHIDIYE

ABSTRACT

Hakim Seyyid Mehmed Efendi's *Terceme-i Esrar-ı Tevhidiye* was a written annotation in Turkish to explain the piece called *Leme'at* of Fahreddin-i İraçî that was originally written in Persian. The study is composed of an introduction and has two parts. In the introduction, Fahreddin-i İraçî and Hakim Seyyid Mehmed Efendi's works, their lives, their literary understandings and mysticism conception were examined by giving general information. The work "*Terceme-i Esrar-ı Tevhidiye*" being the subject of our study was examined in a stylistic manner in the first part and examined in a textual manner in the second part. In this study, a work about love belonging to Hakim, which has not yet been identified and studied, will be published by the letters of today and presented to the world of science. In addition, a different text apart from the annotations written for *Leme'at* will be acquired for today's literature.

Keywords: Hakim, Terceme-i Esrar-ı Tevhidiye, Classical Turkish Literature, Fahreddin-i İraçî, Commentary.

GİRİŞ

Risâle kelimesi sözlüklerde bir konuya, bir ilme ve fenne dair muhtasar eser olarak tanımlanırken Kâtib Çelebi, "bir meseleyi özetle ele alıp inceleyen ve o konudaki neticeyi ortaya koyan kısa metin" şeklinde târif eder (Uzun, 2008: 114).

Risâle, geleneksel edebî kategorilerden herhangi birine dâhil edilip isimlendirme imkânı bulunamayan çalışmalar için de genel başlık vazifesi görmüştür.

Terceme-i Esrar-ı Tevhidiye, bir tasavvuf risalesi olmakla birlikte adından da anlaşılacağı üzere tevhid (birleme) örneğidir. Türk-İslâm edebiyatında konusu Allah'ın varlığı, birliği, isim ve sıfatları ve bunların varlık âlemine yansımaları olan manzum-mensur edebi türe "tevhid" adı verilir (Uzun, 2012: 24).

Çalışmamızın konusu olan risâle, Milli Kütüphane'de 06 Mil Yz A 3541/2 numarada bulunan *Terceme-i Esrar-ı Tevhidiye* adlı Hâkim Efendi'ye ait tercüme bir tasavvuf risâlesidir. Hâkim Seyyid Mehmed Efendi'nin çevirisini yaptığı bu eserin kütüphane katalog bilgisinde Şeyh İraçî'ye ait aslı Farsça olan '*Risale-i Tasavvufat*' isimli eserin çevirisi olan *Terceme-i Esrar-ı Tevhidiye* olduğu bildirilir. Ağırlıkla üzerinde durduğumuz konu ise bu eserin günümüz

Türkçesine transkribe edilerek aktarılması ve eserin Irâkî'ye ait herhangi bir tasavvuf risâlesi değil; "*Leme'ât*" adlı eserinin Hâkim tarafından yapılmış şerhi olduğunu ortaya koyabilmektir. *Leme'ât* 13. Yüzyıl Anadolu coğrafyasında kaleme alınmış bir sûfi metindir. Müellifi Irâkî, Mevlana'nın sema meclislerinde bulunmuş, Konevî'nin nazari irfan derslerine katılmış önemli bir mutasavvıftır. Şiir ve düzyazı karışımı bir eser olup eserde Arapça ve Farsça birlikte kullanılmıştır.

Irâki eserini Konevî'nin hankâhında yazmıştır. *Leme'ât*, Sadreddin Konevî tarafından İbn-i Arabî'ye ait olan *Fûsûsu'l-Hikem*'in özü olarak nitelendirilir. Irâki, Konevî'nin derslerinde dinlediği *Fûsûsu'l-Hikem*'in 27 fass olan her bir fassına mukâbil bir lem'a olarak eserini tasarlamıştır. *Terceme-i Esrâr-ı Tevhîdiyye*'de de saniha olarak adlandırılan yirmi yedi bölüm mevcuttur. Eser ehemmiyetinden dolayı birçok kez şerh edilmiştir. Ulaşılabilen şerh sayısının otuz iki olduğu bilinmektedir (Çime, 1996: 48-79). Fakat bunlar içerisinde Hâkim'e ait olan şerh bulunmamaktadır.

1. Şeyh Irâkî ve Hayatı, Edebî-Mutasavvuf Kişiliği, Eserleri

Fahreddin-i Irâkî, 13. yüzyılda yaşamış sûfi bir şairdir. Saygın bir ailede yetişmiş, tüm akli ve nakli ilim sahalarında ders verebilecek derecede iyi bir eğitim almıştır. *Uşşâknâme (On Fasıl)*, *Leme'ât*, *Divân*, *Irâkî'nin Mektupları ve Tasavvufî İstilahlar Risâlesi*'nden oluşan manzum ve mensur eserleri vardır. Eserlerini tasavvufun etkisi altında, âşıkane ve ârifane bir dille kaleme almış; tevhid sırlarını, hakiki aşkı anlatmıştır. Şiirlerinin güç ve anlaşılmaz tarafı nispeten az olup kelimeler genellikle bilinen anlamlarıyla kullanılmıştır. Kirmânî, Senâî, Attâr, Mevlâna ve Sadî gibi şairlerin etkisi altında kalmış, onların şiirlerinden tazminlerde bulunmuştur. Hâfız ve Câmî gibi kendinden sonra gelen bazı şairlere de örnek olmuştur (Değirmençay ve Çağlayan, 2017: 19).

Fahreddin-i Irâkî'nin yaşam öyküsüne ilişkin bilgiler sunan hemen tüm eserler onun *Divân*'ına yazılan mukaddimeden yola çıkarlar. Bu mukaddimenin yazarı ve yaşadığı dönem tam olarak bilinmemektedir. Irâkî'nin eserlerinde kendi hayatı ile ilgili somut bilgilere yer vermemesi ise ihtimaldir ki benimsediği tasavvufî tavır ve neşveden kaynaklanır. Hemedân yakınlarında bir köy olan Kumcân'da 1213 yılında dünyaya gelen Irâkî'nin ismi, Fahreddin İbrâhîm bin Büzürçmihr'dir. 17 yaşında "nakli ve akli" ilimlerde icâzet alan Irâkî, Hemedân'da bulunan "Şehristân" medresesinde ders vermeye başlamıştır.

Rivâyet edilen menkıbeye göre bir gün medresede ders verirken ansızın içeriye giren bir grup Kalenderî dervîşi gazeller eşliğinde semâ edip raks etmeye başlarlar. Dervişlerin etkisinde kalan Irâkî, medresedeki görevinden istifa ederek Kalenderî dervişlerle Hemedân'dan ayrılmış, gezgin bir dervîş olarak Fars ve Hind topraklarına seyahatlerde bulunmuştur. Bir süre sonra bu Kalender dervişlerin yolu Sühreverdiyye şeyhi Bahâeddîn Zekerîyyâ Mültânî'nin (ö.1262) Mültan'daki zâviyesine düşer. Irâkî, Zekerîyyâ Mültânî'nin nezâretinde halvete girer. Halvete gireli henüz on gün geçmemiştir ki kendisine gelen bir hâl ile şu gazeli söylemiştir:

Şular kim sundular bâde ile bir câm

Ânu sâkî gözünden ittiler vâm

Irâkî'nin içinde bulunduğu vecd hâli, bu duruma pek de alışık olmayan hânkâhın diğer mensuplarınca hoş karşılanmamıştır. Çünkü ibadetle geçirilmesi gereken bir zaman diliminde Irâkî, gazeller söylemektedir. Fakat Şeyh Zekerîyyâ bu durumdan rahatsız olmamış ve Irâkî'nin şiirler söylemesine izin vermiştir. Şeyh kendisine verdiği önemi izhar etmek için hırkasını ona giydirmiş ve onu kızıyla evlendirmiştir. Hem şeyhi hem de kayınpederi olan Şeyh Bahâeddîn, Irâkî'ye olan sevgisini çok da belli etmemiştir.

Şeyhi Bahâeddîn Zekerîyyâ'nın vefatı ile Mekke ve Medine'ye gidip hac farızasını yerine getirdikten sonra Şam yoluyla Konya'ya gelmiştir. Burada saygı duyduğu Sadreddîn-i Konevî'nin hizmetine girmiştir. Irâkî, Sadreddîn'in hankahlarına sürekli gidip gelmiş ve bu gidip gelmelerde orada Mevlanâ Celâleddîn-i Rûmî ile tanışmıştır. Irâkî bu tanışmadan sonra daha çok Mevlanâ'nın medresesine gidip orada semâ meclislerinde huzur bulmuştur. Ancak Irâkî'nin Sadreddîn-i Konevî ile ilişkisi şeyh ile müridi arasındaki dostluk ilişkisi gibi olmuştur.

Sadreddîn-i Konevî'nin Irâkî için Zekerîyyâ Mültânî'den sonra ikinci bir şeyh olduğu söylenebilir. Irâkî, Konevî'nin *Fusûsu'l-Hikem* ve *Fütühât-ı Mekkiyye* derslerine iştirak etmiştir. Dinlediklerinden hareketle Irâkî, *Leme'ât*'i kaleme almış, Konevî'ye eseri takdim etmiş, Konevî eseri okuyunca "Ey Irâkî! Allah erlerinin sözlerinin sırlarını aşikâr etmişsin. Gerçekte *Leme'ât*, *Fusûs*'un özüdür." demek suretiyle onu takdir etmiştir. Sadreddîn-i Konevî'nin her iki şeyhi İbnü'l-Arabî (ö. 638/1240) ve Evhadüddîn Kirmânî'nin (ö. 635/1238) Irâkî'nin düşüncelerinde, özellikle de Kirmânî'nin Irâkî'nin yazım tarzında etkileri büyüktür.

Ayrıca Irâkî'nin Mevlevîlik tarihinde önemli bir yeri olan Şems-i Tebrizî ile Baba Kemâl Cendî'nin tekkesinde karşılaştığına ilişkin de bazı rivâyetler vardır. Konya'da bulunduğu sırada kendisini himâye eden ve ona mürîd olan Emir Muînüddîn Süleyman Pervâne (ö. 676/1277) Tokat'ta onun için bir zaviye inşa ettirmiştir. Muînüddîn'in Moğollar tarafından öldürülmesinden sonra Irâkî, evvelâ Sinop'a ardından da Mısır'a gitmiştir. Muînüddîn gibi Mısır Sultanı da onun mürîdi olmuş ve sultan onu "şeyhu's-şüyûh" ilân etmiştir. Mısır'da kaldığı süre tam olarak bilinmeyen Irâkî oradan Şam'a geçmiş, Şam'da da şehrin ileri gelenlerince çok iyi bir şekilde karşılanmıştır. Oğlu Kebîrüddîn de Mûltan'dan Şam'a gelerek babasının hizmetinde bulunmuştur. Irâkî, 8 Zilkâde 688'de (23 Kasım 1289) 78 yaşında iken vefat etmiştir. Şam'da Sâlihiyye Mezarlığı'nda İbnü'l-Arabî'nin türbesi yanına defnolunmuştur (Safâ, 2005: 33-34).

Irâkî tasavvuf tarihi açısından çok yönlü ve renkli bir sûfidir: O'nun melâmî ve kalenderî-meşrep bir yapıya sahip olması, Sühreverdîyye tarikatına intisap etmesi, Ahmed Gazzalî'nin yazım tarzını benimseyerek benzer konuları ele alması, Mevlânâ'nın semâ meclislerinde bulunması, Konevî'nin nazari irfan derslerine katılması vb. hususlar çok yönlülüğünü ve renkli kişiliğini göstermektedir.

Irâkî'nin eserlerinde bulunan vahdet-i vücud nazariyesi islamî tasavvuf çerçevesinde methedilmiştir. Özellikle İbnü'l Arabî vahdet-i vücud'u manzum bir şekilde övmüştür. Irâkî âşık ve mâşuku mutlak aşkın tamamı ve zuhuru veya vücudu olarak yorumlar. Âşığın mâşuktan var olması bir hakikat olarak telâkki edilmiştir. Irâkî; aşkı, âşığı ve maşuğu bir olarak kabul eder. Âşık maşuğun gözüne baktığında o vakit kendisini görür mâşuktan ayrılrsa bile bunun dışında kıvrılmış çeşitli şişlerden, rengarenk olmuş renklerden ve çeşitli isimlerden oluşan bir nurdur. Eğer bunun dışında olursa Irâkî'nin asıl görüşü olan vahdet sonucunun çoğunluğuna ulaşamaz. Uzlet, Irâkî'nin meramı değildir. Âşık, hicaplar aşıkâr olana kadar her gözde ve bütün eşyalarda bulunmalıdır. Âşık kendini bulduğunda ve her neye bakarsa dostu görür. Irâkî bu şekilde ahireti övmektedir yeniden ortaya çıkışı Hakk'ın çehresindedir. Bu aşamada bu görünüş kalbi tecelliden ve yaradılışın olgun örneğinden daha olgundur. O, bu şekildeki asıl görüşün düşüncesini reddeder. Irâkî ârifâne ve âşıkane gazeller yazarak Fars dilini derinden etkileyecek eserler yazmıştır. Irâkî'nin tarzı, yapmacık değildir. Dili daha çok konuşma diline yakındır. O bilinen tabirleri ve sade kelimeleri kullanmıştır ve onlara sembol anlamlar ve şairane kavramlar eklemiştir. Irâkî Arapça kelimeleri uyumlu bir şekilde kullanmış ve onlara anlam değeri katmıştır.

Bununla birlikte tasavvufun meşhur ıstılahlarını çok fazla kullanmıştır (Muhteşem, 2007:36-40). Irâkî, yazdığı ârifâne ve âşıkane gazellerle -aslında aşk onun doğasının baskın bir karakteridir- her ne kadar ders arkadaşlığı yaptığı Ekberî ekolün diğer mensuplarına nazaran pek velûd bir yazar olmasa da Fars dilinin şâheseri sayılabilecek ve Fars diline derinden etkilerde bulunacak eserler kaleme almıştır. Eserleri *Külliyât-ı Şeyh Fahrüddin İbrâhim-i Hemedânî el-Mütehallas bi-Irâkî* adıyla bir kitap hâlinde yayımlanmıştır. Külliyât içerisinde kasîde, terkîb-i bend, terci-i bend, rubâî ve kıtalardan oluşan *Dîvân*'ından başka *Uşşâknâme*, *Istîlâhât-ı Sufiyye* ve *Leme'ât* adlı eserleri yer almaktadır.

Deh-fasıl, *Dehnâme*, *Aşknâme*, *Kâşifu'l-Esrâr-ı Sübhânî* gibi başka isimlerle de anılan ve Fars dili-edebiyatında yeni bir poetik tarz olarak kabul edilen *Uşşâknâme*, aruzun hafif bahrinde yazılmış ve Şemseddin Cüveynî'ye ithâf edilmiştir. Mesnevî ve gazel formunu muhtevi 1065 beyitlik, tasavvufî aşka ilişkin Farsçada bilinen en eski eserlerden birisidir. Tevhid ilkeleri, insanın varlığa gelişi ve varlığına ilişkin bir girişle başlayan eser, Peygamber'e na't, dört halifeye na't, meliklere nasihatla devam eder. Peşi sıra on fasıl (Deh-fasıl) gelir, aşk bahsi ele alınır. *Uşşâknâme*, A. J. Arberry tarafından *The Song of the Lovers* başlığıyla İngilizceye çevrilmiştir (Oxford, 1939). Eserin Irâkî'ye âidiyetine ilişkin bir makale kaleme alan Julian Baldick, Paris'teki bir elyazmasının girişindeki notlardan hareketle *Uşşâknâme*'nin Irâkî'nin yakınlarında bulunan Atâî isimli birisine ait olduğunu ifade etmektedir. Ancak bununla beraber, bu kanaatin aksine Paris nüshasından daha eski nüshalarda ve *el-Leme'ât fi Şerh-i Leme'ât-ı Irâkî* gibi bâzı kadîm eserlerde *Uşşâknâme*'nin Irâkî'ye âit olduğuna ilişkin bazı delillerin varlığından ötürü eserin Irâkî'ye âidiyetinde herhangi bir şüphe olamayacağını söyleyen kimi araştırmacılar da vardır.

Istîlâhât-ı Sufiyye adlı küçük risâlesinde Irâkî, özellikle tasavvuf şiirinde kullanılan ıstılahlar ve mazmunları izah etmiştir. Üç bölümden oluşan risâlede yaklaşık 328 kavram kısa kısa cümlelerle açıklanır. Birinci bölümde mâşûkun isimlerine, ikinci bölümde âşık ve maşuk arasında kullanılan isimlere, üçüncü bölümde ise bâzıları mâşûku ilgilendirse de daha çok âşıkın hâllerine dair kavramlar yer almaktadır. Ele alınan kavramlar ve kavramlara verilen karşılıklar sūfî muhayyiledeki canlılığın nâdîde örnekleri arasında okunabilir. Risâle Nurettin Bayburtlugil tarafından Süleymâniye Kütüphânesi'nde bulunan bir mecmûanın 41b-48b arasında yer alan yazma nüshası ile Saîd Nefisi'nin *Külliyât-ı Irâkî*'de neşrettiği bölümü karşılaştırılarak ortak bir metin oluşturmak suretiyle *Istîlâhât-ı Ehl-i Tasavvuf* adıyla dilimize çevrilmiştir.

Uşşâknâme'de olduğu üzere *Istîlâhât*'ın da Irâkî'ye nispetinde bâzı sorunlar vardır. Bu eserin kavramlardaki benzerliklerinden ötürü XIV. yüzyılda yaşayan Şerefüddîn Hüseyin bin Ülfetî Tebrizî adında bir sûfi müellif tarafından kaleme alınan *Resfu'l-Elhâz fî Keşfi'l-Elfâz*'ın başka bir tarzı olduğu ileri sürülmüştür. Ayrıca mezkûr eserlerin dışında kütüphâne kayıtlarında *Risâle Der Tasavvuf ve Ahlâk*, *Risâle-i Telkîniyye* ve *Risâle-i Kudsiyye* adlı risâleler de Irâkî'ye nisbet edilmektedir. Irâkî nesirde olduğu kadar nazımda da ustadır. Nazım-nesir karışık eserleri de önemlidir. Bunlar arasında en önemlisi *Leme'ât* olarak karşımıza çıkar.

2. Leme'ât

XI. asırdan itibaren gerçekleşen olaylar, bir yandan yeni bir vatan edinmemize bir yandan da münevverlerimizin yazılı ve sözlü katkılarıyla kültür atlasımızın zenginleşmesine vesile olmuştur. Anadolu topraklarının yurt edilmesinden sonra önemli kültür merkezlerimizden biri olan Konya'da Mevlana'nın ve Konevî'nin sohbet aydınlığından geçenlerden biri de Fahreddîn Irakî'dir. Bu müellifin XIII. yüzyılda yazdığı *Lemaât*'ı tasavvuf çevrelerince önemsenen eserlerdendir (Vural, 2017: 119).

Sadreddîn-i Konevî'nin "Leme'ât be hakikat Lübb-i Fusûs est" yani *Fusûsu'l-Hikem*'in özü olarak nitelendirdiği Arapça "ışılta, parıltı" anlamına gelen "lem'a" kelimesinin çoğulu olan *Leme'ât*, Fahreddîn-i Irâkî'nin, Ahmed Gazzali'nin Sevânih'i kendisine örnek alarak şiirle düz yazıyı bir arada yazdığı, Arapça ile Farsçanın beraber kullanıldığı bir eserdir (Muhteşem, 2007: 18). Eserin her bölümü Lem'a olarak adlandırılmıştır. Irâkî, *Leme'ât*'ı Sadreddîn-i Konevî'nin hankâhında 668-670 (1289/1289) yıllarında telif ettiği en önemli eseridir. Bu risale, bir ön söz, mukaddime ve yirmi sekiz *Lem'adan* oluşmaktadır. Fakat bazı bibliyografik eserlerde eserin bölüm sayısının 27 olduğunu savunanlar da vardır.

Eserin 27 lem'adan oluştuğunu düşünenlerin öne sürdükleri kanıt, yazarın her bir lem'ayı Sadreddîn-i Konevî'nin (ö.1274) derslerinde dinlediği *Fusûsu'l-Hikem*'in 27 fass olan her bir fassına mukâbil bir lem'a olarak tasarlamasıdır. *Leme'ât* yer yer manzum parçalarla süslenen aşk, âşık ve maşuk kavramlarının yorumlandığı bir eserdir. Eserde kendinden şiirler vermiştir ve bu iş onun nesrini daha da ahenkli kılmıştır.

Edebî lâtifeler de mana yönünden seçkindir. Onun doğallığı ölçülü ve ahenklidir. En iyi yorumlayanının İbn-ü'l Arabî olduğu düşünülen bu eseri,

İrâkî kendi üstadı Sadreddîn-i Konevî'ye takdim etmiştir. Sadreddîn, onu tebrik edip alnından öpmüş ve gözlerine bakarak şöyle demiştir: “Fahreddîn-i İrâkî insanların sırrını açıklamış ve *Leme'ât* gerçeklerle iç içe geçmiştir.” *Leme'ât* üzerine bir çok şerhler de yapılmıştır. Bunlardan biri İstanbullu Şehid Ali Kütüphanesi'nde 1257 numaralı eserdir. Şah Ni'metullah Velî de İrâkî'nin *Leme'âtı* üzerine şerh yazmıştır, en ünlü şerh yapanlardan biri olan Nureddîn Abdurrahman-i Camî de *Eşi'attü'l-Lema'at* adında İrâkî'nin *Leme'âtı* üzerine şerh yapmıştır. *Leme'ât*'ın bir nüshası Süleymaniye Kütüphanesi'nde mevcuttur. 1982 yılında Saffet Yetkin tarafından *Pariltılar* adıyla Türkçeye çevrilmiştir (Muhteşem, 2007: 58-70). Fûsus'ül Hikem ve Mesnevî şârihi Ahmet Avni Konuk, bu eseri de Kitâb-ı Lemaât Tercümesi adıyla şerh ve tercüme etmiştir.

İrâkî, *Leme'ât*'te âlemde aslolanın aşk olduğunu ve aşkın her şeye nüfuz ettiğini, aşka dair ne söylene onun içerdiği hakikatleri karşılamanın mümkün olmadığını anlatmaktadır. Gerek hubb densin, gerekse aşk densin fark etmemektedir. Zîra tasavvufi ıstılahta herhangi bir sınır yoktur. Eserin kütüphanelerde yer alan pek çok yazma nüshası okunurluk oranının ve etki alanının ispatıdır (Ritter, 1942: 95). Ayrıca eser ehemmiyetinden, derinliğinden dolayı çok kez şerh edilmiştir. Bunlardan tespit edilenler aşağıda sıralanmıştır:

1. Dervîş Ali bin Yûsuf el-Gergerî, Şerh-i Leme'ât
2. Şeyh Yâr Ali Şîrâzî, el-Lemehât fi Şerhi'l-Leme'ât
3. Şâh Ni'metullah Velî Kirmânî, Şerh-i Leme'ât
4. Sâinüddîn Türke İsfahânî, Dav'u'l-Leme'ât fi Şerhi'l-Leme'ât
5. Emîr Abdullah Berziş-âbâdî, Şerh-i Leme'ât
6. Seyyid Muhammed Nûrbahş, Şerh-i Leme'ât
7. Burhâneddîn Abdullah Hatlânî, Şerh-i Leme'ât
8. Abdurrahmân Câmî, Eşi'atü'l-Leme'ât
9. Mevlânâ Semâeddîn Dehlevî, Havâşî-ber Leme'ât
10. Mevlânâ Abdulgafûr Lârî, Hâşiye-i Eşi'atü'l Leme'ât
11. Mevlâna Hâvûrî - Şerh-i Leme'ât
12. Ali el-Kirmânî, İn'ikâsu Eşi'ati'l-Leme'ât

13. Abdulkuddûs Gengûhî, Şerh-i Leme'ât
14. Şeyh Nizâmeddîn Tâniserî, Ma'denu'l-Esrâr
15. Şeyh Nizâmeddîn Tâniserî, Tecelliyâtü'l-Cemâl
16. Abdunnebi Şüttârî, Şevâriku'l-Leme'ât
17. Şâh Habîbullah Kannevcî, Hâşiye-i Leme'ât
18. Şeyh Muhammed Hüseyin Uşşâk, Hâşiye ber-Leme'ât.
19. Derviş Osman bin Süleyman, Şerh-i Leme'ât-ı Irâkî
20. Allâme Abdulkâdir Erbili, Şerhu'l-Leme'ât
21. Ya'kûb Han Kâşgarî, Şerh-i Leme'ât-ı Irâkî
22. Muhammed Zâhid, Şerh-i Leme'ât
23. (Şârihi meçhûl), Fütûhât der Şerh-i Leme'ât
24. (Şârihi meçhûl / Sekkâkî?), Şerh-i Leme'ât
25. (Şârihi meçhûl), Neş'etü'l-Aşk (h.8.yy)
26. (Şârihi meçhûl), et-Tenbîhât fî Şerh-i Leme'ât (1459)
27. (Şârihi meçhûl), Şerh-i Leme'ât
28. (Şârihi meçhûl), Şerh-i Leme'ât
29. (Şârihi meçhûl), Şerh-i Leme'ât-ı Irâkî
30. (Şârihi meçhûl), Şerh-i Leme'ât-ı Irâkî
31. (Şârihi meçhûl), Meşâriku'l-Leme'ât
32. (Şârihi meçhûl), Şerh-i Dîbâce-i Leme'ât

Muhammed Ahter Çime'nin *Leme'ât* şerhleri konulu makalesinde bu şerh ve şârih listesinin yanısıra konuyla ilgili aralarında Ahmet Avni Konuk, Saffet Yetkin gibi isimlerin de bulunduğu kimi araştırmacıların bahsi geçen eser şerhlerinin çeviri yazı ve incelemesi bulunmaktadır (Alkan, 2011: 22-24). W.C. Chittick ve P. L. Wilson tarafından 1982 yılında *Divine Flashes* adıyla

İngilizceye tercüme edilen eser, bu sayede Batı dünyasında da tanınır ve bilinir olmuştur (Vural, 2017: 125). Hâkim Efendi'nin şerhi de bu çalışma ile gün yüzüne çıkarılacaktır.

3. Hâkim'in Hayatı, Edebî Kişiliği ve Eserleri

Hâkim Seyyid Mehmed Efendi, Osmanlı İmparatorluğu'nun çöküş dönemine tekabül eden 18. yüzyılda yaşamış ve eserlerini bu dönemde kaleme almış divan şairlerindedir. Kaynaklarda doğum tarihi net verilmeyen Hâkim'in yüzyılın başında doğduğu anlaşılmakta ve ölüm tarihi ittifakla 1185/1770 olarak gösterilmektedir (Poyraz, 2007:452). Arapça ve Farsça'yı iyi bilen Seyyid Mehmed Efendi, hem devlet adamı hem vak'anüvis hem de şair kimliği ile tanınmaktadır (Erdem,1994: 67-69).

Tezkirelerde edebî kişiliğinden övgüyle bahsedilir. Eserlerini genellikle edebiyat, din ve tarih konularında kaleme alan Hâkim, çağdaşları olan Nedim ve Şeyh Gâlib gibi şairliğiyle öne çıkamamıştır. Manzum ve mensur birçok telif ve tercüme eseri, şerh ve nazireleri bulunması, çeşitli konularda yazması ve iki büyük şairle aynı asrı paylaşması, onların gölgesinde kalmasına neden olmuştur. Klasik şiir geleneğine bağlı kalan Hâkim, zaman zaman yenilik arayışlarına girerek bunları şiirlerine yansıtmış, kimi zaman da Sebk-i Hindî özelliklerini taşıyan beyitler kaleme almıştır. Tezkirelerin bir kısmı onun yalnızca tarihçiliği ve tarih düşürmesindeki ustalığı ile ilgilenmişlerdir. 1755 yılında İstanbul Boğazı'nın -Sütlüce ile Eyüp arasının-donması üzerine düşürdüğü tarih bunların en meşhurdur (Akbayar, 1996: 560).

Hâkim, İstanbul Gedikpaşa Mahallesi Cami'i imamı Bıçakçızâde Emir Çelebi diye bilinen Seyyid Halil Efendi'nin oğludur. İyi bir eğitim almış olan Hâkim Arapça ve Farsçayı Yanyalı Esad Efendi'den; tasavvufu da Bursalı İsmail Hakkı Efendi'den öğrenmiştir (İlgürel, 1997: 189).

Hâkim, vak'anüvisliği ile tanınan ve sarayın muhtelif kademelerinde iştigal etmiş bir bilginidir. Şefkat, tezkiresinde ele aldığı Hâkim için hâcegân sınıfına mensup olduğunu söyler (Kılıç, 2017: 74). 1 Haziran 1759'da cebeciler kâtibi, 15 Mayıs 1761'de sipahiler kâtibi, 4 Kasım 1766'da ikinci kez cebeciler kâtibi, son olarak da küçük ruz-nâmecilik görevini yerine getirmiştir. 1762 yılında maliye tezkirecisi olmuştur (Kütükoğlu, 1953: 71; Mehmed Süreyyâ, 996: 560; Babinger, 1982: 327).

Sâlim'e ait *Tezkiretü's-Şuarâ*'da Hâkim Seyyid Mehmed Efendinin dünyaya fazla itibar etmeyen ve dünyadan fazla beklentisi olmayan, vakûr, melâmî-meşreb bir kişiliğe sahip olduğu belirtilir. O, zeki ve kabiliyetli birisidir. Bir taraftan iyi bir eğitim alarak kendini yetiştirir, bir taraftan da ünlü mutasavvıflardan feyz alır (Sâlim 2005:293).

Gülşenî tarikatının Sezâiyye kolunun kurucusu olan Sezâî Efendi'den de etkilenmiş, incelediğimiz eserin derkenarlarında dahi onun mektubatını istinsah etmiştir. Şiirlerinde Gülşenilik yanında Bektâşilik, Halvetilik ve Mevleviliğe ayrı ayrı övgülerin olması o dönemin bakış açısıyla, bir sempati ifadesi olarak yazılmıştır. Herhangi bir tarikata intisabına işaret eden bir delil yoktur (Poyraz, 2008: 15).

Mütevazı, yalın bir hayat süren Hâkim 1770 yılında vefat etmiştir (Şemseddin Sâmi, 1308: 1915). Gerek Arapça-Farsça bilgisi, gerek hat sanatına olan alakası, gerekse tasavvufi unsurları şiirlerinde sık sık işlemesi onun edebî karakterine vücûd vermiştir (İnce, 2005: 293-294).

Şairin *Dîvân*'ı üzerinde biri yüksek lisans diğeri doktora olmak üzere iki tez hazırlanmıştır. Eserleri ve edebî şahsiyeti hakkında da birçok makale kaleme alınmıştır. Ayrıca yine *Dîvân*'ında yer almayan bir mi'râciyyesi neşredilmiştir. İki nüshası bulunan *Dîvân*'da mesnevî, kasîde, tahmis, terci-i bend, gazel, rubâî, kıt'a, matla' ve müfred nazım şekilleriyle yazılmış şiirler mevcuttur (Poyraz, 2008: 36). Hâkim'in manzum-mensur birçok telif ve tercüme eseri, şerhleri, nazireleri bulunmaktadır. Tezkirelerden ulaşabildiğimiz bilgilere göre bir *dîvân* şairi olan Hâkim'in yirmi eseri mevcuttur.

Çalışmamızın konusu olan bu eser de Hâkim'in tercüme ettiği bir eser olmakla birlikte, eserin incelenmesi tasavvuf ve edebiyat yönünden ehemmiyet arz etmektedir. Hâkim hakkında bilgi bulabildiğimiz belli başlı kaynaklar şunlardır:

1. Şefkat, *Tezkire-i Şu'arâ*
2. Mehmed Tevfik, *Kâfile-i Şu'arâ*
3. Râmiz, *Âdâb-ı Zurâfâ*
4. Ârif Hikmet Bey, *Ârif Hikmet Bey Tezkiresi*
5. Müstakim-zâde Süleyman Sâ'deddîn Efendi, *Tuhfe-i Hattâtîn*

6. Fatîm Davud, Hâtîmetü'l-Eşâr
7. Es'ad Mehmed Efendi, Bağçe-i Sefâ-endûz
8. Sâlim Efendi, Tezkiretü's-Şu'arâ
9. Hâfız Hüseyin Ayvansarâyî, Mecmuâ-i Tevârih
10. Mehmed Cemâleddîn, Osmanlı Tarihi ve Mürevvihleri (Âyine-i Zurâfâ)
11. Mehmed Süreyyâ, Sicill-i Osmânî (Tezkire-i Meşâhir-i Osmâniye)
12. Bursalı Mehmed Tâhir, Osmânî Müellifleri
13. Şemseddin Sâmi, Kâmûsu'l-'Âlâm

Hâkim eserlerinde Arapça, Farsça ve Türkçe şiirler kaleme almıştır. Tarih düşürmedeki ustalığını bahsi geçen bütün kaynaklar kabul etmektedir. Hâkim'in şiirlerinin insana hoş gelen bir yönü vardır, seçtiği sözcüklerle düşünceleri uygunluk gösterir. Dili genellikle yalın olmakla beraber istendiğinde zor anlaşılacak bir üslûba kayar ve kendisinin güçlü ve zor anlaşılır bir şair olduğunu iddia eder. Hâkim'in şiirleri âşıkânedir.

Hâkim Seyyid Mehmed Efendi, vak'anüvis olduğu tarihlerde kaleme aldığı eserleri, özellikle Tarihi ile tanınmıştır. Ancak kendisinden sonraki vak'anüvislerden Vâsıf'ın Hâkim Tarihi ile ilgili kullandığı ifadeler yapıtın önemsizmiş gibi görünmesine neden olmuştur. Vâsıf bu konudaki ifadelerini hakarete vardırarak kadar ileriye götürmüştür. Belki de bu gibi nedenlerden dolayı Hâkim üzerinde fazlaca durulmamıştır. Ancak bunun doğru olmadığını ve Hâkim Tarihi'nin önemli bir yapıt olduğunu Bekir Kütükoğlu kaleme aldığı üç makale ile ortaya koymuştur. Hatta bununla da kalmayıp Vâsıf'ın önemli ölçüde kaynak olarak kullandığı Hâkim Tarihi ile ilgili ifadelerin gerçeği yansıtmadığını ve gerçekte Vâsıf'ın kendi yapıtının eksiklerle dolu olduğunu ispatlamıştır. Vâsıf'ın Hâkim Tarihi ile ilgili kullandığı ifadelerin kusur ve nakısa olarak değil tabii bir zaruret olarak kabul edilmesi gerektiğini ileri sürmüştür (Kütükoğlu, 1953: 74). Burada ayrıca Hâkim'in yazarlığı ve tarihçiliğine de kısaca değinmek gerekir. O, "Hâkim Tarihi" diye anılan eserini vak'anüvislik geleneğine uygun olarak kaleme almış; ancak edebî zevkini de yapıtına yansıtmıştır. Bol miktarda Türkçe, Arapça ve Farsça beyitler, düşürdüğü tarihler ve kıt'alarla yapıtını süslü düzyazı biçimine getirmiştir. Hatta yapıtında ağır ve girift bir dil kullanması zaman zaman eleştirilmiştir.

Arapça ve Farsçayı iyi bilen Seyyid Mehmed Efendi hem devlet adamı, hem vak'anüvis hem de şair kimliği ile tanınmaktadır. Hâkim, sarayın muhtelif kademelerinde iştigal etmiş bir bilgindir. Şefkat, tezkiresinde ele aldığı Hâkim için hâcegân sınıfına mensup olduğunu söyler.

Gerek Arapça-Farsça bilgisi, gerek hat sanatına olan alakası, gerekse tasavvufi unsurları şiirlerinde sık sık işlemesi onun edebi karakterine vücut olmuştur. Bu güne dek Hâkim'in 19 eseri tespit edilebilmişken yaptığımız çalışma ile Hâkim'e ait bu tasavvuf risalesinin herhangi bir tasavvuf risalesi olarak arşivlerde yer bulduğu, zaman zaman *Terceme-i Sevânih-i muti-l-fevâtih* olarak da anıldığı ve aslında *Leme'ât* şerhi olduğu tespit edilerek onun eserleri arasında yer verebileceğimiz yirminci eser olduğu tespit edilmiştir. Onun günümüze intikal eden ve bilgisine ulaşabildiğimiz eserleri:

1. Dîvân
2. Tehlisnâme
3. Nazire
4. Nefhatü'z-Zât ve's-Sıfât
5. Tevhidnâme
6. Şerh-i Kasîde-i Örfî
7. Şerh-i Rubâî-i Hazret-i Mevlevî
8. Şerh-i Kasîde-i Kâ'b bin Züheyr
9. Şerh-i Kasîde-i Dimyâtıyye
10. İşârât
11. Risâletü'l- Medhiyyetü'l-Hakîka
12. Şerh-i Esmâ-i Hüsnâ
13. Terceme-i Füsûsu'l-Hikem
14. Kavâidü'l-Fürs
15. Vekâyî-i Devlet-i Âliyye bi-Kalem-i Seyyid Hâkim
16. Acâibü'l-Ahbâr fî Ahbâr-ı Seyyidü'l-Ahyâr

17. Şerh-i Dîvân-ı Şevketü'l Buhârî
18. Nazîre-i Hilye-i Hâkânî
19. Risâletü'l -Medhiyyetü'l- Hanefiyye
20. Terceme-i Esrâr-ı Tevhîdiye (Terceme-i Sevânih-i muti-l-fevâtiḥ)

4. Terceme-i Esrâr-ı Tevhîdiye

Çalışmamızın bu bölümünde eser üzerinde dış yapı incelemesi ve çeviri metin çalışması yapılmıştır. Risalenin dil ve üslup özellikleri, vezin ve şiir tablosu, edebî tür ve muhtevâ incelemesi yapıldıktan sonra nüsha tanıtımı, metni okumada dikkat edilen hususlar ele alınmış, metin ve derkenarlar günümüz Türkçesi ile transkribe edilmiştir. Ancak çalışmamızın sınırlı bir kısmı burada neşredilecektir.

“Ammâ ba'd Lema'ât-ı Hazret-i Şeyḫ-i 'Irâkîniñ Esrâr-ı Tevhîdiyyesinde bu za'îf nâ-tüvân Hâkim-i kemîne-i erbâb-ı 'irfân kelime-i çend ber-sebîl-i tercemânî-i sevâniḫ-i erbâb-ı 'aşk u maḥabbet zebân-ı vaḫt üzere imlâ vü terceme vü inşāya ibtidâr eyledim ki tā her 'âşıkıñ âyîne-i ma'şûk-nümâsı ola yoḫsa mertebe-i sultân-ı 'aşk güncide-i fehm ü beyân olup pîrâmen-i serâ-perde-i celâline tā'ir-i endîşe-reside vü çeşm-i şühüd ve her mevcüd sâḫa-i 'azametin idrâk ve zîde olmak mutaşavver değildir.”

Eserin birinci bölümünde tercüme ve telif sebebini böyle açıklayan Hâkim, eser aslının Şeyh Irâkî Hazretleri'ne ait *Leme'ât* olduğunu ifade eder.

4.1. Nüsha Tavsifi

Ankara, Milli Kütüphane, Yazmalar Koleksiyonu içerisinde bulunur. DVD Numarası 191'dir. Niyâzi Mısri Mehmed bin Alî Malâtî'ye ait Risâle-i Sufiyye ile Yûsuf Magribî'ye ait Terceme-i Behcesü'l-Hâcis isimli iki tasavvufî eserin arasında (19a-63a arası) bulunan ve 45 varaktan müteşekkil eser; 06 Mil Yz A

3541/2 arşiv numarasıyla 17 satırlı nesih yazısı ile suyolu filigranlı, sırtı bordo meşin, ebru kâğıt kaplı, mukavva bir cilt içerisinde. Eser, tasavvuf konulu bir tercüme metnidir. Hâkim'in "Risâle-i Tasavvufât" olarak adlandırdığı asıl olarak Fahreddîn-i Irâkî'ye ait "*Leme'ât*" isimli eserinin çevirisidir. Sözbaşları ve sözüstleri kırmızıdır. Yapraklar rutubet lekeli. 210x145 - 152x90 mm. ölçülerindedir. Katalog bilgilerinde *Leme'ât*'ten söz edilmez, eserin aslı adının *Risâle-i Tasavvufât* olduğu belirtilir. Hâlbuki metin içeriğinden tespit ettiğimize göre eserin *Leme'ât* şerhi olduğuna şüphe yoktur.

4.2. Eserin Biçimsel Özellikleri

Hâkim, yer yer Sebki'nin etkisiyle ağır, Arapça ve Farsça sözcüklerin ve tamlamaların yoğun olduğu bir dil kullansa da bu eserde halk diline olağanca gücüyle yaklaşmaya ve metni anlaşılabilir kılmaya gayret göstermiştir.

Dilimizde kullanılan Arapça ve Farsça asıllı kimi sözcüklerin yazımında, vezin gereği "y" ünsüzünün türediği veya düştüğü görülür.

II. tekil kişi iyelik eki ve tamlayan eklerindeki ünlü seslerin, yuvarlak biçimi (u, ü) kullanılmıştır. Eserde üçlü, dördü hatta beşli sözcüklerle kurulmuş Farsça tamlamalara rastlanır.

Eserde 177 adet manzume vardır. Bunlar aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

Türü	Türkçe	Arapça/Farsça	Mısra Sayısı	Oran
Mısra	18	7	18+7	% 5,02
Beyit	46	43	92+86	% 35,74
Gazel	6	1	22+3	% 5,02
Kıt'a	35	2	190+4	% 38,96
Rubâî	12	7	48+28	% 15,26
TOPLAM	117	60	498	% 100

Çok iyi bir eğitim almış olan Hâkim, Arapça ve Farsçaya vâkıf olduğunu eseri şerh ederken Farsça şiirlerden tercüme yeni Türkçe şiirler yazarak ispatlamıştır. Hâkim tarafından 7 mısra, 43 beyit, 1 gazel, 2 kıt'a, 7 rubai orijinal dilinde verilmiştir. Bu şiirlerin eser içerisinde tuttuğu yer % 25,7'dir.

Risâle mensur / manzum iç içe bir metinden oluşmaktadır. Eserdeki toplam şiir sayısı 177'dir.

Divan edebiyatında vezin, önemli bir yer tutar. Nazım biçimleri, aruz vezniyle ve aruzun belirli kalıpları kullanılarak yazılmıştır. Hâkim de bu geleneğe uyarak bütün şiirlerini aruz vezniyle ve aruzun en sık kullanılan kalıpları ile yazmıştır. Eserde Türkçe yazılmış olan manzumelerde 15 farklı aruz kalıbı kullanılmıştır. Bunlar tabloda gösterilmiştir.

Aruz Kalıbı	Manzume Sayısı
müstefilün müstefilün müstefilün müstefilün	2
mefâ'ilün / mefâ'ilün / mefâ'ilün / mefâ'ilün	29
mefâ'ilün / fe'ilâtün / mefâ'ilün / fe'ilün	2
mef'ülü / fâ'ilâtün / mef'ülü / fâ'ilâtün	2
fe'ilâtün / fâ'ilâtün / fe'ilâtün / fâ'ilâtün	1
fâ'ilâtün / fâ'ilâtün / fâ'ilâtün / fâ'ilün	35
fe'ilâtün / fe'ilâtün / fe'ilâtün / fe'ilün	2
mef'ülü / mefâ'ilü / mefâ'ilü / fe'ülün	1
mef'ülü / fâ'ilâtü / mefâ'ilü / fâ'ilün	2
müfte'ilün / müfte'ilün / fâ'ilün	1
mefâ'ilün / mefâ'ilün / fe'ülün	16
fe'ilâtün / mefâ'ilün / fe'ilün	3
mef'ülü / mefâ'ilün / fe'ülün	1
fâ'ilâtün / fâ'ilâtün / fâ'ilün	18
fe'ilâtün / fe'ilâtün / fe'ilün	2

4.3. Eserin Muhtevâ Özellikleri

Eserimizin konusu aşktır. Sırasıyla aşktan zuhûr edenler, âşık ve maşukun varlığı, aşkın farklı sûretlere bürünmesi, maşukun gayreti, tecellide tekrârın yokluğu, âşık ve maşukun birliği, aşkın zuhûr sebebi olması, fenâ ve bekâ

kavramları, âşık ve maşukun âyine olması, zâhir ve bâtın kavramları, ittihâd ve hulûl kavramları, nûr ve zulmet perdeleri, varlık dâiresi, maşukun gölgesi olan âşık, fiil ve fâil (yapılan, yapan, yaptırın), isti'dâd ve kâbiliyyet, aşkın vücûdun muharrik gücü olması, kalb, gnâ ve fark, tecellî ve çeşitleri, âşıklığın şartı, aşk ateşi, âşığın sıfatları, aşkın mertebeleri, âşığın maşuku murakabesi, âşığın maşukta varolması, âşığın ma'sûğun sıfatlarıyla sıfatlanması gibi hususlarda yazılan *Terceme-i Esrâr-ı Tevhîdiye* âlemde aslolanın aşk olduğunu ve aşkın her şeye nüfuz ettiğini, aşka dair ne söylenece onun içerdiği hakikatleri karşılamasının mümkün olmadığını anlatmaktadır.

Fûsus'ul Hikem'deki 27 fass ve *Leme'at*'teki 27 lem'a gibi bir bölümlenme mevcut olup bahsi geçen 27 bölüm "saniha" olarak adlandırılmıştır. Eserde yer alan bütün bölüm başlıkları ve bu bölümlerin hangi varaklar arasında geçtiğini gösterir tablo aşağıda verilmiştir.

BÖLÜM BAŞLIĞI	BÖLÜM	MÜLAHAZA MUHTEVÂSİ
Hazâ Risâle-i Taşavvufât Te lîfât-ı Şeyh İrâkî Tercüme-i Hâkim Efendi	19a-24b	Aşktan zuhûr edenler
Es-Sânihatü's-Sâniye	24b-26b	Âşık ve Maşukun varlığı
Es-Sânihatü's-Sâlişe	26b-28a	Aşkın farklı sûretlere bürünmesi
Es-Sânihatü'r-Râbi' a	28a-29b	Maşukun gayreti
Es-Sânihatü'l-Hâmise	29b-31a	Tecellide tekrârın yokluğu
Es-Sânihatü's-Sâdise	31a-32a	Âşık ve Maşukun Birliği
Es-Sânihatü's-Sâbi' a	32a-34a	Aşkın zuhûr sebebi olması
Es-Sânihatü's-Sâmine	34a-35a	Fenâ ve Bekâ
Es-Sânihatü't-Tâsi' a	35a-36a	Aşık ve Maşukun ayine olması
Es-Sânihatü'l-Âşira	36a-37a	Zâhir ve Bâtın
Es-Sânihatü'l-Hâdi' Aşer	37a-39a	İttihâd ve Hulûl
Es-Sânihatü's-Sâniyete' Aşer	39a-40b	Nûr ve zulmet perdeleri
Es-Sânihatü's-Sâlisete' Aşer	40b-42b	Varlık dairesi
Es-Sânihatü'r-Râbi' ate' Aşer	42b-45b	Maşukun gölgesi olan âşık

Es-Sânihatü'l-Hâmisete 'Aşer	45b-46b	Fîil ve Fâil
Es-Sânihatü's-Sâdisete 'Aşer	46b-49b	İsti'dad ve Kâbiliyyet
Es-Sânihatü's-Sâbi'ate 'Aşer	49b-50b	Aşkın vücûdun muharrik gücü olması
Es-Sânihatü's-Sâminete 'Aşer	50b-52a	Kalb
Es-Sânihatü't-Tâsi'ate 'Aşer	52a-53b	Gınâ ve fakr
Es-Sânihatü'l-'İşrûne	53b-54b	Tecelli ve çeşitleri
Es-Sânihatü'l-Hâdî ve'l-'İşrîn	54b-55b	Âşıklığın şartı
Es-Sânihatü's-Sâniyete ve'l-'İşrîn	55b-56b	Aşk ateşi
Es-Sânihatü's-Sâlişe ve'l-'İşrîn	56b-57b	Âşıkın sıfatları
Es-Sânihatü'r-Râbi'ate ve'l-'İşrîn	57b-58b	Aşkın mertebeleri
Es-Sânihatü'l-Hâmisete ve'l-'İşrîn	58b-59a	Âşıkın maşuku murakabesi
Es-Sânihatü's-Sâdisete ve'l-'İşrîn	59a-60a	Âşıkın maşukta varolması
Es-Sânihatü's-Sâbi'ate ve'l-'İşrîn	60a-63a	Âşıkın maşukun sıfatlarıyla sıfatlanması

4.4. Nüshanın Derkenarları

Eserde [21-a], [52-a], [57-a] numaralı bölümlerde aşağıdaki musahabet mührü vardır.

El-Kitâb-ı Mevkûfe Eş-Şeyh

El-Halvetiyyü 'l-Hâfizu 'l-Kur 'ân

Muhammed Rizâe 'd-dîn Üsküdâr

Bedrgâh Ümmî Ahmed Efendi Kıdduse

Sırrahû fi 'l-Üsküdâr Şalla 'l-lâhu

Te 'âlâ 'ani 'l-ekdâr 306

Eserin derkenarlarında; Erzurumlu İbrahim Hakkı'ya ait tefvîznâme isimli şiir ile *buyur* redifli şiir, Eşrefzâde'ye ait *oda yanar* redifli şiir, Nakşî Ali Akkirmani'ye ait ârifâne bir gazel, Sezâyi Hazretlerinin mektûbâtı ve son olarak devrinin önde gelen mutasavvıflarından Ebu Said Ebu-l Hayr ile İbni Sinâ'nın müzakerelerine atfen bir ibâre mevcuttur.

4.5. Transkripsiyonlu Metin

Metin çevirisi ve incelemesi Eski Türk Edebiyatı çalışmalarında önem arz eder. Bu sebeple metnin anlaşılması, değerlendirilmesi, metinde kullanılan terminolojinin Lema'at ile benzeşen ve ayrılan yanlarını ortaya koyabilmek açısından yirmi yedi bölümden oluşan metnin ilk bölümü transkribe hâliyle aşağıda verilmiştir. Eserin tamamı yüksek lisans tezi olarak çalışılmıştır.

Hazā Risāle-i Taşavvufāt Te'lifāt-ı Şeyh 'Irākī Tercüme-i Hâkim Efendi

Bismillâhirrahmanirrahîm

Hamd u şenâ-yı bî-nihâye-i sermedî ol Hudâ-yı bî-zevâl-i ezeli ve ebedîye olsun ki Hürşid-i cihân-tâb-ı te'ayyün-i evvel olan rüy-ı habîb-i ekmel ü ecmelin envâr-ı tecelliyyât-ı cemâlî ile ârasta idüb eş'îâ-yı leme'ât-ı hubb-ı zât-ı bedîdâr ve gâyat-ı bî nihâyât-ı kemâlâtını anda müşâhede ve izhâr buyurmağla nûr-ı sürûr u hubûr u ictibâ ile vâsıl-ı cemî'-i bahtın ve zuhûr olup derîce' vü âdem لم يكن شيئاً مذكوراً henüz perde-ber-endâz-ı zuhûr olmamış ve nûn-ı kalemde şaheif-i levh-i mahfûza bir harf nigâşte-i birûza olmamış idi ki ol mazhar cümle-i kemâlâtı kenz-i vücûd ve miftâh-ı hazâ'in-i cûd u kıble-i vâcîd ü mevcûd u şâhib-i livâü'l-hamdü'l Maqâmu'l mahmûd idi ve lisân-ı mertebe-i 'azîmeleri bugün imdâd-ı mâye-i eş'âra kerem buyurulur.

Beyt

و ائى و ان كنت ابن آدم صورة

فلى فيه معنى شاهد بابوتى

Şi'r

(mefâ'îlün / mefâ'îlün / mefâ'îlün / mefâ'îlün)

Bakılsa Âdemiñ ferzendiym şüretde ammâ kim
Übüvvet olduğı zâtumda meşhûd u muqarrerdir

Belî evlâd-ı âdemden bulundum rûy-ı zâhirde
Hakîkatde velîkin mertebem a' lâ vü ber-terdir

Cemâlüm kendi mir'ât-ı vücūdumda göründükçe
Cihân ser-tâ-ka-dem kendi cemâlümde muşavverdir

Benim çarh-ı zuhūruñ âfîtab-ı 'âlem-ârâsı
Baña zerrât-ı 'âlem şübhe yokdur cümle mazhardır

Hakîkatde nigehdâran-ı mâ' nadır baña ervâh
Daği eşbâh-ı insi hep nümüdârân-ı peykerdir

Muht-ı feyzimüñ bir reşhasıdır kevser ü deryâ
Basîtüñ nûrina nûr-ı vücūdum berç-i enverdir

Cihânda ferşden tâ 'arşa dek her zerre kim vardır
Benüm hurşîd-i envâr-ı zamîrümde münevverdir

' Aceb pür-nûr olurdu ref' idersem kendi kendimden
Şifâtıñ perdesin kim ol hacib dâ' im mükerrerdır

Nedür bildik mi Hızırñ içdiği ser-çeşme-i hayvân
Çekîde cüy-ı feyzimden benim bir katre kevserdir

Dem-i 'İsâ ki andan mürde oldı zinde-i hâkî
O demde nefhâ-i feyzümde olmuş rûh-perverdir

Muhaşşal cümle esmâ mazharıyam nûr-ı icâdim
Benüm ol ism-i a' zam kim vücūdum zât-ı mazhardır

صلى الله عليه و على آله من النبيين و الصديقين و الشهداء و الصالحين أمين

Ammâ ba'd lema'ât-ı Hazret-i Şeyh-i 'Irākîniñ Esrâr-ı Tevhîdiyyesinde bu za'îf nâ-tüvân Hâkim-i kemîne-i erbâb-ı 'irfân kelime-i çend ber-sebîl-i tercemânî-i sevânih-i erbâb-ı 'aşk u maḥabbet zebân-ı vaqt üzere imlâ vü terceme vü inşaya ibtidâr eyledim ki tâ her 'âşıkıñ âyîne-i ma'şûk-nümâsı ola yoḥsa mer-tebe-i sultân-ı 'aşk güncide-i fehm ü beyân olup pîrâmen-i serâ-perde-i celâline tâ'ir-i endîşe-resîde vü çeşm-i şühüd ve her mevcüd sâha-i 'azametin idrâk ve zîde olmaḥ mutaşavver değıldir.

Kıt'a

(mefâ'îlün / mefâ'îlün / mefâ'îlün / mefâ'îlün)

Münezzeh dâmen-i 'aşkı muḳaddes dest-i vuşlatdan
Daḫi evşâf-ı cem' ü fark u keşretten mu'arrâdır

Ne şîkem hayta-i fehm ü hıreddeden ḫâric olmuşdur
Anuñ idrâk ü zabtı neyl ü himmetden müberrâdır

Tutuk-ı 'izzetle muḫteciḫ ve kemâl-i istiḡnâ ile müteferriḫ ü muḡayyeb şîfât-ı ḫaceb-zâtı ve münderic-i zâtı ve 'âşık-ı cemâli yine envâr-ı celâli ve münderic-i celâli 'ale'd-devâm kendi kendi ile cilve-dâr-ı 'aşk olup her laḫza perde-ber-endâz-ı rûy-ı ma'sûḫı ve her nefes nâle-dâr-ı 'âşıkide mütecellî-i zuḫûr olur.

Şi'r

(fâ'ilâtün / fâ'ilâtün / fâ'ilün)

'Aşkdır perde-nevâz-ı sûz-ı sâz
Âşık ister ki işide âvâz-ı râz

Her nefes bir naḡme-i dîgerdedür
Her zamân bir nâleyi eyler firâz

Cümle 'âlemdir şadâ-yı naḡmesi
Kim işitdi böyle bir şavt-ı dirâz

Âḫir esrârı cihâna oldu fâş
Nâle iden kimse itmez ketm-i râz

Her zebân-ı zerre sırrıñ fâş ide
Ben niçe ḡammâz olam ey şâh-ı nâz

Her zamân her zebân ile kendi râz-ı sırr-ı be-müḫrûn kendi sem'ine söyler ve her dem her ḡuş ile kendi sūḫanın kendi zebânından işidir ve her laḫza her dîde ile kendi ḫüsnini kendi dîdesine 'arz ider. Ve her ân her rûy ile kendi vücûdına kendi şühûdına cilve vü temâşâyâ ruḫşat virir.

Mışra'

(mefâ'îlün / mefâ'îlün / mefâ'îlün / mefâ'îlün)

Zebânımdan işit evşâfın ol maḫbûb-ı ra'nânıñ

Beyt

(mefâ'îlün / mefâ'îlün / mefâ'îlün / mefâ'îlün)

Benümle söyleşür her nâtık u şâmit zebânından
Dü çeşm ü gamzeden her lahza şarf-ı ebruvânından

Mışra'

(mefâ'îlün / fe'ilâtün / mefâ'îlün / fe'ilün)

Bilür misin ne didi gūşuma nihānıce

Şi'r

(mefâ'îlün / mefâ'îlün / mefâ'îlün / mefâ'îlün)

Benim ol 'aşk kim kevn ü mekânım âşikâr olmaz
Benim 'Ankâ-yı mağrib kim nişânım âşikâr olmaz

Dü kevnî gamze vü ebrüm ile şayd eyledim ammâ
Velî zâhirde hîç tîr ü kemânım âşikâr olmaz

Belî her zerreden ben âfitâb-âsâ zühür itdim
Velî gayet zühürümdan 'ayânım âşikâr olmaz

Menem kim her zebân-ı zerreden şenvâ vü gūyâyım
'Acebdir kim yine gūş u zebânım âşikâr olmaz

Ne kim var ol benim yok gayrı 'âlem zıllım olmışdur
Zühür-ı âsumânım âhterânım âşikâr olmaz

Ma'lûm buyurula ki zikir olınacak sânihada bir sulţân-ı haqîkate îmâ olunacaktır ki anıñ 'unvân-ı şerîfi 'aşk ile işâret olunup ol haqîkatıñ etvâr-ı edvârda seyri ve merâtib-i istidâ' vü istikrârda seferi ve şuver-i me'ânî vü haqâyıkda zühuru ve kisvet-i 'âşık u ma'sûkda bürüzu ve 'âşıkıñ ma'sûkda 'aynen intivâsı ve ma'sûkuñ 'âşıkda hükmen inzivâsı ve ikisiniñ de satvet-i ehadıyyetde cem'en indirâcı muhakkağ olup bu indirâcda fark-ı 'ayn-ı cem' ve fetk u ratk ve nür-ı müstetir nevr ü zühür müntavî-i zühür ve mâ-verâ-yı sırr-ı edkât-ı 'izzetden nidâ-yı الاكل شئى ما خلا الله bātıl zemzeme-i firâz-ı ehadıyyet olup جَلَّ جلاله و عم نواله و لا هو الله الواحد القهار ilm-i efrâz-ı sâha-i maḥv-ı zılâl ü âşâr olur. جَلَّ جلاله و عم نواله و لا هو الله الواحد القهار mäsabakda fi'l-cümle tafşîli budur ki 'aşk ile işâret olunan haqîkat-i

münezzehe cemî'-i ta'ayyünâtdan münezzehe ve mu'kaddesdir. Aña gâh vücûd-ı mutlak gâh hakîkatü'l-hakâyık gâh 'âşık dirler. Mümkün aña mazhar olduğda ve gâh ma'sûk dirler. Mertebe-i Vâcibü'l-Vücûbiyyette mülâhaza olduğda ki iştilâhda münâkaşa olmaz. Ve anıñ etvârı 'âlem-i rûhânî ve edvârı 'âlem-i cismânîdir. Seyr ü seferi olup mertebe-i emânet ve mertebe-i karârda ki meşelâ insân 'ilmden 'ayna geldikde kalem ü levh ü 'arş ü kürsî-i eflâk ü 'anâşır-ı erba'a mevâlîd-i şelâseye dek bî-çarârdır. Buña seyr-i evvel ve seyr-i emânet ta'bîr olunur. Rahm-ı mādere geldikde karâr ider. Bu karâr üzre 'âlem-i vahdete vârinca müterakkî olur. Sefer-i şânî ta'bîr olunur ve yine 'âlem-i insâna gelince tedennî üzere olur. Sefer-i şâliş ta'bîr olunur. Ve daḥî ol 'âşık-ı pāk ü mu'kaddes 'âlem-i esmâ vü şifâtdan 'ibâret olân ma'nâ şüretinde ve 'âlem-i şehâdet ü mişâlden ta'bîr olunân hakâyık şüretinde zâhir olur ve 'âlem daḥi beş kısımdır.

Evvel 'âlem-i me'ânî ki aña 'âlem-i ğayb dirler.

İkinci 'âlem-i cismânî ki aña 'âlem-i şehâdet dirler.

Üçüncü bu iki 'âlem meyânında ki aña maḳâm-ı insân-ı kâmil dirler.

Dördüncü 'âlem-i ğayb ile maḳâm-ı insân-ı kâmil meyânında ki aña 'âlem-i ervâh dirler.

Beşinci maḳâm-ı insân-ı kâmil ile 'âlem-i şehâdet meyânında ki aña 'âlem-i mişâl dirler. Ve bu 'avâlim-i mezâhir-i 'aşkıdır. Ve gâh olur ki 'âşık u ma'sûk şüretinde cilve-ger-i zuhûr olup 'âşık ref'-i ta'ayyün ile kendüligin maḥv ide ma'sûk olup kaṭre deryâya düşse maḥv olduğ gibi buña kurb-ı ferâ'iz ta'bîr olunur. Ve eger ma'sûk 'âşık ile ma'iyyet ü ittihâd eylese buña kurb-ı nevâfil ta'bîr olunur. Cezbeleri sülûkden mu'kaddem olup tecellî-i 'aşka mazhar olanlar 'aşkıñ âleti olur.

سمع الله لمن حمده و ان الله ينطق على لسان عمر سبحانى ما اعظم شانى gibi ki kurb-ı ferâ'izdir. Ammâ cezbeleri ba'de's-sülûk olsa ve na'il i tecellî-i 'aşk olsalar 'aşk bî-reng ol 'âşıkâ âlet olur.

كنت سمعه و بصره و يده و بي يبطش الى آخره ki kurb-ı nevâfildir. Kısm-ı evvel a'lâdır bu maḳâmlarda düğâneğî-i 'âşık u ma'sûk ref' olup 'âlem-i eḥadiyyete rücû' ider fark u cem' olur. Fetḳ u retḳ olur. Nürda müstetir ve zuhûrda maḥfî olur. Maḳâm-ı vâhidiyyet nür olup eḥadiyyet andan enver olduğ meşelâ nür-ı çerâğ ziyâ-pâş iken âfitâb tulû'unda ziyâsı muzmaḥill ü mütelâşî olmaḳ gibidir. Vücûd-ı 'aşk-ı bî-hemtânîñ kaḥramân-ı ferdâniyyet ve ğayret-i eḥadiyyeti kendi vücûdundan ğayrı şey'e vücûd virmez. Mâhiyyât-ı mümkün pertev-i vücûd-ı mutlak ve zıll-i Ḥakk olur. Tecellî-i zât ile maḥv u muzmaḥill olsa ما خلا الله الواحد القهار الباطل medlülü üzere

zemezme-i şadâ-yı müntehâ-yı cümle-i âşâr olur. Fe'fhem 'aşık u ma'sûk 'aşkıdan müştak olup 'aşk kendi lâ-mekân serây-ı 'izzetinde ta'ayyünden münezze ve harîm-i satvet-i ehadîyyetinde butûn u zuhûrdan mu'kaddesdir. Belî izhâr-ı kemâl-i cemâl-i pâki için ki 'ayn-ı zâtı ve şifâtıdır. Âyîne-i 'aşıkîyyet ü ma'sûkîyyetde kendi zâtına cilvede 'arz-ı kemâl ü âşâr u hüsn-i zâtîsin kendi zât-ı bâ-kemâline izhar idüp nâzırıyyet ü manzûriyyet haysîyyetleri ile nâm-ı 'aşık u ma'sûk nümüdâr ve zâhiri bâtına 'arz eyledikde âvâze-i 'aşıkî bedîdâr ve na't-ı tâlibîyyet ü matlûbiyyet âşikâr oldu ve bâtını zâhire 'arz eyledikde nâm-ı ma'sûka perde-endâz-ı ruhsâr ve nisbet-i matlûbiyyet mesned-nişîn-i kâr u bâr oldu.

Kıt'a

(fâ'ilâtün / fâ'ilâtün / fâ'ilâtün / fâ'ilün)

Cümle hep bir 'ayndır bir zerre yok kim gayr ola
Çünkü ol 'ayn oldu zâhir cümlesi agyâr olur

Ey ki oldu bâtınıñ ma'sûk u 'aşık zâhiriñ
Şübhe yok 'âlem seniñle zıll-ı hest âşâr olur

Kıt'a

(müstef'ilün / müstef'ilün / müstef'ilün / müstef'ilün)

'Aynı ki vardı 'aşk idi yogıdi 'aynı zerreniñ
Çün zâhir oldu mazharı bildiler agyâr olduğun

Ey zâhiri 'aşık olan kim bâtınıñ ma'sûkdur
Matlûbu kimse gördi mi hiç talebkâr olduğun

Sultân-ı 'aşk rûy-ı celâlet-tavrı ma'sûkîde kendi cemâl-i bâ-kemâlin müşâhede için âyîne-i 'aşık ve rûy-ı 'aşıkîde kendi esmâ vü şifâtın görmek için âyîne-i ma'sûk olup dîde-i şühûd-ı zâtîsinde ol meşhûd-ı vâhîdden gayrı şey'-i âhar yokdur lâkin iki âyinede bir rûy zâhir olsa her âyîne rûy-ı dîger-nümâ-yı bedîdâr olup birbirinden imtiyâz zâhir olur.

Beyt

فما الوجه إلا واحدٌ غير أنه

إذا أنت اعددت المرايا تعدداً

Şi'r

(fâ'ilâtün / fâ'ilâtün / fâ'ilün)

Rûy bir ammâ ki birkaç âyîne
Eyledi keşret mürâyâdan zuhûr

Şems bir her-câyî pertev-pâş ola
Zann idersin kim ta'addüd itdi nûr

Âb bir geh katre gâhî cüy olur
Gâh seyl u çulzüm ü mevc ü buhûr

Rubâ'î

(mefâ'ilün / mefâ'ilün / fe'ülün)

Niçe gayr ola çünkim her ne kim var
Odur 'ayn u dîgerdür lebs ü etvâr
Zuhûr agyâr [u] bâtın 'ayn-ı vâhid
Hülûl u ittiḥâd olmaz bedîdâr

Beyt

قد تخللت مسلك الروح منى

فلذا سمى الخليل خلي لا

SONUÇ

Çalışmamızda tasavvuf mefhumuna değinilmiş, ünlü mutasavvuf Fahreddîn-i Irâkî ve eserleri hususunda genel bir bilgi verilmiştir. Ardından onun tasavvuf risalesini şerh eden Hâkim Seyyid Mehmed Efendi üzerine çalışma sürdürülmüştür. *Terceme-i Esrâr-ı Tevhîdiye* kısa bir yapı incelemesi sonrasında transkribe edilerek çeviri çalışması hazırlanmıştır. Irâkî'nin *Leme'ât* isimli eseri ile incelediğimiz eserin benzer yönleri tespit edilmiştir. Gerek eser üzerinde yaptığımız inceleme, gerekse katalog araştırmalarımız neticesinde eserin; 1162/1748 senesinde 29 satır, 1b-23a arasına, ta'lik hatla istinsah edilmiş İBB Atatürk Kitaplığı Osman Ergin nr. T.Y. 784/1'de; 1317/1899 senesinde 17 satır, 36 varak, rik'a hatla istinsah edilmiş İBB Atatürk Kitaplığı Osman Ergin nr. T.Y. 1513'de; 17 satır, 19a-63a arasına nesih hatla yazılmış Ankara Milli Ktp. nr. 06 Mil Yz A 3541/2'de; 36 varak,

rik'a hattıyla yazılmış M.Ü. İlahiyat Fakültesi Nadir Eserler Ktp. nr. 275'de ve 38 varak 16 satır rik'a hattıyla yazılmış İstanbul Sadberk Hanım Müzesi Ktp. Hüseyin Kocabaş Kitaplığı nr. Sadberk Hanım Müzesi koleksiyonu Yaz. 132'de kayıtlı olmak üzere beş nüshasına rastladık. Nüshalar arasında bâriz farklılıklar bulunmamakla birlikte yazısı en okunaklı ve başlıkları en açık olan Milli Kütüphane'de bulunan nüsha üzerinde çalışmayı uygun gördük. Nüshaların şârihce Terceme-i Sevânih olarak adlandırılması, Irâkî'nin Lemaati yazarken İbn-i Arâbî'ye ait Fûsus'ul-Hikem kadar Gazzâlî'ye ait *Sevânih'ul Uşşâk* etkisinde de kalmış olabileceğini göstermektedir. Nitekim *Sevânih'ul Uşşâk*'da aşkın maveraî mahiyeti, sevgilinin ilâhî nitelikleri ve aşığın ruhî durumu ve psikolojisi konu edilmiştir. Başka bir ifadeyle Sevânih'in üzerinde durduğu asıl konu 'aşk'tır. Tıpkı *Leme'ât*'ta olduğu gibi... *Leme'ât* yüzyıllardır şerhedilen tasavvufî bir eserdir. Bu eserin bilinen onlarca şerhine ulaşmakla birlikte içlerinde kendi çalışmamızın konusu olan Hâkim Efendi'nin çevirisi yapılmış bir şerhine rastlayamadık. *Terceme-i Esrâr-ı Tevhîdiye* döneminin kültürünü, Irâkî'nin intisap ettiği tasavvuf ehlinin dünyayı ve varlığı aşkla yorumlayışını yansıtırken aynı zamanda şârih Hâkim Mehmed Seyyid'in başarılı yorumunu da ortaya koymuştur. Binaenaleyh Hâkim'in bu eseri yeni ve başarılı bir Lema'at şerhinin daha ortaya çıkmasına vesile olacağı gibi Hâkim'in fikri ve edebî kişiliğinin anlaşılmasına da önemli bir katkı sunacağı kanaatindeyiz.

KAYNAKÇA

AHMED EL-GAZZÂLÎ, (1942). *Kitâb-ı Sevânih* (Haz: H. Ritter), İstanbul: Matbaa-i Maârif.

ARBERRY, A. J. (1939). *Ussak-name*, Oxford.

BABİNGER, Franz (1982). *Osmanlı Tarih Yazarları Ve Eserleri*, (Çev: Coşkun Üçok), Ankara: Kültür Ve Turizm Bakanlığı Yay.

BAYBURTLUGİL, Nurettin (1985). "Fahreddin Irâkî Istilâhât-ı Ehl-i Tasavvuf", *Marmara Üni. İlahiyat Fak. Dergisi*, S. 3, İstanbul.

BURSALI, Mehmed Tahir (2000). *Osmanlı Müellifleri*, C.II, Ankara: Bizim Büro.

ÇİME, Muhammed Ahter (1996). "Berresî Şurûh-ı Lemaât-ı Irâkî", *Maârif*, c. XIII, Sayı: 2, ss. 48-79.

ÇAĞLAYAN Pelin Seval; DEĞİRMENÇAY Veyis (2017). "Fahreddîn-i Irâkî Divanı'nda Tamlama Çeşitleri", *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, 19, ss. 19-36.

- RÂMİZ (1994). *Âdâb-ı Zurafâ*, (Haz: Sadık Erdem), Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları.
- GÜNGÖR, Tahir (2014). *Vak'a-nüvis Hâkim Efendi Tarihi (Metin ve Tahlil)*, Doktora Tezi, İstanbul: Marmara Üniversitesi.
- HÂKİM SEYYİD MEHMED EFENDİ. *Terceme-i Esrâr-ı Tevhidiye*, Millet Kütüphanesi, Yazmalar, 06 Mil Yz A 3541/2.
- İRÂKÎ, Fahreddîn (1377). *Kulliyât-i Şeyh Fahreddîn İbrâhîm-i Hemedânî* (Haz: Sâid-i Nefîsi), Tahran.
- İRÂKÎ, Fahreddîn (1377). *Külliyât-ı Fahreddîn-i Irâkî* (Haz: Nesrin Muhteşem), Tahran.
- İRÂKÎ, Fahreddîn (2011). *Leme'ât Aşka ve Âşıklara Dair*, (Haz: Ercan Alkan/ Çev: Ahmed Avni Konuk) İstanbul: İlkharf Yayınları.
- İRÂKÎ, Fahreddîn (1988). *Lemaat*, (Çev: Saffet Yetkin), İstanbul: Milli Eğitim Gençlik ve Spor Bakanlığı Yay.
- İLGÜREL, Mücteba (1997). "Hâkim Mehmed Efendi", İslam Ansiklopedisi, C.15. ss. 189-190.
- İSEN Mustafa; MACİT Muhsin (1992). *Türk Edebiyatında Tevhidler*, Ankara: TDV yay.
- KILIÇ, Mahmut Erol (2007). *Sûfi ve Şiir*, İstanbul: İnsan Yay.
- KÜTÜKOĞLU, Bekir (1953). "Müverrih Vâsıf'ın Kaynaklarından Hâkim Tarihi", *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*, 5: 71.
- POYRAZ, Yakup (2007). "Hâkim Seyyid Mehmed Efendi'nin Nazire-i Hilve-i Hâkanî Adlı Eseri", *Turkish Studies*, S. 3, ss. 449-488.
- POYRAZ, Yakup (2009). "18. Yüzyıl Dîvân Şairi Hâkim'in Şiirlerinde Maddî Kültür ve Sosyal Yaşamdan İzler", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 8. ss. 345-375
- POYRAZ, Yakup (2008). *Seyyid Mehmed Efendi (Hakim) Yaşamı Edebi Kişiliği ve Divanı Üzerinde Bir Araştırma (İnceleme-Metin)*, Doktora Tezi, Samsun: Ondokuz Mayıs Üniversitesi.
- SAFÂ, Zebîhullâh (2005). *İran Edebiyatı Tarihi*, (Çev: Hasan Almaz), C. 2, ss. 33-34, Ankara: Nûsha Yayınları.
- SÂLİM (2005), *Tezkiretü's-Şuarâ*, (Haz: Adnan İnce), Ankara: AKM Yay.
- SÜREYYA, Mehmed (1996). *Sicill-i Osmanî* (Haz: Nuri Akbayar), İstanbul: Tarih Vakfı Yurt. Yay.

Şemseddin Sami (1641), "Türk", Kamûsu'l-a'lâm, III, İstanbul.

UZUN, Mustafa (2008). "Risâle", Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, C: 35, ss. 114-116

UZUN, Mustafa (2012). "Tevhid" Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, C: 41, ss. 24-26

VURAL, Hanifi (2017). *Lemaat*, İstanbul: Kesit Yayınları.

VURAL, Hanifi (2017). "Irak'tan Anadolu'ya Uzanan Bir Yolculuğun Baki Hatırası: Lemaat", *Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, C: 12, S: 2, ss. 119-128.

استاد ESTAD

ESKİ TÜRK EDEBİYATI ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

[Journal Of Old Turkish Literature Researches]

E-ISSN: 2651-3013

Cilt: 2 Sayı: 2 Ağustos 2019

ss. 1064-1133

Makalenin Geliş

Tarihi

02/08/2019

Makalenin

Kabul Tarihi

24/08/2019

Yayın Tarihi

30/08/2019

HÜDÂYİ'NİN BEGZÂD İLE EBÛ SEYF HİKÂYESİ

Yakup POYRAZ²

Büşra AZGUN³

ÖZET

Türk edebiyatında manzum ve mensur olarak binlerce eser yazılmıştır. Bunlardan bir kısmı gün yüzüne çıkarken bir kısmı da hâlen araştırılmayı beklemektedir. Üzerinde çalışılması gereken ve bu alanda eksikliği ziyadesiyle hissedilen konulardan biri de mensur hikâyelerdir. Fakat Klasik edebiyatta manzum eserlerin mensur eserlere göre daha çok ilgi görmesi bu konu üzerine gereği kadar durulmamasına neden olmuştur.

Bu makalede, Hüdâyî'nin *Begzâd ile Ebû Seyf Hikâyesi* adlı eseri incelenmiştir. Hikâye, Türk Edebiyatı nesrinin en önemli özelliklerinden biri sayılan manzum-mensur bir yapıda oluşturulmuştur; mensur metnin içerisinde pek çok şiir bulunmaktadır. Hikâyenin konusu Şekâyî ile Selvi Hân arasındaki beşerî aşka dayanmaktadır. Eserin elimizdeki nüshası İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesinde bulunmaktadır. Mensur hikâyeler alanındaki çalışmaların azlığı ve bu boşluğun bir nebze de olsa doldurulması amacıyla bahsi geçen eser üzerinde bir inceleme yapılmış ardından da hikâyenin transkripsiyonlu metni sunulmuştur.

¹ Bu makale Doç. Dr. Yakup POYRAZ danışmanlığında tamamlanan *Hüdâyî'nin Begzâd ile Ebû Seyf Hikâyesi* başlıklı yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

² Doç. Dr. Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Eski Türk Edebiyatı A.B.D. yakuppoyraz@ksu.edu.tr Orcid ID: 0000-0003-2443-7533

³ Eski Türk Edebiyatı, Uzman, busraazgun@hotmail.com Orcid ID: 0000-0002-7109-058X

Anahtar Kelimeler: Hüdâyî, Begzâd, Ebû Seyf, Selvi Hân, Şekâyî, mensur hikâye.

HÜDÂYİ'S STORY OF BEGZÂD AND EBÛ SEYF

ABSTRACT

Thousands of works have been written in verse and prose in Turkish literature. While some of them are exposed to the day, some are still waiting to be investigated. One of the most important issues that need to be studied and which is felt in this field is prose stories. The fact that verse works in our literature attracted more attention than prose works led to the lack of emphasis on this subject.

In this study, Hudayi's written story with Begzad and Ebu Seyf was examined. The story, which was one of the most important features of Turkish folk literature, prose is formed in a structure of verse and prose; there are many prose poems in the text. The subject of the story, is based on the love story between Şekayi and Selvi Han. This work is available in the Istanbul University Rare Books Library. Our research shows that this story has not been the subject of any scientific studies so far. In order to fill this gap, a study was carried out on the aforementioned work, and then the transcribed text of the story was presented.

Keywords: Hüdâyî, Begzad, Ebu Seyf, Selvi Han, Şekayi, prose story.

GİRİŞ

Edebiyat mahsulleri genel olarak nazım ve nesir şeklinde ikiye ayrılır. Bununla beraber nazım ve nesir karışık yazılmış eserler de vardır. Nazımın sözlük anlamı “dizme, tertip etme, sıraya koyma, sıra, dizi”; nesrin anlamı ise “saçmak, dağıtmak”tır. “Bu münâsebetle manzûm olmaksızın derli toplu söz söylemeye ve tabii konuşma tarzındaki söze nesir denilmektedir.”(Tâhirü'l-Mevlevî,1984:116) Türk edebiyatında sanatkârane nesir yazıcılığı, sırf edebî eserlere mahsus kalmamış, tarih, siyaset vb. türdeki eserleri de içine almıştır. Klasik Türk Edebiyatında esas türün nazım olduğu ve sanat göstermek, hüner sergilemek için en uygun alanın manzum eserler olduğu düşüncesi hâkimdir. Ancak Türk edebiyatında mensur eserler de en az manzum eserler kadar araştırılmaya değer niteliktedir. Mehmet Kaplan, bu noktaya işaret ederek şunları kaydetmektedir: “Eski Türk edebiyatı divanlardan ibaret değildir. (...) Eski edebiyat, (...) en kültürlü milletlerin edebiyat tarihlerinde yer alacak çapta nesir ustaları yetiştirmiştir. Bugün biz bu geniş edebiyatı pek az biliyor

ve anlıyoruz. Türk kültür tarihinin geniş deposunda el değmedik nice yazmalar, hazineler vardır.” (Karaalioğlu,1980:738).

Geçmiş kültürel değerlerimiz ve toplumsal hayatımızın aynası olan Osmanlıca yazma eserler Türk kültürü için önemli kaynaklardır. Eski edebî metinler; klasik Türk şiiri ve nesri, dil bilgisi, edebiyat tarihi, edebiyat bilgi ve teorileri gibi konularda önemli bilgiler içermektedir. Bu eserlerin günümüz harflerine aktarılarak bilim dünyasına kazandırılması kültür ve edebiyat açısından büyük bir kazanç olmaktadır. Gün ışığına çıkarılan her eser dönemin sosyal, siyasal, kültürel, ekonomik, dini, sanatsal, vb. yaşantısını yansıtarak kültürel zenginliğimizi tanımamıza yardımcı olmaktadır.

Makalenin konusu olan Begzâd ile Ebû Seyf Hikâyesi manzum-mensur karışık olarak yazılmış aşk hikâyesidir. Konu bakımından özel bir yelpazeye sahip olan bu nazım şeklinin çalışma konusu olarak ele alınması, edebî zenginliğimizi geliştirme amacına dayanmaktadır. Eserin incelediğimiz nüshası İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi'nde Begzâd ile Ebû Seyf Hikâyesi adıyla kayıtlıdır.

Çalışmamızın giriş bölümünde klasik edebiyatta mensur hikâye hakkında bilgi verilmiştir. Devamında ise Begzâd ile Ebû Seyf Hikâyesi hakkında genel bilgiler verilir eser incelenmiştir. Bu bölümde Hikâyenin içeriğini oluşturan çeşitli unsurlar: olay örgüsü, dil, imla ve üslup özellikleri, nazım şekilleri ve nüsha tavsifi üzerinde durulmuştur. Makalenin sonunda ise transkripsiyonlu metin sunulmuştur.

1. Klasik Türk Edebiyatında Mensur Hikâyenin Yeri

Dünyada yer alan tüm edebiyat sahalarında hikâye, en geniş ifadeyle “bir olayın anlatımı” şeklinde düşünülmüştür. Klasik Türk Edebiyatında da ister manzum ister mensur olsun bir olayı anlatan tarih, masal, efsane, latife, destan, menkıbe, vs. gibi tahkiye esasına dayanan bütün eserler genel olarak “hikâye” olarak adlandırılmıştır. Aynı zamanda hikâye türünden bir eserin de destan, kıssa, efsane, menkıbe, latife, tarih, nevâdir vs. gibi isimlerle de adlandırıldığı görülmektedir. Bunun yanında bir hikâye değişik terimlerle ifade edilebilmektedir (Kavruk,1998:2).

Bilindiği üzere Türklerin geçmişi çok eskilere dayanmaktadır ve bu bağlamda hikâyecilik geleneğinin İslâmiyet öncesi dönemde de mevcut olduğu bilinmektedir (Mazıoğlu,1985: 19). Hikâyelerin ilk örnekleri Uygur Türklerinde

görülmüştür. Dîvânü Lügati't-Türk'te "ötkünç, ötükünç" Dede Korkut'ta ve Karahanlı Dönemi eserlerinde "sav" gibi kelimeler hikâye yerine kullanılan kelimelerdendir.

Klasik Türk edebiyatının mahsullerinden olan hikâye, genel olarak nazım ve nesir şeklinde ikiye ayrılır. Bununla beraber nazım ve nesir hâlinde karışık yazılmış eserler de vardır. Uzun bir olay örgüsüne sahip olan manzum hikâyeler için genelde "mesnevî" nazım şekli tercih edilmiştir. Mensur hikâyeler ise bu edebiyatta sade, orta ve süslü nesir olarak ortaya konulmuştur.

Eski Türk Edebiyatında esas olan nazım yani şiidir. Sanat göstermek isteyen kişinin sanatını en iyi şekilde manzum eserlerde gösterebileceği görüşü nesre ilgiyi azaltmıştır. Fakat bu duruma rağmen Türk edebiyatında nesir, nazım kadar olmasa da gelişimini sürdürmüş tarih, seyahat-nâme, hikâye, menâkıb-nâme, tefsir, hadis, fıkıh, siyer vb. alanlarda pek çok kıymetli eserler kaleme alınmıştır. Bu eserler içerisinde en az ilgiyi de dilinin ve konusunun sade, açık ve anlaşılır olması sebebiyle hikâye türü almıştır. Türk edebiyatının en önemli kaynaklarından olan tezkirelerde şairlerin mensur eserlerinden söz edilmiş, ancak şair olmayan nesir yazarlarından ve eserlerinden bir takım eser ve yazar dışında hemen hemen hiç bahsedilmemiştir. Hatta hikâye yazmak veya tercüme etmek bazı tezkirelerde alay konusu bile edilmiştir. Bundan dolayıdır ki bu tür eser yazarların büyük bir kısmı eserlerine imzalarını atmaktan çekinmiştir. Buna rağmen Türk edebiyatında hikâyecilik gelişmiş, bu türde pek çok eser kaleme alınmıştır. Hatta Cinânî, Vahdî, Veysî, Nergisî gibi devrin meşhur şairleri yüzyıllarca unutulmayacak mensur hikâye kitapları telif etmişlerdir (Kavruk,1998:6).

Mustafa Nihat (2017:42), hikâyeyi bir bütün olarak ele almış ve sınıflandırmıştır. Klasik Türk edebiyatında hikâyeleri; mensur hikâyeler, halk arasında yazılı olarak okunan hikâyeler, halk arasında ağızdan ağza aktarılan hikâyeler ve zümrelerin kendi amaçlarına uygun şekillere soktukları hikâyeler olmak üzere beş gruba ayırmıştır.

Başlangıçta Arapça, Farsça ve diğer dillerden çeviri yoluyla meydana getirilen hikâyelerin konusunu zamanla yerli motifler almıştır. "Eski Türk Edebiyatında hikâye şiiir gibi amaç değil, bir araç, okuyucuyu eğitmek, ona belli bir mesaj vermek için bir vasıta olarak kullanılmıştır. Hikâyeler "kıssadan hisse" çıkartılacak tarzda kaleme alınmıştır. Her hikâyeden okuyanın mutlaka bir pay çıkarması hedeflenmiş, bazı hikâyelerde başta ve sonda yazar tarafından bu "hisse" açıkça belirtilmiştir. Hikâyelerinin en büyük gayesi okuyucuyu

eğlendirirken onlara belli konularda bilgi vermek; onları, dinî, ahlakî yönden eğitmek, olgun birer insan olmalarını sağlamaktır.” (Kavruk,1998:8).

Sonuç olarak, bir milletin kültürel ve sanatsal kodlarının örneklerini çok rahat görebileceğimiz türlerden olan; müellifi bilinen veya bilinmeyen birçok “mensur hikâye” olduğunu belirtmemiz gerekir. Bu eserlerin yazarı veya dönemin belirsizliği metinlerin edebî değerini hiçbir şekilde düşürmemektedir. Aksine bu eserler üzerine çalışmalar yapılarak hem kültür dünyamıza hem edebiyat dünyamıza önemli katkılarda bulunulacağı kanaatindeyiz. Mensur hikâyeler, klasik edebiyatın da sade ve anlaşılır diliyle halktan tamamıyla kopuk olmadığına kanıtı mahiyetindedir. Çünkü değişik dönemlerde yazılmış hikâyeler bir milletin hayatını, âdetlerini, yaşam tarzını ve bakış açılarını yansıtabilmektedir. Bu nedenle hikâyelerin incelenmesi önemli olup gerekli çalışmalar ve araştırmalar ile bu eserlerin değeri ortaya konulmaktadır. Bu bağlamda mensur klasik hikâyelerin bir örneği olan Hüdâyî'nin Begzâd ile Ebû Seyf Hikâyesi tarafımızdan seçilmiş ve üzerine incelemeler yapılmıştır.

BEGZÂD İLE EBÛ SEYF HİKÂYESİ'NİN İNCELENMESİ

1.Begzâd ile Ebû Seyf Hikâyesi'ne Genel Bir Bakış:

Makalemizin konusu olan Begzâd ile Ebû Seyf Hikâyesi'nin müellifi Hüdâyî'dir. Hüdâyî ilk bakışta Begzâd ile Ebû Seyf Hikâyesi'ni kaleme almış biri gibi görünmektedir. Ancak bizim kanaatimiz var olan ve halk arasında anlatılan bir hikâyeyi kendi yorum ve üslubuyla yazıya geçirdiği şeklindedir. Yazarın hayatı hakkında gerek biyografik eserlerde gerekse tezkirelerde ve daha pek çok kaynak eserde doğrudan bilgi bulunmamaktadır. Bahsedilen kaynak eserlerde Hüdâyî adlı birkaç şair ve yazar vardır. Ancak bunların bizim tezimize konu olan müellif olduğuna dair kesin bir kanıt yoktur. Begzâd ile Ebû Seyf Hikâyesi'nin eldeki nüshasının katalog bilgilerinde de yazarla ilgili malumat yetersizdir. İncelediğimiz metnin “temmet” bölümünden sonra yer alan şiirde Hüdâyî mahlası geçmektedir. Bu da eserin Hüdâyî'ye ait olduğunu göstermektedir.

Ey Hüdâyî hâşıl oldu her kelâm
Aḥfâdan beyâne çıkardık bir nâm
Hoş getürdiñ vezin eyledim temâm
Şekâyî de Selvi Hâna kavışdı (77b)

Klasik hikâyeler arasında karşımıza çıkan bu hikâyenin ne zaman, nerede ve nasıl yazıldığı bilinmemektedir. Ancak dil ve üslup özelliklerinde eserin 19. yüzyılda yazıya geçirildiği düşünülmektedir. Yazar ve eser hakkında bilgi sahibi olamayışımızın en büyük sebebi ise Klasik edebiyatta nesre karşı bilhassa hikâye türüne karşı önyargı ve küçümseyiş olması sebebiyle yazarların büyük bir kısmı eserlerine imzalarını atmaktan çekinmeleri, böylece tenkit edilmekten ve alaya alınmaktan kendilerini kurtarmak istemeleridir. Eserin bilinen tek nüshası İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi'nde yer almaktadır.

Kaynağı hakkında bilgi sahibi olamadığımız Begzâd ile Ebû Seyf Hikâyesi'nin konusu beşerî aşka dayanmaktadır. Eser klasik nesrin en önemli özelliklerinden biri olan manzum-mensur karışık bir yapıda oluşturulmuştur. Genellikle hikâyenin anlatım ve olay kısmı mensur, duygu ve heyecanı ifade eden bölümleri ise manzum olarak söylenmiştir. Manzum kısımlardaki şiirler bazen âşikâne bir üslupta olup nesirdeki ifadeleri pekiştirir niteliktedir. Bu şiirler parçadan çıkarıldıkları zaman olay örgüsü bağlamında metinde hiçbir anlam kaybına yol açmazlar. Bazen de şiirler bir olay anlatarak nesri tamamlayıcı konumdadır ve parçadan çıkarılmaları hâlinde metinde anlam eksikliğe neden olabilmektedirler. Genel muhteva olarak şiirler kahramanların duygu, heyecan ve düşüncelerini anlatır niteliktedir.

Şiirler, başkahramanlar olan Şekâyî ve Selvi Hân'ın ağzından söylenmiş olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu şiirler ya iki âşığın birbirlerine karşılıklı şiir söylemesi şeklinde ya da kahramanların yaşadıkları olaylar sonucunda hissettikleri duyguların yoğunluğunu anlatması şeklindedir. Hikâyede mensur kısımdan manzum kısma geçilirken genellikle; "aldı oğlan, aldı kız, görelüm ne söyledi, bakalım ne yazmış, bakalım ne söyledi..." şeklinde kalıplaşmış ifadeler kullanılır.

"Aldı oğlan:

Gizli derdim size birbir söyleyem

‘ Aceb biñde biri beyân olur mı

Başıma geleni ifade iylesem

Toğrı sözden bilmem ziyân olur mı" (75a)

“Bağalım orada ne söyledi:

Diyâr-ı ğurbete yolu uğrarsa

Neden perişân olur hâli ğarîb

Tiğ-ı miñnetle bağrın doğrarsa

Bükülür ol zamân beli ğarîbiñ” (51a)

Eser genel olarak aşk kategorisinde bir konuya sahipken bu hikâyenin başlığı, geleneğin dışına çıkarak başkahramanların adlarını taşımamaktadır. Bu bakımdan hikâyenin başlığı, hikâye boyunca aşk ve maceraları anlatılan Şekâyî ve Selvi Hân değil bu kahramanların babalarının isimleri olan Begzâd ile Ebû Seyf Hikâyesi olarak adlandırılmıştır. Begzâd, Selvi Hân’ı Ebû Seyf ise Şekâyî’nin babasıdır. Sade, açık ve anlaşılır; halk diline yakın bir dil ile yazılan bu metin:

“Begzâd ile Ebû Seyf Hikâyesidür” (1b)

üst başlığıyla başlayıp,

“Nişâbü Şâhı bunlar için düğün yapıdırup birbirlerine evlendirüp muradlarına nâ’il eyledi. Mevlâ-yı müte‘âl hazretleri cümle dinleyenleri murâdına kavışdıra âmin. Okuyanı yazanı rahmetinle yarlıgâğıl yâ Ğani.” (75a)

şeklinde bir dua ile bitmektedir.

Hikâyede dua bölümünden sonra bir de dokuz dördlükten oluşan bir şiir bulunmaktadır. Yazar bu şiirde edebiyattaki aşk hikâyelerine konu olan Leyla ile Mecnun, Şirin ile Ferhat, Aslı ile Kerem, Tahir ile Zühre, Arzu ile Kamber... gibi birçok âşk hikâyesi kahramanını yâd ettikten sonra Şekâyî’nin de Selvi Hân’a kavuştuğunu ve o âşıklar zümresine ulaştığını söylemektedir.

Hikâyede vak’a tipi tek bir zincir hâlinde ilerlememektedir. Metinde iki başkahraman üzerinden işlenen aşk hikâyesinin yanı sıra macera, gurbet, dostluk, zenginlik, yoksulluk ve kahramanlık öğeleri de yer almaktadır. Hikâyede her olayın merkezinde Şekâyî ile Selvi Hân ve aşkları yer almaktadır. Hikâye metninin içerisinde dua, beddua, deyim, atasözü vb. örneklerine rastlanmaktadır. Ayrıca yazarın yaşadığı bölge ve dönemle ilgili örf ve âdetlere, kültürel özelliklere rastlanmaktadır.

Hikâyede olağanüstü unsurlar bulunmaktadır. Kahramanlar ailenin tek çocuğu olup bir dua veya bir simge vesilesiyle dünyaya gelmektedirler. Bu durum hikâyenin sonuna kadar değişik şekilde devam etmektedir. Hikâyede kahramanlara en çok yardımcı olan karakterler Hızır, Nişabur Şahı ve Şah Behvâc'dır.

Hikâye ilk olarak Begzâd ile Ebû Seyf'in tanıtılması ve aralarında geçen hadiselerin aktarılması ile başlamaktadır. Daha sonrasında hikâye ilerlerken olay akışı Begzâd ile Ebû Seyf'in bir dervişin duası vesilesiyle çocuklarının doğması ve bu çocukların sekiz-dokuz yaşlarında başlayan karşılıklı aşk maceraların anlatılması olarak devam etmektedir. Asıl tema bu ikilinin başından geçen hadiselerle ilgilidir.

Olaylar araya başka karakterlerin girmesi ile canlılık kazanmaktadır. Bu canlılık, dil ve anlatım teknikleriyle dışa yansıtılarak hissettirilmektedir. Bu da okuyucuda ilgi uyandırmaktadır. Hikâyede ana olay örgüsüne bakıldığında diğer vak'a zincirlerinin halkalarıyla bir bütünlük arz ettiği görülmektedir. Bu durum anlatımda bir ahenk sağlayarak dikkati toplu tutmaya yaramakta ve metne bir akıcılık vermektedir.

Metin boyunca mücadele unsuru çok belirgindir. Şekâyî'nin Selvi Hân'a kavuşmak için girdiği mücadele hem maddî hem de manevîdir. Maddî kısmı kendisinden istenilen malların temin edilmesi noktasında çektiği zorluklarla açıklanabilmektedir. Manevî kısmı ise bu uğurda katlandığı gurbetlik ile ailesine, memleketine, sevdiğine duyduğu özlem ve ayrılık acısıyla açıklanabilmektedir. Şekâyî, engeller ve tehlikelerle dolu olan yolculuğunda bazen kendine yardımcı olan tiplerle bazen de kendine engel olan tiplerle karşılaşmaktadır. Bu yardımların ve engellerin haricinde o, büyük bir azim ve cesaret göstererek bütün zorlukları atlatabilmektedir. Selvi Hân'ın da benzer süreçlerden geçtiği gözlemlenmektedir. Onun da anne ve babasına karşı verdiği mücadele dikkat çekmektedir. Hikâyenin baş kadın kahramanı olan Selvi Hân'ın son derece cesur, vefakâr, sabırlı ve fedakâr olduğunu söylemek mümkündür. O, aşkı uğruna yurdundan, babasından ve zenginliğinden vazgeçecek kadar korkusuz bir karakterdir. Uzun süre sevdiğinden haber almamasına rağmen ümidini hiç kesmeden onun dönmesini bekleyen bir âşık olarak hikâyede yer almaktadır.

Begzâd ile Ebû Seyf Hikâyesi'nde olayların nakledilmesi ve aktarılması bir anlatıcı tarafından sağlanmaktadır. Bu anlatıcı, hâkim bakış açılı üçüncü tekil anlatıcıdır. Yaşanmış, yaşanan ve yaşanacak olan her şeyi bilip, görüp, duymaktadır ve kahramanların gönlünden geçenleri okumaktadır. Olayların

dışında olmasına rağmen kahramanlardan daha çok bilir. Her olaya hâkim olmakla birlikte kendi dilediği gibi kahramanları konuşturur ve onları istediği gibi hareket ettirir. Anlatıcı, meydana gelen olayların akışına da zaman zaman müdahalelerde bulunmaktadır. Kendi görüş, düşünce ve bilgilerini okuyucuya istediği yerde ve istediği şekilde aktarmaktadır. Anlatıcı metinde “görelüm ne söyledi, bakalım ne yazmış, bakalım ne söyledi, hâsılı sözi uzatdık, gelelim hikâyenin evvelinde...” gibi ifadeler kullanarak direkt okuyucuya hitap etmektedir. Nitekim bu ifadelerin hikâye boyunca kullanılan birer kalıp ifade olduğunu da söylemek gerekir.

Anlatıcı, hikâyeyi anlatırken bir hadisenin mekânını veya zamanını belirterek ara sıra hikâyenin akışını durdurup başkahramanların diliyle onların duygularını, acılarını ve çektiği zorluklardan şikâyetlerini aktarmaktadır. Hikâyede bu çoğu zaman şiir (manzume) şeklinde kendini gösterir. Tüm bunların yanı sıra anlatıcı uygun bulunduğu yerlerde okuyucuya bilgi vermeyi açıklayıcı ibarelerle anlatımını desteklemeyi de bir yöntem olarak kullanılmıştır.

Bu tarz hikâyelerin temel özelliklerinden biri de eserde zaman ve mekân kavramının genel ve belirsiz olmasıdır. Olayların geçtiği yerlerin ve zamanın çoğu, hayal ürünü ya da bilinmeyen mekân ve zamandır. Hikâyenin bünyesini teşkil eden motifler oldukça klasik ve umumi unsurlar içermektedir. Begzâd ile Ebû Seyf Hikâyesi’nde çocuğu olmayan şah, elma, ilk görüşte âşık olma, hayvanlarla konuşma, zindana atılma, cansız varlıklarla konuşma, mektuplaşma gibi pek çok motif bulunmaktadır. Klasik eserlerde sıklıkla karşılaşılan ve çoğu mazmunlaşmış olan bu motifler, çalışmamızın motif inceleme kısmında değerlendirilmiştir.

Hikâyedeki olaylar kahramanın memleketi olan Nişabur’da başlayıp ve orada bitmektedir. Nitekim hikâyede belirgin olarak verilen tek mekân Nişabur’dur. Nişabur İran’da bir şehirdir. Bugün hâlen varlığını sürdürmektedir. Hikâyenin sonunda yaşanan türlü maceradan sonra kahraman kendi memleketine geri dönmektedir. Âşıklar birbirine kavuşmaktadır. Böylece hikâye mutlu bir sonla bitmektedir.

Genel itibarıyla hikâye, klasik mensur hikâyelerinin yaygın özelliklerini taşımakla birlikte oldukça zengin bir yapıya sahiptir. Ayrıca hikâyede sosyal ve kültürel hayatın etkileri de bariz bir şekilde kendini göstermektedir. Bunun yanı sıra dini unsurlara, gelenek, görenek ve âdetlere de sıklıkla rastlanmaktadır.

2. Olay Örgüsü

Nişabur şehrinde Begzâd ile Ebû Seyf adında iki kimse yaşamaktadır. Bu kimselerden Begzâd zengin ve Ebû Seyf ise fakir biridir. Yaşları bir hayli ilerleyen Begzâd ve Ebû Seyf'in çocukları olmaz ve bu duruma çok üzülürler. Begzâd, mala mülke değer veren biridir. Ebû Seyf ise mahzun ve güçsüz biridir. Begzâd bir gün evinde davet verir. Bu davete katılan Ebû Seyf, Begzâd'ın evine gider ve bir köşeye oturur. Begzâd kendi gibi nüfuzlu zengin arkadaşlarına yakınlık gösterip muhabbetle muamele ederken Ebû Seyf ile alakadar olmaz ve ona hürmet göstermez. Ebû Seyf bu durumu fark edince üzülüp hemen oradan kalkıp kendi evine doğru yol alır. Eve geldiğinde karısına tüm olup bitenleri anlatır.

Ebû Seyf ve karısı böyle konuşmaktayken kapıdan ansızın biri gelir. Selam verip oturur. Derviş olduğu anlaşılan bu kimse Ebû Seyf'e neden ağladığını sorar. Üzüntüsünün sebebini öğrenmek ister. Ebû Seyf tüm olup bitenleri bir de dervişe anlatır. Söylenenleri işiten derviş göğsünden bir elma çıkarıp Ebû Seyf'e verir. Verdiği elmayı yiyip hatunuyla bir araya gelmesini tembihler. Ebû Seyf'in evinden çıkıp hemen Begzâd'ın yanına gelir. Ona da bir elma verip verdiği tembihleri tekrarlar. Allah'ın izniyle çocuklarının olacağını söyler.

Ebû Seyf'in yanına gelip ona elmayı veren derviş oradan ayrılırken Ebû Seyf'e Allah'ın izniyle bir erkek çocuğu olursa ismini Şekâyî koymasını söyler. Begzâd'a ise bir kız çocuğu olursa ismini Selvi Hân koymasını söyleyerek gözden kaybolur. Ebu Seyf de Begzâd da dervişin tembihini yerine getirirler. Bir süre sonra vakti saati tamam olunca Begzâd'ın bir kızı ve Ebû Seyf'in bir oğlu dünyaya gelir. İsimlerini dervişin söylediği gibi verirler.

Aradan yıllar geçip çocuklar büyüyüp sekiz-dokuz yaşlarına gelirler. Begzâd kızını bol armağan vererek eğitim alması için hocaya(mektebe) gönderir. Selvi Hân tez vakitte okumayı öğrenir. Selvi Hân, yine bir gün mektebe giderken yol üstünde oğlanı görünce kız, oğlandan; oğlan da kızdak hoşlanır. Selvi Hân ve Şekâyî birbirine ilk görüşte âşık olurlar. Fakat oğlan fakir bir ailenin çocuğu olduğu için çok utanarak bir şey söylemeden öylece bakakalır. Hâl böyleyken kız aşkını dindiremeyip oğlana bir şiir söyler. Şiirinde evvela oğlanın adını sorar. Ardından oğlana âşık olduğundan ve bu aşkın kendisini etkilediğinden bahseder. Oğlanın da sevdasına karşılık vermesini diler. Kız oğlana böyle söyleyince oğlan da kıza cevap olarak bir şiir söyler. Şiirinde gönlünü kıza kaptırdığını, kendi hâlinde aheste gezerken aşk derdiyle ateşlerde yandığını ifade eder. Böylece oğlan ile kız bir vakit konuşup sohbet ederler. Kız oğlanla beraber mektebe gitmek ve beraber okumak ister. Oğlan ise babasının fakir bir

kimse olduğunu bu nedenle de bunun pek mümkün olmayacağını belirtir. Kız bunun üzerine başındaki altınları çıkartıp oğlana verir ve babasına vermesini söyler. Oğlan da altınları alıp babasına verir ve filan hocaya okumak için gitmek istediğini söyler. Bundan sonra oğlan ile kız birlikte okumaya başlarlar.

Hikâye devam ederken kız bir gün babasından izin alıp hocaya giden arkadaşlarını hem dua hem de sohbet etmek için içi güllerle dolu bahçelerine davet eder. Selvi Hân ile bahçıvanın kızı Kamile'nin gayet iyi bir arkadaşlıkları vardır. Selvi Hân Kâmile'den bu davetini Şekâyî'ye haber vermesini ister. Kâmile oğlanın yanına giderken Selvi Hân, bahçede gezinerek güllerin arasında bir şiir söyler. Şiirde bahçedeki güller, bülbüller ve ağaçlarla konuşan Selvi Hân, Şekâyî'nin geleceğini duyunca çok mutlu olur. Öte yandan Kâmile, oğlana gidip kızın selamını götürüp onu bahçeye çağırır. Oğlan baş göz üstüne diyerek Kâmile'yi geri yollar. O da bir şiir söyler. Selvi Hân'ın yanına gideceği için mutlu olur.

Oğlan arkadaşlarını toplayıp tarif edilen bahçeye gelir. Bahçenin ortasında döşenmiş bir havuz vardır. Varıp üzerine otururlar. Bir müddet istirahat ettikten sonra diğer çocuklar bahçe içine doğru dağılırlar. Şekâyî havuzun başında yalnız kalır. Selvi Hân'ı göremeyen Şekâyî mahzun olarak bir şiir söyler. Bu arada bahçenin içinde تنها bir yer vardır. Selvi Hân ve Kâmile orada misafirler için hazırlıklar yapıp ziyafet hazırlarken bunların geldiklerinden haberi olmaz. Selvi Hân bahçeye geldiğinde görür ki arkadaşları bahçe içine dağılmışlar. Nitekim Şekâyî havuz başında oturur. Selvi Hân hemen yanına varıp selam verir. Oğlan kızı göremediğinden ve aşkının şiddetinden ağlamaya başlar. Kız göğsünden bir elma çıkarıp oğlana verir ve oğlanın gözlerindeki yaşları silerken bir şiir söyler. Geldiğinden haberi olmadığını ve aşkına sadık olduğunu ifade eder. Kız böyle deyince oğlan mutlu olur. Gizlice oturup bir vakit sohbet ederler. Öte yandan Kamile, Selvi Hân'ın gecikmesinden endişelenip yanlarına gider. Diğerleri görüp söz olmasın diye Selvi Hân'ı yanına çağırır. Bunun üzerine oğlan Kamile'ye bir şiir söyler. Kızı götürmemesini ister. Bu esnada diğer arkadaşlarının geldiğini gören Selvi Hân ve Kâmile ziyafethâneye giderler. Selvi Hân yere bir döşek koyup otururken bir bülbül karşı ağaca konup ötmeye başlar. Bülbülü gören Selvi Hân bir şiir söyler. Bülbül ile dertleşir. Bir süre sonra bülbül uçup gider. Kız ise firakından uykuya dalar. Kâmile ziyafeti hazırlar misafirleri ağırlar. Cümlesi dağılıp giderler. Fakat bir tek Şekâyî havuzun başında kalır.

Kâmile gezerek havuzun başına gelir. Şekâyî, Selvi Hânı sorup uyduğunu öğrenince bir şiir söyler. Melül ve mahzun olur. Kâmile'den kızı yavaşıca

uyandırmasını ister. Oğlan böyle söyleyince kız uykusundan uyanır. Bakar ki kimse görünmez. Oğlanın dahi gittiğini düşünür. O da bir şiir söyler. Uyuduğu için kendisine kızar. Selvi Hân böyle söylenerek sersem gibi havuz başına doğru yürürken Kâmile ve Şekâyî'nin orada oturduğunu görür. Oğlan, Selvi Hân'ın geldiğini farkeder. Şekâyî'nin sevinçten dilinden şiirler dökülür. Selvi Hân havuzun başına varıp Şekâyî'nin dizinin dibine oturur. Oğlan Kâmile'den utanarak yüzünü çevirir. Kız onun yüz çevirmesine gücenir ve kalkıp karşısına oturur. Oğlan bir şiirle Kâmile'den utandığını ve bağışlamasını söyler. Şekâyî böyle deyip Kâmile özür dileyince kız affedip oğlanın yanına tekrar oturur. Bir şiir söyleyerek Kâmile'den bu aşkı sır olarak saklamasını ister. Kâmile de bu sırrı canı gibi saklayacağını söyler. Kalkıp dağılırlar.

Ertesi gün hocaya gittiklerinde Selvi Hân Şekâyî'ye kendisini babasından istemesini söyler. Oğlan kendi babasının fakir, onunkinin ise zengin olduğunu söyler. Kız ne kadar gizli altını varsa vereceğini söyleyerek oğlanı ikna eder. Oğlan babasına söyler. Babası ise kendisinin fakir Begzâd'ın zengin olduğunu bunun pek mümkün olmadığını ifade eder. Bu sevdâyı terk etmesini öğütler. Bir zaman sonra Şekâyî'nin ısrarına dayanamayıp gidip ister. Nitekim Begzâd kızını vermez. Bununla da kalmayarak azarlar. Bu olaylardan haberi alan Şekâyî bir arzuhâl yazıp yardım istemek için doğru Nişabur Şahı'nın huzuruna gider. Arzuhâli şahın eline verip aman diler. Bir şiir söyleyerek şânının yüceliğinden, kendi aciziyetinden, sevdasının ateşinden bahsederek şahtan yardım talep eder. Oğlanın bu müşkül durumunu gören şah onun hâline acır. Begzâd'ı çağırıp Allah'ın emri ile kızı ister. Begzâd, şahın hatırını kıramayıp kızını vermeyi kabul eder. Fakat meyl etmesin diyerek tarif edilemez değerde kıymetli eşyalar ister. Oğlan çaresiz kabul eder ama istenen eşyaları bulmak için biraz mühlet ister. Bir sene kadar izin alır. İstenen malları karşılamak için başka bir şehre gitmeye karar verir. Gitmeden evvel vedalaşmak için Kâmile'ye söyleyip Selvi Hân'ı çağırır.

Sevgililerin buluşmaları ve ayrı düşmelerini konu edinen bu kısımda, Şekâyî ve Selvi Hân karşılıklı şiirler söylerler. İki âşık buluşup selamlaşır ve birbirlerine çektikleri sıkıntıları anlatırlar. Bir süre sohbet ettikten sonra Şekâyî, Selvi Hânı Allah'a emanet eder. Nasibini gurbet ellerde aramak için yollara düşer. Kız ise bu firkatın acısıyla dert üstüne dert ekler. Aldığı bu habere hiç memnun olmaz. Bir hayli konuşup sohbet ettikten sonra kız oğlanın eline ayağına düşüp ağlayarak vedalaşıp eve geri gelir. Âşıklar ayrılık derdiyle yanmaya devam ederler.

Öte yandan oğlanın annesi tüm olup bitenleri öğrenir. Ağlayıp inleyerek gelip oğlanın boynuna sarılır. Oğlan validesini teskin etmek için orada bir şiir

söyler. Annesinden hakkını helal etmesini arzular. Kötü talihine üzülen validesinin elini öpüp yola çıkar.

Hikâyeye bu kısımdan sonra yeni bir metin halkası eklenir. Şekâyî gurbete çıkararak başka bir şehre gider ve orada türlü olaylarla karşılaşır. Kızın bahçesi yolunun üzerindedir. Son bir kez bakmak için içeri girer. Havuzun başına varır ki bahçe adeta melûl ve mahzun durmaktadır. Eski günleri hatırlar. İçinden bir şiir söyleyerek duygularını ifade eder. Başka kimsenin bu bahçeye girmemesini güllerine dokunmamasını ister. Oğlan böyle yanmakta iken Kâmile bahçede onu görür. Oğlan da Kâmile'yi görünce hislerine hâkim olamayıp ağlayarak bir şiir söyler. Böylece yola devam eder. Kâmile ise ağlayarak Selvi Hân'a yaşanan hadiseyi anlatır. Kız saçlarını yolup dövünerek o da hislerini teskin edemeyip bir şiir söyler. Hem aşkın şiddetinden hem de Şekâyî'nin gidişinden dolayı çok etkilenir aklı başından gider.

Kız bu hâl ile yanmaktayken oğlan yol alıp ilerler. Yolda giderken bu esnada gökyüzünde bir bölük turna uçmaktadır. Oğlan, görür ki Nişabur şehrine doğru uçmaktadırlar. Aklına Selvi Hân gelir ve bir şiir söyler. Sevdiğine selam götürmelerini ister. Ayrılığın ateşi şimdiden onu helak etmiştir. Bir süre daha yola devam eder. Turnalar sıra sıra dizilerek Nişabur şehrinin üzerinde dönmeye başlarlar. Aynı vakitlerde kız da gökyüzüne bakıp düşüncelere dalmaktadır. Turnaların dansını fark eder. Bunun üzerine o da Şekâyî'yi düşünüp bir şiir söyler. Turnalardan medet umar.

Kız ve oğlan böyle söylenip yanmakta iken aradan zaman geçer oğlan yollarda gezerken kış mevsimi gelir. Kar bastırır. Şekâyî düşüp kalkarak bir açık kapı bulamayıp dolanırken bir kahvehane görüp oraya gider. Bakar ki kapısı kapalıdır. Açmak için uğraşır. Ne kadar çalsa da kahveci kapıyı açmaz. Oğlan bu hâl ile yalvararak kahveciye bir şiir söyleyip hâlini anlatır. Dışarıda çok üşür. Hâline acımasını ister. Yalnız başına gurbette kaldığını söyler. Oğlanın bu hâline üzülen kahveci dayanamayıp kapıyı açar. Şekâyî içeri girip bir köşeye oturur. Kahveci ile sohbet etmeye başlar. Kahveci ona neden böyle seyyah olduğunu sorar. Şekâyî ise bir şiir ile cevap verir. Kimsenin kendisini ayıplamamasını ister. Aşk derdiyle bir zalim yüzünden yollara düştüğünü anlatır. Oğlan bunları söylerken acısından gözlerinden yaş yerine kan dökülür.

Kahvehanede kahveciden başka oturan insanlar vardır. Onlar da Şekâyî'nin bu hâline üzülen ağlarlar. Derdinin sebebini sorarlar. Bunun üzerine oğlan başından geçenleri bir şiir ile anlatır. Kimsenin kendisini kınamamasını ister. Bir dermansız dert ile gurbet illerde gezmektedir. Olan biteni öğrenen kahvehane halkı Şekâyî'ye bu dertten kurtulup muradına ermesi için

kendisine yardım edecek bir âdil şah bulmasını tavsiye ederler. Her biri bildiği şahların adlarını söylerken içlerinden birisi Şah Behvâc hazretlerinin ismini söyler. Oturanların hepsi bu ismi onaylayarak Şekâyî'ye o tarafa doğru gidip Şah Behvâc'dan yardım istemesini tembih ederler. Ertesi gün Şekâyî dostlarıyla vedalaşıp bahsettikleri yöne doğru yola çıkar. İçi umutla dolar.

Yolculuğu boyunca ıssız ve tehlikeli yerlerden geçer. Giderken yol üstünde bir büyük ağaç görür. Bu ağacın gölgesinde biraz dinlenmek ister. Ağacın yanında bir pınar vardır. İhtiyaçlarını gidermek için burada duraklar. Otururken düşüncelere dalıp bakar ki birçok sahra geçer. Artık Nişabur dağları görünmez. Aklına Selvi Hân, ailesi ve memleketi gelir. O zaman üzülen bir şiir ile duygularını anlatır.

Biraz dinlendikten sonra tekrar yola devam eder. Nihayet bir şehre varır. Nitekim Şekâyî'yi kimse evine kabul etmez. Çünkü o şehirde misafir sevilmezmiş. O geceyi bir virane evin bahçesinde geçirir. Yaşadığı bu garipliğe ve kendi hâline üzülen bir şiir söyler. Sonraki gün bu şehirden ayrılıp yoluna devam eder. Bir nice yol gittikten sonra en sonunda Şah Behvâc'ın şehrine ulaşır. Biraz dinlendikten sonra Şah Behvâc'a başından geçenleri anlatmak amacıyla bir arzuhâl tertip eder. Şah'ın huzuruna çıkar. Ağlayarak hâlini anlatır. Çektiği aşk derdiyle yollara düştüğünü kendisinden altından kalkamayacağı değerde eşyaların istendiğini söyler. Böyle ağlarken aşkını teskin edemeyip nihayetinde Şah Behvâc'ın ayaklarına sarılır. O zaman Şah, Şekâyî'nin bu hâlini görünce etkilenir ve ona yardım edeceğini söyler. Huzurundan yollar. Oğlan bu olay üzerine sakinleşir ve şehirde bir süre vakit geçirir. Bayram günü gelir. Böyle bir günde yalnız kaldığından son derece üzgün olur. Uzun süredir görmediğinden memleketi, sevdiği ve ailesi aklına gelir. Duygulanıp ağlayarak bir şiir söyler.

Oğlan hislenip ağlarken daha fazla dayanamayıp Şah Behvâc'ın huzuruna tekrar çıkar. Kendisine verdiği yardım sözünü tutmasını ister. Ağlayarak ayağına sarılır. Şah ise merhamet ederek oğlanın istediği eşya, mal ve altınları bir misli daha üzerine ekleyip hazırlar. Yanına da birkaç güvenilir kişi verir. Şekâyî pek memnun olup bahşedilen hediyeler ve ona eşlik edecek adamlar ile Nişabur şehrine doğru yola koyulur.

Yolda gitmekte iken bir süre ilerledikten sonra önlerini haramiler keser. Haramiler Şekâyî ve arkadaşlarının ellerinde olan eşya mal ve altınların tamamına el koyarlar. Şekâyî'nin de ellerini bağlayıp zindana atarlar. Oğlan zindanda derdinden bir şiir söyleyerek hâline ağlar. Zindandan kurtulmak için çok dua eder. Bu arada haramibaşının bir kız kardeşi vardır. Oğlan öyle dertli

ağlayıp söylenirken kız bunları işitir. Oğlanın hâline üzüdür ve ona yardım etmeye karar verir. Şekâyî'ye onu zindandan kurtaracağını söyler. Şekâyî kızdan bu sözü alınca sevinerek bin minnet ile Allah'a şükreder. Kız fırsatını bulduğu bir gece gelip oğlanı zindandan çıkarır. Şekâyî zindandan çıkıp gece gündüz demeden hiç dinlenmeyerek tekrar Şah Behvâc'ın yanına gelir. Olup biten her şeyi bir bir anlatır. Olanları işiten Şah Behvâc hemen haramileri dağıtıp el konulan eşya, mal ve altınları geri almak için o bölgeye adamlarını gönderir. Adamları gidip haramileri dağıtır. Çalınan eşya, mal ve altınları geri alıp gelirler. Şah Behvâc, Şekâyî'ye bağışladığı malların üzerine haramilerin mallarını da ekleyerek tekrar Nişabur şehrine gitmesine izin verir. Yanında da birkaç adam gönderir.

Şekâyî ve arkadaşları yolda gelmekteyken Nişabur'da kızın ailesi tarafından Şekâyî'nin öldüğü şeklinde yalan haber çıkartılır. Niyetleri Selvi Hân'ı şehrin zengin kimselerinden başka biri ile evlendirmektir. Selvi Hân'ın annesi ve babası hemen kızı şehrin varlıklı ailelerinden birinin oğluna verirler. Sözünü kesip düğün hazırlıklarına başlarlar. Buna rızası olmayan Selvi Hân'ın ağlamaktan gözlerinden kanlı yaşlar gelir. Bir şiir söyleyerek yüzünü secdeye döner. Şekâyî ile kavuşmak için dua eder. Elinden yapacak bir şey gelmez.

Selvi Hân tarafında bunlar olurken Şekâyî de Nişabur şehrine yaklaşmaktadır. Aradaki mesafe azalmaya başladığında Şekâyî, Selvi Hân'a mektup yazıp sadık bir dostu ile kıza gönderir. Mektup kızın eline ulaşınca çok şaşırır aklı başından gider. Kendine geldiğinde sevinçle mektubu açıp okur. Şekâyî mektupta başından geçen maceraları anlatır. Çok yakında geleceğini müjdeler. Kız mektubu okuyunca sevinçten kendinden geçip bayılır. O da bir şiir ile karşılık verir. Şiirde bu müjdeli haber ile yeniden umutlandığından bahseder. Kız Şekâyî'den gelen mektubu gizleyerek göğsüne koyar. Kimselere göstermez ve saklar. Bu arada Selvi Hân başkası ile sözlenmeye rıza göstermediği için annesi ve babası her fırsatta gelip onu ikna etmeye çalışırlar. Şekâyî'nin fakir birisi olduğunu, zengin ailenin evladını daha çok seveceğini bunun ile evlenmesi gerektiğini söylerler. Selvi Hân bir şiir ile aşkının büyüklüğünden Şekâyî'ye verdiği sözün gerçek olduğundan bahseder. Kızın annesi oğlanı beğenmez ve küçümser. Selvi Hân'ın itibarlarını yere düşürdüğünü söyler. Aradan zaman geçer Selvi Hân yakın arkadaşı Kâmile'yi çağırıp Şekâyî'den gelen mektubu gösterir. Düğün hazırlıklarını sorar. Dertlerini paylaşır. Kâmile kıza ihtiyatlı olmasını tavsiye ederek onlara hayır duaları eder.

Şekâyî ile Nişabur şehri arasında on beş günlük bir mesafe kalmıştır. Onlar yoldayken hızlıca kızın düğünü kurulur. Acele ederek iki gün içinde kızı almak

isterler. Hikâyenin en başında Begzâd ve Ebû Seyfe elmaları verip Şekâyî ve Selvi Hân'ın doğmalarına vesile olan derviş ortaya çıkar. Tebdil-i kıyafet oğlanın yanına gelip kızı başkası ile sözlediklerini, düğününün kurulduğunu iki güne kadar evleneceğini haber verir. Şekâyî bu haberi duyunca kan başına sıçrar. Feleğin bir tuzagından kurtulup başka bir tuzagına yakalandığı için üzülür. Oğlan bir şiir ile duygularını dervişe anlatır. Sonra uyuyan yol arkadaşlarını uyandırır. Haberin şaşkınlığı ile ne yapacağını bilemez bir hâldedir. Dervişten yardım ister. Oğlanın bu çaresiz hâlini gören derviş ona yardım edeceğini söyleyerek sakin olup gözlerini kapatmasını söyler. Derviş gözünü kapa deyince oğlan kapatır. Aç dediğinde de açar. Birden Nişabur şehrine gelir.

Oğlan yüzünü Hakk'ın dergâhına dönüp şükreder. Doğruca evine gider. Annesi Şekâyî'yi görünce ağlamaya başlar. Biraz hasret giderdikten sonra oğlan annesine Selvi Hân'ın nasıl olduğunu sorar. Selvi Hân'ı başka biri ile sözünü kestiklerini, düğün hazırlıkları yaptıklarını bir de annesinden duyar. Şekâyî, Selvi Hân'ı görmek ister. Evlerinin yakınına gider fakat onu göremez. Yerine Kâmile'yi görür. Kâmile sevinçle Selvi Hân'a haber verir. Bunun üzerine bir mektup yazarak oğlana gönderir. Mektupta hoş geldin diyerek memnuniyetini gösterir. Verdiği söze sadık olduğunu aşkının bitmediğini söyler. Şekâyî mektubu okuyup Selvi Hân'ın kendisini unutmadığını hâla sevdiğini öğrenince o da sevinir. Mektubun üzerine bir şiir yazıp geri gönderir. Karşılıklı birbirlerine söz verirler. Aşklarının devamını bildiriler.

Selvi Hân'dan sözü alan Şekâyî hemen Begzâd'ın yanına gider. İsteddiği eşyaların hepsini getirdiğini söyler. Selvi Hân'ı kendisine ister. Begzâd ise oğlanı tekdir edip yollar. Kızının sözünü başka birine kestiğini kısmetini başka yerde araması gerektiğini söyler. Oğlan bakar ki yine çaresi yok. Bir arzuhâl tertip edip Nişabur Şahı'nın yanına gider. Bir şiir ile olan biteni anlatır. Begzâd'ın istediği değerli eşyalar yüzünden gurbete çıktığını, yabancı şehirlerde başına gelen hadiseleri, şimdi ise Begzâd'ın sözünden dönüp kızını başka birine verdiğini bir bir söyler. Nişabur Şâhı bu sözleri işitip hemen Begzâd'ı yanına çağırır ve ondan olup bitenin hesabını sorar.

Begzâd, Şah'ın karşısında ne yapacağını ne söyleyeceğini bilemez. Evine döner. Hatunuyla konuşur. Kızın sözlendiği taraftan birini çağırıp durumu anlatır. O zaman her iki taraf da davacı olur. Nişabur divanına gelirler. Durum konuşulup görüşülür. Son olarak Nişabur Şahı sözü kıza bırakır. Kız kimi isterse onunla evlenmesine karar verilir. Her iki tarafta da perdeler asılıp mahkeme kurulur. Şah, Şekâyî ile Selvi Hân'ın bir araya gelip konuşmasını ister. Böylece aralarında bir muhabbet olup olmadığını anlayacaktır. Bu kararı

diğerleri de münasip görürler. Oğlan kıza kız oğlana karşılıklı şiirler söyleyerek konuşurlar. İlk oğlan başlar ve aşkını ikrar ve ispat eder. Bu sohbeti kurulan meclistekiler de dinlerler. Bunları ayırmanın ahlakî olmayacağını anlarlar. Selvi Hân'ı Şekâyi'ye vermeye karar verirler. Hikâyenin sonunda Nişabur Şâhı, Selvi Hân ve Şekâyi'nin düğünlerini yapar. Âşıkları evlendirip muratlarına nail eyler.

3. Hikâyede Dil, İmlâ ve Üslûp Özellikleri

Begzâd ile Ebû Seyf Hikâyesi'nin en belirgin özelliklerinden biri diğer klasik hikâyelerde olduğu gibi yazarın yaşadığı dönemdeki halkın konuştuğu dile yakın, açık, sade, samimi ve anlaşılır bir dil ve üslûp kullanmasıdır. Metnin giriş ve son kısımları ile manzum ve mensur kısımları arasında dil bakımından farklılık görülmemektedir. “Begzâd ile Ebû Seyf Hikâyesidür” şeklinde kırmızı paranteze alınmış bir başlıktan sonra “Zamân-ı evvelde Nişâbûr şehrinde iki kimse var idi.” cümlesi ile başlanır. Hikâyede ayrı başlık altında bir bölüm bulunmamaktadır. Metin tek parça ve akıcı bir şekilde devam etmektedir. Hikâyede mensur kısımlar daha sade ve sanatsız yazılırken manzum kısımlar daha betimleyici ve sanatlı bir dil ile yazılmıştır.

Hikâyenin ne zaman yazıldığı bilinmemekle beraber Eski Anadolu Türkçesi'ne ait dil özelliklerine ve kelime yapılarına sahip olduğu gözlemlenmektedir. Eklerde yuvarlaklaşma söz konusudur ve yer arkaik Türkçe unsurlara rastlanır.

Bu bölümde metinde tespit ettiğimiz başlıca dil ve imla hususiyetleri değerlendirilmiştir:

1. Metinde imlada tutarsızlıklar görülmektedir. Aynı kelimelerin farklı yazılış şekilleri bulunmaktadır. Örneğin; “Begzâd” kelimesi hem ze (ز) hem de zel(ز) ile yazılmıştır. “Ebû” kelimesi “eb” şeklinde de yazılmıştır. Bu ikili kullanımlar hikâyenin genelinde de devam etmektedir. Biz standart oluşması amacıyla sözlükte yazan doğru şekillerini esas alarak metni oluşturmayı uygun gördük.

2. Kelime başında “d>đ” değişimi görülmektedir.

toğuz (3a/5), tıran (8a/2), tır (9b/8)

3. Eklerde ve kelimelerde belirgin bir yuvarlaklaşma söz konusudur.

Kendü, altun, berü, bellü, görelüm, belürsüz, gelsün, adlu, karşı, gelemüm, vb.

4. Metinde çok sık görülen bir imla hususiyeti olarak kelimelerin yazımında ünlü harf için hem harf hem de hareke kullanılmıştır.

5. Yazar, Arapça ve Farsça tamlamalarda izafet kesresini bazen belirtmiş bazen de belirtmemiştir. Belirttiği kelimelerde izafet kesresi olarak bazen ye (ے) bazen de esre (ة) kullanmıştır.

6. Metinde Arapça ve farsça birçok tamlama bulunmaktadır. Kelimelere gelen Farsça ekler tarafımızca “-“ işareti ile ayrılmıştır. Burada İsmail Ünver’in tespit ettiği esaslara uymaya çalışılmıştır.

Âhir-kâr (72b/1), hem-râh (4b/1), bi-çâre (76b/8)

7. Metinde Arapça ve Farsça kelimeler (ق , ض , ص , ذ , خ , ح , ث) gibi harflere dikkat edilmeden Türkçe telaffuzuna göre bazen yanlış yazılmıştır. Bunlardan tespit edilenleri düzeltilerek dipnotlarla belirtilmiştir.

8. Kelimelerin birkaçı yarım bırakılarak eklerle tamamlanmamıştır.

9. Metin transkribe edilirken büyük, küçük harf kullanımına dikkat edilmiştir. Mensur kısımlarda noktalama işaretleri uygulanmış, manzum kısımlarda uygulanmamıştır.

10. Metinde “e” ve “i” harfleri birbiri yerine kullanılmıştır. Kelimelerde bu duruma çok sık rastlandığı için dipnotlarda belirtilmeyip burada örnek vermek tercih edilmiştir.

Tîz (61a/9), emkân (41a/6), geyen (19a/3), engil (54b/8), âhiste (5a/8), vb.

11. Yazar “ç” (چ) harfini bir kaç kelime dışında hiç kullanmamış yerine “c” (ج) harfini kullanmıştır. Metin transkribe edilirken tarafımızca günümüz Türkçesine göre düzeltilmiş ve bu şekilde yazılmıştır.

12. Metinde yönelme hâl eki olan “-a, -e” eklerini metinde “-ğa -ge” şeklindedir.

Oğumağa (6b/8), ağlamağa (12a/1)

13. Metinde olumsuzluk ekinin yalnızca “-ma, -me” şekli kullanılmış ve günümüz Türkçesinde var olan “-mı, -mi, -mu, -mü” biçimlerine rastlanmamıştır. Bu ifadeler transkribe edilirken düzeltilerek imlaya uygun biçimde yazılmıştır.

14. Metinde “nazal n” (ñ) kullanımında tutarsızlık bulunmaktadır. “Gönül” kelimesi hem ñ ile hem normal n ile yazılmıştır. Aynı şekilde “senin” kelimesi hem ñ ile hem normal n ile yazılmıştır.

15. Metinde bazı kelimelerde “b” (ب) ve “p” (پ) harfleri yanlış imla olarak birbirini yerine kullanılmıştır.

Heb (12b/6), mektub(61a/2), mihrüpân(9b/5), bunar(49b/4), pūs (37b/7)vb.

16. Bazı kelimelerde şimdiki zamanın “-eyor” ve “-ayor” biçimleri kullanılmıştır. Bunlar transkripsiyonda imlaya uygun şekilde çevrilmiştir.

Geleyor(7b/2), oturayor (11b/7)

17. Metinde harekelerin çok fazla ve gereksiz yere kullanılması okuma hatasına yol açabilmektedir.

4. Hikâyedeki Nazım Şekilleri:

Begzâd ile Ebû Seyf Hikâyesi manzum-mensur karışık şekilde yazılmıştır. Mensur kısımlar asıl olayın anlatıldığı bölümler, manzum kısımlar ise duygu ve heyecanı anlatan kısımlardır. Metin içerisinde geçen şiirler müellif tarafından yazılmış, muhtemelen halk arasında anlatılan hikâyelerden derlenmiştir. Yine şiirler yazma eserin orijinalinde “beyit” başlığı/adı ile verilmiş ve beyit biçiminde ikişerli şekilde yazılmıştır. Fakat şiirlerin kafiye şeması incelendiğinde nazım biriminin dörtlük olduğu anlaşılır. Biz de transkribe ederken dörtlük şeklinde yazmayı uygun gördük. Nazım şekilleri ise birer halk edebiyatı ürünü olan koşma ve semai olarak karşımıza çıkar.

Kafiye şeması genel olarak: “baba, ccca, ddda.....” şeklindedir.

Metin belirli bir redif ve kafiye düzenine sahiptir. Metinde yarım, tam, zengin, tunç ve cinaslı kafiye örneklerine rastlanmaktadır. Kafiye çeşitlerine örnek olarak şu dörtlükleri verebiliriz:

“Açılmış mı bağçesinin gülleri

Tomırcıktan direr mi ola elleri

‘Andelîb-veş yaqar şîrîn dilleri

Zî-kıymetdür güher-gānîñ istemiş” (9b)

“-leri” redif, “-l” yarım kafiye dir.

“Âteş-i hicrâne düşüp yananlar

Dökmez mi çeşminden yaş ile kanlar

“-lar” redif, “-an” tam kafiyedir.

Şıdık ile t̄alib-i ‘aşık olanlar

Derûnında nâr-ı sūzân gezdirir” (46)

“Gonca olmayınca bülbül zâr itmez

Daldan dala pençesini hâr itmez

“-itmez” redif, “-Âr” tunç kafiyedir.

‘Aşka düşen nāmūs çekmez ‘âr itmez

Coşar yürek kaynar dolar ağlarım” (32b)

Şiirlerin geneli beş dördlükten oluşur. Dört, dokuz ve on dördlükten oluşan şiirler de mevcuttur. Bazı şiirlerde bir veya iki mısra eksiktir. Bunlar metinde dip notlar ile belirtilmiştir. Kırk sekiz şiirden iki tanesi sekizli hece ölçüsü ve “semai” nazım şekliyle kalan şiirler ise on birli hece ölçüsü ile “koşma” nazım şekli ile yazılmıştır. Metinde 2 semai 46 koşma olmak üzere toplam 48 şiir mevcuttur.

Şiirlerin tablosu şu şekildedir:

Sıra No	Varak Numarası	Dördlük Sayısı	Nazım Birimi	Hece Ölçüsü	Nazım Biçimi
1	3b	5	dördlük	11’li hece ölçüsü	Koşma
2	5a	5	dördlük	11’li hece ölçüsü	Koşma
3	7b	5	dördlük	11’li hece ölçüsü	Koşma
4	8b	5	dördlük	11’li hece ölçüsü	Koşma
5	10a	5	dördlük	11’li hece ölçüsü	Koşma
6	12a	5	dördlük	11’li hece ölçüsü	Koşma
7	13b	5	dördlük	11’li hece ölçüsü	Koşma

8	15a	5	dörtlük	11'li hece ölçüsü	Koşma
9	16b	5	dörtlük	11'li hece ölçüsü	Koşma
10	18a	5	dörtlük	8'li hece ölçüsü	Semai
11	19b	5	dörtlük	8'li hece ölçüsü	Semai
12	21a	5	dörtlük	11'li hece ölçüsü	Koşma
13	22a	5	dörtlük	11'li hece ölçüsü	Koşma
14	25a	5	dörtlük	11'li hece ölçüsü	Koşma
15	26a	5	dörtlük	11'li hece ölçüsü	Koşma
16	28a	5	dörtlük	11'li hece ölçüsü	Koşma
17	29a	5	dörtlük	11'li hece ölçüsü	Koşma
18	30b	5	dörtlük	11'li hece ölçüsü	Koşma
19	31b	5	dörtlük	11'li hece ölçüsü	Koşma
20	32b	5	dörtlük	11'li hece ölçüsü	Koşma
21	34a	5	dörtlük	11'li hece ölçüsü	Koşma
22	35a	5	dörtlük	11'li hece ölçüsü	Koşma
23	36b	5	dörtlük	11'li hece ölçüsü	Koşma
24	38a	5	dörtlük	11'li hece ölçüsü	Koşma
25	39a	5	dörtlük	11'li hece ölçüsü	Koşma
26	40b	5	dörtlük	11'li hece ölçüsü	Koşma
27	42a	5	dörtlük	11'li hece ölçüsü	Koşma
28	43a	5	dörtlük	11'li hece ölçüsü	Koşma
29	44b	5	dörtlük	11'li hece ölçüsü	Koşma
30	46a	5	dörtlük	11'li hece ölçüsü	Koşma
31	47b	5	dörtlük	11'li hece ölçüsü	Koşma
32	49b	5	dörtlük	11'li hece ölçüsü	Koşma

33	51a	5	dörtlük	11'li hece ölçüsü	Koşma
34	52b	5	dörtlük	11'li hece ölçüsü	Koşma
35	54a	5	dörtlük	11'li hece ölçüsü	Koşma
36	55b	5	dörtlük	11'li hece ölçüsü	Koşma
37	57a	5	dörtlük	11'li hece ölçüsü	Koşma
38	59a	5	dörtlük	11'li hece ölçüsü	Koşma
39	60a	5	dörtlük	11'li hece ölçüsü	Koşma
40	61b	5	dörtlük	11'li hece ölçüsü	Koşma
41	63a	5	dörtlük	11'li hece ölçüsü	Koşma
42	64b	4	dörtlük	11'li hece ölçüsü	Koşma
43	66a	5	dörtlük	11'li hece ölçüsü	Koşma
44	68a	4	dörtlük	11'li hece ölçüsü	Koşma
45	69a	5	dörtlük	11'li hece ölçüsü	Koşma
46	70b	5	dörtlük	11'li hece ölçüsü	Koşma
47	73a	10	dörtlük	11'li hece ölçüsü	Koşma
48	76a	9	dörtlük	11'li hece ölçüsü	Koşma

5. Nüsha Tavsifi⁴

İncelenen eserin bilinen tek nüshası NECTY 01181 numaralı İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi'nde "*Begzâd ile Ebû Seyf Hikâyesi*" adıyla kayıtlıdır.

Cilt: Sırtı kahverengi meşin, kapaklar vişneçürüğü renkli kâğıt ile kaplıdır.

Kâğıt: Aharlıdır.

Filigran: Suyolu filigranlıdır.

Mühür: Eserin muhtelif yapraklarında kütüphane mührü vardır.

Yazı: Harekeli nesihtir.

⁴ Bu bilgilerin aktarılmasında eserin kütüphane katalog bilgilerinden faydalanılmıştır.

Satır Sayısı: Her sayfada 9 satır bulunmaktadır. Ancak giriş kısmının 1b varlığında 7 satır; son kısmın 75b varlığında 5 satır bulunmaktadır.

Yazarı: Hüdâyî'dir.

Müstensih ve istinsah tarihi: Belli değildir.

Varak: 77 yapraktır.

Yüz elli dört sayfadan oluşan eser yüz ellinci sayfada bitmektedir. 151-154 sayfaları arasında ek bir şiir bulunmaktadır. Bu şiirde şair (Hüdâyî) hem kendisine dua isteğinde bulunmuş hem de edebiyatta aşk hikâyeleri ile bilinen âşıkların adlarına yer vermiştir. Yazma eserde yer yer nemden ve güveden dolayı tahrifatlar oluşmuş olmakla birlikte eser okunaklıdır.

Hikâyede yazar yedi kelimeyi yazarken kırmızı mürekkep kullanmıştır. Bunlar: hikâyenin ilk kelimesi olan *zaman*, hikâyenin ana karakterleri olan *Begzâd*, *Ebu Seyf*, *Şekâyi*, *Selvi Hân* ve başlık şeklinde yazılan *Beyt* ve *İsm-i Begzâd'ın kızı*'dir.

Baş:

[^{1b}] *Begzâd ile Ebû Seyf Hikâyesidür*

“*Zamân-ı* evvelde Nişâbûr şehrinde iki kimse var ⁽²⁾ idi. Birine *Begzâd* ve birine *Ebû Seyf* dirlerdi.⁽³⁾ *Begzâd* zengin ve *Ebû Seyf* fakîr idi. Bunların ⁽⁴⁾ evlâdları olmayup şon kemâl gelmişler idi.⁽⁵⁾ Evlâd için bunlar âh u enîn ile geçmekte idi.⁽⁶⁾ Bir gün *Ebû Seyf*, *Begzâd*'ın odasına varup ⁽⁷⁾ bir köşeye çıkup oturdu. *Begzâd* kendü ^[2a] ve emşâli mîlidîrlarıyla ülfet ve âşinâlıklar çok ⁽²⁾ eyleyüp *Ebû Seyf*'e hiçbir iltifât itmedi.”

Son:

“⁽⁵⁾ Bunları oturan meclis birbir dinleyüp ⁽⁶⁾ “Bunları birbirinden ayırmak mümkün değildir. Eyüsi ⁽⁷⁾ birbirlerine virüp murâdlarına yitürelüm.”⁽⁸⁾ deyüp Nişâbûr Şâhı bunlar için ⁽⁹⁾ düğün yapıdurup birbirlerine evlendirüp ^[75b] murâdlarına nâ'il eyledi. Mevlâ-yı müte'âl hazretleri ⁽²⁾ cümle dinleyenleri murâdına kavışdıra âmîn.⁽³⁾ Okuyanı yazanı rahmetinle ⁽⁴⁾ yarlığâ gel yâ Ğani. ⁽⁵⁾ Temmet.”

SONUÇ

Begzâd ile *Ebû Seyf* Hikâyesi manzum-mensur şekilde yazılmış aşk konulu te'lif bir hikâyedir. Metinde 48 adet şiir bulunmaktadır. Bu şiirler müellifin kendisi tarafından yazılmıştır. Mensur kısımlarda daha çok olay akışı, şiir kısımlarında ise duygu ve heyecan anlatılmaktadır. 77

varaktan oluşan hikâyenin nerede ve nasıl yazıldığı bilinmemektedir. Ancak 19. yüzyılda yazıya geçirildiği düşünülmektedir.

Metinde adı geçen Hüdâyî, ilk bakışta Begzâd ile Ebû Seyf Hikâyesi'ni kendi kaleme almış biri gibi görünmektedir. Ancak bizim kanaatimiz yazarın var olan bir hikâyeyi kendi yorum ve üslubuyla yazıya geçirdiği şeklindedir. Metinde Hüdâyî ile ilgili isminden başka bir bilgi bulunmamaktadır. Yazarın hayatı hakkında gerek biyografik eserlerde gerekse tezkirelerde ve daha pek çok kaynak eserde doğrudan bilgi bulunmamaktadır. Bahsedilen kaynak eserlerde Hüdâyî adlı birkaç şair ve yazar vardır. Ancak bunların bizim yazarımız olduğuna dair kesin bir kanıt yoktur. Bunun sebebi ise Klasik Edebiyatta mensur hikâye türünün şairler tarafından şiir kadar itibar görmemesidir.

Konusuna göre aşk hikâyeleri, kaynağına göre ise te'lif hikâye kategorisine giren hikâyenin ismi, diğer bilinen hikâyelerden farklı olarak başkahramanların adlarını taşımamaktadır. Bu bakımdan hikâyenin başlığı, hikâye boyunca aşk ve maceraları anlatılan Şekâyî ve Selvi Hân değil bu kahramanların babalarının isimleri olan "Begzâd ile Ebû Seyf Hikâyesi" olarak adlandırılmıştır.

KAYNAKÇA

DEVELLİOĞLU, Ferid (2008). *Osmanlıca Türkçe Ansiklopedik Lügat*, Ankara: Aydın Kitabevi.

KARAALIOĞLU, Seyit Kemal (1980), "Resimli Motifli Türk Edebiyatı Tarihi I-II", İstanbul: İnkılap Yayınları.

KAVRUK, Hasan (1998). *Eski Türk Edebiyatında Mensur Hikâyeler*, İstanbul: M.E.B. Yayınları.

LEVEND, Agah Sırrı (1967). *Divan Edebiyatında Hikâye*, İstanbul: TDAY Belleteri.

MAZIOĞLU, Hasibe (1985). *Divân Edebiyatında Hikâye*, Doğumunun Yüzüncü Yılında Ömer Seyfettin, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları.

OĞUZ, Öcal (2008). *Halk Hikâyeleri*, Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.

ÖZÖN, Mustafa Nihat (2017). *Türkçede Roman*, İstanbul: İletişim Yayınları.

Tâhirü'l-Mevlevî (1984). *Edebiyat Lügati*, İstanbul: Enderun Kitabevi.

ÜNVER, İsmail (1993). “Çeviriyazıda Yazım Birliği Üzerine Öneriler”, *Ankara Üniversitesi DTCF Türkoloji Dergisi*. C: XI. Sayı: 1. ss. 51-89

METİN

[1a]

4672/97

Edebiyat Kütüphanesi

1181

409

Bezzād ile Ebū Seyf Hikāyesi

[1b] **Bezzād ile Ebū Seyf Hikāyesidür**

Zamān-ı evvelde Nişābūr şehrinde iki kimse var ⁽²⁾ idi. Birine Bezzād ve birine Ebū Seyf dirlerdi. ⁽³⁾ Bezzād zengin ve Ebū Seyf fakir idi. Bunların ⁽⁴⁾ evlādları olmayup şon kemāle gelmişler idi. ⁽⁵⁾ Evlād için bunlar[ın günleri] āh u enin ile geçmekte idi. ⁽⁶⁾ Bir gün Ebū Seyf, Bezzād'ın odasına varup ⁽⁷⁾ bir köşeye çıkup oturdu. Bezzād kendü ^[2a] ve emsāli mālīdārlarıyla ülfet ve āşinālıklar çok ⁽²⁾ eyleyüp Ebū Seyf'e hiçbir iltifāt itmedi. ⁽³⁾ O acilden kalkup melūl ve mahzūn gitdi. ⁽⁴⁾ Hānesine gelüp bu ahvāli hātūnına ⁽⁵⁾ izhār eyledi. Nāgehān kapudan bir kimesne ⁽⁶⁾ gelüp selām virüp oturdu. Ebū Seyf'e ⁽⁷⁾ gelüp “Niçün ağlarsın?” deyü su'āl ⁽⁸⁾ eyledi. Ol dervīş “Elbetde bir hālīñ ⁽⁹⁾ vardır.” deyü diğkat eyledi. Ebū Seyf fakir olup ^[2b] ve evlādı olmadığını ve Bezzād'ın kendüne iltifāt ⁽²⁾ itmediğini bütün derdini izhār idüp ağladı. ⁽³⁾ Ol zamān dervīş koynundan bir elma çıkarup ⁽⁴⁾ Ebū Seyf'e virdi. “Al bu elmayı yiyüp hātūnımla ⁽⁵⁾ cem' ol. İnşāallāh Mevlā bir oğlan evlādı ⁽⁶⁾ virür ise ismini **Şekāyī** koy.” diyüp ⁽⁷⁾ hemān kalkup Bezzād'ın yanına gitdi ve aña dañi ⁽⁸⁾ bir elma virüp gereği gibi tenbih idüp ⁽⁹⁾ “Bir kızın olur ise adını **Selvi Hān** koy.” ^[3a] deyüp gā'ib oldu. Bunlar dervīşin tenbihi ⁽²⁾ üzere hareket idüp vaqt-i sâ'at tekmiil ⁽³⁾ olunca Bezzād'dan bir kız ve Ebū Seyf'den bir ⁽⁴⁾ oğlan dünyāya geldi ve isimlerini tenbihi üzere ⁽⁵⁾ koydılar ve bu çocuklar sekiz toköz yaşına ⁽⁶⁾ kadem başup Bezzād'ın kızını vāfir armağān ⁽⁷⁾ ile hocaya virüp kız az vakitte okumağı ⁽⁸⁾ tamām eyledi. Yine kız birgün hocaya giderken ⁽⁹⁾ yol üsti oğlana rast gelüp görünce ^[3b] kız, oğlana; oğlan, kıza meyl idüp ⁽²⁾ bir 'aşk inzāl oldu ki vaşf[a] gelmez. Fe-ammā ⁽³⁾ oğlan fakir evlādı olduğundan hiçāb ⁽⁴⁾ perdesin yırtamayup sersem gibi kaldı. ⁽⁵⁾ Kız 'aşkını teskin idemeyüp görelüm ⁽⁶⁾ kız, oğlana işte burada ne söyledi:

Beyt

Oğlan adın nidür kimin oğlusım
 İş bu sözden sana işâretim var
 Söyle ' aşkın beni helâk eyledi
 [4a] Senden sana gâyet şikâyetim var

Sere zühür itdi nedür bu sevdâ
 Korkarım çok gider bu müşkîl da 'vâ
 Hâlimi kimseye idemem ifşâ
 Şirin cândan bellü ferâgatim var

Tururken ne derde uğradı başım
 Açar gözlerimden kanlu yaşım
 Haşre dek sögünmez yanar âtaşım
 Kalbde tağlar gibi harâretim var

[4b] Gel bâri berâber olalım hem-râh
 Bir görelim teskîn olur mı bu âh
 Okuyalım dersi hûb kelâmu'llâh
 Dahâ sana başka emânetim var

İsm-i Begzâd'ın kıızı⁵

Derûn-ı deftere kayd it bu sözi
 Amân bir kimseye bildirme bizi
 Cenâbına mahşûş bu emânetim var⁶

(⁹) Kız, oğlana böyle deyince göre[lim] oğlan [^{5a}] kıza ne söyledi:

Gel sende rahm eyle ' azîz sultânım
 Beni bir belürsüz kâre düşürdin
 ' Adalet bu mıdır şâh-ı gülşânım
 Şeydâ-yı bülbül gibi zâre düşürdin

⁵ Bu mısradaki hece eksikliği vardır.

⁶ Bu mısradaki hece fazlalığı vardır.

‘Akıllırmez benim gibi kem iqbālīme
 Ne sebep düş oldım şu sen zālīme
 Āheste gezerken kendü hālīme
 Bir tütünü çıkmaz nāra düşürdīn

[5b] Olsa cihān içre biñ mehpāreler
 Ben derdim gerekmez şu mekkāreler
 Sen açdīn sineme hezāran yāreler
 Şanma bir derdime çāre düşürdīn

Zāra tebdīl oldı bütün hevāsım
 Gıtmez derūnımdan mātem-i yāsım
 Ber-vech ile mümkün degil hālāşım
 Çıka ġarīb serimden dāde düşürdīn

[6a] Şekāyiyem āteşlere daġlandım
 Gördim cemālin kaldım eglendim
 Her ne dırsen ikrārına baġlandım
 Cāhıl gönülüm sen hūnkāra düşürdīn

(4) Oġlan böyle deyüp kız ile vāfir ḡasbiḡāl (5) idüp “Ey oġlan babana söyle beni (6) okudan ḡocaya seni daḡi vırsün (7) berāber bir arada okuyalım.” didi. Oġlan eyitdi ki (8) “Ey kız benim babam pek faḡırdır. Bir aḡçesi (9) yokdur ki armaġān idüp ḡocaña vırsün.” [6b] Kız eyitdi “Başımda bir kaç dāne altunım var. (2) Sana gizlü vıreyim götür babana vir. Armaġān (3) idüp seni hocaya götürsün.” didi. (4) Kız altunı virince oġlan götürüp (5) babasına virdi. “Bir kaç altun buldum. (6) Al bunları biraz armaġān eyle beni filān (7) ḡocaya götür.” didi. Oġlan, kız ile (8) her gün bir arada okumaġa başladılar. (9) Fe-emmā kızın bir baġçeleri var idi ve içi [7a] gül gülistān ile dolu idi. Kız atası (2) tarafından izin alup ḡoca arkadaşların baġçeye (3) da‘vet idecek. Kāmīle adlu baġçeciniñ (4) bir kızısı var idi. Selvi ḡān ile ġāyet (5) mūnis yār idi. Ey Kāmīle var Şekāyī[ye] söyle (6) “ḡoca uşāklarıyla gelsünler baġçemizde (7) bugün şefā idelüm.” Kāmīle oġlana gitmekde [iken] (8) kız baġçelerine revān olup güllerin arasında (9) gezerken görelim ne söyledi:

[7b] Ötün hey bülbüller goncalar açılun⁷
 Haber şaldım kâr-ı zârım geliyor
 Her çiçekler baş virsün saçılun⁸
 Seyr itmege gül^c izârım geliyor

Fehm itmesün bizi bunda görenler
 Belki egri söyler haber virenler
 Ma^c iyetinde hâzır cümle yârenler⁹
 Şâz tahtına ol hünkârım gelecek

Zeyn olsun çemenler utansın taşlar
 [8a] Güller boyun virüp hep egsün başlar
 Derün-ı bağçede tûran ağaçlar
 Gölgelenin yâdigârım gelecek

Bugün eyleyelüm zevk-i seyrânı
 Yardımcımız olsun Yaradan Gani^ı
 Dâğ-ı derûnımın aşl-ı Loqmânı
 Müjde size şifâ-kârım gelecek

Selvi Hândur ismim yürekde acı
 Bilmem nedür işbu terahhümün^c ilâcı
 [8b] Gönlimin uğrusu serimiñ tacı
 Şirîn cân ile berâberim gelecek

⁽⁴⁾ Gelelim Kâmile-nâm duhter, oğlana varup ⁽⁴⁾ kızın selâmın götürüp “Bugün bağçemize ⁽⁵⁾ gelsünler bir du^c â idelim.” didikde oğlan ⁽⁶⁾ dañi “*ale'r-ra'si ve'l-ayn* ¹⁰” deyüp Kâmile'yi ⁽⁷⁾ girü dönderdi. Görelim oğlan ne söyledi:

Ey gönül bi-dâr ol gafletden
 Bugün seni ol hubânın istemiş

⁷ Bu mısradaki hece fazlalığı vardır.

⁸ Bu mısradaki hece eksikliği vardır.

⁹ Bu mısradaki hece fazlalığı vardır.

¹⁰ *ale'r-ra'si ve'l-ayn*: Baş ve göz üstüne

[9a] Gel yiter fâriğ ol renc-i miñnetden
Cân içinde hûb cânânın istemiş

Gice gündüz yüregime derd olan
‘ Ahdi bütün ikrârına merd olan
Siyâh zülfi mâh yüzine perd’ olan
Sünbil şacı perişânın istemiş

Açılmış mı bağçesinin gülleri
Tomırcıktan direr mi ola elleri
‘ Andelîb-veş yaçar şîrin dilleri

[9b] Zî-kıymetdür güher-gânın istemiş

Ûamet-i şimşâdın geldi selâmı
Dilden zühür itmiş tuhfe kelâmı
Bulunmaz menendi gezsem ‘ âlemi
Ol bî-bedel mihrîbânım istemiş

.....¹¹

Ey Şekâyî var ol dostın yanına
Yüz bin hicâb ile tur divânına
Şâz tahtında ‘ âdil hânın istemiş

[10a] Gelelim oğlan, hoca uşâkların cem⁽²⁾ idüp kızın ta⁽¹⁾ rifî¹² mezkûr bağçeye vardılar.

(3) Bağçe derûnında bir havuz¹³ var idi döşenmiş. (4) Varup üzerine oturdılar. Bir müddet arâm⁽⁵⁾ itdikden sonra hoca uşâkları bağçe⁽⁶⁾ derûnına tağilup havzın başında yalnız⁽⁷⁾ Şekâyî kaldı. Görelim ne söyledi:

Gönül ne hâl oldu bura geldiñiz
Göz gezdirdim melek-simâ görünmez
[10b] Gice gündüz hayâline bildiğın
Vechi kamer kaşı tuğrâ görünmez

¹¹ Bu dörtlükte bir mısra eksiktir.

¹² ta⁽¹⁾ rif: mtn. طرفی

¹³ havuz: mtn. حوض

Ezel ikrâr virdi bilmez mi kendi
Boynumdadır hâlâ ' aşkın kemendi
Âhîr sevdâsıyla bu derdimendi
Mecnûn itdi saçı Leylâ görünmez

İlâhî sen bildin ne ' alâmetdür
Düşmişem bir derde il selâmetdür
' Âşk-ı bezâdî bellü bir hayâletdür
[11a] Çok cenk olur lâkin gavgâ görünmez

.....¹⁴
Bağce içi ne hoş gül gülistândur
Bilmem nerde kaldı nerde pinhândur
Bu ne sırdur kıdd-i tûbâ görünmez

Ey Şekâyî ' aceb nedür bu hâller
Dosta haber idin ey esen yeller
Şükûfe[ler] solmuş melüldür güller
Deli bülbül rûh-ı hem-râh görünmez

⁽⁹⁾ Ammâ bağçenin içinde bir mahfî yir var idi. ^[11b] Bunlar için bağçe-vân kıızı Kâmile ile Selvi ⁽²⁾ Hân vâfir ziyâfet idüp ziyâfet kılanda ⁽³⁾ iken bunların geldiklerinden kızların haberleri ⁽⁴⁾ olmayup Selvi Hân anı gördi ki hoca ⁽⁵⁾ uşâkları gelmişler. Bağçe dibine dağılup ⁽⁶⁾ faķaķ Şekâyî havuz başında yalnız oturu⁽⁷⁾yor. Selvi Hân hemân yanına varup ⁽⁸⁾ "Yüzüm üzre şefâ geldin şâhım." didi. ⁽⁹⁾ Oğlan, kıızı evvelce görmediginden ve şiddet-i ^[12a] ' aşkından ağlamağa başladı. Kız koynundan ⁽²⁾ bir elma çıkarup ağlayan gözi yaşlarını ⁽³⁾ silerken bu beyitleri söyledi:

Hâberdâr degilem teşrifâtından
Yazık sana garîz şâhım ağlama
Bir ikrâr virmişem sana zâtından
Dönmem bilür ol ilâhım ağlama

¹⁴ Bu dörtlükte bir mısra eksiktir.

Râziyem yolında çekerem emek
 Bildigince dönsün ol çarḥ-ı felek
 [12b] Bana gâyet zulmdır seni görmemek
 Mâh cemâli nazar-gâhım ağlama

Cigerdedür nâr-ı ‘ aşkın ezâsı
 Görmemişdür kolay şanır bağzısı
 Yazılmış serime kudret yazısı
 Hep bu baht-ı kem siyâhı ağlama

ƘorƘarım ki sırrım halka bildirdin
 Dîdelerim Ƙan yaş ile töldirdin
 Aḥir firâƘınla beni öldirdin
 [13a] ÇıƘar âhım tâ semâya ağlama

Selvi Hândır ismim ey gevher-kânım
 Gel yiter artırma âh-ı figânım
 Yolına fedâdur [bu] şîrîn cânım
 Bu huşûşda yok günâhım ağlama

(6) Böyle diyince oğlan şâd olup birbirin (7) hâtırın alup ahfâ oturup aşinâlık (8) itmege başladılar. Beri taraftan Selvi Hân’ın (9) gecikdigine hilelenüp Kâmile Ƙalgup^[13b] bunların yanına geldi. Gördi ikisi halvet (2) yerinde. Sâ’irler körüp bir söz olmasun deyü (3) “Ƙalk yemeğîñ dadına, tuzına bak.” deyü Selvi Hânı (4) Ƙâmile oradan men‘ ve def’ idecek oldu. (5) Selvi Hân ağzını açmazdan evvel oğlan (6) baƘalım Ƙâmile’ye ne söyledi:

‘Azîz başın için meded Ƙâmile
 Bu mürüvvet degil dil-dâra degme
 Nâr-ı hicrânından yandım kül oldum
 [14a] Pervâne-veş düşdüm bir nâra degme

İstirâhat itsun ruḥları âlüm
 Şafâ-yı hâtırla lebleri bâ-lebim¹⁵

¹⁵ Bu mısırada hece fazlalığı vardır.

Tiğ-i gamzesinden yamandır hâlim
Sinem¹⁶ başı hezâr biñ yâre degme

Cemâl-i pâkine oldum mübtelâ
Emsâli cihânda var ise selâ
Bir nefes ayrılık bana bir belâ
Oñulmaz haşre dek bu yâre degme

[14b] Bir çetin du' âdur cümlesi taqđır
Kimse bilmez bu ne renc-i firâğdur
Müşkildür âteşim hem dâd-ı hağdur
Bırak bu hikmet-i esrâra degme

Şekâyîdir altun benim pul benim
Her ne olur ise cefâsına yol benim
Kapusında kolu bağılu kul benim
Otursın tahtında hünkâra degme

(9) Böyle demekde iken hoca uşakları [15a] odadan baş gösterüp gelmekte iken (2) Selvi Hân hemân kalkup Kâmile ile ziyâfet- (3) hâneye geldiler ise de yire bir döşek bira (4) gup oturdu. Bir bülbül gelüp karşı ağaçda (5) oturdu ve ötmeye başladı. Selvi Hân (6) görelim ne söyledi:

Gelmiş niçün garîb [garîb] ötersin
Zâhir bu figânlar bizedür bülbül
Derdim az degildür dertler kıatarsın
[15b] Ğam gönül şehri gözedir bülbül

Benim gibi ' aşka her düşen cânlar
Döker m'ola gözden al kızıl kanlar
Yüri senin olsun bunca gülşenler
Benim bir gülüm var tâzedür bülbül

Bahtım gibi neden gözlerin kara

¹⁶ Sine: mtn. سنه

Sevdā müşkil hâldür bulunmaz çāre
 Bu gönüldür bir kez bağlandı yāra
 Hāşre dek ikrārın gözedür bülbül

[16a] Kimselerin gönca güli şolmasun
 Dīdeleri kan yaş ile tölmasun
 Du‘ā eyle ayrılıklar olmasun
 Bugün bana yarım sizedür bülbül

Selvi Hānım yāri ile eglene
 Gam degildür āteşlere dağlana
 Bir gönül ki bir gönüle bağlana
 Her emrine boyun uzadur bülbül

(⁹) Kız böyle söyledikde bülbül uçup gitdi. [^{16b}] Firākıdan kızın gözlerine uyku girüp uyudu. (²) Kāmile yimegi kırtarup bunları ziyāfetleyüp (³) cümlesi dağılıp gitdiler. Hemān Şekāyī (⁴) yalnız havuz¹⁷’ın başında kaldı. Kāmile gezerek (⁵) havuzın başına geldi. Şekāyī, Kāmile’den (⁶) Selvi Hān’ı su’āl eyledi. Kāmile eyitdi (⁷) “Cānı şıkılıp uykuda yatur.” didi. Şekāyī (⁸) görelim ne söyledi:

[17a] Ey esen yiller luţf it mihrbānımı
 Başın için hāb tāzeden uyandır
 Şaķın çok incitme gevher-kānımı
 Yavaşca uykusın gözden uyandır

Sāye serin aķ sīnesi açılmış
 Çiy degil üstüne gül-āb saçılmış
 Kākülleri bu hāna perde seçilmiş¹⁸
 Degme bir teline uzdan uyandır

Sür evvel yüzine hāk-i pāyini
 Soñra seyr it kaşlarının yāyını

¹⁷ havuz: mtn. حوض

¹⁸ Bu mısradaki hece fazlalığı vardır.

[17b] Penbe döşek beyâz cismin̄ hâyını
Kalmasun ğafletde tîzden uyandır

Ber-vech ile bildirmeden kendine
Yabca doğan ağ gögsinin bendine
Sen vukûfsın söyleyesin fendine
Kaldır at niĳâbı gözden uyandır

Şekâyiye bugün cihân ĳatı dar
Bu ne ğayret bu ne nâmus bu ne  ar
ĳâ' il olmam yine de ki bir ğubâr

[18a] Eser ki cemâlin tozdan uyandır

(2) Oğlan böyle söyledikde kız yatdığı yerden (3) uyandı. Gördi ki kimse görünmez. Zânn
itdi ki (4) oğlan daĳi getmiş. Fikir idüp bu beyitleri (5) kız söyledi:

Bu ğaflete ne çok daldın
Ne oldm bâri uyan gönlüm
Gelenler gitdi sen ĳaldın
Bu firĳate ziyân gönlüm

[18b] Hezâr biñ aĳular yutdın
Birdenbire tîz unutdın
Niçün yâri ğâfil tutdın
Yüzün görsem deyen gönlüm

Dün andı ĳasret yaşını
Gör miĳnetiñ telâşını
Cümle   aşĳın âtaşını
Cân evine ĳoyan gönlüm

[19a] Firâĳın taşından tatdın
Şefâyı ol zamân itdin
Penbe döşekde mi yatdın
Âteşi kisvet geyen gönlüm

Uşlan Selvi Hânım uşlan
 Varalım bahrinde yaşlan
 Yangın örtün taşlar yaşlan
 Olmaz sana ziyân gönüm

⁽⁸⁾ Selvi Hân böyle söyleyüp sersem gibi havuzın başına yürüdü. Gelüp gördi ki ^[19b] Kâmile ile oğlan havuzın başında oturur. ⁽²⁾ Kız yanlarına varırken oğlan bu beyitleri ⁽³⁾ söyledi:

Hâb-ı nâzdan yeñi kalkmış
 Gelür dostum gezerekden
 Burcağ burcağ terler dökmüş
 Siler çeşmin gelerekden

Gâh bürinür gah kaçar
 Kibrigi aq kanlar saçar
 [20a] Aq gögsini yile açar
 Dügmelerin çözerekten

Her gün cânlar aqınur
 Cemâlınden gün şakınur
 Dört bir etrâfa bakınur
 Ceylân gibi sekerekden

Almış eline gülünü
 Bilür güzelliğın yolunu
 Kaş altından ben kulunu
 [20b] Tanur bağırm ezerekden

Şekâyî bu nasıl cândur
 Cânlar içre hûb cânândur
 İzhâr itmez pek ‘irfândur
 Güler derdüm sezerekden

⁽⁶⁾ Gelelüm Şekâyî böyle söyleyince Selvi ⁽⁷⁾ Hân havuzın başına varup dizi ⁽⁸⁾ üzerine oturdu. Oğlan Kâmile’den ⁽⁹⁾ hicâb idüp yüzün çevirdi. Kız anın ^[21a] yüz çevirdiğinden gücenüp kalkup ⁽²⁾ karşısına oturdu. Oğlan anda ⁽³⁾ görelüm kıza ne söyledi:

‘Azîz başın için gül yüzli nigâr
İtme zulmi böyle amân bana
Bu misillü cefâyı oldıkça dayar
İtdin bu kez itme her zamân bana

[21b] Cân hiç erinir mi hûbın kahrından
Naşîb teklîf ola sitem zehrinden
Muhabbet gösterüp elem baırından
Âteşler dökdin tercümân bana¹⁹

.....²⁰
Sînem kebâb itdin yürek yağındañ
Cefâ bağçesinden muhabbet bağından
Derd [ü] gamlar şaldın armağân bana

[22a] Meftûn olduğım dan kaç-ı bâbînâ
Dağılmışdur göñlim zülf-i râyına
Bir cânım var koydum hâk-i pâyine
İtme böyle cevri ‘âdil hân bana

Şekâyiyem sensin devletlü şâhım
Sen bildin efendüm yokdur günâhım
Korğarım sezer gül yüzli mâhım
Gücenür duhter-i bağçevân bana

(⁵) Şekâyî böyle söyleyüp Kâmile ‘özür idince (⁶) kız bu ‘özri sevâb bilüp kalğup (⁷)
oğlanın yanına oturdu. Kâmile’ye ol vaqıt (⁸) görelim ne söyledi:

[22b] Hıfz it esrârımız aman Kâmile
‘Aşğdur bu yollarda nice cân gitdi
Geçiyor günlerim âh [u] zâr ile
Gözlerimden çok yaş ile kan gitdi

¹⁹ Bu mısırada hece eksikliği vardır.

²⁰ Bu dördlükte bir mısra eksiktir.

‘ Ârifdür sözlerimden alına²¹
 Kâ’il oldum zû’l-celâlden gelene
 Yek nazar da ‘ aqlım virdim yolına
 Hâb ile râhatım ol zaman gitdi

[23a] İder isen dertleri deründe hezâr
 Elem kâtibleri durmayup yazar
 Muğaddem hüsüne ey dilden nazar
 Vücüdım şehrine bir figân gitdi

Cândan mübtelâyım ‘ asâ-yı nüne
 ‘ Asâmdur dönse didem pür-hüne
 Tiğ-i gamzesinden dâğ-ı derüne
 Bildirmedim ammâ çok nişân gitdi

Selvi eyder irsen murâda²²
 Güzel olur hâdden ziyâde²³

[23b] Sevdâsıyla elde yokdur irâde
 ‘ İzzet gitdi şöhret gitdi şân gitdi

(2) Ol zamân Kâmile eyitdi ki Hâk te‘âla murâdını⁽³⁾ virsün. Esrârını⁽³⁾ cânım gibi hıfz
 (4) ederim. “Benden yana gam yemen Mevlâ güzel (5) yapar.” deyüp kalkup dağıldılar. Yarındaki
 (6) gün yine hocaya gitdiler. Okurken (7) Selvi Hân bir tenhâ bulup oğlana (8) söyledi “Ey oğlan
 var babana söyle. (9) Allâh’ın emri üzere babamdan beni sana [24a] istesün.” oğlan söyledi “Kız,
 benim babam (2) fakirdür senin baban bir zengindir. Şonra (3) virmezlerde hacil oluruz.” Kız didi
 ki (4) “Ne kadar gizlü altunum var ise hep sana (5) getirüp vireyüm beni babamdan istesün.” (6)
 oğlan babasına varup söyledi ki (7) “Ey baba bana Allâh’ın emri üzere Begzâd’ın (8) kızını al,
 vir.” didi. Babası eyitdi ki “Ey (9) oğlum Begzâd bir zengin kimsedür [24b] biz fakiriz. Virmek
 mümkün degildir. Bu sevdâyı (2) terk it.” didikde oğlan dinlemeyüp (3) çok ibram eyledi. Hâşıl-ı
 kelâm babası (4) varup Begzâd’dan istedi. Virmedi. (5) Virmediginden başka çok tekdîr eyledi. (6)
 Gelüp oğluna haber virdikde oğlan (7) yarındaki gün bir ‘ arz-ı hâl tertib idüp (8) doğru Nişâbür

²¹ Bu mısradaki hece eksikliği vardır

²² Bu mısradaki hece eksikliği vardır.

²³ Bu mısradaki hece eksikliği vardır.

şehrînin huzûrına ⁽⁹⁾ varup ve ‘ arz-ı hâli eline virüp ayağına ^[25a] kapandı. ‘ Arz-ı hâlde görelim ne söyledi:

Seni deyü geldim koş it el-amân
Maşşûş efendime ‘ arz-ı hâldür bu
Lâl iden dilleri bülbül idüp söndür
Sevdânîñ âtaşı başka hâldür bu

Evvel Allâh sensin peşt-i penâhım
Begzâd’ın kızıdur hoş nazar-gâhım
Vir benim murâdım güzel şâhım
Her bir vaşfi dinmez lâ-misâldür bu

[25b] Beni ‘ aşka şaldı ol gül-i ra‘ nâ
Her bâr itmekdeyim âh u vâveylâ
Râhında cân virmek ni‘ met-i uz mâ
Eger olmaz ise ihtimâldür bu

Ĥâk-i pâye yüzler sürmege geldüm
‘ Arz ide gelmişem bir derdimendim
Luţf u himmet buyurup amân efendim
Ben de bilmem naşıl ‘ aksi fâldür bu

[26a] Şekâyiym sana yüz urmağ haşâ
Ĥaddim degil ama yandım âtaşa
‘ Aşğ u sevdâ müşkil ise bir başa
Kül ider hikmet-i zû’l-celâldür bu

⁽⁴⁾ Böyle deyince Nişâbûr şehri pâdişâhı ⁽⁵⁾ eyitdi “Ey oğlan sevdâ bu kadar müşkil midür? ⁽⁶⁾ Vaşf eyle göreyim.” didi. Şekâyî görelim ⁽⁷⁾ ne söyledi:

[26b] Başıma gelmişdür bir bir söyleyim
Bilen bilür başka hâl ider sevdâ
Yoğrılmış binâ’sı yüz biñ derdile
Nice kâmetleri dâl ider sevdâ

Bilmeyen yoğrılmış bu bir bal şeker
 Bilmez cân evine âteşler döker
 İnceden ince haddeden çeker ²⁴
 Mihnet fûtasından kâl ider sevdâ

.....²⁵
 Bir derin deryâ nice boylana ²⁶
 Her bir etrâfıyla ta'rif eylene
 Dürlü dürlü âl ider sevdâ²⁷

[27a] Eger zühür itse öz yanar tüter
 Görünmezden gelû dinür mi biter
 Bellisizdür nedür beterden beter
 Çok bülbül dilleri lâl ider sevdâ

Şekâyî hâşılı yokdur kolayı
 Bir yire cem' olmuş derdîn alayı
 Yüce dağlar gibi renc-i belâyı
 Getürür üstine hâl ider sevdâ

(⁹) Oğlan böyle söyleyince Nişâbü'r Şâhı [^{27b}] ol zamân Begzâd'ı çağırıp “Allâhın emri (²) üzere kızını oğlana vir.” dedi. Begzâd (³) daği hâşırını kıramayup virdi ammâ (⁴) meyl itmesün deyü ta'bir olunmadık külliyyetlü (⁵) zî-kıymet eşyâlar istedi. Nişâbü'r Şâhı (⁶) oğlana ifâde idüp oğlan daği “Hoş (⁷) olur.” deyü mühlet istedi. Hâşıl bir sene (⁸) kadar mühlet alup oğlan diyâr-ı âherle mâl (⁹) tedâriki için meşgûl oldu. Andan [^{28a}] sonra Kâmile'ye kızını çağırıp vedâ' itmekde (²) iken beyitleri söyledi:

Hağka işmarladım ey gülüm seni
 Naşibime cedîd efgân yazıldı
 Du'â eyle şağın unutma bizi
 Gurbet illeri bize mesken yazıldı

²⁴ Bu mısradaki hece eksikliği vardır.

²⁵ Bu dörtlükte bir mısra eksiktir.

²⁶ Bu mısradaki hece eksikliği vardır.

²⁷ Bu mısradaki hece eksikliği vardır.

Al kanlar kavışır çeşmim yaşına
Seyr it benim ğayrı cān telāşına
Fāni cihān içre ğarīb başıma
[28b] Böyle bir hikmet-i sübhān yazıldı

Atañdan mühleti aldım bir sene
Bir āteşdür düşdi cismiyle tene
Ölürsem yolında ni' metdür yine
Şirīn cān rāhına kurbān yazıldı

Yādigārdur şakla sana sözlerim
Ayağına turāb olsun yüzlerim
Şimden girü seni görmez gözlerim
Hayālin gönlüme mihmān yazıldı

[29a] Şekāyiyem ' aqlım kalmadı serde
Āteş-i hicrān olmuyor perde
Tiĝ-i ğamzelerden hūn-ı cigerde
Şad-hezārān gizlü nişān yazıldı

(5) Şekāyī böyle deyince baķalım kız ne söyledi:

Felek çerhin böyle ' aksi döndürme
Ben gibi cihānda olmuş bulunmaz
Sitem oķlarını cāna gönderme
Sinesin biñ yerden delmiş bulunmaz

[29b] Zaħm-ı hicrān eritmekde dem-be-dem
Ber-vech ile ķabul itmiyor merhem
Elbetde atar bir kenāra keşti-yi ğam²⁸
Bizler gibi şaşup ķalmış bulunmaz

Bu erkānı böyle ķurmuş ķuranlar
' Aşķ hālinden hāber virir görenler

²⁸ Bu mısradaki hece fazlalığı vardır.

Çokdur bağ bitirüp gülin direnler
Böyle taze iken şolmuş bulunmaz

[30a] Sensiz şu cihānda nasıl dār olur
Günden güne her mihnetler yād olur
Ağlayanlar ba'zı gözler şād olur
Dā'im gözi yaşla dolmuş bulunmaz

Selvi Hānem söyle derdini söyle
Çāre yokdur firqatin deryāsını boyla
Çerh-i gerdün içre zulm ile böyle
Keskin tığa bağrın çalmış bulunmaz

(8) Selvi Hān böyle söyleyince Şekāyī⁽⁹⁾ ana karşılık bakalım ne söyledi:

[30b] Yār yolunu ğurbet ile düşürdüm
Olur mı olabilmem imkân derdime
Firqātiñle olunca 'aqlım şaşırđum
Ġayrı mu'ın olsun sübhān derdime

Derūnda sen derdimin 'ilācısın
Göñlümiñ uğru serimiñ tācısın
Şimden girü gice gündüz acısın
Gökde melek yerde insān derdime

[31a] Kimse bilmez kimselerin sırrını
Āteş elbet düşse yaķar yerini
Eger yād eylese biñde birini
Hep ta' accüb ider cihān derdime

Niçün fehmiñ itmezler ğarīb hālinden
Ayrırlar beni ğonca gülünden
Nedür çekdigim atan zālimden
Raħm ider dost degil düşmān derdime

Şekâyî şâd ol zehirler yutma²⁹
Varup ğayrılarım ögüdin tutma
[31b] El-amân sevdiğim beni unutma
Yokdur senden özge yeten derdime

(³) Oğlan bunu söyleyince bakalım ağlayarak (⁴) karşılık ne söyledi:

Vücûda geleli rahm-ı mâderden
Bu hâl üzre zârî kılar ağlarım
Kurtulmadum ğamdan kederden
Dâ'im firkat kûsın çalar ağlarım

Serimize hasret harfi çekildi
[32a] Ğam dânesi dil şehrine ekildi
Tâze fidân iken kıddim büküldi
Bir belürsiz sevdâ bilür ağlarım

Bir gün şâd olmadım nedür bu efgân
Dert derdün üstüne oluyor mihmân
Hâllerim sen bilün ey sırr-ı Sübhân
Dergâhında hâcet diler ağlarım

Ğonca olmayınca bülbül zâr itmez
Daldan dala pençesini hâr itmez
[32b] 'Aşka düşen nâmûs çekmez 'âr itmez
Coşar yürek kaynar dolar ağlarım

Selvi Hânem 'aceb bir gün derdimi
Baña bilmem âteş âteş urdı mı
Hâşıl ben bilürem olan derdimi
Vardur içirimde neler ağlarım

(⁷) Kız bunu söyleyince oğlan bakalım ne söyledi:

²⁹ Bu mısradaki hece eksikliği vardır.

- Gerçeklendi ayrılığın günleri
 [33a] Yâr firâkın beni alur ağılama
 Yeryüzine dökme gözden kanları
 Yazık sana cefâ olur ağılama
- Yâd ülkede kimse rahm itmez bana
 Dağılır feryâdım gider her yana
 Tabîriyle³⁰ kader benden sana
 Bu sözler yâdigâr kalur ağılama
- Nice terkideyim sen hüsn-i mâhı
 Bunlar benim gökden baht-ı siyâhı
 [33b] Bir kimse de çalmaz kimsenin âhı
 Bize idenler hağdan bulur ağılama
- Mehânet kılınıcî ‘ arşa aşılmaz
 Merde mürüvvet disem başılmaz
 Ğanî zü’l-celâlden ümmîd kesilmez
 Giden elbet girü gelür ağılama
- Şimdi yolum düşdi ‘ âhîr diyâra
 İstedim Mevlâdan derdime çâre
 Sende benim gibi düşersin nâre
 [34a] Şekâyî her hâlin bilür ağılama

(2) Oğlan bunu söyleyince kız âna karşılık⁽³⁾ bakalım ne söyledi:

İlahi sen bilürsin hâlimden³¹
 Düşmüşem bir derde bende tākāt yok
 Kāmetim dāl oldu dürlü zālîmiden
 Çâh kaldım hiç selâmet yok³²

³⁰ Ta‘bir: mtñ ٲاٲ

³¹ Bu mısırada hece eksikliği vardır.

³² Bu mısırada hece eksikliği vardır.

.....³³
 Kimseler ben gibi nâre düşmesin
 Cigercigi ' aşk odında pişmesin
 [34b] Başıma gelmedik bir felâket yok

Niçün ' aksî döndi bu çerh-i felek
 Hebâye şarf oldu çekdiğim emek
 Giceler aylarım zârî subhâ dek
 Bir daқиka olsun hâb-ı rahât yok

Gör bu duran başa neler götürsün
 Derdi derde üleşdirsün bitürsün
 Haberlerim rüzgârlarla getürsün
 Zirâ bu gezeñ yile diқkat sa' at yok³⁴

[35a] Selvi Hânem der ki tükenmez âhım
 Hâllerim sen bilürsin kudret-i ilâhım³⁵
 Bunlar benim bütün baht-ı siyâhım
 Kimselerde hergiz bir kabâhat yok

(⁵) Kız böyle deyinde oğlan bakalım ne söyledi:

Kismet kalkdı iş bu yirlerde durılmaz³⁶
 Gideyim gel beni eyilik³⁷ dostım
 Böyle feryâd ile bir iş görülmez
 Yazık olur sana ağlama dostım

[35b] Bilmem neden bu bahtıma kem geldi
 Āh itdi kim gözlerimden nem geldi
 Ele düğün bayrâm bize gam geldi
 Yas için kara bağlan dostım³⁸

³³ Bu dörtlükte bir mısra eksiktir.

³⁴ Bu mısradaki hece fazlalığı vardır.

³⁵ Bu mısradaki hece fazlalığı vardır.

³⁶ Bu mısradaki hece fazlalığı vardır.

³⁷ eylik: mtn. ايلق

Firâkımla âhîr beni öldirdin
Dost ağlatdın düşmânları güldirdin
Korkarım ki sırrım halka bildirdin
Şular gibi coşkun çağlama dostım

[36a] Söylese derdi evveli başdan
Yanar yürek olsa temürden taşdan
Ben yanmışam pervâm yokdur âteşden
Sinem başın tekrâr dağlama dostım

Şekâyî gezelüm gurbet illeri
Tercümân tatalım esen yelleri
Belki pek perişân olur tilleri
Kaldır züliflerin bağlama dostım

(*) Oğlan böyle söyleyince kız ağlayarak ⁽⁹⁾ eline ayağına düşüp vedâ' laşup ^[36b] girü evlerine geldi. Oğlanın vâlidesi ⁽²⁾ işüdüp gelüp boynına şarılup ağlamaya ⁽³⁾ başladı. Oğlan vâlidesine bakalım ne ⁽⁴⁾ söyledi:

Ağlama vâlidem hakkı helâl it
Gurbet iller gayrı seyâhatimdür
Emdigim südleri âb-ı zülâl it
Himmetin üstimde nezâretimdür

[37a] Bakılmaz kuşürin cümlesi bende
Luţf ile 'afv idin bu derdimende
Unutmam sizleri severim cânde
İsmiñiz lisânda rivâyetimdür

Yaşdığım taş oldu döşegim diken
Hiç iflâh olur mı bu derdi çeken
Yüzüm şularımı yirlere dökün
Bütün derünümde harâretimdür

38 Bu mısradaki hece eksikliğı vardır.

.....³⁹
 Bilinmesün bir kişiye sırrıñız
 Gideyimde giniş olsun yiriñiz
 [37b] Ölüp kırtılamaz selâmetimdür

Şekâyidir söyledin eş ile dosta
 Şād olsun yeri kalmasun yasda
 Kimsenin kuşūrı yok bu huşūşda
 Kem tâli' im kendi kabâhatimdür

(⁶) Oğlan böyle deyüp vâlidesiniñ elin (⁷) būs idüp yola revân oldu. Ammā (⁸) kızın bağçesi yolıñ üzerine idi. (⁹) "Hele bir göreyim" deyü bağçeye girdi. [^{38a}] Havuzıñ başına varup gördi ki bağçe (²) melül melül tırur. Göre bunlara ne söyledi:

Var hey havuz başı göremem seni
 Ben ğaribe bir nigârı çok gördin
 Cüz 'î bir kez itdin zevk-i seyrânu
 Hârâm oldı gül' izârı çok gördin

Şolsun şukûfeler kurusun güller
 Dalında ötmesün şeydâ bülbüller
 Her vaşfın dimege tutmuyor diller
 [38b] Hıfız itmedin bunları çok gördin

Bağçe ğayrı sana kimse girmesün
 El uzadup güllerinden dirmesün
 Gideyim de bâri gözüm görmesün
 Saçı sünbül zülfi mâvi çok gördin

Havız başı ne oldu seniñ zînetiñ
 Şimden girü kimler bilür kıymetin
 Bize bu mıydı âhir himmetin⁴⁰
 Var harâb ol yâdigârı çok gördin

³⁹ Bu dörtlükte bir mısra eksiktir.

⁴⁰ Bu mısradaki hece eksikliği vardır.

[39a] Şekâyîdir benim kimim var yana
 Sende rahm itmedin ziyâfet-hâna
 Beni hasret koydın kaş-ı kemâna
 Bize bunca ‘itibârı çok gördin

(⁵) Oğlan böyle derken bağçevân kızı Kâmile (⁶) çıkageldi. Oğlan Kâmile’yi görünce ağlaya (⁷) rağ bakalım ne söyledi:

[39b] Ey Kâmile yâre benden selâm it
 Mübârek cemâlin görmem gayrı
 Ağlatma luţf ile şâfi kelâm it
 Perişân hâtırın sormam gayrı

Hayli demdür firķât kûsını çaldım
 Çaresiz zulmetde eğlendim kaldım
 Hâsıl ğam bahırına düşdüm bunaldım
 Bezdım kendimi aramam gayrı⁴¹

[40a] Kimse ‘aceb benim gibi yandı mı
 Göz yaşında kendin sile virdi mi
 Bırakdım ğaflete kendi kendimi
 Kırdığım düşleri göremem gayrı

Gitdi server ğam şehrinden ayrıldı
 Ğam leşkeri hep bir yere dizildi
 Bize yâd ülkede kısmet virildi
 Uzağdur yollarım duramam gayrı

Şekâyî lâ-cerem bu fikre talsun
 Gönül sefînesin ‘ummâna şalsın
 Ben gideyim dostım sâğ asân kalsun
 Gözden hayâlini iremem gayrı

⁴¹ Bu mısradaki hece eksikliği vardır.

[40b] Oğlan böyle deyüp yola revân oldı. ⁽²⁾ Kâmile ağlayarak dönüp Selvi Hân'a ⁽³⁾ haber virdi züliflerini yolarak görelim ne ⁽⁴⁾ söyledi:

Ağlaya hey gözlerim vaqtidür gayrı⁴²
Bundan beter şedîd efgân bulunmaz
Hidâyet senden cenâbü'l-bârî⁴³
Ayrılık derdine dermân bulunmaz

[41a] Hezâr derûnımda belli gam yeri
Artmağda olur gayrı şimden girü
Su 'âl itsem nesl-i âdemden berü
Hiç böyle ' aksi devrân bulunmaz⁴⁴

Cihânda yanmasun ' aşk âteşine
Gelsün seyr eylesün çeşmim yaşına
Hağ virmesün özge kullar başına
Bir belürsiz hâldür imkân bulunmaz

[41b] Beterlerden beter oldı bu demde
Firqatîñ içimde kan yaş didemde
Bu çerh-i geçeru âdemde⁴⁵
Bir ben gibi çeşm-i giryân⁴⁶ bulunmaz

Selvi Hânem eyder derdim sad-hezâr
Sevdânîñ şiddeti bağırmı ezer
İş bu ' âlem içre bir bana beñzer
Başı açık sine ' üryân bulunmaz

⁽⁶⁾ Kız böyle söyleyüp fikir itmekde iken oğlan ⁽⁷⁾ yola revân olup giderken gördi ki bir ⁽⁸⁾ katar tırnalar Nişâbüñ şehrinde yana gidiyorlar ⁽⁹⁾ görelim ne söyledi:

⁴² Bu mısırada hece fazlalığı vardır.

⁴³ Bu mısırada hece eksikliği vardır.

⁴⁴ Bu mısırada hece eksikliği vardır.

⁴⁵ Bu mısırada hece eksikliği vardır.

⁴⁶ giryân: mtn. جريان

[42a] Gökyüzinde kanad şalup uçmayım
Nişâbûr şehrine inin tûnalar
Kerem idüp andan toğrı geçmeyin
Dostın hânesine konın tûnalar

Söylemek ne hâcet görün hâlimi
Remziyle bildirin her kemâlimi
Mübârek destine bu ‘ arz-ı hâlimi⁴⁷
Ber-vech-i esrâr şunun tûnalar⁴⁸

[42b] Kûl oldum gözlerinin mestine⁴⁹
Unutmasun du‘ â itsün dostma
Tiliñizden sâye düşsün üstine
Hele biraz semâh dönün tûnalar

Dostım şoldırmasun o gül yüzleri
Derûnımda bir güzâr turur sözleri
Benim için ağlar mı ola gözleri
Bildirmesün hoşça tânın tûnalar

[43a] Dir Şekâyî ben uğradım zâlime
Hasret koydı lebleri bâ-lebime
Vuķûf olur iseñiz hâlime⁵⁰
Siz de benim için yanın tûnalar

(³) Oğlan böyle deyüp yola revân olmaķda (⁴) iken tûnalar katarlanup gelüp Nişâbûr (⁵) şehri[nde] semâh dönmege başladılar. Ol vaķitlerde (⁶) kız semâya nazar idüp fikr iderken (⁷) baķalım kız tûnalara burada ne söyledi:

Gökyüzinden uçup gelen tûnalar
Virin şu dostımdan bir haber bana

⁴⁷ Bu mısırada hece fazlalığı vardır.

⁴⁸ Bu mısırada hece eksikliği vardır.

⁴⁹ Bu mısırada hece eksikliği vardır.

⁵⁰ Bu mısırada hece eksikliği vardır.

[43b] Gül yüzine meftûn oldum evveli
Bülbül gibi mihmân olmuş zâr bana

Ġonca[yı] dirmeden kırıldı dallar
Ġaralar giyeyim gerekmez şallar
Kimseler fehm itmez nedür bu hâller
Fâni cihân geniş dar bana⁵¹

Ne idi bu hâller geldi başıma
Ġam dânesin dökdüm gönîl kuşuma
Çok cehd eyledim girmez düşime
[44a] ‘ Aceb incinmiş mi nâzlı yâr bana

Bitdi ‘ aqıl yok elde irâde⁵²
Olmağdadur gün gün derdim ziyâde
Çâre mümkün degil fâni dünyâda
Ġam-ı miñnet çekmek oldu kâr bana

Selvi Ġânem cevheriñ gel çalma taş⁵³
‘ Aşğ u sevdâ ile kim çıkar başa
Gice gündüz böyle yanmağ âtaşa
Ġaldı sedigimden yâdigâr bana

[44b] Ġız böyle söyleyüp yanmağda olsun. ⁽²⁾ Oğlan yola revân olup gitmekte iken ⁽³⁾ kış başdı. Düşüp kâlkarak bir açık ⁽⁴⁾ kapu bulamayup bir çahve-ğâneye vardı. ⁽⁵⁾ Bağıdı ki annın dağı kapusu kapalı kapuyı ⁽⁶⁾ açmağ için ne çadar çalışdıysa çahveci ⁽⁷⁾ kapuyı açmadı. Bağıalım oğlan ne söyledi:

Ġul olayım sana amân çahveci
Bir bu gice misâfir it gel beni
[45a] Ġar üşitdi bütün elim ayağım
Başım için içeriye al beni

⁵¹ Bu mısırada hece eksikliğı vardır.

⁵² Bu mısırada hece eksikliğı vardır.

⁵³ Bu mısırada hece fazlalığı vardır.

Ağlayı ağlayı düşdim yollara
 Mevlâ göstermesün biz kullara
 Ğarīb düşdim bilmediğim çöllere
 Peğ yorgunem mecrūh itdi yol beni

[45b] ‘Aşk âteşdür çok sineler pişirir
 Ğam deryası gelür boydan aşırır
 Sevdâ müşkil hem olsa şaşırır
 Lâyık degil ta‘n itmesün el beni

Çalmışam böyle bir renc-i firâkda
 Bağlıdır ümmidim kudret-i Ğağda
 Mümkinsiz garibem kaldım ayakda
 Kül ider kırkarım işbu hâl beni

Şeğâyî bağrım dönmesün taş⁵⁴
 N’olın hâllerime eyle temâşa
 Nazar kıl dökilen kan ile yaşa
 Gözyaşımдан götürür sel seni⁵⁵

[46a] Oğlan böyle deyince çahveci çapuyı açup ⁽²⁾ içeri aldı. Geçüp bir köşeye oturdu. ⁽³⁾
 Çahveci eyitdi “Ey yigit bu hâl nedir?” ⁽⁴⁾ Ne sebeptir ki böyle seyyâh olmışsın?” ⁽⁵⁾ didikde
 baçalım çahveciye orada ne ⁽⁶⁾ söyledi:

[46b] Kimse ta‘n itmesün seyyâh olduğım
 Beni böyle bir şâh-ı hūbân gezdilir
 Yiter müjğānlara çarşu duranlar
 Sinede şad hezārān nişān gezdilir⁵⁶

Yār sevenler cān virmez mi rāhına
 Pesend ider feryādına āhına
 Dil virenler zāt-ı hūblar şāhına
 Kendü kendüye pek perişān gezdilir⁵⁷

⁵⁴ Bu mısırada hece eksikliği vardır.

⁵⁵ Bu mısırada hece eksikliği vardır.

⁵⁶ Bu mısırada hece fazlalığı vardır.

Âteş-i hicrâne düşüp yananlar
 Dökmez mi çeşminden yaş ile kanlar
 Şıdık ile t̄alib-i ' aşık olanlar
 Derûnında nâr-ı sūzân gezdirir

[47a] ' Aşkım mihnetinde şöhret-i şānı
 Su'âl çeşminden akan āb-ı revānı
 Vücûddan kesilür t̄ab-ı t̄üvānı
 K̄afes içre bir kuru kan gezdirir

Şekâyîdir seven kaşı kalemi
 Sevâbdır elbetde her bir kelâmı
 Abdal olur dolandırır ' âlemi
 Kapu kapu bir ' âdil hân gezdirir

(⁹) Oğlan böyle deyüp gözlerinden yaş [^{47b}] yerine kan dökti. Bir kaç oturan yârenlar (²) var idi. Anlar dañi ağlayup eyitdiler. “Ey⁽³⁾ yigit bu başında olan hâl sevdâ mıdır?” (⁴) deyünce oğlan aldı. Baçalım orada (⁵) ne çağırdı:

Ta' n itmesün āh [u] zārım duyanlar
 Kimse bilmez gizlū figān bendedür
 T̄iğ-ı gamzelerden s̄inem yareli
 Tā derûnda zaḥm-ı hicrān bendedür

[48a] ' Aşk u sevdāsıyla billāhi cününım
 Hālîmnden ḥaberdār kaşları nünım
 Oñulmaz ḥaşre dek dāğ-ı derünım
 Bir tütünsiz nâr-ı hicrān bendedür

Sevdāsı serimde çeşm-i siyāhın
 Vaşfı degil itdigim āhın⁵⁷
 Derûn-ı defterde eşkāl-i māhın
 Münakkāş ḥayāli mihmān bendedür

⁵⁷ Bu mısırada hece fazlalığı vardır.

⁵⁸ Bu mısırada hece eksikliği vardır.

Haṭṭımın levhine bu haṭṭ-ı yazı
 [48b] Böyle yazmış ol cenābü'l-bārī⁵⁹
 Her ne kadar kılsām vasf-ı dildārı
 Biri izhār biri pūnhān bendedür

Der Şekāyī yanmaḳtayım nārıyla
 ‘Ālem yine varır bu efkārıyla
 Yā nice geçmesün günüm zārıyla
 Bir hūbın sevdāsı bendedür⁶⁰

(⁸) Oğlan böyle deyüp ve başına gelen (⁹) serencāmları haber virüp oturanlar [^{49a}] cümlesi ağlaştılar. “Ey senin bu hıdmetiñi (²) bir ‘ādil şāh ola ki tamāmen edā idüp (³) seni murādına yetüre.” diyerek her biri bir (⁴) şāh ismin yād itdiler içlerinden birisi (⁵) ‘Ādil Şāh Behvāc Hāzretlerini haber virüp (⁶) cümlesi oğlanın ol tarāfa gitmesini (⁷) münāsib gördiler. Yarındası gün yārenler ile (⁸) vedā‘ laşup oğlan yola revān (⁹) oldu. Giderek ıssız muhāṭara yirlere [^{49b}] düşüp baḳdı ki bir kaba ağaç görünüyor. (²) Didi “Yā Rab şu ağacın gölgesinde (³) birazistirāhat ideyim.” Gelüp bir ağaç (⁴) yanında bir pınarın⁶¹ önünde oturdu. (⁵) Baḳdı ki çok şāhra geçmiş Nişābūr (⁶) dağları görünmez ol vaḳit baḳalım ne söyledi:

Bilmedigim ıssız çöllerde ḳaldım
 Arasam da bizim dağlar bulunmaz
 Fikir deryāsına düşdüm bunaldım
 [50e] Yā nice bir gönül añlar bulunmaz

Hasret tonı egnimize biçildi
 Dīdem yaşı yiryüzine saçıldı
 Derūnımda göz göz oldu açıldı
 Ne müşkil yāredür yağlar bulunmaz

Zāhir Mecnūn böyle sevmiş Leylā’yı
 Kendüsine ḫarām idüp Leylā’yı
 Eger teftiṣ eylesem yidi deryāyı
 Dīdem başı gibi çağlar bulunmaz

⁵⁹ Bu mısradaki hece eksikliği vardır.

⁶⁰ Bu mısradaki hece eksikliği vardır.

⁶¹ pınar: mtn. بونار

[50b] Gıtdıgım yollardan girü gelürsem
 Pek büyük ni' metdür murâd alursam
 Eger va' dem yetüp bunda alursam
 Ğarīb ölüsidür ağlar bulunmaz

Şekāyī alıbsın çün ħüsn-i māha
 Ğağa niyāz idüp yüz sür dergāha
 'Arz-ı ħāl eylesem gördiğim şāha
 orarım rāĥm ider begler bulunmaz

(⁹) Böyle deyüp alkıp yola revān oldu. [^{51a}] Nihāyet bir şehre dāĥil olduğda bir kimse içeri (²) almadı. Meger ol vilāyetde müsāfir almaz imiş. (³) Bir virāne köşesinde ol gıce sākin (⁴) oldu. Ğarīb olup müsāfir almadıklarından (⁵) bir fırat alup ağlayarak baalım orada ne (⁶) söyledi:

Diyār-ı ğurbete yolu uğrarsa
 Neden perişān olur ħāli ğarīb[in]
 Tığ-ı miĥnetle bağrın doğrarsa
 Bükülür ol zamān beli ğarībīn

[51b] Nāz eylese nāzın kimler götürür
 'Aksi döner buldığını yitirir
 İl içinde melīl maĥzūn oturur
 oynunda olur iki aa ğarībīn

adīr Mevlām murādına yetüre
 Ğaberlerin rüzigār getüre
 Her açan sılāsı düşse ħātra
 Aar gözlerinden seli ğarībīn

.....
⁶²

[52a] Şad hezār yalvarsa tuulmaz dilek
 Dā'im eksik söyler dili ğarībīn

⁶² Bu dörtlükte iki mısra eksiktir.

Şekâyî garîbdür dünyâyı gezer
Onlar uşanur cânından bezer
Yüz biñ cehd eylese püş tutmaz düzen
Hâşıl bozık öter teli garîbiñ

(⁶) Böyle deyüp yarındası gün dağı (⁷) yola revân olup bir hayli yol gidüp (⁸) nihâyet Şâh Behvâc iklîmine yitdi. Orada (⁹) biraz arâm itdikde Şâh Behvâc için ‘arz-ı hâl [^{52b}] tertîb idüp Şâh Behvâc’ın huzûrına (²) varup ağlayarak eline şunup ayağına (³) şarıldı. ‘Arz-ı hâlde görelüm ne dimiş:

‘Azîz başm̄ için devletlü şâhım
Seni bir ‘âdil hân deyü gelmişem
Kuşurım ‘afv eyle kesilsin âhım
Zirâ Allâh amân deyü gelmişem

Yakdı beni halkın çetin dilleri
Geçdim nice bilmediğim illeri
[53a] İhtiyât⁶³ eyleyüp uzadır yolları⁶⁴
Luţf u kerem ihsân deyü gelmişem

Bir cânı meftûnem fâni dünyâda
‘Aşk ne güçdür kimse gelmez imdâda
Benden mâl isterler hâdden ziyâde
Bu müşkile emkân deyü gelmişem

Didem yaşı ummân deyü çağlayup âhar⁶⁵
Âh itsem ‘âlemi âteşim yaçar
Tut elimi bâri girdâbdan çıkar
[53b] Perişân hâlîm yaman deyü gelmişem⁶⁶

⁶³ İhtiyât: mtn: اختیاد

⁶⁴ Bu mısırada hece fazlalığı vardır.

⁶⁵ Bu mısırada hece fazlalığı vardır.

⁶⁶ Bu mısırada hece fazlalığı vardır.

Şekâyî dir âteşden geymişem tâcî⁶⁷
 Yürekden çıkar mı böyle acı⁶⁸
 Hâk-i pâye düşdüm nedür ' ilâcî
 Dertlerime dermân deyü gelmişem

(⁶) Böyle deyince Şâh Behvâc didi ki “Ey (⁷) yigit ğam yeme inşa'allâhü te'âlâ seniñ (⁸) işiñi görirem.” deyü oğlanı teskin (⁹) eyledi. Oğlan anda biraz eglenüp [^{54a}] vaķit geçürdi. Bayram günü oldu. Oğlanın (²) sılâsı hâtırına gelüp ağladı. Baķalım (³) ne söyledi:

Ey gönîl bu gelen mübârek gündür
 Hânemizde ismimiz dildedür şimdi⁶⁹
 Görünmez saylamaz ne müşkildür
 Arada çok dağlar dildedür şimdi

Derdim bana gerçek yârlara yalan
 Yâri diyemeden hâllerim yaman
 [54b] İraķ menzildür⁷⁰ yokdur bir gelen⁷¹
 Ümmîd ğayrı esen yildedür şimdi

' Âdet oldu bize ķara bağlamak
 Sinemizi âteşlere dağlamak
 İle düğün bayram bize ağlamak
 Bilmem dostım naşıl hâldedür şimdi

Neden ' aksi döndün ey çerh-i felek
 Engeller dostımda koymuyor yürek

[55a] Mu' cize sana yârin geldi diyerek⁷²
 Yalan sözler ile aldudur şimdi

⁶⁷ Bu mısırada hece fazlalığı vardır.

⁶⁸ Bu mısırada hece eksikliği vardır.

⁶⁹ Bu mısırada hece fazlalığı vardır.

⁷⁰ menzil: mtn. منزل

⁷¹ Bu mısırada hece eksikliği vardır.

⁷² Bu mısırada hece fazlalığı vardır.

Şekâyî aç gözlerin gafletten uyan⁷³
 Cesâret var ise bu fikre tayan
 Bizim için bu günlerde Selvi Hân
 Atar tutar kalpleri fâldadur şimdi⁷⁴

(6) Nihâyet böyle deyüp ağlar iken ‘aşkıını⁽⁷⁾ teskîn idemeyüp ağlayarak Şâh⁽⁸⁾ Behvâc’ın huzûrına varup ayağına⁽⁹⁾ sarıldı. Ol vakit şâh eyitdi ki “Ey yigit^[56b] ne ağlarsın?” bakalım ol vakit ne söyledi:

Şâhım senden izin almağ murâdım
 Yüzüm tutup birden diyemiyorum
 Garîb ilin kahrı yârin hasreti
 Bir zehirlü loğma yiyemiyorum

Hâlîm ‘arz-ı hâl idem sen efendime⁷⁵
 Pek tokandı ‘aşk dalgası bendime
 Günde bin kez hamle ider kendime
 Elim varmaz cânem kıyamıyorum

[56a] ‘Âşk komaz ki bende hicâb eyleyem
 Sînem âteşini kebâb eyleyem
 Meger rakam döküp hisâb eyleyem
 Bir beş degil derdim şayamıyorum

Bir seneye baş bağladık müddeti
 Günden güne yakın geldi ‘iddeti
 ‘Aşk ile sevdânin şiddeti⁷⁶
 Âteşden kesibdür giyemiyorum

[56b] Şekâyî tıfl iken düşdüm dillere
 Dört senedür yalan gelür illere

⁷³ Bu mısradaki hece fazlalığı vardır.

⁷⁴ Bu mısradaki hece fazlalığı vardır.

⁷⁵ Bu mısradaki hece fazlalığı vardır.

⁷⁶ Bu mısradaki hece eksikliği vardır.

Benim için muntazırdur yollara
Dostdan hiç bir haber duyamıyorum

⁽⁴⁾ Oğlan böyle deyüp ağlayınca Şâh ⁽²⁾ Behvâc rahm idüp oğlanın maṭlûb ⁽³⁾ eylediği eşyâyı bir ol kadar daḥi himmet ⁽⁴⁾ buyurup biraz âdemlerle bunları yola ⁽⁵⁾ revân eyledi. Oğlan şâd ve ḥandân olup ⁽⁶⁾ gelmekte iken meger yollarının üzerinde ^[57a] biraz ḥarâmî var idi. Çıkpup ellerinde olan ⁽²⁾ mâllarının cümlesini alup ve oğlanın ellerini bağlayup ⁽³⁾ zindâna koydılar. Oğlan derdinden baḳalım zindânda ⁽⁴⁾ ne söyledi:

Ḳadîr Mevlâm sen bilürsün ḥâlimden
Bir ğam geldi yine efgânın üstüne⁷⁷
Ḳurtar beni sen bu ḳanlu zâlimden
Âteş şalma şîrin cânın üstüne

[57b] Ḳoḳlamadan ‘anberimi miskimi
Yıḳup virân itme gönül köşkimi
Ben ölürsem yârdan ḳandır ‘aşkıımı
Ḳan olmasun bâri ḳanın üstüne

Neden ‘aksi döndi itdigim fallar
Gülüm ğazâl oldu kırıldı ṭallar
Biñ derdim varken nedür bu ḥâller
Mihmân mı olur mihmânın üstüne

[58a] Ṭabîbimsin zaḥm-ı hicrânda ḳaldım
Belürsiz bir zâr-ı giryânda ḳaldım
Senden meded Yâ Rab zindânda ḳaldım
Şal bu muşîbeti düşmânın üstüne⁷⁸

Şeḳâyî lâ-cerem oldu şaḳâlar
Kimseden kimseye yokdur vefâlar
Gice gündüz bu çektiğim cefâlar
Şimdiye dek bir ḥubânın üstüne

⁷⁷ Bu mısırada hece fazlalığı vardır.

⁷⁸ Bu mısırada hece fazlalığı vardır.

(7) Zindānda böyle deyüp ağlarken (8) harāmibaşmın bir kız karındaşı var imiş. (9) Oğlanı işidüp “Ey yigit bu gice seni ^[58b] inşāallāh hālāş iderim gam yime.” diyüp (2) hāşıl-ı kelām kız gice gelüp bu oğlanı (3) hālāş eyledi. Zindān[dan] çıkup gice ve gündüz (4) dimeyerek yine Şāh Behvāc’ın yanına vardı (5) ve Şāh Behvāc külliyetlü ‘ asker koşup (6) harāmileri dağıdup ve malların bu mālın (7) üzerine ‘ ilāve idüp yine bir bölük ‘ asker (8) ile oğlanı yola revān eylediler. Bunlar (9) gelmekte iken biri bir taraftan oğlanı öldi ^[59a] deyü haber virüp kızını ahere virüp (2) düğününü kuracak oldılar. Ol vakit kız bunu (3) söyledi:

Var hey felek bir dem göreyim dirken
Yine gözlerimden kanlu yaş geldi
Zār-ı gamdan hālāş olayım derken
Bu hāl gayrı cümlesine baş geldi

[59b] Cihān içre kimse degildür bākī
Çekdicegim kalur renc [ü] firākı
Sinede bellese dem yürü hey sākī
Bağ yabālim tükendi boş geldi

Beni ahere virmek dilerler ⁷⁹
İsmimi ‘ aşk defterinden silerler
Ne hikmetdür ben ağlarım gülerler
Kem haberler ‘ adūlara hoş geldi

[60a] Minnetim kalmadı şiveye nāza
Kağrı birin diyeyim dertler tāze
Ümmid ider iken bahāra yaza
Āsumāndan boran geldi kış geldi

Selvi Hānın ‘ aşkı güçdür bilinmez
Tiken başdı goncaları yolunmaz
Böyle degil gayrı mümkün bulunmaz
Sinem tarafından bize taş geldi

(6) Böyle dedikde yine yüzünü secdeye (7) urup iş bu beyitleri söyledi:

⁷⁹ Bu mısradaki hece eksikliği vardır.

[60b] Dergâhında ben bir yüzi karayım
Amân Mevlâm nâzlı yâri tîz gönder
Senden özge kimsem yokdur varayım
Bunca yakdın bâri yâri tîz gönder

Kendü kıymetlü altun adım pul oldu⁸⁰
Yüzüm üsti ayaklara yol oldu
‘Aşk u sevdâsıyla cismim kül oldu
Mürüvvet kıl cefâ-kârı tîz gönder

[61a] Dört derdiyle pençe urdı yetişdi
Dîdem yaşı birbirine karşıdı
Va‘d itdigim günler geldi yetişdi
Unutmasun ol ikrârı tîz gönder

Gün-be-gün artmağda feryâd-ı âhım
Ben de bilemedim nedür günâhım
Kudret-i ilâhim hâllerim sen bilürsin
Bildir ana her esrârları tîz gönder

Selvi cihânda ister bir murâd⁸¹
Vir kâdir kıyûmsın ey *lebi 'l-mirşâd*
Yed-i kudretiñde cümle mevcûdât
Şâz tahtına ol hünkârı tîz gönder

[61b] Kız böyle söyleyüp ağlarken oğlan⁽²⁾ memleketine yakın geldiğinden bir mektûb yazup⁽³⁾ bir şâdık âdem ile kıza göndermiş idi. Böyle⁽⁴⁾ ağlarken hemân mektûb kızın eline yetişdi kız⁽⁵⁾ şâz ve hürrem açup içine bakdı. Görelim⁽⁶⁾ oğlan ne yazmış:

[62a] Mevlâyı seversen ey güzel nâme
Müjde⁸² hâlim varıyor câna söyle
Bildirme kimseye cümleden evvel
Kâr-ı zârım vâkıf-ı esrâra söyle⁸³

⁸⁰ Bu mısradaki hece fazlalığı vardır.

⁸¹ Bu mısradaki hece eksikliği vardır.

⁸² müjde: mtn. موجدہ

Rāhında çekdiğim dürlü hālleri
 Çıķarsun ķarayı giysün alları
 Meyāna bağlasun nāzik şalları
 Ketmi eyle birbir dil-dāra söyle

Sürurun destinden nūş itsün cāmı
 Zevk ile geķsün şubḥ ile şāmı
 Ğarīb serden geķen her serencāmı
 Ķaşı bāl ğamzesi ğaddara söyle

[62b] Gör ne elemdedür şāh-ı ḥübānım
 Gün-be-gün şād olsun verd-i handānım
 Ğable 'l-metīn üzre 'ahd-i peymānım
 Turur mı ol eski iķrāra söyle

Şeķāyī ḥamd olsun ķalmadı zārım
 'Aşķa ķarār olmaz bākīdir nārım
 Ne söyler ḥāşılı yekūn esrārım
 Rāhıyla ol şīrīn ğüftāra söyle

(9) Ķız nāme[yi] ķırā'at itdikde öyle bir sürür ḥāşıl [63a] oldu ki 'aklı perişān olayazdı.
 Baķalım (2) ne söyledi:

Şabaḥdan zuhūr itdi ey bād-ı şabā⁸⁴
 Sitem yüzinden luṭf-ı iḥsān irişdi⁸⁵
 Bilmem ḥayāl midür bilmem ki rü'yā
 Ğam taḥtına sürür miḥmān irişdi

'Aşķ u sevdā canā itmiş iken ķār
 Ķıldı ğam durağı feraḥdan şikār
 Ķalbde zaḥmı degil iken āşikār
 [63b] Bu hicrāna ḥāzıķ Loķmān irişdi

⁸³ Bu mısradā hece fazlalığı vardır.

⁸⁴ Bu mısradā hece fazlalığı vardır.

⁸⁵ Bu mısradā hece fazlalığı vardır.

Râhında muntazır ʿ arz ider bu cân
Bilmem nerde ƣaldı ol gül-i Һandân
Hidâyet sendendür ey sırrı sübhân
Derd-i esrârıma dermân irişdi

Derûnımdan hezâr derdim var iken
Bülbül gibi her işlerim zâr iken
Dergâhında ʿ âciz günâh-kâr iken
Emr-i keremiñden fermân irişdi

[64a] Açılsun bu gönca ey Selvi Һânım
Zeyn olsun bâğ-ı gül-i Һandânım⁸⁶
Kesilmiş iken tâb-ı tûvânım⁸⁷
Şanki cisme bir tâze cân irişdi

(⁵) Böyle diyüp her ne ise nâmeyi ƣoynuna ƣoydı (⁶) ve memesi gibi şaƣlayup derûnu surûr (⁷) ile ƣoldı. Ammâ aħır yire sözi kesildiginin (⁸) rızâ virmediğinden ƣızım atası ve anası (⁹) gelüp eyitdiler “Ey ƣız ol oğlan bir fakîr [^{64b}] evlâdı iken ol ƣadar gönül virüp şimdi (²) memleketimiziñ bir ğanı kimesnenin oğluna vireceğiz. (³) Niçün teslim olmazsın?” didikte ol vaƣit (⁴) baƣalım ne söyledi:

.....
.....⁸⁸
Kimse daħl itmesün câhil gönlime
Fehm olunmaz bir esrâra bağlıdur

Benim içün seyyâh oldı dil-dârım
Gözin görmeyince sevinür mi n’eylerim⁸⁹
Gice gündüz her kesb-i kârım⁹⁰

[65a] Bülbül gibi zâra bağlıdur⁹¹

⁸⁶ Bu mısırada hece eksikliğı vardır.

⁸⁷ Bu mısırada hece eksikliğı vardır.

⁸⁸ Bu dörtlükte iki mısra eksiktir.

⁸⁹ Bu mısırada hece fazlalığı vardır.

⁹⁰ Bu mısırada hece eksikliğı vardır.

⁹¹ Bu mısırada hece eksikliğı vardır.

Silinmez deründan bu naşıl yasdur
 Bilmedim kağı derde kıyasdur
 İle düğün bana ğam ile yasdur
 Aq üstine hālā kara bağıldur

.....⁹²

Qo günlerim geçsün ah [u] zār ile
 Gönül bir kez ‘ahd eylemiş yār ile
 Şimdiye dek evvel ikrāra bağıldur⁹³

⁽⁹⁾ Kız böyle söyleyince anası vālidesi kıza dediler ki ^[65b] “Kız bu hām sevdāya uyup bir fakīre gönül ⁽²⁾ virüp ve böyle hāndānı kabūl itmeyüp bizle ⁽³⁾ halk içinde ser-nigün itmek ne cesāret.” ⁽⁴⁾ didiler. Hāşılı sözi uzatdı. Bağçevān ⁽⁵⁾ kıızı Kāmīle’yi çağırup canānından gelen nāmeyi ⁽⁶⁾ haber virüp düğün hālīn ifāde eyledi. ⁽⁷⁾ Kāmīle eyitdi “Ey Selvi Hān’ım Mevlā kerīmdür. ⁽⁸⁾ Zü’l-celāl güzel yapar.” diyüp gelelim oğlan ⁽⁹⁾ ile Nişābūr şehrinin arası on beş gün ^[66a] yir var idi. Bu tarafda kızın düğünü kuruldı. ⁽²⁾ Hemān iki günden alacaqlar. Gelelim hikāyenin ⁽³⁾ evvelinde elmayı viren dervīş tebdīl-i kıyāfet ⁽⁴⁾ gelüp oğlana kızın düğünü kuruldığını ⁽⁵⁾ haber virdi. İki güne kadar alacaqlar ve bunca ⁽⁶⁾ cān başına şıçrayup hemān etrāfına bakup ⁽⁷⁾ bunu söyledi:

Meded ey küşede yağan erenler
 Yine ‘aşk bu cāna düşdi⁹⁴
^[66b] Çerh-i dūnda ricāl gā’ib duranlar
 Raḥm idin dil nār-ı sūzāna düşdi

Qadem başalı bu fānī dünyāya
 Nice dertler çekdim degildür riyā
 Esrār-ı kerāmet kuṭb-ı evliyā
 Bu ğayretler saḥib erkāna düşdi

Mülk-i ḥafīde ḥıfz olan erenler
 Anlar birbirinden seçilmez derler

⁹² Bu dörtlükte bir mısra eksiktir.

⁹³ Bu mısradaki hece fazlalığı vardır.

⁹⁴ Bu mısradaki hece eksikliği vardır.

Pây-ı enbiyâya toķanan yir[ler]
 [67a] Müşkil ne ‘ aceb seyrâna düşdi⁹⁵

Qalmadı vücûdda zerre tâķatım
 Gitdi didelerden hâb-ı râķatım
 Qavî minnet idiñ işbu hâcetim
 Erenler şimdi minnet meydâna düşdi⁹⁶

Şekâyî ‘ arz ider çün Selvi Hânı
 Nice terk ideyim ol şirîn cânı
 Yetişdirsün Hızır⁹⁷ zamânı⁹⁸
 Bâkî mürüvvet ğanî sübhâna düşdi

[67b] Oğlan böyle deyüp söyleyince ol derviş⁽²⁾ eyitdi ki “Ey oğlan ğam yeme seni canânîña⁽³⁾ ulaşdırayım göziñi yum.” deyüp oğlan⁽⁴⁾ gözini yumdı. Aç didikte yine gözini açup⁽⁵⁾ baķdı ki Nişâbûr şehrinin kenârına gelmişler. ⁽⁶⁾ Yüzini dergâh-ı Hâķķa dönüp şükür eyledi⁽⁷⁾ ve doğrı konaķlarına vardıkda vâlidesi⁽⁸⁾ boynuna şarılup ağlamaĝa başıladı⁽⁹⁾ ve bir vaķitden soñra oğlan vâlidesine [68a] su’âl itdi. Vâlidesi eyitdi ki “Vây⁽²⁾ oğlum Selvi Hân[ın] âķir bir kimüseye söziñ (3) kesüp düĝün ķuruldu. İki güne ķadar⁽⁴⁾ alacaķlar.” didi. Ol baĝçevan kıızı Qâmîle⁽⁵⁾ işidüp varup Selvi Hân’a müjde eyledi. ⁽⁶⁾ Ol vaķit bir nâme yazup Qâmîle ile oğlana⁽⁷⁾ gönderdi. Görelim ne söyledi:

Yüzlerim üstine sen ķadem başıup
 Ey nâzik mihmânım sen şafâ geldiñ
 [68b] Bâd-ı şabâ gibi sen serin esüp
 Ey nâzik mihmânım sen şafâ geldin

.....⁹⁹
 N’ola hüsñin bir kez görsem toyunca
 Cebhesi münevver rûķları ĝonca

⁹⁵ Bu mısırada hece eksikliği vardır.

⁹⁶ Bu mısırada hece fazlalığı vardır.

⁹⁷ Hızır: mtn. حظیر

⁹⁸ Bu mısırada hece eksikliği vardır.

⁹⁹ Bu dörtlükte bir mısra eksiktir.

Bağ-ı gülistânım sen şafâ geldin

Sebeb-i efgânım sırrım belâsı

Muntazır hüsünin dili müptelâsı

Mirât-ı derûnım kalbim cilâsı

Rûy-ı dırağşânım sen şafâ geldin

.....
.....¹⁰⁰

[69a] Mürüvvet-gâhının devletlü şâhı
Efendim sultânım sen şafâ geldin

(³) Oğlan nâmeyi okuyup mefhûmı ma' lûm (⁴) olunca nâmenin üzerine bu beyitleri (⁵) yazup gönderdi. Baçalım Selvi Hân'a (⁶) ne yazmış:

Vişâl-i nâmeñiz oldı kırâ'at

Yazılmış her hattı elvâha sevdiğim¹⁰¹

Cenâbından bu bir 'inâyet¹⁰²

[69b] Oldı kerem lutf u ihsân sevdiğim

Çok hamd olsun kim gördim şilâyı

İkrârım ikrârdır bilmem hîleyi

Benüm için çekdiñ renc-i belâyı

Şir'in râhına kurbân sevdiğim¹⁰³

Mecnûn u Leylâ'da olan mâcerâ

Mevcûddır bizlerde ez-kadîm hâlâ

*Beynenâ*¹⁰⁴ da olan bu 'aşk u sevdâ

Sırr-ı haqqdan bir emr-i fermân sevdiğim¹⁰⁵

¹⁰⁰ Bu dörtlükte iki mısra eksiktir.

¹⁰¹ Bu mısradaki hece fazlalığı vardır.

¹⁰² Bu dörtlükte iki mısra eksiktir.

¹⁰³ Bu dörtlükte bir mısra eksiktir.

¹⁰⁴ *Beynenâ*: بيننا : arasında

¹⁰⁵ Bu mısradaki hece fazlalığı vardır.

[70a] Derünım bağıldur Hüdā kerime
Nā-ḥālefler naşīb olmaz yirime
Tā şimdiye kadar ğarīb serime
Yiter ‘aksi döndi devrān sevdiğim

Şekā[yi]niñ derdine sensin şifā
Olmamak lāyık hiç mürüvvet midir ba[na]
Geçmişem bu cāndan gerekmez dünyā
İşte kılınç işte meydān sevdiğim

(⁹) Böyle deyüp oğlan hemān Beğzād’ın (^{70b}) yanına varup “Maṭlūb itdiğin eşyāyı (²) tamāmen getürdim al vir benim ḥaqqımı.” didikde (³) oğlanı ta‘zir¹⁰⁶ ve tekdīr idüp (⁴) “Ben kızımı āḥere başkasına virdim. Sen (⁵) kısmetini başka yerden ara.” didi. Oğlan (⁶) gördi ki yine çāre yok. Bir ‘arz-ı ḥāl (⁷) tertīb [edip] Nişābūr Şāhının destine şunup (⁸) ‘arz-ı ḥālde görelim ne söyledi:

Ey efendim böyle seyyāḥ olduğım
[71a] Emriñizle emr-i fermān degil mi
Efkārıyla şirīn cāndan bezdiğim
Bana taḥkīk eyle yalan degil mi

Kimselere yoqdur benim günāhım
Nā-ḥaḥ yire niçün alıyor āhım
Gel bu zulmı bana itdirme şāhım
Aşlı inşāf nişfi imān degil mi

Ṭoğrı temel tutan binā yıqılmaz
Ḳapusı oñmasa kervān diğilmez
[71b] Ednāların ḳuşūruna bağıılmaz
Bu zātından rāh-ı erkān degil mi

Cān [u] dilden sevdiğim ḳaşı kemānı
Artıḳ eksik itmesünler kelāmı
Yirde gökde on sekiz biñ ‘ālemi
Yaradan ğani Sūbhān degil mi

¹⁰⁶ Ta‘zir: mtn. تعذیر

Şekāyīdir da‘ vām bunda sorulsun
 Gönül nice beklensün durulsun
 Ya olmaz ise bunda görülsün
 [72a] Rüz-ı maḥşer olur divān degil mi

(2) Nişābūr Şāhı bu kelāmları işidüp (3) hemān Beğzād’ı çağırdup bunları birbir yine (4) beyān idüp Beğzād ne dürlü idecegin (5) bilemeyüp ḥānesine varup ḥātūnyla (6) söyleşüp kıza virdiği ādemiñ tarafından (7) bir ādem çağırup söyledi. Ol daḥi maḥalline (8) varup iki taraf oldılar. Ādemler düşüp (9) Nişābūr divānına gelüp murāfa‘ a oldılar. [72b] Āḥir-kār söz kıza düşüp kıza kimi (2) taleb eyler ise ana virecekler. Gerek (3) bir tarafda ve gerek diger tarafda divān (4) şāhda perdeler kurulup şāh eyitdi (5) “Kız ile oğlan laḳırdı itsünler baḳalım. (6) Muḥabbet oldıgını görelim.” deyü cümlesi (7) bu sözi münāsib gördiler. Baḳalım kız (8) oğlana ve oğlan da kıza ne söylediler.

(9) Aldı oğlan:
 [73a] Gizli derdim size bir bir söyleyem
 ‘ Aceb biñde biri beyān olur mı
 Başıma geleni ifāde eylesem¹⁰⁷
 Toğrı sözden bilmem ziyān olur mı

Meded kı l Rabbenā sensin penāhım
 Dertlerime ḥadd-i pāyān olur mı
 Evvel āḥir sensin ḳudret-i ilāhim
 Müşkil işlerime imkān olur mı

Bir yire cem‘ oldı begler gedālar
 [73b] Ḳalmanı baḥtımnda deli şeydālar
 Zātından ḳan ile dolmuş dīdeler
 Mücedded āb-ı revān olur mı¹⁰⁸

Firḳat meydānından pāyım almışam
 Ğam keştīyi deryālara şalmışam
 Bir belürsüz ‘ acāyib dertde ḳalmışam¹⁰⁹
 Daha bundan beter zindān olur mı

¹⁰⁷ Bu mısradā hece fazlalığı vardır.

¹⁰⁸ Bu mısradā hece eksikliği vardır.

¹⁰⁹ Bu mısradā hece fazlalığı vardır.

[74a] Başına gelenler bilür hâlimi
Nice terk ideyim selvi dalımı
İşime kılıç uran hâkkin zâlimi
Mevlâsına 'âşi insân olur mı

Dilde zıkr ideli ğanî Mevlâyı
Hep ora[ya] baĝlu işin alayı
Kendü tarafımdan buldum belâyı
Atam gibi zâlim düşmân olur mı

[74b] Rûz u şeb çekdigim âh ile efgân
Gün-be-gün artmağdadur el-ân¹¹⁰
Bildir Yâ Rab bu işde kaldım hayrân
Emr-i keremiñden fermân olur mı

Ğam perdesi çekdim örttim üstimi
Elem tekyesinde serdim postımı
Hâk naşib iderse bana dostımı
Bundan güzel luğf u ihsân olur mı

Şekâyîdir size bir şey şorayım
Andan şoñra söz defterin düreyim
Ger hağâ degilse cânım vireyim
Söyleyin cân canâna kurbân olur mı¹¹¹

[75a] Selvi Hânım her şeylerde nâzıkdür
Lakin 'aşğ yolında baĝrım ezikdür
Ben vireyim cânı sañâ yazıkdur
Sen şağ ol hiç kan üzre kan olur mı

⁽⁵⁾ Bunları oğuran meclis birbir diñleyüp ⁽⁶⁾ “Bunları birbirinden ayırmak mümkün degildir. Eyüsi ⁽⁷⁾ birbirlerine virüp murâdlarına yitürelüm.”⁽⁸⁾ deyüp Nişâbûr Şâhı bunlar için ⁽⁹⁾ düğün yapıdırup birbirlerine evlendirüp ^[75b] muradlarına nâ' il eyledi. Mevlâ-yı müte'âl

¹¹⁰ Bu mısırada hece eksikliği vardır.

¹¹¹ Bu mısırada hece fazlalığı vardır.

hazretleri ⁽²⁾ cümle dinleyenleri murādına kavışdıra âmin.⁽³⁾ Okuyanı yazanı rahmetinle ⁽⁴⁾ yarlıgâgıl yâ Gani.⁽⁵⁾ Temmet.

[76a] Pesendide olsun iş bu hikâyet
 Çün murâddur can canâna kavışdı
 Kelâm-ı bezm ise Hâkdan ‘ inâyet
 Şüh-ı Mümtâzdır Hâsâna kavışdı

Fikriyle eyledim şan‘ atı icrâ
 Güş itsün ma‘ nâsın her dil-i şeydâ
 Derler ki bir geldi Mecnûn u Leylâ
 Hezâr ile bu cihâna kavışdı

[76b] Hurşid ile Mâhı ‘ Arzûda Kânber
 Geçürdi bu fenâdan çerh-i çenber
 Kerem ile Aşlı kelâm-ı ‘ anber
 Yandı zâhir nâr-ı süzâna kavışdı

Beg Bögrek Ak Kavaç Kızı¹¹²
 Âb-ı güneş Mâ‘ il yaqdılar özi
 Tahir ile Zühre ma‘ lümdür sözi
 Hâdden efzûn ismi şana kavışdı

[77a] Bî-çâre Gül‘ izâr ‘ Aşık İsmâ‘ il
 Râh-ı ‘ aşkda vâfir oldılar sâ‘ il
 Yâ Ferhâd [a] Şirîn oldı mı nâ‘ il
 Derler Zeycân Asumâna kavışdı

Sa‘ id Şirîn için kıydı özine
 ‘ Aşık Hüsün meftûn kral kızına
 Uydı Garib Şâh Senemiñ sözine
 Şükür iderek Hâk Sübhâna kavışdı

¹¹² Bu mısradaki hece eksikliği vardır.

[77b] Bir Türkmen kızına meftûn ʿ İrfânî
Firâkın nârına yandırdı cânı
Mâcerâ çok cümle Hakkın fermânı
Kimi zâhir kimi pinhân kavışdı

Geldi cihâna yâ nice meftûnlar
Dökdiler dîdeden âb ile hûnlar
Söyledim ʿ ârife taʿ rifdir bunlar
Hıtm-i kelâm hoş beyâne kavışdı

Ey Hüdâyî hâşıl oldu her kelâm
Ahfâdan beyâne çıkardık bir nâm
Hoş getürdiñ vezin eyledim temâm
Şekâyî de Selvi Hana kavışdı

استاد ESTAD

ESKİ TÜRK EDEBİYATI ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

[Journal Of Old Turkish Literature Researches]

E-ISSN: 2651-3013

Cilt: 2 Sayı: 2 Ağustos 2019

ss. 1134-1169

Makalenin Geliş

Tarihi

29/07/2019

Makalenin

Kabul Tarihi

23/08/2019

Yayın Tarihi

30/08/2019

HAYVANLARIN DİLİNDEN MANZUM BİR FÂL-NÂME

Yavuz ÖZKUL¹

ÖZET

İnsanoğlunun gaybı bilme, geleceğe ve kadere yön verme istek ve merakı onu farklı arayış ve uygulamalara sevk etmiştir. Türkler tarafından da aynı gaye ile bu yönde uygulamaların ortaya koyulduğu görülmektedir. Fal, İslamlık öncesi çeşitli Türk kavimlerinde “bakı, ırk, tölge, vs.” gibi kelimelerle ifade edilmiş, İslamlık sonrası Türkler arasında ise kimi uygulamalarla İslamî çerçevede varlığını sürdürmüştür. Toplum hayatında falın yaygın bir şekilde tatbiki, Arapça, Farsça ve Türkçe mensur ve manzum, resimli ve resimsiz pek çok eser kaleme alınmasına sebep olmuştur. Osmanlı fal kültürü içinde de fâl-nâmeler, “tefe’ül-nâme, kıyâfet-nâme, ihtilâc-nâme vs.” gibi pek çok farklı isimle kaleme alınmış ve edebi bir tür olarak gelenek içerisinde kendine yer bulmuştur. Bu çalışmada ele aldığımız metin, hayvanların dilinden söylenmiş, müellifi bilinmeyen manzum ve resimli bir fâl-nâmedir. Çalışmada, fal kelimesi ve falcılık geleneğinin eski Türklerden Osmanlıya kadar geçen süreç içerisindeki seyrinden söz edilecek, daha sonra metin hakkında ortaya konulan bazı tespitler üzerinde durulacak ve fâl-nâme metni neşredilecektir.

Anahtar Kelimeler: Fal, Fâl-nâme, Hayvan, Minyatür, Manzum.

¹ Doktora Öğrencisi, Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı A.B.D., yozkul81@gmail.com Orcid ID: 0000-0002-8499-385X

A VERSE FÂL-NÂME FROM THE LANGUAGE OF ANIMALS**ABSTRACT**

The desire and curiosity of human beings to know the unseen, to shape the future and destiny has led him to different searches and practices. It is seen that the practices have been put forward by the Turks with the same aim. In pre-İslamic Turks, there were many practices about fortune-telling and it was expressed in various Turkish tribes with the words “bakı, ırk, tölge, etc.” Among the post-İslamic Turks, some practices continued to exist within the İslamic framework. A common practice of fortunes in community life has caused many works which are written in Arabic, Persian and Turkish prose and verse with and without pictures. In the Ottoman fortune-telling culture, “fâl-nâme’s” penned with many different names such as “tefe’ül-nâme, kıyâfet-nâme, ihtilâc-nâme etc.” as a literary genre has found its place in tradition. The text that we have discussed in this study is a verse and illustrated fâl-nâme which is spoken from the language of animals and whose author is unknown. In this study, firstly the information about the fortune-telling and the course of the fortune-telling tradition in the process from the old Turks to the Ottoman’s wil be given, then some determinations about the text will be given and fortune-telling text will be published.

Keywords: Fortune-telling, Fâl-nâme, Animal, Miniature, Verse.

GİRİŞ

Fal, türlü araç ve yöntemler kullanılarak, niyet okuma ve tahminde bulunmak suretiyle kişinin baht ve talihi hakkında iyi veya kötü yönde yorum yapmak yoluyla kullanılan bir tekniktir. İnsanoğlu, meçhule karşı duyduğu merak duygusunun da tesiriyle, tarih boyunca kendisi ve çevresiyle ilgili bilinmeyenleri keşfedip öğrenme çabası içinde olmuştur. Menşei muhtemelen Mezopotamya bölgesi olan ve milattan önce 4000 yıllarına kadar uzanan bir geçmişi olan fal ve falcılık geleneğine dair ortaya çıkan bazı belgeler Mısır, Çin, Babil ve Kalde’de falcılık yapıldığını ortaya koymaktadır. Geleceği bilmeye yönelik uygulamalara dair en çok teknik Akkadlar döneminde geliştirilmiş, oradan da Asya ve Akdeniz bölgelerine yayılmıştır (Hançerlioğlu, 1977: 141; Aydın, 1995: 135). Evrensel inanç ve düşüncelerin temelini oluşturan falcılık, eski çağ insanı için oldukça önemliydi. Bu bağlamda fal eski Türk inanışları içinde kendine yer bulan bir olgu olmuş, pek çok muhatap bulmuştur. İslamlıktan önceki Türklerde de fal ve falcılık sosyal hayat içinde önemli bir yere sahipti. Değişik Türk boyları ve dillerinde “bakı, yora, ırk, tölge, keret,

baguçi, balgır, balıç, cavruncu, çabışçı” (Hançerlioğlu, 1977: 141; Duvarcı, 1993: 6; Aydın, 1995: 136) şeklinde ifade edilmiştir. Mitolojik ve halk kültürüyle ilgili bazı metinler ilk şamanların daha çok falcı olduklarını gösterir. Eski Çağatay edebiyatlarında “Elmi Yay” ifadesi “fala bakmak” ve “yağmur yağdırmak” anlamında kullanılmıştı. Tuva şamanları hastayı iyileştirmek için tokmaklarını atmak suretiyle fala bakarak hastanın talihini belirlemeye çalışırlardı. Eski Uygur Türkçesinde “uyku, rüya, fal” anlamındaki “Körüm” kökünden gelen “Körmükçü” sözü “falcı, müneccim, yıldızlara bakan, kâhin” anlamında kullanılırdı (Caferoğlu, 1968: 117; Beydili, 2004: 211-212). Eski Türklerde sihir yapmak manasında kullanılan “arbamak” sözcüğü Anadolu’da “arpa” şeklini almıştır. 15. yüzyıl Anadolu sahasında yazılmış Türkçe kitaplarda geçen “arpacı” sözü bu metinlerde falcı karşılığında kullanılmıştır (Ögel, 1985: 158). Tarama sözlüğünde de “arpacı” ve “arpa salmak” karşılığı olarak “falcı, arpa atarak fala bakma” anlamları verilmiştir (Tarama Sözlüğü, 1988: 227-228). Eski Türk harfleriyle yazılmış olan ve “ırk” sözcüğünün fal karşılığı olarak kullanıldığı “İrk Bitig”in bir fal kitabı olması da yine falın eski Türklerin sosyal hayatı içindeki yerini göstermesi bakımından önemlidir. Türkçenin söz varlığı açısından en önemli eserlerden olan Divânü Lugati’t-Türk’te de “ırk” kelimesine karşılık olarak, “falcılık, kâhinlik, bir kimsenin gönlündekini bilmek” anlamları verilmiştir. Besim Atalay tarafından çevirisi yapılan eserdeki “ırk” maddesine düşülen dipnotta bu kelimenin Türkiye’nin pek çok yerinde “kader, tali’, fal” anlamlarında kullanıldığı ifade edilmiştir. (Kaşgarlı Mahmud, 1941: 42). Kutadgu Bilig’te de “iyi talih, baht, uğur” kavramlarını ifade için fal kelimesi kullanılmıştır (Duvarcı, 1993: 1)².

Dede Korkud Hikayeleri’nden, Dirse Han Oğlu Boğaç Han Boyu’nda, Dirse Han, kırk namerd yiğidine inanarak, bir av sırasında oğlunu okla vurur. Bu olayın ardından hanın eşinin, avdan yalnız dönen Dirse Han’a, oğlunun hayatından kaygı duyduğunu belirttiği soylaması esnasında kullanılan “gözü seğirmek” ifadesi fal inancının eskiliğini göstermesi bakımından önemlidir. Metinde ifade edilen “göz seğirmesi”³, Boğaç Han’ın annesini, oğlunun başına

² “2468. Kupa körklügü kör kılın özke fâl/İşin edgü bolğay kamuğ sözni üz.

4027. Yanut bérđi ögdülmiş aydı tükel/ Kóni sözlediñ söz ayâ edgü fâl.

4878. Barayın men emdi esen edgü kal/İkigün ajunluk ayâ edgü fâl.

4969. Yana koptı yundı tonandı tükel/Namâz kıldı özke yorup edgü fâl.

5613. Bayat bérşü ârzü tilekiñ tükel/Tükel kıldıñ ârzüm ayâ edgü fâl.” Yusuf Has Hacıp, Kutadgu Bilig I Metin (Hz: R. Rahmeti Arat), TDK Yayınları, Ankara, 1947, s. 260, 406, 487, 496, 557.

³ “Göksü güzel kaba taga ava çıktun
İki vardun bir gelürsin yavrum kanı
Karanu dünđe bulduğum oğul kanı

kötü bir şey gelmiş olabileceği kanaatine götürmekle, ileriye dönük bir işaret niteliği kazanmaktadır (Sümbüllü, 2010: 63). İslamiyet'in Türkler arasında yayılmaya başlamasından sonra bu yeni dinin kuralları çerçevesinde bazı fal uygulamaları ortadan kalkmış; ancak bazı uygulamalar İslami renge bürünmüş, böylece Hz. Ali'ye ve onun ahfadından olan Cafer-i Sâdık'a, Şeyh Muhyiddîn-i Arabî'ye izafe edilen fâl-nâmeler ortaya çıkmıştır (Duvarcı, 1993: 13). Eski Türklerde olduğu gibi, metot ve tatbikte değişiklikler olmasına rağmen, Osmanlılarda da hem halk hem devlet ricali, bilgin, şair vs. gibi her sosyal seviyeden insan falla ilgilenmiş, pek çok olayın fallarla ilişkisi kayıt altına alınmıştır. Bu dönemde yazılan Mevzûatü'l-Ulûm, İbni Haldun Mukaddemesi, Dairetü'l-Ma'ârif ve Keşfü'z-Zünûn gibi eserlerde ilimlerden söz açılırken ilmü't-tefe'ül ve'l-kur'a, ilmü'l-fâl ve'l-kur'a, matlab-ı ilm-i fâl, ilmü'l-fâl diye anılan fal İslami ilimler arasında gösterilmiştir (Ersoylu, 1997: 196). Osmanlı sarayında müneccim adıyla görevliler bulunmaktaydı. Ayrıca Evliya Çelebi, XVII. yüzyılın ikinci yarısındaki bir esnaf ordu alayının dökümünü yaparken, imparatorlukta “esnaf “ kimliği taşıyan falcıları “müneccimler, remilciler, resimli falcılar” şeklinde sınıflandırır (Sezer, 1998: 10).

Divan edebiyatında da kendine yer bulan bir tür olarak fâl-nâme, “ihtilâc-nâme, kıyâfet-nâme, kehânet-nâme, tefe'ül-nâme, yıldız-nâme ve hurşid-nâme” gibi adlarla anılan eserlerin genel adı olmuştur. Bir kısmı şiir, bir kısmı da nesir halinde Türkçe, Arapça ve Farsça olarak kaleme alınmıştır (Ersoylu, 1997: 204). Divan edebiyatında da çeşitli şekillerde ele alınan fal, pek çok beyitte mazmun, remiz ve teşbih unsuru olarak kullanılmış (Şenödeyici ve Koşık, 2017: 19), Ömer Ruşeni Dede'nin Miskin-nâme'si, Zaifi'nin Fâl-ı Mürgân'ı, Cem Sultan'ın Fâl-nâme'si, Erzurumlu İbrahim Hakkı'nın Kıyâfet-nâme'si klasik edebiyatımızda bu konudaki önemli eserler olarak kabul edilmiştir (Gülhan, 2015: 206). Mustafa Uzun, TDV İslam Ansiklopedisi “Fâl-nâme” maddesinde, falların bakılmasında kullanılan metinlere göre fâl-nâmeleri “1. Kur'an Fâl-nâmeleri (harflerin yorumuna dayalı fâl-nâmeler/Kur'an ayetlerine dayalı fâl-nâmeler), 2. Kur'a Fâl-nâmeleri, 3. Peygamber Adlarına Göre Düzenlenen Fâl-nâmeler” olmak üzere üç gruba ayırmıştır. Bunların tatbik yöntemleri hakkında bilgi veren Uzun, bu fâl-nâme türlerine uymayan bazı fâl-nâmelerin varlığından da söz eder. Yazar, bunlara örnek olarak kuşlara ve diğer hayvanlara dayanılarak çıkarılan falların müstehzi bir dille tenkit edildiği İranlı şair Ubeyd-i Zakani'nin külliyatı içinde

Çıksun benüm görür gözüm a Dirse Han yaman segrir.” Muharrem Ergin, Dede Korkut Kitabı Metin-Sözlük, Ankara Üniversitesi Basımevi, 1964, Ankara, s.9.

bulunan Tali'-nâme isimli eserini örnek olarak gösterir (Uzun, 1995: 142-144).

Burada neşredeceğimiz metin, yukarıdaki bu sınıflandırma dışında yer alan manzum bir fâl-nâme olarak daha çok bir sanat gösterme veya hoşça vakit geçirmek amacıyla hayvanların dilinden söylenmiş, minyatürlerle süslenmiş, talihe yönelik ifadelerden oluşan bir fâl-nâme örneğidir.

FÂL-NÂMENİN ÖZELLİKLERİ

Söz konusu fâl-nâme, Milli Kütüphane'de 06 Mil Yz A 5179 no ile "Fâl-nâme" adıyla kayıtlıdır. Harekeli nesih ile yazılmış, her yaprağın cetvelleri yaldız tezhipli olup, toplam 89 adet minyatür bulunan eser ciltsiz; baş, orta ve sondan noksanıdır. Eser bu haliyle 25 varaktan müteşekkildir.

Yazılış tarihiyle ilgili herhangi bir kayıt bulunmayan eserde, gelecek zaman eki -isar / -iser ekine yer verilmiş, bildirme eki -durur / -dürür şeklinde imla edilmiş; "eyit-, irgür-, gökçek, düriş-, yavu kıl-, ayruk, kılğıl, koygıl, dükeli, kulaguz" gibi arkaik sözcüklere yer verilmiş olması onun dil itibarıyla eski Anadolu Türkçesi özelliklerini taşıdığını göstermektedir. Minyatürlerle süslenen fâl-nâmenin müellifi/müstensihi ve telif/istinsah tarihi belli değildir. Üç bölümden oluşan eser içerisinde kuşlar ve vahşi hayvanlar dışında Kur'an harfleri, bazı yıldızlar (metin içerisindeki yıldız falları Kur'an harflerine dayanan fal metni arasındadır) ve peygamber isimleriyle yazılan fâl-nâmeler bulunmaktadır. Çalışmamıza kaynaklık eden hayvanlarla ilgili bölüm, eserin 1a-11a varakları arasındadır ve 63 beyitten oluşmaktadır. Eserin baş kısmının eksik olması sebebiyle başlık tespit edilememiştir. Aruzun "fe'îlâtün fe'îlâtün fe'îlün" kalıbıyla yazılan eser, vezin açısından oldukça kusurlu görünmektedir. Veznin son tefilesi olan "fe'ülün" kimi yerde "fa'lün" olarak kullanılmaktadır. Açık ve kapalı hecelerin vezne tatbikinde de göze çarpan hatalar görülmektedir. Bu husus müellifin vezin kullanımında çok da titiz davranmadığını veya vezin kullanımında çok başarılı olmadığını göstermektedir.

Fâl-nâme nüshası esasen iki kısımdan oluşmaktadır. Birinci kısımda fal söyleyen hayvanlar, fal sahibini başka hayvanlara yönlendirirken (1a-5b), ikinci kısımda zikredilen hayvanlar, fal sahibini dinî ve tarihî şahıslara havale etmektedir (5b-11a). Her sayfada üç hayvan minyatürü bulunan eserde 63

hayvanın dilinden fal söylenmiştir. Her hayvanın isminin altına yazılan birer beyit ve beyitlerin altında o hayvanın minyatürü bulunmaktadır. Metin neşrinde müellifin bu tasarrufuna sadık kalınmıştır.

Fal söyleyen hayvanlar sırasıyla “ukâb (kartal), hümâ, kerkes (akbaba; kerkenez), bâz (doğan), şâhin, çakır (iri ve keskin pençeli bir tür doğan), atmaca, rîş, deve kuşu, ördek, kaz, küleng (turna), karga, kumru, kelâğ-ı siyâh (kuzgun), dürrâc (turaç kuşu; bir nevi büyük çil yahut bu isimle bilinen keklige benzer bir kuş), keklik, devlingeç (çaylak kuşu), saksâğan, semâne (bildircin), sığircık, bülbül, hüdhdüd (çavuş kuşu; ibibik), torum (bir tür av kuşu), çekâvek (torağay, toygır, serçegillerden bir tür tarla kuşu), perestû (kırlangıç), güncişk (serçe), fil, pars, peleng (kaplan), seg (köpek), hûk (domuz), üştür (deve), gâv (sığır), gûsfend (koyun), kulân (yaban eşiği), geyik, keçi, semmûr (samur; sansargiller familyasından bir tür memeli), kâkum (hermin, as; sansara ve gelinciğe müşabih boz ve siyah kuyruklu bir hayvan), sincâb, sansâr, kedi, sıçan, gergedan, feres (at, beygir), zürâfa, ester (katır), hımâr (eşek merkep), kurt, sırtlan, hırs (ayı), tilki, çakal, tavşan, âhû, gâv-ı kühî (dağ sığırı)⁴, şîr (aslan), bebr (kaplan benzeri benekli bir yırtıcı), karakulak, gerzen (gelincik), maymun ve ejderhadır.

Bu fâl-nâmede her bir hayvanın işaret ettiği durum ve fal niyeti ise sırasıyla şöyle özetlenebilir:

Fâl-nâme, ukâbın (kartal) fal sahibine tavsiyesi ile başlar. Beyitte, fal sahibine atın sözlerine kulak vermesi ve söylediklerini tutması gerektiği tembihlenir.

İkinci niyet hümânın diliyle söylenmiştir. Hümâ, feleğin halini merak eden fal sahibine cevabı katırdan (ester) öğrenebileceğini söyler.

⁴ Martin Schwartz, arkaik İran toplumunda “gav” kelimesinin dîni metinlerde genel manada büyükbaş hayvanlar için kullanıldığını, ancak dîni metinler dışında “geyik” için kullanılan eski Farsça bir kelime olan “gavazna-”nın (Avestçe “gavasna”, yeni Farsça “gavazn”, vs.), “bir sığır cinsi veya sığıra benzeyen” manasına gelen “gav-âzna” yahut “gava-zna”dan geldiğini ileri sürmüş, bu bakış açısıyla da kelimenin yeni Farsça’da kullanılan “geyik” kelimesine karşılık olarak “gâvî kühî” (dağ sığırı) veya “gâv-ı deştî” (bozkır yahut çöl sığırı) şeklinde anlamlandırılabilirliğini ifade etmiştir. Martin Schwartz, *The Old Eastern Iranian World View According to the Avesta*, The Cambridge History of Iran, Vol. 2, s. 645. Üzerinde çalıştığımız metinde ise müellifin çizimleri doğrultusunda “gâv-ı kühî”nin, “dağ sığırı” anlamında kullanıldığı görülmektedir.

Kerkes (akbaba; kerkenez), fal sahibine, falının sırrını kimsenin bilmemesi gerektiğini, işinin ehli olmayan her kişinin bir şey söyleyebileceğini ifade eder.

Bâz (doğan), fal sahibinin derdinin devasının devede olduğunu söylemektedir.

Şâhin, fal sahibine, kâkumun pek çok hüneri olduğunu söyler.

Çakır (iri ve keskin pençeli bir tür doğan), kulânın (yaban eşeği) yabanda kalan kişinin kılavuzu olduğunu ve onun kılavuzluğunda yolunu bulduğunu söyler.

Atmaca, fal sahibini geyiğe havale eder ve halini ondan sormasını tembihler.

Riş, fal sahibini, falını öğrenmesi için keçiye yönlendirir ve kimseye küskün olmamasını söyler.

Deve Kuşu, fal ıssını file (şa'r) yönlendirir.

Ördek, aslanın (şîr) bütün canavarların padişahı olduğunu söyler.

Kaz, fal sahibine, kaplana soracağı her sorunun cevabını ondan alabileceğini ve söyleyeceklerine katlanması gerektiğini söyler. Burada fal ıssının karşılaşabileceği olumsuzluklara karşı metin olması tembihlenir.

Küleng (turna), halini karakulağa arz etmesini istediği fal sahibinin, neyi yapıp neyi yapmaması gerektiğini karakulağın kendisine bildireceğini söyler.

Karga, halini kurttan sormasını tembihlediği fal sahibine, neler olacağını kurdun kendisine bir bir anlatacağını söyler.

Kumru, fal sahibinin halini sırtlanın bildiğini ve dileğini ona anlatıp ondan dinlemesini tembihler.

Kelâğ-ı siyâh (kuzgun), fal sahibinin, falını ayıdan sormasını ve o kime gitmesini isterse ona varmasını söyler.

Dürrâc (turaç, bir nevi büyük çil yahut bu isimle bilinen keklige benzer bir kuş), fal sahibine, bilinmeyenleri tilkiden sormasını tembihler.

Keklik, falını öğrenmek isteyen kişinin tavşana müracaat etmesini ve başına gelecekleri ondan öğrenmesini söyler.

Devlingeç (çaylak), fal sahibini çakala yönlendirerek, ona her istediğini sorabileceğini söyledikten sonra duyacaklarına karşılık ondan helallik almasını ister.

Saksağan, samura fal baktıran kişinin keder, gam ve tasadan azat olup talihinin açılacağını, muradına erip mutlu olacağını ifade eder.

Semâne (bildircin), fal sahibini, tüm sırları bilen kâkuma (sansar ve gelinciğe benzer hayvan) havale eder.

Sığırcık, fal sahibini ona dost olan sincaba yönlendirir.

Bülbül, fal sahibine halini sansara arz etmesini, evinden barkından uzak kalmamasını tembihler.

Hüdhüd (çavuş kuşu, ibibik), tüm sırların dün ü gün ayyârı (düzenbaz, hilekar) olan kediden sorulmasını ister.

Tu(o)rum (bir çeşit av kuşu), fal sahibinden, falını bu yolda canbazlık eden, yani işini maharet ve kurnazlıkla yapan sıçandan sormasını ister.

Çekâvek (toygâr, torağay, serçegillerden bir tür tarla kuşu), fal sahibine, sırrını bilen gelinciği (râsû) bir yere bırakmaması gerektiğini, zîra kaybettiklerini onun bileceğini söyler.

Perestû (kırlangıç), fal sahibine, falı kutlu olduğundan dolayı yüzü uğurlu maymuna gitmesini söyler.

Güncişk (serçe), fal ıssının, halini ejderhadan sorması durumunda derhal cevabını alacağını söyler.

Buraya kadar fal söyleyen hayvanlar, çeşitli vesilelerle fal sahibinin hâli ve talihi ile ilgili hususlarda kendilerinden başka hayvanlara başvurmasını tembih etmektedir. Filden itibaren ise fal sahibi aşağıda zikredileceği üzere dinî ve tarihî şahsiyetler ile peygamberlere havale edilmektedir. Ayrıca söz konusu dinî şahsiyetlerin hayatlarına dair belirgin özelliklerinden yararlanıldığı görülmektedir.

Fil, fal sahibine, Hz. Âdem'in, kendisine yol gösterici olduğunu söyler.

Pars, fal sahibinin benekli parsa halini arz etmesi durumunda başına neler geleceğini öğrenebileceğini dile getirir.

Peleng (kaplan), fal sahibinin Hâbil ve Kâbil'e başvurması durumunda falın gerçekleşebileceğini söyler.

Seg (köpek), fal sahibine, falını Hz. İdris'e arz etmesi halinde, onun gece gündüz fal ıssının falını talim edeceğini söyler. Ayrıca Hz. İdris'in çok kitap okuyup çalışmasına işaret edilir.

Hûk (domuz), Hz. Nûh'un, falını söylemesi durumunda fal ıssının türlü zaferler ve ikramlar ile gönül rahatlığına ulaşacağını söyler.

Üştür (deve), fal sahibinden Hz. Nûh'un sözlerine kulak vermesini ve onun istediğini yapmasını söyleyerek, Lûtiler'in işlerinden uzak durmasını tembihler.

Gâv (sığır), fal ıssına, falını Hz. İlyâs'a sorması halinde gönül pasından kurtulacağını söyler.

Gûsfend (koyun), fal sahibine, falını zamanın remilcisi olan Hz. Danyal'a sorması gerektiğini söyler.

Kulân (yaban eşiği), fal sahibini, her kişinin falını bildiğini söylediği Hz. Hûd'a havale edip ona gidenlerin talihinin açıldığını, mutluluğa erdiğini dile getirir.

Geyik, Hz. Yûnus ile yakınlık kuramayanların kaybettiklerini bulamayacağını söyler.

Keçi, fal ıssının, Hz. Üzeyir'in yanına gitmesi durumunda, kendisine falını söyleyeceğini ifade eder.

Semmûr (Samur; sansargiller familyasından bir tür memeli), fal sahibini, huyu ve yüzü güzel olan Hz. Eyyûb'dan, sabrı sorması yönünde telkin eder.

Kâkum (hermin, as; sansara ve gelinciğe müşabih boz ve siyah kuyruklu bir hayvan), Hz. İbrahim'in, fal sahibine falın sırlarını söyleyeceğini ve kendisine bunu öğreteceğini dile getirir.

Sincâb, falına delil görmek isteyenlere Hz. İsmail'in yeteceğini söyler.

Sansâr, Hz. İshâk'ın yüzünü görenin Allah'ın (c.c.) rızasını bulacağını söyler.

Kedi, fal ıssının, Hz. Ya'kûb'un katına varması durumunda muhib ve mahbûblarının (seven sevilen) ortaya çıkacağını söyler.

Sıçan, fal sahibinin, Hz. Yûsuf'u görmesi durumunda, onun, başına gelecekler hakkında kendisine bilgi vereceğini söyler.

Gergedan, Hz. Cersîs'in nasihatini işitip tutması halinde, iblisin, fal ıssının yanına bile yanaşamayacağını söyler.

Feres (at, beygir), "ey mütekellim! Falını Mûsâ'dan işit, zîra fal bakmada âlim olan odur" sözleriyle, fal ıssını Hz. Mûsâ'ya yönlendirir.

Zürâfa, akıl sahiplerinin Hz. Şu'ayb'a müracaat etmelerini ve o ne derse yapmalarını söyler.

Ester (katır), Hz. Hârun'un nasihatını tutanın azizlik ve ululuğa kavuşacağını söyler.

Himâr (eşek), fal ıssının, falını Hz. Dâvûd'a arz etmesi durumunda maksadına ulaşacağını dile getirir.

Kurt, fal sahibinden, falını Hz. Süleyman'a sormasını tembihler.

Sırtlan, fal sahibini, Hz. Zekeriya'ya sevkedip onun sözünü tutmasını tembihler.

Hırs (Ayı), Hz. Yahyâ'nın, kişinin falına baktığında neler olacağını kendisine açıklayacağını söyler.

Tilki, fal sahibine Hz. İsa'dan başka bir kılavuz bulamayacağını söyler.

Çakal, fal sahibine, her daim hazır olan Hz. Hızır'a varmasını tembihler.

Tavşan, fal sahibine, öğüt verici olan Hz. Sâlih'in dediklerini dinlemesini söyler.

Âhû, fal sahibine, halini en iyi bilen Hz. Muhammed Mustafa olduğunu söyler.

Gâv-ı Kûhî (dağ sığırı), yaşanmakta olan an ile ilgili malumatın, bilgelik fermanına sahip olan Hz. Lokman'da olduğunu söyler.

Şir (aslan), falını Hz. Ebû Bekir'e sorması gerektiğini söylediği fal ıssına asla hile ve düzenbazlık yoluna girmemesini tembihler.

Bebr (kaplan benzeri benekli bir yırtıcı), fal sahibine, her türlü hünerin sahibi olan Hz. Ömer'in eteğine tutunmasını tembihler.

Karakulak, fal sahibinin başına gelebilecek sıkıntı sebebiyle doğabilecek zararı, Hz. Osman'ın kendisine bildirebileceğini söyler.

Gerzen (Gelincik), fal sahibinin falını, nebi ve velilerin kendisinden hoşnut olduğu Hz. Ali'nin söyleyebileceğini dile getirir.

Maymûn, fal ıssının esenlik ve sağlık dilemesi durumunda, falını Hz. Hasan'dan dinlemesini ister.

Ejderhâ, fal sahibini, falını öğrenmesi için Hz. Hüseyin'e havale eder.

SONUÇ

İslamiyet'ten önce Türkler arasında itibar görmüş ve muhatap bulmuş olan fal, farklı boylar arasında değişik isimlerle anılmıştır. Osmanlı dönemi falları ise çeşitliliği ve edebiyata yansımaları bakımından ilginçtir. Bu konuda yazılmış yüzlerce manzum ve mensur metin ortaya koyulmuştur. Makalemize konu ettiğimiz fâl-nâme metni ise insanların hâl ve keyfiyetine dair hususları hayvanların diliyle söylemesi bakımından diğer fâl-nâme türlerinden farklılık göstermektedir. Fal söyleyen her hayvanın minyatürü beyitlerin altında gösterilmiştir. Minyatürler arasında yer alan “gergedan” ve “deve kuşu” çizimlerinden, müellifin bu hayvanları bizzat görmediğini, duyumlara dayalı bir çizim gerçekleştirdiğini anlayabiliriz. Çizimde gergedan, boynuzlu bir at; deve kuşu ise ayakları kısa şekilde resmedilmiştir. Bunlar dışında resmedilen diğer hayvanların genel olarak gerçek görünümüne uygun şekilde tasvir edildiği görülmektedir. Bu çizimler, müellifin, resmedilen hayvanlar hakkında bilgi sahibi olduğuna işaret etmektedir.

Dil hususiyetleri bakımından eserin eski Anadolu Türkçesi döneminde kaleme alındığı söylenebilir. Mesnevi nazım şekliyle yazılmıştır. Eser, manzum bir fâl-nâme olmakla beraber edebi açıdan kusurludur. Eserde bulunan vezin kusurlarının çokluğu, müellifin sanatlı bir söyleyiş arayışında olmadığını göstermektedir. Genel olarak fal söyleyen hayvanlar, fal sahibinin falı hakkında olumlu ya da olumsuz yorum yapmak yerine, fal ıssını başka hayvanlara ve dinî şahıslara yönlendirerek onların özelliklerine göre fal karşılığını öğrenebileceğini söylemektedir. Kimi yerde de fal sahibine çeşitli öğüt ve tavsiyelerde bulunulur.

Sonuç olarak bu metin, manzum bir fâl-nâme olması hasebiyle, bir niyet okuma maksadının yanında hoşça vakit geçirmek gayesiyle yazılmış, hayvanlar ve dinî şahısların isimleri üzerinden oluşturulmuş, diğer fâl-nâmelerden farklı bir fâl-nâme örneği olarak karşımıza çıkmaktadır.

KAYNAKÇA

- AYDIN, Mehmet (1995). “Fal”, Diyanet İslam Ansiklopedisi, C. XII, ss. 134-138, İstanbul.
- BEYDİLİ, Celal (2004). *Türk Mitolojisi Ansiklopedik Sözlük*, Ankara: Yurt-Kitap Yayınları.

- CAFEROĞLU, Ahmet (1968). *Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü*, İstanbul: TDK Yayınları.
- DUVARCI, Ayşe (1993). *Türkiye’de Falcılık Geleneği ile Bu Konuda İki Eser: Risâle-i Falnâme li Ca’fer-i Sâdık ve Tefe’ülnâme*, Ankara: Esra Matbaası.
- ERGİN, Muharrem (1964). *Dede Korkut Kitabı (Metin-Sözlük)*, Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi.
- ERSOYLU, Halil (1997). “Fal, Falname ve Bir Çiçek Falı: “Der Aksâm-ı Ezhâr”. *Türkiyat Mecmuası*, 20, ss. 195-254.
- GÜLHAN, Abdülkerim (2015). “Türk Kültüründe Fal ve İsimlerle İlgili Bir Manzum Falname Örneği”, *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, 15, ss.195-222.
- HANÇERLİOĞLU, Orhan (1977). *Felsefe Ansiklopedisi*, İstanbul: Remzi Yayınevi.
- Kaşgarlı Mahmut (1941). *Divânü Lugati’t-Türk I (Hz: Besim Atalay)*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- ÖGEL, Bahaeddin (1985). *Türk Kültür Tarihine Giriş II*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- REDHOUSE, James W. (1890). *A Turkish and English Lexicon*, Constantinople.
- SCHWARTZ, Martin (1985). “*The Old Eastern Iranian World View According to the Avesta*”, *The Cambridge History of İnan*, Vol. 2, s. 640-664.
- SÜMBÜLLÜ, Y. Ziya (2010). “Fal ve Falcılık Kavramı Ekseninde Türk Kültür Tarihinde Fal ve Kehanet”, *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 17, ss. 55-72.
- ŞENODEYİCİ, Özer; KOŞİK, H. Sercan (2017). *Osmanlı’nın Gizemli İlimleri I*, İstanbul: Kesit Yayınları.
- Türk Dil Kurumu (1995). *Tarama Sözlüğü I*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- UZUN, Mustafa (1995). “*Fal-nâme*”, *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, C. XII, ss. 141-145.
- Yusuf Has Hacip (1947). *Kutadgu Bilig I-Metin (Hz: R. Rahmeti Arat)*, Ankara: TDK Yayınları.

METİN

fe'îlâtün fe'îlâtün fe'îlün

[1a]

'Uqâb

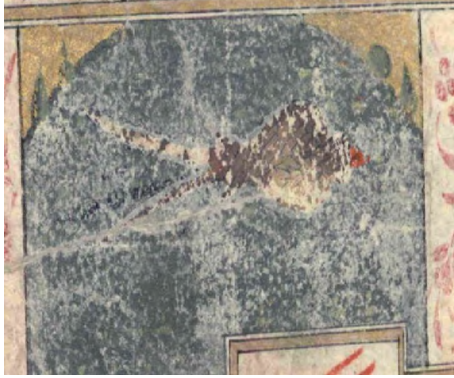
At ne kim dir ise anı kılğıl

Ne buyurursa kulağına koyğıl

Hümâ

Felegün hâlini eyâ mihter

Şorar iseñ diyüvire ester

Ƙerkes

Fâluñuñ râzını kişi bilmesün

Meger işüñ diyüvire sañasun

[1b]

Bāz

Eger ister iseñ bu derde devā
Saña bir çāre idivire deve

Şāhin

Kaķumuñ çoķdurur begüm hüneri
Kaḃül itdi vire saña selāmi

Çakır

Ꞑulaĝuzuñ saña yabānda ꞑulān
Yol bulur her kişi yabānda ꞑalan

[2a]

Atmaca

Geyige var su'āl eyle iy yār
Saña eydivire nedür ahvāl

Riş

Eyleme kimseye kûsi vü yecî
Saña eydivire fāluñı keçi

Deve Kuşu

Fāluñı ol kişiye şor şufūna⁵

Eydivirse şa'r beni

ع/و/ع/ن/ه

[2b]

Ördek

Şirdür cümle cānavar hānı

Şıyunur aña virenüñ cānı

Kāz

Şorar iseñ saña diye kaplān

Ne ki dirse sen aña var қatlan

⁵ Sufün: Tek ayağı üzerinde dik durup diğer ayağı yere basar şekilde dinlenen yaratık (Redhouse, 1890: 1179).

Küleng

Çarakulağa eyle hâlünü 'arz
Ol saña diyüvire vâcib u farz

[3a]

Çarga

Çurda var şor hâlünü iy emir
N'olacağın saña diye bir bir

Ꞑumrı

Ŗırtlandur senüñ ħalüñi bilen
Dilegüñi aña di vü diñlen

Kelâg-1 siyâh

Ayuya Ŗor fâluñı sen iy yâr
Ol kime kim buyursa sen aña var

[3b]

Dürrâc

Dilküden Ŗorgıl sen esrârı
Zıra oldur bularda 'ayyârı

Keklik

Ṭavşana şor ki fâluñı bilesin
Başuña geleceğini göresin

Devlingeç

Çağala var dağı su âl eyle
Ne ki dirse saña helâl eyle

[4a]

Şakşagan

Kişi kim fâl ura semmûra vara
Kayğudan kırtula sūrûra vara

Semâne

Çakuma var ki ol bilür rāzı
Hūblaruñ çün eyü gelür nāzı

Şıgırcık

Fāluñı eydivir çün sincāb
Zıra oldur senüñle hem-dem-i h̃āb

[4b]

Bülbül

Ârz eyle hâlünü sañsâra
Olmağıl hânumândan âvâre

Hühüd

Kediden şor râz u esrârı
Zirâ oldur dün ü gün 'ayyârı

Ṭorum

Şıçana şormak isteseñ rāzı

Eylemişdür bu yolda cān-bāzı

[5a]

Çekāvek

Rāsūyı kıoma rāzıñı o bilür

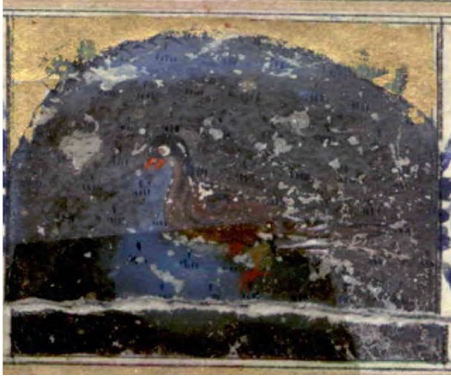
Ne ki yavu kılursan o bilür

Perestü (Kırlagüç)

Maymūna var ki yüzi meymündur

Zırā faluñ senüñ hümāyundur

Güncişk

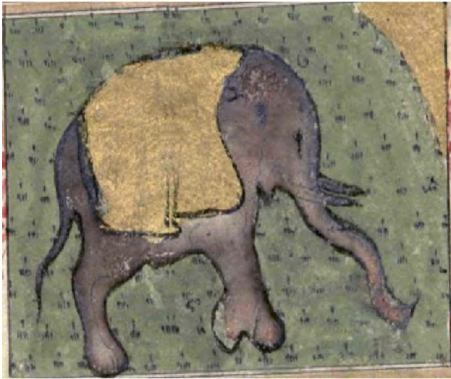
Ejdehâdan şorar iseñ hâli
Hâlün eyide senün o fi'l-hâli

[5b]

Fil

Saña yol gösterici ' Ademdür
Zira enbiyâ da aşı-ı ' âlemdür

Parş

Şiyete var hālūni bulayırın
Saña n'ola bileyirsin

Peleng

Hābil'e var ki fāl qābildür
Zīra Qābil ziyāde qābildür

[6a]

Seg (İt)

Fāluñı 'arz eyle İdrīs'e
Dürişür dün ü gün ol derse

Hūḳ (Doğuz)

Fāluñı eydivire saña Nūḥ
Andan olur saña iy dost fütūḥ

Üştür (Deve)

Lūṭ ne dirse sen anı tūṭḡıl
Lūṭiler işlerini unuṭḡıl

[6b]

Ġāv (Şıgır)

Fāluñı şor kıma İlyās'ı

Ana varsañ gider gönül pāsı

Güsfeñd (Koyun)

Dāniyāl'a su 'āl kıl fālı

Zıra oldur zamāne remmālı

Qulān

Her kışinüñ ki fālını bile Hüd

Ṭālī' i olısar anuñ mes'ūd

[7a]

Geyik

Yūnus'a mūnis olmayan bilmez
Yavu kılduğını henüz bulmaz

Keçi

Fāluñı eydivire saña Üzeyr
Ki anuñ yanına iderseñ seyr

Semmūr

Var su āl eyle şabrı Eyyüb'a
Sireti gökçek şüreti hūba

[7b]

Ķākum

Rāzuñı eydivire İbrāhım

Fāluñı eyleye saña ta lım

Sincāb

Fālına her kim ister ise delİL

Ana delİL yiter İsmā il

Sańsar

Ger göresin yüzini İshāk'ıñ

Bulasın sen rızasını Ħakk'ıñ

[8a]

Kedi

Ger varasın katına Ya kûb'ũn
Hâşıl ola muhibb u maḥbûbuñ

Şıçan

Ger göresin Yūsuf-ı şıddık
İde saña n'olacağın taḥkîk

Gergedân

Çün işitdũn naşihat-ı Cercis
Katuña gelmeye senũn iblis

[8b]

Feres

Fāluñı Mūsa'dan işit iy kelim
Zıra oldur bu fāl içinde 'alim

Zürrāfa

Var Şu 'ayb'uñ katına iy 'akıl
Ol saña ne dir ise anı kıl

Ester

Çün dutasın naşihat-ı Hārūn
'İzz ü devlet saña ola maqrūn

[9a]

Ħimār

Fāluñı 'arz eyle Dāvūd'a

İrgüre seni tiz maqşūda

Ķurt

Fāluñı şorasın Süleymān'a

Ol seni diyüvire sulţāna

Sırtlan

Zekerıyyā'ya var su 'ālūñ şor

Ne cevāb eyidür ise anı gör

[9b]

Hırs

Çünkü Yahyâ saña nazar eyler

Saña n'olacağıñ ayân eyler

Dilki

İsî peygamber durur kulağüz

Andan ayruk saña kimi bularuz

Çağāl

Hızır'a var kim çün oldurur hâzır

Dükeli yirde hâzır u nâzır

[10a]

Ṭavşân

Saňa ne dirse işit ol Şâlih
Zîra kim halka oldurur nâşih

Âhû

Mustafâ'dan şorar iseñ fâlî
Dükelinden pek biliyor hâlî

Gäv-ı Kûhî

Fâl hâlin bilici Lokmândur
Hikmet ana hemîşe fermândur

[10b]

Şir

Şor fāluñı sen Ebū-Bekr'e
Düşme zinhār hile vü mekre

Bebr

Ŧut etegin koma sen 'Ömer'üñ
Zira üstadı oldurur hūnerüñ

Karakuĸak

Ne ki gelür saña iy yār ziyān
Saña eydivire anı 'Osmān

[11a]

Gerzen (Gelincik)

Fâluñı eydivire saña 'Alî

Aña hoşnuddur nebî vü velî

Maymûn

Ger dilersen olsun şâg u esen

Fâluñı şor eydivire Hâsan

Ejderhâ

Çün Hüseyn'den su'âl kıl fâlî

Dükelinden ...⁶

⁶ Sayfa sonu yırtık.